

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Borges'le Söyleşiler

Editör
Richard Burgin

 Paradigma
Yayıncılık

Paradigma'nın Gündemindekiler

Hans Georg Gadamer, Hakikat ve Yöntem (II. ve III. cilt)

Kant, Saf Aklın Eleştirisi

G. Steiner, Babil'den Sonra: Dilin ve Tercümenin Boyutları

Joseph Rouse, Bilgi ve İktidar/Bilimin Politik Felsefesine Doğru

K. M. Wheeler, Romantizm, Pragmatizm ve Dökonstrüksiyon

Robert, A. Nisbet, Sosyolojik Gelenek

Hugh J. Silverman, Tekstüalitelere

S. Priest, Zihin Felsefesine Giriş

S. Z. Hünler, Spinoza'nın Hayatı

Ralph Waldo Emerson / Denemeler ve Konuşmalar

W. T. Jones, Batı Felsefesi Tarihi (III, IV ve V. Cilt)

Dermont Moran, Fenomenolojiye Giriş

Zimmerman, Heidegger'in Moderniteyle Hesaplaşması

Borges'le Söyleşiler

Editör

Richard Burgin

Türkçesi

Hatice Esra Mescioğlu

IV

Borges'le Söyleşiler

Editör

Richard Burgin

Özgün Adı

Jorge Luis Borges: Conversations

Çeviren

Hatice Esra Mescioğlu

Türkçe edisyonun Editörü

Ahmet Nezihi Turan

Bu kitabın Türkçe yayın hakları University Press of Mississippi'den alınmıştır ve **Paradigma Yayıncılık**'a aittir; hiçbir bölümü yayıncının izni olmaksızın fotokopi ve bilgisayar dahil hiçbir elektronik ya da mekanik araçla yeniden üretilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

1. Baskı, Nisan 2009

Dizgi-Mizanpaj

Hülya Aşkın Bilen

Kapak

Minyatür

Baskı

Bayrak Matbaacılık

Davutpaşa Cad. No. 14/2 MB İş Merkezi-Topkapı/İstanbul

ISBN: 978-975-7819-54-7

83. *Paradigma kitabı*

Paradigma Söyleşi Serisi: 1

1. *Jorge Luis Borges. 1899-1986 – röportajlar*

2. *Yazarlar – Arjantin – Politika – 20. yüzyıl*

3. *Dünya Edebiyatı – Hikâye – Şiir – Dil*

PARADİGMA YAYINCILIK

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sok.

Yücer Han No: 42/3-5 – 34110

Cağaloğlu/İSTANBUL

Tel: (0 212) 526 81 52

Faks: (0 212) 526 81 52

www.paradigmakitap.com

info@paradigmakitap.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Borges'le Söyleşiler

Editör
Richard Burgin

Gökhan Yavuz Demir'in Takdimiyle

İçindekiler

Borges'i Niçin Öldürmeliyiz? / Gökhan Yavuz Demir	IX
Takdim	XXV
Kronoloji	XXXV
Borges'le Borges Üzerine <i>Richard Stern / 1666</i>	1
Edebiyatın Yaşayan Labirenti; Mühim Eserler; Naziler; Detektif Hikâyeleri; Etik; Şiddet ve Zaman Problemi... <i>Richard Burgin / 1967</i>	19
Jorge Luis Borges <i>Rita Guibert / 1968</i>	59
Jorge Luis Borges: Bir Söyleşi <i>Patricia Marx ve John Simon / 1968</i>	107
Jorge Luis Borges <i>L. S. Dembo / 1969</i>	117
Jorge Luis Borges <i>Selden Rodman / 1969</i>	127
Borges New York Üniversitesinde <i>Ronald Christ, Alexander Coleman ve Norman Thomas di Giovanni / 1971</i> . . .	165
Borges'le Buenos Aires'te <i>Willis Barnstone / 1975</i>	191
Jorge Luis Borges ile Söyleşi <i>Donald Yates / 1976</i>	207
Artık Az Çok Olduğum Kişiyim <i>Miguel Enguídanos, John Dyson, Russel Salmon, Luis Dávila, José Miguel Oviedo, Nancy Newton / 1976</i>	227

On Üç Soru: Jorge Luis Borges'le Bir Diyalog	
<i>Willis Barnstone / 1980</i>	243
Borges: Filozof? Şair? Devrimci? <i>Donald Yates / 1982</i> ...	263
Jorge Luis Borges'le Söyleşi	
<i>John Biguenet ve Tom Whalen / 1982</i>	271
Jorge Luis Borges <i>Alastair Reid / 1983</i>	289
Jorge Luis Borges: Bir Söyleşi <i>Clark M. Zlotchew / 198</i> ..	299
Borges'ten Hayat ve Ölüm Üzerine <i>Amelia Barili / 1985</i> .	323
Dizin	335

Borges'i Niçin Öldürmeliyiz?

Gökhan Yavuz Demir

İki ocuk vardı, iki ortaokul öğrencisi, ellerinde kutu biralariyla şiiri ve marxizmi keşfe çıkmış. Küçük bir kasabada dilin sihriyle gözleri kamaşmış iki bohemcik. Hayatın bütün sıkıcılığına rağmen — ocukluğun sıkıntısız ve pür mutluluk olduğu inancı palavraların palavrasıdır — günler ve geceler hiç bitmeyecek kitap sayfaları ile sürekli boşalan bira kutuları arasında su gibi akıp geçiyordu. Çocuklardan biri yeniliklere açık ve meraklıydı — bu ufaklığa Açık Zihin diyelim — ötekiyse tutucu ve kendinden emin — bu küçük dostumuza da Küt Kafa diyebiliriz. Açık Zihin bulduklarını her tükettiğinde yeni bir şey keşfediyordu, Küt Kafa ise kendi küçük düşünce dünyasında bulunduğu hakikatine sıkıca sarılıyordu; ve yazılan her şiirle boşalmış bira kutuları arasında okul kimsenin umurunda değildi. Sonra bir gün sınav saati gelip çattı. Açık Zihin Ankarada bir devlet lisesi kazanıp leyli meccani olarak gurbete gitti, Küt Kafa ise küçük kasabada kendi hakikatleriyle başbaşa kaldı. Açık Zihin her yaz Ankaradan küçük kasabaya döndüğünde yeni keşifleriyle geliyordu, Küt Kafa ise bunları anlamıyor ve reddediyordu. Birkaç yaz sonra Açık Zi-

*hin kasabaya gelmez oldu, Küt Kafa ise onun keşfettiği her şeyi el yordamıyla uzun yollardan ve yıllardan sonra kendi bulmaya başladı. Yıllar sonra Küt Kafa üniversite öğrencisiyken, artık devlet memuru olan Açık Zihinle karşılaştı. Küt Kafa romancı olmaya karar vermişti, Açık Zihin ise edebiyat dünyasında yeni isimler keşfetmişti elbette. Tartıştılar, hem de sabahlara kadar. Küt Kafa iyi bir romanın sosyalist realist olması gerektiğini anlatıyor ve klâsikleri yere göğe sığdıramıyordu. Açık Zihin ise onları da reddetmeden, ama bunlar da var diye birçok yazar sayıyordu. Küt Kafa ısrarla reddediyordu, bunları ciddi edebiyatı sulandırmak olarak değerlendiriyordu. Açık Zihin şaşırıyor ve ısrar ediyordu. Saydığı isimlerden biri de Borges idi, **Alçaklığın Evrensel Tarihi**. Bir gün Açık Zihnin tayini çıktı ve iki ahbap çavuş ayrı düştü. Bu sohbetlerden iki veya üç yıl sonra, arkadan gelmekte ısrarlı Küt Kafa yalnız bir gecede Borges'in **Alçaklığın Evrensel Tarihi**'ne el attı. Küt Kafanın küt kafasından o gece bir çatırtı geldi. Yirmi dört yaşındaydı o gece Küt Kafa, ve o çatırtıdan ve o gecedен sonra tam on iki yıl geçti. Borges'le dolu bir on iki yıl. Ve on iki yıl sonra bugün — sevgili dostu Açık Zihin Ahmet hâlâ Borges okuyor mu yoksa yeni yazarlar keşfetti mi bilinmez ama — o Küt Kafa, Borges hakkında yazmaya karar verdi...*

Kimdir Borges? Umberto Eco'nun *Gülün Adı*'ndaki âmâ kütüphanecisidir Borges. Arjantinli bir muhafazakârdır. Birçok sıradan ve avam yazarın aksine Nobeli alamamış elit bir yazardır. Devlet memurudur. Seyyahtır. Büyük bir okurdur. Sıradan ve sıkıcı gerçekliğe inat kendi rüyalarından, kendi ruhunun labirentinden kendi gerçekliğini inşa eden bir düş işçisidir. Okurlarını ciddiye alan ve basit hikâyeler kaleme aldığına inanan mütevazı bir dehadır. Genç yazarların ise eseri karşısında kendilerini zavalı hissettikleri aşılamaz bir üstaddır. Yirminci yüzyılın bilgesidir. Ama bütün bunların ötesinde, Borges edebiyattır.

Borges edebiyattır. Büyük yazarlar lanetlidir. Ve lanetleri onları bir ömür boyu muhayyilenin zirvesine çıkmaya zorlar. Borges ise zirvedir. Ve hep, zirveden aşağılara inip lanetli kardeşlerini okumaya heveslenir. Büyük yazarlar büyük okurlardır. Borges her şeyden önce büyük bir okurdur. Dünya edebiyatını hatmetmiş capcanlı bir hafızadır. Okurunu dünya edebiyatının en تنها köşelerinden en ışıltılı merkezlerine kadar başdöndürücü bir yolculuğa çıkarır Borges. Bu okuma serüveninin sonunda artık asla başladığınız yerde değilsinizdir. Kimlere uğrayıp sıcak bir hatır sormaz ki edebiyatın bu usta rehberi: Chesterton, Poe, Kafka, Shaw, Wilde, Kipling, Bloy, Casares, Carrol, Stevenson, Dante, *Bin Bir Gece Masalları*, *Beowulf*, *Sagalar*, Melville, Shakespeare, Cervantes, Lugones, Coleridge, Wells, Whitman, Yeats, Emerson, De Quincey, ve dahası. Alastair Reid, hiç Borges okumamış olmanın edebî anlamda bekârete tekabül ettiğini söylerken tam da bunu kasdeder.

Borges, Arjantin tarihinde önemli bir rolü olan İngiliz asıllı bir aileden geldiği için birinci ana dili İngilizceyi ikinci ana dili İspanyolcadan önce öğrendi. Cervantes'in *Don Kişot*'unu ilk olarak İngilizcesinden okudu, sonrasında İspanyolcasını okuduğunda aslını değil de kötü bir tercümesini okumuş hissedecek kadar sevdi İngilizceyi. Uzun bir süre şiirin ancak İngilizce yazılabileceğine inandı. İngilizceyi her zaman İspanyolcadan daha yetkin, ifade gücü daha yüksek bir dil olarak gördü. Ama İspanyolca onun kaderiydi; ve kaderine hiç isyan etmeyen Borges, İspanyolcadaki kurgularıyla Borges oldu.

Borges, Güney Amerika'da sonradan karşı çıkacağı modernist ultraísmo¹ akımının yeşermesine başlıca katkı-

¹ I. Dünya Savaşından sonra İspanyol ve Güney Amerika-İspanyol şiirinde geleneksel form ve içerikler yerine serbest nazım, yeni ölçü teknikleri, çarpıcı imajlar ve sembolik bir anlatıma ağırlık veren akım.

da bulunanlardan biridir. I. Dünya Savaşının patlak vermesinden az önce ailesiyle birlikte Cenevre'ye gitti. Burada Fransızca ve Almanca öğrenen Borges, İspanyada ultraismo akımını benimseyen genç yazarlara katıldı.

1921'de Buenos Aires'e dönen Borges, doğduğu şehri yeniden keşfetti. Şehrin bugünü ve geçmişi üzerine söylediği mısralarla kendi Buenos Aires'ini yarattı. Bu dönemde, sonradan beğenmeyeceği ve ölümünden sonra ortaya çıkmasından korktuğu, birkaç şiir ve deneme kitabı yayınladı.

1930'dan sonraki yıllarda, kendine edebiyat tarihinde ayrı bir sayfa açacak kurgu tekniğini çok daha cesurca kullanmaya başladı. 1935'de kötü şöhret sahibi kişilerin hayatlarını anlattığı *Alçaklığın Evrensel Tarihi*'ni yayınladı. 1938'de geçimini sağlayabilmek için küçük bir belediye kütüphanesinde çalışmaya başladı ve burada tam dokuz mutsuz sene geçirdi.² Aynı yıl babasını kaybetti ve başındaki bir yaranın iltihaplanması sonucu kan zehirlenmesi geçirdi. Onu ölümün eşiğine getiren bu hastalık yüzünden konuşma yetisini kaybetti ve bir süre aklî dengesini yitirme korkusuyla yaşadı. Bu yıllarda en iyi eserlerini yarattığı unutulmamalıdır. Hastalığını izleyen sekiz yıl içinde *Ficciones* (1944) ile *Alef* (1949) adlı kitaplarında yer verdiği muhteşem fantastik hikâyelerini kaleme aldı. Yine aynı dönemde Adolfo Bioy Casares ile birlikte, her ikisinin atalarının isimlerinden oluşturduları H. Bustos Domecq takma adıyla detektif hikâyeleri yazdılar. Borges, düş dünyasının bütün boyutlarını ve sınır tanımaz muhayyilesini ilk kez bu metinlerinde sergiledi. Kendine has bir dili ve metaforik sistemi olan bu muhayyile, mevcut gerçekliğin ironik reddidir.

² ""Yaklaşık dokuz yıl boyunca kütüphaneye katlanmak zorunda kaldım. Sürekli mutsuz olduğum tam dokuz yıl... Bazı akşamlar, tramvaya gitmek için on apartman bloğu kadar yürürken, gözlerim yaşlarla dolardı" dedi Borges." Di Giovanni, Norman Thomas, *Ustanın Dersi/Borges ve Yapıtları Üstüne*, çev. Hayriye Ulaş, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2008, s. 148.

1946'da iktidara gelen Juan Perón, II. Dünya Savaşın-da müttefiklerden yana olduğunu açıklamış olduğu için Borges'i kütüphanedeki görevinden alır. Borges hararetli bir anti-Peronisttir ve her fırsatta da bunu dile getirmekten vazgeçmez. Borges, Kipling'den bahsederken, bazı yazarlar eserleriyle değil maalesef politik görüşleriyle anılır, der. Şükürler olsun ki, politik acemilikleri Borges'in eserinin önüne geçmemiştir. Monegal'in tabiriyle, Borges yazar olarak bir dehadır, politikacı olarsa bir idiot.³ Politikadan anlamayan Borges, en çok eleştiriyi, Franco'nun İspanyasına, Pinochet'nin Şilisine, ve Videla'nın Arjantinine övgüleri yüzünden almıştır. Borges politikadaki acemiliğini biliyor, bu ona hatırladıldığında tebensüm ederek hak veriyordu. Edebî görüş gücü, politik körlüğünü unutturduğu için, Kipling'in başına gelen felaket Borges'i biraz olsun teyet geçebilmiştir.

Yazarlık ve editörlük yaparak geçimini sağlayamayan Borges, bu işsiz günlerinde hayatını idame ettirebilmek için yeni bir meslek edinir ve konferanslar vermeye başlar. Ailesinden miras aldığı bir hastalık yüzünden 1920'lerden sonra görme yetisi giderek zayıflayan Borges, o günlerde tamamen kör olur. Perón'un 1955'de devrilmesi üzerine onurlandırılarak Millî Kütüphane'nin müdürlüğüne atanır. Sonradan bir şiirinde bunu Tanrının ironisi olarak adlandırır: Tanrı dünyanın en büyük kütüphanesini emrine âmâde kılarken gözlerini de ondan alır. Aynı zamanda Buenos Aires Üniversitesinde İngiliz ve Amerikan Edebiyatı profesörü olur. Ama Borges artık okuyamamakta ve uzun metinler yazamamaktadır. Bundan sonra kısa hikâyelerini ve vezinli şiirlerini yazma ve kitap okuma işini annesi, sekreterleri ve dostları üstlenecektir.

³ Monegal, Emir Rodriguez, "Borges and Politics," *Diacritics*, Vol. 8, No. 4 (Winter, 1978), s. 55.

Muhayyel Varlıklar Kitabı (1967) gibi son dönem eserleri türler arasındaki ayırımı tümüyle ortadan kaldırır. Artık yeni hikâyeler yazamayacağına inandığı bir dönemde hayatına giren ve şiirlerini İngilizceye tercüme etme işini üstlenen Norman Thomas di Giovanni'nin cesaretlendirmeleriyle Borges yeniden yazmaya başlar. Bu verimli işbirliğinin neticesinde intikam, cinayet, dehşet, ve ölümü konu alan *Brodie Raporu* (1970) ile *Kum Kitabı* (1975) yayınlanır. Borges, iç dünyasının karanlık labirentlerinde kaybolan bir bireyin karmaşık muhayyilesi ile sade bir üslubun harmanlandığı, kaneviçe gibi işlenmiş alegorik hikâyeler yazarak yazarlığının zirvesine çıkar.

Samuel Beckett ile 1961 yılında Formentor Ödülünü paylaştıktan sonra, Borges'in hikâye, şiir, ve denemeleri yirminci yüzyıl edebiyatının klâsikleri arasında sayılmaya ve büyük bir hayranlık kazanmaya başlar. Oysa bu tarihten önce neredeyse Buenos Aires'te bile tanınmıyordu.⁴ Çoğu kişi onu edebî teknikleri, oyunları, ve hileleri ustalıkla kullanan bir zanaatkâr olarak görüyordu. Oysa günümüzde, kurgularındaki felsefî derinlik ve kâbuslarla boğuşan dünyası ancak Kafka'nın, Poe'nun, Bloy'un, Stevenson'un yazdıklarıyla mukayese edilebilir.

Kendinden önceki edebiyat anlayışını yıkarak, türleri özgürleştiren Borges yeni ufuklar açmış, ve çok iyi bildiği dünyanın edebiyatını yeni mecralara taşımıştır. Ama aynı Borges, aşılamazlığıyla, ve yeni kuşak yazarlarca öldürülemediği için, edebiyatın sınırlarına da işaret eder. İki Borges vardır elimizde: sınırları yıkan Borges ve yeni sınırlar çizen edebî filozof Borges.

⁴ "Dünya çapında ün kazandığı zaman artık yaşlanmıştı. 1940'ların başlarında (...) belediyeye ait bir kütüphanede çalışıyordu ve iş arkadaşlarından birisi bir gün garip bir tesadüfle karşılaştığını söyledi. Arjantinli yazarlardan söz eden bir el kitabında Borges'le aynı adı taşıyan ve aynı yılda doğan bir yazar olduğundan söz etti." A.g.e., s. 80.

Borges'in hikâyelerini, anılarından, konferanslarından, röportajlarından, ve edebiyatı üzerine inşa edilmiş devasa literatürden yola çıkarak açıklamaya ve anlatmaya çalışmak için çabalayıp yırtınmak gülünesi bir hatadır. O muhteşem hikâyeler, rüzgârın hastalıklı bir zihinden tesadüfen düşürdüğü, kâh ham kâh olgun, ama kesinlikle leziz meyvelerdir.

Yazının kendini hayat üzerine inşa etmesi, hayata ayna tutması, yazıya gerçekliği resmetme ve onu birebir aktarma fonksiyonu yüklenmesi, üzerinde düşünülme ihtiyacı hissedilmeyen modern bir önkabuldü: hayat yazıyı öncelerdi. Derrida'nın kışkırtıcı "yazı sözden önce gelir" önermesi gibi, Borges de provakatif "yazı hayatı önceler" önermesi temelinde kurdu kendi düş evrenini. Gerçeklikle arası hiçbir zaman iyi olmamıştı: "Ona göre gerçekler anlamsızdı ve hakikatin özünün antiteziydiler."⁵ Hayatın kendisi istekleriyle bunaltıcıydı. Peki ya düşler?

Borges için evren moleküllerden, elementlerden veya atomlardan değil, hikâyelerden mürekkeptir. Onun için her şey hikâyedir, ve hikâye de her şeydir. Borges kör olabilirdi, ama kör olsa da içinde hiç anlatılmamış ve hep anlatılagelen bir hikâye, ruhuna sinmiş binlerce hikâyenin hikâyesi yankılanıyordu. İnsana, hayata, düşünceye, düşlere ve bütün bunların hikâyelerine kör değildi. Borges realitenin sıkıcılığına ve kesinliğine kördür, düşlerin belirsizliğine değil. Borges edebiyattan başka her şeye kördür. Körlüğünün karanlığında çivilendiği mekânda, zamanın dingin sonsuzluğuna teslim olarak kendini ve bizleri düşlere açmış ve özgürleştirmiştir. Ve bu keskin görüşlülüğüyle de modernitenin "büyü bozumu"yla yitirdiği hayatın gizemini, düşlerin önemini bize geri vermiştir.

⁵ Di Giovanni, *Ustanın Dersi*, s. 17.

Fakat Borges'in hikâyelerinde çok gerçekçi bir anlam göze çarpar. Anlattıklarını daima gerçekçi bir zemin üzerinde anlatır. Çünkü düşünle gerçek, olağanüstüyle olağan arasında bir ayırım yoktur onun için. Sevdği yazarların sevdiği hikâyelerinden yaptığı, ve adını muhteşem bir hikâyesinden alan *Babil Kitaplığı* başlıklı seriden P'u Sung-Ling'in *Konuk Kaplan*'ına yazdığı önsözde bu ayırımın saçma olduğunun ipuçlarını verir:

“Çin’de yazılan gerçekçi ve oldukça uzun romanlar özellikle gerçekçi oldukları için doğaüstü olaylarla doludur; çünkü bu ülkede olağanüstü olaylar imkânsız ya da gerçekdışı olarak algılanmazlar.”⁶

Modern düşünce, fantastik edebiyata realist edebiyat karşısında ikincil bir statü verir. Çünkü gerçek ile kurgu arasında bir ayırım öngörür. Gerçek ciddi, kurgu ise gayriciddidir; gerçek ciddi edebiyatın, kurgu ise gayriciddi edebiyatın payına düşer. Bu yüzden “fantastik” pejoratif bir sıfattır. Modern edebiyatta yazılan bir şey fantastikse hafiftir. Oysa fantastiği ve düşleri gerçek olmadığı veya kurgu olduğu için hafife almak, kendi gerçekliğiyle gözleri kamaşan modern zamanların kibriden başka bir şey değildir. Kurgu ile gerçek arasındaki ayırım düşünce tarihinde çoktan aşıldı ve silindi. Gerçek ile kurgu arasındaki ayırımın kendisi bir kurgudur: gerçek kurgudur ve kurgu gerçektir; esasında her ikisi de metafordur ve hakikat metaforda ikamet eder. Borges kurgunun ve yazarının da yine bir kurgunun unsurları olabileceğini savunur:

“Haritanın haritada ve bin bir gecenin *Bin Bir Gece Masalları*’nda içerilmiş olması bizi niçin bu denli rahatsız ediyor? Don Quijote’nin *Don Quijote* okuru, Hamlet’in bir *Hamlet* seyircisi olması niçin huzuru-

⁶ P'u Sung-Ling, *Konuk Kaplan*, Borges'in Önsözü, çev. Mukadder Yağcıoğlu-C. Hakan Arslan, Dost Kitabevi, Ankara 1998, s. 11.

muza kaçırıyor? Sanırım sebebini buldum: Bu tersine çevirmeler, kurgu bir eserin karakterleri okur yahut seyircisi olabiliyorsa, okurlar ve seyirciler olarak bizlerin de kurgu olabileceğimizi ima eder. Caryl 1883 yılında evrenin tarihinin, bütün insanların yazdıkları ve okudukları, anlamaya çalıştıkları ve kendilerinin de içinde yazılmış oldukları sonsuz bir kutsal kitap olduğunu söylemişti.”⁷

Borges yalnızca kurgu ile gerçek arasındaki ayrımı değil aynı zamanda türler arasındaki ayrımları da yıkmıştır. Borges bütün ayrımların linguistik ve kontekstüel ve dolayısıyla da keyfi ayrımlar olduğunu ironik bir üslupla gözler önüne serer. Varlığı meçhul yazarlar ve onların muhayyel metinleri arkasına saklanarak yazmayı seven Borges, yine varlığı meçhul bir Çin ansiklopedisinde hayvanların şöyle tasnif edildiğini anlatır:

- “ (a) İmparatora ait olanlar
 (b) mumyalanmışlar
 (c) terbiye edilmişler
 (d) meme emen domuzlar
 (e) deniz kızları
 (f) masal yaratıkları
 (g) başıboş köpekler
 (h) bu sınıflandırmaya girenler
 (i) deli gibi çırpınanlar
 (j) sayılamayacak kadar çok olanlar
 (k) deve kılından ince bir fırçayla resmedilenler
 (l) ötekiler
 (m) biraz önce bir sürahiyi kıranlar
 (n) uzaktan sinek gibi görünenler”⁸

⁷ Borges, Jorge Luis, *Labyrinths*, trans. and ed. Donald A. Yates and James E. Irby, Penguin Books, London 2000, s. 231.

⁸ Borges, Jorge Luis, *Öteki Soruşturmalar*, çev. P. B. Charum – T. Armaner, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 123.

Borges'in edebiyatının temel boyutlarından biri gerçekliğin bilimsel ve felsefî inşalarını sorgulama eğiliminde olmasıdır.⁹ Bu öylesine absürd ve şeyleri öylesine dağınık yerleştiren bir tasniftir ki, böyle bir ayırımı kabul edebileceğimiz bir zemin bulmak imkânsızdır. Ve bu imkânsızlık, kendi modern ayırımlarımızın biricik, mükemmel, ve yetkin olmadığına işaret eder. Modern ayırımlarımızın mutlak olduğu inancının yanılgıların yanılgısı olduğunun güldüren ve rahatsız eden Borgesvarî ironisi Foucault'ya, Batı kültürünün *epistemesinin*, Rönesanstan bugüne kesintisiz olduğu iddiasının aksine, süreksizlik arz ettiğini çarpıcı bir üslupla anlattığı *Kelimeler ve Şeyler*'i ilham etmiştir:

"Bu taksoniminin şaşkınlığıyla bir solukta ulaştığımız nokta, söz konusu fabl vasıtasıyla bir başka düşünce sisteminin egzotik cazibesi olarak işaret edilen şey, kendi düşünce sistemimizin sınırlılığı, böyle düşünmenin çıplak imkânsızlığıdır."¹⁰

Felsefeye meraklı bir edebiyatçıdan çok edebî yeteneklere sahip bir filozof olan Borges'in, modern düşünce ve edebiyatta merkezî bir rolü vardır. Yolu Borges'e düşen tek yazar Foucault değildir. Calvino'dan Derrida'ya, Llosa'dan Márquez'e Borges'den etkilenmeyen deha neredeyse yoktur. En meşhur örnek ise, şaheseri *Gülün Adı*'nda yer verdiği kör kütüphaneci Jorge da Burgos karakteriyle, Borges'den daha iyi bir kütüphaneci bulamayacağını itiraf eden Umberto Eco'dur.¹¹ Wilde, on doku-

⁹ Brown, J. Andrew, "Borges's Scientific Discipline," *Hispanic Review*, Vol. 72, No. 4 (Autumn, 2000), s. 505.

¹⁰ Foucault, Michel, *The Order of Things/An Archaeology of the Human Sciences*, ed. R. D. Laing, Vintage Books, New York 1973, s. xv.

¹¹ Umberto Eco'nun Borges'in kendi üzerindeki etkilerini açık yüreklilikle itirafı için bkz. Eco, Umberto, *On Literature*, trans. Martin McLaughlin, Secker&Warburg, London 2005, ss. 118-135. Eco başka bir metnine

zuncu yüzyılın tümüyle Balzac'ın icadı olduğunu söylemişti. Günümüz düşüncesinin arka planında Heidegger, Derrida, Foucault kadar Borges'in de yattığını söylemek hiç de abartı değildir.

Düşünce veya edebiyat hiçbir zaman tek bir öznenin eseri olamaz. Her yazar kendi ardıllarını yaratır, Borges de yaratmıştır. Ama, Borges'in de söylediği gibi, her yazar öncüllerini de yaratır.¹² Borges de öncüllerini yaratmıştır: Kafka, Chesterton, Kipling, Stevenson, Poe, ve dahası. Bunun aksi de düşünülemez, çünkü yazmak başlangıçta yazılanı yeniden yazmaktan başka bir şey değildir. Borges, güneşin altında yeni bir şey olmadığına, bütün hikâyelerin anlatıldığına, anlatılacak yeni bir hikâye olmadığına, bir yazarın yapabileceği en iyi şeyin bu bildik hikâyeleri yeniden ve kendi üslubunca anlatmak olduğuna inanır. Borges bunu, hikâyelerinde yapar; sevdiği yazarlarla diyaloga girdiği hikâyelerinde.

Borges'in kurgusunda kimlik, ikiz, aynada yansıma, çoğalma merkezî bir temadır. İskoçya'da "fetch" denilen bir Kelt efsanesine göre insan ölmeden önce kendi ikizini görür. Bu "ikiz" temasını ustalıkla işleyenlerden biri Borges'in ustası Stevenson'dur. Stevenson sinemaya defalarca aktarılan *Dr. Jekyll ile Mr. Hyde*'da ve "Markheim"¹³ ad-

yazdığı önsözde ise kendi esprili üslubuyla Borges'in sınırları içinde kalmanın yazgısı olduğunu anlatır. Eco'ya göre daha önceki eserlerinde birçok fikri Borges'e borçlu olduğu açıktır, çünkü Borges her şeyden bahsetmiştir, "platypus" hariç. Bu yüzden Eco ilk defa Borges'in etki alanından kurtulabildiğine sevinmiştir. Fakat bu metnin basım aşamasında Stefano Bartezzaghi, Borges'in bir sohbet, şifahen de olsa, korkunç bir hayvan olduğunu düşündüğü platypus'tan uzak durmak için Avustralya'ya gitmediğini açıkladığını söylemiştir. Eco'nun hevesi kursağında kalmıştır, çünkü Borges gerçekten her şeyden bahsetmiştir. Eco, Umberto, *Kant and the platypus/Essays on Language and Cognition*, trans. Alastair McEwen, Vintage, London 2000, 6.

¹² Borges, J. L., *Labyrinths*, s. 236.

¹³ Stevenson, Robert Louis, *Sesler Adacığı*, çev. Handan Balkara, Dost Kitabevi, Ankara 1999.

lı hikâyesinde bu fikri hikâye eder. Keza Borges'in meşhur derlemesi *Babil Kitaplığı*'nda yer verdiği Papini de "Havuzda İki Yansı"da¹⁴ aynı temayı ele alır: aynı karakterin genç ve yaşlı hallerinin karşılaşması. Borges'in de çok sevdiği bu konu, haklı bir şöhrete sahip iki iyi hikâyesinde ("Öteki"¹⁵ ve "Yirmi Beş Ağustos, 1983"¹⁶) ihtiyar Borges ile genç Borges'in karşılaşması olarak yazıya dökülür.

Yine Borges'in ilgi alanına giren intikam, nefret, düşmanlık temalarının maharetle nakşedildiği "Öteki Düello,"¹⁷ Saki'nin "Araya Girenler"inin¹⁸ yeniden yazımıdır — şu farkla ki, Saki'nin hikâyesi iki düşmanın dostluğuna yol açacak bir kader birliğiyle sonlanırken, Borges'in hikâyesi amansız bir nefretle beslenen rekabetin kaçınılmaz sonucu olarak kanla biter.

Borges görev olarak değil bir haz olarak dünya edebiyatını ve düşünceyi hatmettiği için, bu entelektüel yolculuklarında, görmeyen gözlerine rağmen, düşüncenin labirentlerinde kaybolmadan yolunu bulur. Metinleri ortalama bir okuru sersem edecek yoğunlukta ve yine ortalama bir okurun düşünce dünyasını o hiç fark etmeden zenginleştirecek atıflarla doludur. Bu atıflar bazan Schopenhauer, Carlyle, Homeros, Berkeley, Gasset, Wilde, Kafka, Wilkinson, Dunne, Coleridge, Pascal, Shaw gibi gerçek şahıslarayken, çoğu zaman ise muhayyel yazarlar, kitaplar, ansiklopediler, ve mekânlaradır. Bu da "Borges

¹⁴ Papini, Giovanni, *Kaçan Ayna*, çev. Şadan Karadeniz, Dost Kitabevi, Ankara 1999.

¹⁵ Borges, Jorge Luis, *Kum Kitabı*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

¹⁶ Borges, Jorge Luis, *Dantevari Denemeler/Shakespeare'nin Belleği*, çev. Peral Bayaz Charum, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

¹⁷ Borges, Jorge Luis, *Brodie Raporu*, çev. Yıldız Ersoy Canpolat, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

¹⁸ Saki, *Lady Anne Susuyor*, çev. Fatih Özgüven, Dost Kitabevi, Ankara 1998.

efsanesi”ne Borges’in kendisinden daha çok katkıda bulunan, Borges’in kurgusunun gerçek dünyadaki izlerini bulmak isteyen bir “akademik Sherlock Holmes”lar güruhunun doğmasına yol açmıştır. O kadar ki, bir seferinde Madrid’de bir gazeteci, *Aleŕ*’in gerçekten Buenos Aires’de olup olmadığını sormuştur. Söz konusu Borges olunca her şeyin mümkün olduğu inancı, Borges’in şöhretin bedeli olarak ödediğı ve hiç de memnun olmadığı “Borges efsanesi”nden kaynaklanır. Borges’in üslubunun, alıntılarının ne zaman doğru ne zaman muhayyeli olduğunun kestirilememesinin de bunda hiç kuşkusuz büyük payı vardır. Her akademik çalışmayla daha da büyüyen kendine ait bu efsaneye rağmen, Borges, bütün mütevazılığıyla sıradan bir yazar olduğuna inanmış ve hiç de sahte olmayan bir tevazuyla insanların da buna inanmasını istemiştir. Yine de karşılaştığı bütün aşırı yorumlarsa, Borges bütün kibarlığıyla şu cevabı vermiştir: “Ah, teşekkür ederim! Eserimi zenginleştirdiniz!”¹⁹

Türkçe düşünmeyi ve yazmayı iş edinmiş bizler için dünyanın öbür ucundaki bu Arjantinlinin önemi nedir peki? Her şeyden önce bir kıtanın kendine ait bir edebiyat geliştirmesinde Juan Rulfo gibi katkıda bulunmuş birkaç büyük yazardan biridir Borges. Metinlerinde Arjantin’in yerel renklerine ısrarla hiç yer vermemiş olsa da o bir Arjantinlidir. İspanyolcayı, İngilizce karşısında neredeyse sefil bulsa da bütün eleştirilere rağmen sıkıştığında İngilizce kelimelere yer vererek İspanyolcayı işleyen ve zenginleştiren, ve İspanyolcayla büyüyen bir yazardır. Büyük bir yazar olarak kendine biçtiğı rol, her şeyden önce iyi bir okur olmaktır. İyi yazmanın şartı, iyi yazılmış metinleri yutmaktır. Borges’e göre geleneğı yıkmak ancak geleneğı egemen olmakla mümkündür. Kendine has bir

¹⁹ Di Giovanni, *Ustanın Dersi*, s. 61.

edebiyatı yaratarak dünya edebiyatına yeni bir istikamet tayin etmenin anahtarı, dünya edebiyatını böylesine büyük bir iştahla tüketmektir. Bu sayede Borges durduğu yeri bilir. Bir yazarın durduğu yeri bilmesi mühimdir, çünkü herkes durduğu yerden düşünmeye ve yazmaya mahkumdur. Bu mahkumiyet, Borges'in "Averroes'in Arayışı" adlı hikâyesinde zihnimize incelikle nakşedilir. Bu hikâyede Borges, İbn Rüşd gibi bir dehanın bile nasıl kendi kontekstinin sınırları içinde kaldığını anlatır. Aristoteles tercüme eden İbn Rüşd'ün, ne anlama gelebileceklerini bir türlü kestiremediği iki karanlık kelimeyle yaşadığı sıkıntıdır anlatılan: tragedya ve komedy. Felsefeye nüfuz edebilen bu büyük zihin, hayatında hiç tiyatro görmediği için ışın içinden bir türlü çıkamaz. Hikâyenin sonuna doğru İbn Rüşd kâbusu olan bu iki kelimeyi şöyle karşılar:

"Ariustu, kasidelere tragedya, taşlamalara ve kargışlamalara ise komedy adını veriyor. Hem Kur'an'ın sayfaları hem de tapınağın *muallaka*'ları yetkin tragedyalar ve komedyalar ile doludur."²⁰

Borges, İbn Rüşd'e dair bu hikâyesinde kendi düştüğü durumu ise şöyle alayla tasvir eder:

"Tiyatronun ne olabileceği hakkında hiçbir fikri olmaksızın bir dramının ne olabileceğini tahayyül etmeye çalışan Averroes, Renan'dan, Lane'den, ve Asín Palacios'tan bölük pörçük fragmandan başka kaynağı olmaksızın Averroes'i tahayyül etmeye soynan benden daha absürd olmasa gerek."²¹

Yaratmanın yolu sınırlarını bilmekten geçer. Yazar dilini, kontekstini, yani durduğu yeri bilmeksizin özgün ve çığır

²⁰ Borges, J. L., *Labyrinths*, s. 186.

²¹ A.g.e., ss. 187-188.

açıcı bir şey söyleyemez. Bu da yazarın dilini, kontekstini, yani durduğu yeri kaderi olarak kabul etmesi anlamına gelir. Borges bunun ispatıdır.

Peki, Borges'i niçin öldürmeliyiz?

İki Borges vardır. Sınırları yıkan ve edebiyatı özgürleştirerek yeşerten Borges'e ne kadar müteşekkirse, kendisi — tam aksini istese ve unutulmayı arzulasa da — edebiyatın yeni sınır taşı olan ve muhayyilemize giydirilmiş bir deli gömleği haline gelen Borges'i öldürmek de bir o kadar elzemdir.

Her yazar kendisi olabilmek için öncellerini/seleflerini tüketmelidir. Her büyük yazar kendi öncellerinin katili olmaya yazgılıdır. Her şahaser aynı zamanda iyi kurgulanmış bir cinayettir. Bu yüzyılın yazarlarını bekleyen edebî vazife, Borges'den öğrendikleriyle Borges'i aşmaktır. Ama nasıl? Kötürümleştirici bir sessizlik ve Borges'i okumaya devam...

Üzerine devasa bir literatür ve efsane oluşmuş bir adam hakkında yazmak, hele ki Borges'e dair en kuşatıcı yorumları bizatihi Borges yapmışken, acınası bir güldürüde başrol oynamaktır. Hiç kuşku yok ki, Borges kendi efsanesini yazmış bir Homeros. Buradan bakıldığında elinizdeki metin olsa olsa yukarıda sözünü ettiğim "akademik çöplüğe" dökülmüş kırıntılar olabilir.

Yukarıda bir yerlerde, boşluğa dikilmiş donuk gözleriyle bana bakan Borges'in müstehzi bir ifadeyle şunu söylediğini düşünmek hiç de saçma değil:

"Ah, teşekkür ederim! Eserimi zenginleştirdiniz!"

Takdim

Jorge Luis Borges Amerika'da yeni tanınmaya başladığı dönemde genelde hayaletvari bir kişilik, ürkütücü bir zekâya sahip olmakla birlikte bir biçimde normal insan arzuları ve kişilik özelliklerinden yoksun olacak denli kitaplara boğulmuş bir adam olarak tasvir ediliyordu. Eleştirmenlerin; Borges'in, kimliğin kurgu doğası ve var oluşun düş niteliği gibi edebî temalarını aldıkları ve Borges'in şahsına atfettikleri anlaşılıyor. Sözelimi Borges'in *Personal Anthology* (1970) eserinin sonsözünde çevirmenlerinin Borges için, ünlü hikâyesinde Shakespeare için söylediği gibi "Herkes ve Hiç Kimse" diyerek açıkça (ve muhtemelen şaka yollu) gerçekten, tek, gerçek bir "Jorge Luis Borges" olup olmadığını tartıştıkları mektuplaşmalara yer verilir.

Borges hakkındaki bu tartışmalar o dönem için çok sıradışı değildir ve ilkin büyülenmiş okurları nazarında Borgesci vizyonun ikna gücünü gösterir. Jorge Luis Borges'le ilk mülakât yapanlar daha iyi bilirler: Sıcakkanlı, samimi, cin gibi bir hümor anlayışı olan mütevazı bir eski zaman beyefendisi, kısaca güçlü, pek rastlanmayan cinsten kanaatleriyle nezih bir kişilik, gayet gerçek bir adam tanıldılar.

Bakış açısının sabit ve çoğunlukla kesin olması şaşırtıcı gelmemeli çünkü İngilizce röportajlar verdiği dönemde çoktan altmışına gelmiş ve kişiliği oturmuştu. Aslında bu derlemedeki röportajlar Borges'in fikir ve tutumlarının son yirmi yılda (1966-1986) değişmediğini gösterir. Borges genel olarak İngiliz ve Kuzey Amerika Edebiyatına ve özellikle Stevenson, Kipling, Shaw, Wells, Conrad, Chesterton, De Quincey, Poe, Emerson, Twain, Whitman ve Frost gibi yazarlara duyduğu sevgiden bahseder. Sade, anlaşılır bir üslupla yazmayı sevdiğinden, romanlardansa hikâyeleri tercih ettiğinden, fazlaca analitik bulduğu edebiyat eleştirisine, Komünizme, Perón ve Anti-Semitizme karşı olduğundan söz eder. Hikâye, şiir ve deneme arasındaki ayrımın önemsiz olduğunu, edebiyatın en büyük amacının keyif vermek olduğunu, ölümden sonra hayata inanmadığını, ölümü dört gözle beklediğini ve ölümsüzlükten korktuğunu, zamanın en temel felsefî mesele olduğunu, ailesine, gençlik yıllarında tanıdığı arkadaşlarına ve çatışmalar yaşasa da ülkesine duyduğu sonsuz sevginin yanı sıra çocukluğunda babasının kütüphanesinde okuduklarının önemli olduğunu söyler.

Ortaya çıkan bu tabloda karmaşık olmakla birlikte tümüyle ikna olabileceğimiz bir insan var, yine de Borges'in etkileyici sanatsal ve entelektüel gücünü göz önünde bulundurduğumuzda, ilk dönemde verdiği eserleri okuyan okurun şüpheyile karışık hayranlığını anlayabiliriz. Jorge Luis Borges yüzyılın ufuk açan yazarları arasında görülüyor ama aslında onu tanıtmak için bu sözlerden fazlası gerek. Hem hikâye hem de deneme türünün imkânlarını geliştiren Borges, her ne kadar kendisi kabul etmese de modern edebiyata sonsuzluk fikri gibi yeni temalar kazandıran ve dolayısıyla okurlarının gerçekliği algılayışını da değiştiren (büyük F ile filozof değilse de) bir düşünür. İnsanların Borges'in varlığını sorgulaması şaşırtıcı değil, nihayetinde Borges normal bir adam değil ama

yarı tanrı veya hayaletimsi bir ruh da değil. Dahi ifadesi uygun düşebilir, kibar bir dahi.

Fakat Borges tutarlı bir görüşe sahip bir dahi olsa da, sahip olduğu görüş, farklı zamanlarda yapılan röportajlarda başka yönlerini gösterecek kadar da zengin. Dolayısıyla saygın yazar Richard Stern ile 1966'da gerçekleştirilen röportajda, (kitapta yer almaktadır) Stern kurgu hakkındaki görüşlerini sorduğunda Borges, gereksiz detaylara girerek "Kipling'in *Plain Tales from Hills* eserindeki gibi" basit hikâyeler yazma isteğinden söz eder. Borges'le benim, 1967-68 senesinde Brandeis Üniversitesi son sınıf öğrencisiyken gerçekleştirdiğim ve daha sonra *Conversations with Jorge Luis Borges* (Jorge Luis Borges ile Söyleşiler) adıyla yayınlanan röportajda (Borges'le İngilizce yapılan kitap uzunluğundaki ilk röportaj) bilhassa şiir ve hikayelerinde kullandığı teknikler ve anlattıkları üzerinde duruyorum. Röportajın burada yer alan kısmı en önemli hikâyeleri üzerinde yoğunlaşıyor ve özellikle istediğim için bu röportajda Borges, başka hiçbir röportajda olmadığı kadar detaylı olarak ele alıyor konuyu. Bu derlemede çok nadiren bir soruyu geçiştiriyor ve neredeyse cevap vermeyi reddettiği tek bir soru bile yok.

Burada bir araya getirilen röportajlar Borges'in fildişi kulesinde bir hayalperest olduğu düşüncesini de reddediyor. Muhakkak ki böyle bir tarafı var ama o aynı zamanda dünyanın her yerine giden, pek çok dili akıcı biçimde konuşan ve insanlara karşı açık ve girişken, (bir yazarın siyasî görüşlerine göre değerlendirilmemesi gerektiğini ısrarla belirtse de) ülkesinin içinde bulunduğu durumun farkında, geniş görüşlü bir insan. Nihayetinde kimi zaman politik ve sosyal gelişmeler söyleşilerin içeriği üzerinde doğrudan belirleyici oluyor. Borges eleştirmeni ve uzmanı Ronald Christ'in edite ettiği "Borges NY Üniversitesinde" isimli söyleşide (1971'de *TriQuarterly*'de yayınlandı) radikal öğrencilerin yönelttiği kimi sorular, Borges'in mutedil siyasî anlayışı ve çeşitli solcu fikirlere

ilgisizliğı hakkındaydı. Tuhaftır ki, bu söyleşi Borges'in bazı yerlerde gösterdiği stand-up komedyeni maharetiyle birlikte hümör anlayışının neredeyse soytarıca bir yönünü de gözler önüne seriyor. Dönemin siyasî kaygılarını ortaya koymanın yanı sıra duygusal çeşitliliğı bakımından da kayda değer. Benzer biçimde Rita Guibert'in 1968'de gerçekleştirdiğı fakat 1973'de yayınlanan geniş içerikli söyleşide de heyecanlı kısımlar bulunuyor, özellikle Borges'e hippiler, uyuşturucu kullanımı, konformizm, materyalizm ve Amerikan toplumundaki şiddetle ilgili sorular yöneltildiğinde. Çözümü imkânsız görünen sosyal çatışmaların yaşandığı 1960'lar ve 1970'lerin başlarında, hem sorunlu araştırmacıların hem de üniversite hocalarının Borges'e ilgi göstermesi, Borges'in ne derece rağbet gördüğünün bir göstergesiydi.

Borges'le röportaj yapan bazı isimler onu daha yakından tanıyordu. Meselâ Selden Rodman, Borges'le Buenos Aires'te uzun zaman geçirmişti. Sonuç, (Borges'ten çok sayıda alıntının yer aldığı) Borges'in günlük hayatı hakkında fikir veren, gayet samimi bir anlatım. Rodman'ın (1969-72 yılları arasındaki üç yılda gerçekleştiren) görüşmelerinde, Borges'in dairesinin ve Millî Kütüphanedeki ofisinin tasvirleri de yer alıyor. Aralarında Borges'le çalışmalarını yürütebilmek için Buenos Aires'e yerleşen, Borges çevirmeni Norman Thomas Di Giovanni'nin de bulunduğu bazı çalışma arkadaşlarını, dostlarını ve Borges'in hizmetçisini de tanıma imkânı buluyoruz. Borges'in eşini de tanıyoruz, sonra boşanmaya gösterdiği tepkiyi de öğreniyoruz:

İki yıl sonra Buenos Aires'e döndüğümde Borges değişmemişti ama hayat şartları değişmişti. Yine annesiyle yaşıyordu ve karısının fazlaca yüksek nafaka taleplerini geri çevirmiyordu. Di Giovanni'ye sebebini sordum.

“Nafaka ödemek zorunda kalmayacağı korkusuyla yaşıyordu! Çok suçlu hissediyor. Evliliğin bit-

mesinden bir tek kendini sorumlu tutuyor ve bedelini ödemek istiyor. Unutma, Borges nazik, cömert, alçakgönüllü, yaratıcı ve asil olsa da cesaret, karakterinin bir parçası değil. Bir defa karısı havaalanında herkesin içinde ona bağırınca yanımda tek kelime karşılık vermeden başını eğip durmuştu. Kendini savunmasını gereken bir duruma düşmemek için her şeyi yapar.”

Rodman gibi, (başarılı bir şair ve üretken bir yazar olmanın yanı sıra Borges çevirmeni de olan) Willis Barnstone’un da Borges’le profesyonelliğin ötesine geçen bir ilişkisi vardı. “Borges’le Buenos Aires’te” adlı (ilk olarak 1980 yılında, *Denver Quarterly*’de yayınlanan) röportajda Borges’i şiir vermek üzere gazete editörünün *La Nación*’daki ofisine gittiği sıradan bir iş günü içinde görüyoruz. “İnsanlar sık sık Borges’in yanına gelip elini sıkıyorlardı. Borges yoldan geçen bu insanlara bunun için para verdiğini söylüyordu. Bir adam, yanına gelip elini heyecanla sıkıp Borges’e ağdalı bir üslupla hitap ederek ‘Borges, siz ölümsüzsünüz’ demişti.

‘Bu kadar pesimist olmayın, bayım’ diye cevaplamıştı Borges.” Röportaj, Borges’in Amerika’da beş günlük bir konferans gezisi için uçağa binmesiyle sona eriyor.

Barnstone, bu derlemede yer alan röportajı “On Üç Soru: Jorge Luis Borges’le Diyalog”da (*Chicago Review*, 1980) ise bilincin doğa, hayal, ölüm ve intihar gibi konularda yönelttiği sorularla farklı bir samimiyet kuruyor. Röportaj Borges’in metafizik anlayışının hayalle karışık ama bir o kadar da güçlü bir tasvirini sunuyor. Ayrıca Barnstone, 1976 yılında Indiana Üniversitesinde gerçekleştirilen, (1998 yılında *Boulevard* dergisinde yayınlanan) Borges’in hem hocaların hem de dinleyicilerin yönelttiği çeşitli konulardaki sorulara cevap verdiği söyleşinin tercümesini de üstleniyor. Burada Borges pek çok şeyin yanı sıra hikâye ve deneme yazmanın kendisinde uyandırdığı farklı hislerden, karakter yaratma konusundaki sı-

kıntısından, edebiyatın etik fonksiyonundan, zaman içerisinde karakterinin nasıl değiştiğinden ("Ergenlik çağında mutsuzdum; ama şu bir gerçek ki mutsuz olmayı istemiştim"), Tanrıyla ilgili düşüncelerinden ("Tanrı bizim sürekli oluşturduğumuz bir şey") bahsediyor.

Alastair Reid ile Donald Yates, Borges'le profesyonelliğin ötesine geçen bir ilişki kuran diğer iki isim. Saygın bir şair ve yazar olan Reid aynı zamanda bir Borges çevirmeni. Modern Dil Derneğinin New York'ta (1983 yılında) düzenlediği "Franz Kafka and Modern Literature: A Centennial Perspective" başlıklı toplantıda Borges'i konuşmacı olarak takdim ediyor. Toplantı hem Borges'in iki hikâyesi üzerinde doğrudan etkisi olduğunu söylediği Kafka'ya ilişkin fikirlerini ortaya çıkarması açısından hem de Borges'in "insanları memnun etme" eğilimini yansıttığı için önemli, çünkü Kafka hayranı dinleyiciyi memnun etmek için Kafka'yı giderek daha fazla övdüğünü fark etmemek mümkün değil.

Bu derlemede Borges biyografisi yazmış Donald Yates'in iki röportajı bulunuyor. (1976 yılında Michigan Üniversitesinde gerçekleştirilen) "Jorge Luis Borges'le Söyleşi" Borges'in hem roman türüne ilişkin gözlemleri ve roman yazmamasıyla ilgili açıklaması hem de De Quincey ve Stevenson'a, İspanyolca ile İngilizce arasındaki farklara ilişkin değerlendirmeleri dolayısıyla dikkate değer. Yine Yates'e ait "Simply a Man of Letters" 1982 yılında Maine Üniversitesinde gerçekleştirilen bir panelden alıntı. Burada Yates hem toplantı başkanı hem de soruları yönelten kişilerden biri. Söyleşi, Borges'in sevilen hikâyesi "Borges ve Ben"de anlattığı, dışarıdan görülen ve kendi bildiği iki varlığı arasındaki çatışmaya ilişkin görüşleriyle ilgili önemli bilgilere yer veriyor. Yates'in hikâyeye ilişkin sorusuna cevaben Borges şunları söylüyor: "İki Borges meselesine gelince, her zaman iki ayrı Borges olduğunun farkındayım çünkü kendimi düşündüğüm zaman gizli kalmış, mütereddit, çekingen bir adam görü-

yorum, bu da sürekli dersler veren ve dünyayı dolaşan adamlarla aynı kişi olamaz.”

Borges’le röportaj gerçekleştiren diğer isimler, Borges’i yakından tanıyanlar kadar samimiyet kurmasa da aradaki mesafenin keyfini sunuyor okuyucuya. L. S. Dembo’nun daha önce *Contemporary Literature*’da (1970) yayınlanan röportajı insanın bilgisinin sınırları, kafa karışıklığının sembolü olarak labirent ve rüyanın Borges’in eserlerindeki yeri gibi konulara değinen bir söyleşi sunuyor. Daha önce *Commonweal*’da (1968) yayınlanan röportajda, Borges o zamanlar WNCY için haftalık röportajlar hazırlayan Patricia Marx ve saygın tiyatro eleştirmeni John Simon’ın sorularına cevap veriyor. Borges’in gerçek ile fantastik arasındaki ayrım, şahsî dini ve eserlerinde cinselliğin yer almaması (“Sanırım bunun sebebi bu konuyu fazlaca düşünmem” der) gibi konularda yorum yaptığı röportaj entelektüel enerjisiyle göz dolduruyor.

Kitapta yer alan son üç röportaj Borges 80 yaşını geçtikten sonra gerçekleştirilmişti, ama samimiyetinden ve entelektüel enerjisinden hiçbir şey yitirmemişti. *New Orleans Review*’in editörleri Jon Biguenet ve Tom Whalen, röportajı 1982’de, Borges çok sayıda ödül almak üzere çok sevdiği bir şehir olan New Orleans’a seyahat ettiği zaman gerçekleştirmişti. İlerleyen yaş, yalnızlık ve körlüğün yazılarına etkisinden söz ederken olduğu gibi Borges’in mütevazı tavrını görüyoruz. Röportaj buruk bir havaya bürünüyor ama Borges karakteristik hümorunu gösterdiğinde bu hava dağılıyor. Kaçınılmaz olarak kimlik meselesine sıra gelip editörler “Hangi Borges’le konuşuyoruz?” diye sorduğunda “Parayı ödersiniz, şansınıza ne çıkarsa.” diye cevaplar.

Clark M. Zlotchew 1984’de gerçekleşen ve daha önce *American Poetry Review*’de yayınlanan bu röportaj için Buenos Aires’e gitmişti; röportaj Borges’in yazma alışkanlıkları ve metodu, bir adamın öldürülmesine tanıklık etmesi, hayatıyla ilgili ve “Araya Giren” hikâyesinden uyarla-

nan filmler, Yahudi orijini, satranç ve truco ve Arjantin'in sosyal sorunlarına ilişkin güçlü gözlemler gibi çeşitli konuları ele alıyor.

Son olarak Amelia Barili'nin "Borges'le Hayat ve Ölüm Üzerine" isimli röportajı yer alıyor. O zamanlar Buenos Aires'teki *La Prensa* gazetesinde kitap eleştirisi editörü olan Barili 1981'de Borges'le dostluk kurar (ve söyleşiler yapmaya başlar). Son söyleşisi 1985 Kasımında, Borges ölmeden yedi ay önce gerçekleştirilir ve Borges'in ölümünden bir ay sonra *The New York Times Book Review*'in ilk sayfasında yayınlanır. Bu röportajda Borges'in İncil, Kabala, mekân, zaman, Tanrı, ölüm ve ölümsüzlük hakkındaki fikirleri bulunuyor ve röportaj bu kitaba uygun bir son oluşturuyor.

Borges kronolojik zamana tereddütle yaklaşırsa da bu kitaptaki röportajlar (University of Mississippi Press Serisi ile uyum sağlaması için) kronolojik sıraya göre yer almaktadır, kısaltma yapılmamış ve sadece dizgi hataları gibi gerekli yerlerde düzeltmeler yapılmıştır. *Jorge Luis Borges: Söyleşiler* ismi gayri resmi bir hava ile akademik havayı bir araya getirmek için kullanıldı. Baştan sona okunduğunda pek çok konunun tekrar tekrar karşımıza çıktığını görüyorum, tıpkı müzik parçasında tekrar eden motifler gibi. Bunların arasında hepsini kapsayan bir konu var mı? Belki cevabı Borges'in şu sözleri verir: "Bir adam yıllar boyunca taşrayı, krallıkları, dağları, limanları, gemileri, adaları, balıkları, boşlukları, yıldızları, atları ve insanları çizer. Ölmesinden az bir zaman önce anlar ki bütün çizdiği kendi suretidir."

Rebekah Grossman'a çok değerli araştırmaları için ve Jeremy Countryman'e pek çok konudaki yardımları için teşekkür ediyorum. Willis Barnstone ve Clark Zlotchew, röportaj yapan bazı işimlere ve bazı malzemelere ulaşmamda yardımcı oldular, Americas Society'den Dan

Shapiro'ya da, ayrıca Washington Üniversitesi'nden Julia Hanna'ya da yardımlarından ötürü şükran borçluyum. Borges biyografisi yazmış Emir Rodriguez Monegal ile Clark M. Zlotchew'e de teşekkür borçluyum çünkü kronolojiyi onların yazdıklarına dayanarak oluşturdum. Son olarak bilge ve sabırlı editörüm Seetha A-Srinivasan'a ve yaptığım her güzel şeye ilham veren sevgili küçük oğlum Ricky'ye teşekkür ederim. Bir kez daha Borges'den alıntı yapacak olursam, bu listedeki en önemli isimlerin unutulmadığını umuyorum.

Kronoloji

- 1899 Jorge Francisco Isidora Luis Borges, 24 Ağustos'ta Buenos Aires'te Jorge Guillermo Borges ile Leonor Acevedo Suárez çiftinin çocuğu olarak dünyaya gelir. Babası avukat, psikoloji öğretmenidir; kimi zaman da yazmaktadır. Borges zayıf gözlerini babasından alır. Taşıdığı İngiliz ve Portekiz kanını babasının ailesinden, Uruguay'la bağını ise annesinin ailesinden alır. Kız kardeşi Norah 1902 yılında dünyaya gelir. Borges'in meşhur bir ressam olan kız kardeşiyle çok samimi bir ilişkisi vardır. (Borges'in çocukluğunda hayatını yitiren bir erkek kardeşi de vardır.) Borges'in çocukluk hatıraları arasında en eskileri aynalara ve karnaval maskelerine duyduğu korku ile kaplanlar ve babasının kütüphanesindeki kitaplara duyduğu sevgidir.
- 1906 Babası tarafından yazar olmaya teşvik edilen Borges, Grek mitolojisi üzerine İngilizce bir kompozisyon ile *Don Kişot*'tan ilhamla yazdığı "La Visera Fatal" isimli İspanyolca bir hikâye yazar.
- 1908 Oscar Wilde'ın *The Happy Prince* (Mutlu Prens) eserini İspanyolcaya çevirir.
- 1912 İlk hikâyesi "King of the Jungle"ı (Ormanın Kralı) yayınladır.

- 1914 Birinci Dünya Savaşının patlak vermesinden hemen önce Borges'in babası gözleri iyice zayıfladığı için emekli olur ve aile Avrupa'ya taşınır. Londra, Paris ve kuzey İtalya'yı gezdikten sonra Cenevre'ye yerleşirler. Savaş başladığı için Cenevre'de dört yıl kalırlar. Zaten akıcı bir İspanyolcası ve İngilizcesi olan Borges İsviçre'de devam ettiği okulda Fransızca ve Latince öğrenir. Heine okuyarak kendi kendine Almanca da öğrenir, sonra Nietzsche ve Schopenhauer okur. Hugo ve Fransız sembolistlerin pek çoğunu Fransızca okur. Carlyle ve Chesterton gibi İngiliz yazarları okuyarak devam eder, keşfettikleri arasında Whitman da yer almaktadır.
- 1919 Borges ailesi İspanya'ya taşınır. Bu dönemde Borges, yazar Rafael Cansinos-Assens ile Ultraist şairlerin etkisi altında kalır. Kendini İspanyol edebiyatına kaptıran Borges'in şiirleri, makaleleri ve ekspresyonistlerden yaptığı tercümeleri Ultraist dergilerde yer alır. (İlk şiiri "Hymn to the Sea" [Denize Ezgi] *Grecia* dergisinde yayınlanır.) Borges, edebî teorilerinin gelişiminde katkısı bulunan, 1928 yılında Norah Borges ile evlenen Guillermo de Torre'yle arkadaşlık kurar.
- 1921 Borges ailesi Buenos Aires'e döner. Borges burada edebiyat ve felsefede yeni kılavuzu, babasının eski dostu Macedonia Fernández ile yakınlık kurar. *Prism* isimli, Norah'nın gravürlerinin de yer aldığı, Ultraist estetiği tanıtan, postervari bir dergi piyasaya sürer.
- 1922 Borges ve arkadaşları, Macedonia Fernández'le *Proa* (Pruva) dergisini kurar.
- 1923 Borges, ilk şiir kitabı, *Passion for Buenos Aires*'i (Buenos Aires Tutkusu) yayınlar (Norah'nın gravürlerinin de yer aldığı). Aile ikinci Avrupa seyahatine çıkar.

- 1924 Borges Buenos Aires'e döner ve Güiraldes ve diğer yazarlar ile *Proa'yı* yeniden kurar (ilk kurulan dergi yayından kalkmıştır). (Güiraldes 1926 yılında Arjantin Edebiyatının klâsiği haline gelen Don Segundo Sombra'yı yayınlıyacaktır.) Borges önemli bir avangart dergi olan *Martin Fierro* için çalışır.
- 1925 Borges ikinci şiir kitabı *Moon Across the Way* (Uzak-taki Ay) ile ilk deneme kitabı olan *Inquisitions'ı* (Soruşturmalar) yayınlar. Daha sonra *Soruşturmalar'ın* ulaşabildiği bütün kopyalarını toplayıp imha eder ve tekrar basılmasına izin vermez. Uzun bir edebî dostluk kuracağı deneme yazarı ve edebî hamisi Victoria Ocampo ile tanışır.
- 1926 Borges, ikinci deneme kitabı olan ve tekrar yayınlanmayan *The Extend of My Hope'u* (Umudumun Şümulü) yayınlar.
- 1928 Üçüncü deneme kitabı *The Language of Argentines'i* (Arjantinlilerin Dili) yayınlar. "Avangart" ve barok tarzdan klâsik üslubuna geçişinde kendisine yardım ettiğini söylediği Meksikalı yazar Alfonso Reyes ile tanışır.
- 1929 Borges yerel bir edebiyat yarışmasında ikincilik ödülü kazanan üçüncü şiir kitabı *San Martin Copy-book'u* (San Martin Defteri) yayınlar.
- 1930 Arjantinli şair (ve Borges'in aile dostu) Evaristo Carriego için yazdığı biyografiyi yayınlar. Victorio Ocampo vasıtasıyla Adolfo Bioy Casares ile tanışır. Ömür boyu süren dostlukları başlar.
- 1931 Victorio Ocampo, Arjantin'in en büyük edebiyat dergisi *Sur'u* kurar, Borges sık sık yazılarıyla dergiye destek olur.
- 1932 Borges dördüncü deneme kitabı, *Discussion'ı* (Tartışma) yayınlar.
- 1933 *Megaphone* dergisi Ağustos sayısının bir bölümünü Borges'in eserleri hakkında bir değerlendirmeye

- ayırır. Borges *Critica*'nın Pazar ekinin edebiyat editörü olur.
- 1935 Borges daha önce *Critica*'da yayınlanan pek çok yazının da yer aldığı, ilk hikâye kitabı *A Universal History of Infamy*'yi (Alçaklığın Evrensel Tarihi) yayınlar.
- 1936 Borges beşinci deneme kitabı *History of Eternity*'yi (Sonsuzluğun Tarihi) yayınlar. *El Hogar*'ın (Yuva) iki haftada bir yayınlanan "Yabancı Kitaplar ve Yazarlar" bölümünün editörlüğüne getirilir, 1939'a kadar bu görevi sürdürür. *Sur* dergisi için Virginia Woolf'un *A Room of One's Own* (Kendine Ait Bir Oda) eserini çevirir.
- 1937 Kapelus yayıncılık Borges'in Pedro Henriquez Urena ile editörlüğünü yaptığı *Classical Anthology of Argentine Literature*'ı (Klâsik Arjantin Edebiyatı Antolojisi) yayınlar. Borges bütün işi Urena'nın yaptığını söyler. Virginia Woolf'un *Orlando* adlı eserini *Sur* dergisine çevirir. Babasının sağlığı kötüye gittiği için Borges, Buenos Aires civarındaki Miguel Cane Belediye Kütüphanesi'nde yardımcı olarak işe başlar. 1946 yılına kadar (tek bir terfi alarak) buraki işine devam eder.
- 1938 Kafka'nın *Metamorphosis* (Dönüşüm) eserinin Borges'in editörlüğünü yapıp önsözünü yazdığı bir baskısı yayınlanır. Şubat ayında babası ölür. Görme duyusunun iyice zayıflaması septisemiye yol açan ve neredeyse Borges'in hayatına mal olacak bir kazaya sebep olur.
- 1939 Nekahet döneminde (akıl sağlığını koruduğunu kendine ispatlamak için) "Pierre Menard, Author of the Quixote" (Don Kişot'un Yazarı Pierre Menard) adlı hikâyesini yazar.
- 1940 Borges, Bioy Casares ve yeni eşi Silvina Ocampo ile birlikte *Anthology of Fantastic Literature* (Fantas-

tik Edebiyat Antolojisi) eserinin editörlüğünü yapar ve yayınlar. Ayrıca Casares'in bilimkurgu romanı, fantastik edebiyatın manifestosu niteliğindeki *Invention of Morel*'i (Morel'in Buluşu) için bir ön-söz yazar.

- 1941 *Sur* yayıneviyle ikinci hikâye kitabı *The Garden of Forking Paths*'i (Yolları Çatallanan Bahçe) yayınladı. Silvina ve Bioy Casares ile birlikte *Anthology of Argentine Poetry*'nin (Arjantin Şiir Antolojisi) editörlüğünü yaptı. Borges'in o yılki çevirileri arasında Faulkner'ın *The Wild Palms for Sudamericana* (Vahşi Palmiyeler) eseri de yer alır.
- 1942 Borges ve Bioy Casares, H. Bustos Domecq takma adıyla, *Sur* yayınevinin bastığı *Six Problems for Don Isidro Parodi* (Don Isidro Parodi'ye Altı Bilmece) adlı kitapta toplanan detektif hikâyelerini yazdılar. *Sur* dergisi aylık sayısının belirli kısımlarını İspanyol dünyasının önemli yazarlarının katkıda bulunduğu "Borges'e Özür"e (Yolları Çatallanan Bahçe hiçbir ödül almadığı için) ayırır.
- 1943 Borges *Poemas* adıyla yayınlanan ilk şiir seçkisini oluşturur, ilk şiirlerinin pek çoğunu çıkarır, bazılarını ise yeniden yazar. Casares ile birlikte *The Best Detective Stories*'in (En İyi Detektif Hikâyeleri) editörlüğünü yapar.
- 1944 Borges en ünlü hikâye derlemesi *Ficciones*'i *Sur* yayıncılıkla yayınlar. Derleme *Yolları Çatallanan Bahçe* ile *Artifices* içinde yer alan hikâyeleri bir araya getirir.
- 1945 Editörlüğünü Borges ve Silvini Bullrich Palenque'in yaptığı, Buenos Aires kabadayıları hakkındaki şiir ve hikâye antolojisi *El Compadrito*'yu Emece yayınladı. Arjantin Yazarlar Topluluğu *Ficciones*'e Grand Prix of d'Honour ödülünü verir.
- 1946 Faşist Perón rejimi karşıtı politik bildirilere imza attığı için cezalandırılan Borges, kütüphanedeki

işinden alınarak Kümes Müfettişliğine "terfi eder". İstifa eder ve konferanslar verdiği, konuşmalar yaptığı yeni bir kariyere geçiş yapar. Hükümet Borges'in konuşmaları esnasında kayıt tutmak üzere bir polis memuru görevlendirir. *The Annals of Buenos Aires* (Buenos Aires Yıllıkları) adında yeni bir dergi Borges'e editörlük görevi verir. Borges, dergi 1948'de yayından kalkana kadar bu görevini sürdürür. Tanınmasını sağladığı yazarlar arasında Julio Cortazar da vardır. Borges ve Casares, B. Su-azez Lynch takma adını kullanarak *A Model for Death* (Ölüm Planı) isimli bir polisiye roman; ardından H. Bustos Domecq takma adıyla "Two Memorable Fantasies" (İki Unutulmaz Hayal) adlı iki fantastik hikâye yayınlarlar. İki kitap da özel olarak sınırlı sayıda basılır ve 1970'e kadar tekrar yayınlanmaz.

- 1947 Borges özel bir baskıyla "New Refutation of Time" (Zamanın Yeni İnkârı) isimli beğenilen felsefî denemesini yeniden yayınlar.
- 1948 Borges'in annesi ve kız kardeşi Perón karşıtı bir gösteriye katıldıkları için tutuklanırlar. Annesi bir aylık ev hapsine mahkûm edilirken kız kardeşi bu süreyi hayat kadınlarının tutulduğu koğuştaki geçirir.
- 1949 Losada Borges'in dördüncü hikâye kitabı *The Aleph*'i (Alef) yayınlar.
- 1950 Borges, Arjantin İngiliz Kültürü Derneğinin İngiliz ve Amerikan Edebiyatı Profesörü ve Arjantin Yazarlar Topluluğu Başkanı olarak görevlendirilir. 1953 yılına kadar topluluğun başkanı olarak kalır.
- 1951 Borges kendi hikâyelerinden *Death and Compass* (Ölüm ve Pusula) isimli bir antoloji yayınlar. Meksika'da *Ancient German Literature* (Antik Alman Edebiyatı) isimli akademik bir kitap yayınlar (kita-

bı daha sonra María Esther Vázquez ile tekrar yazar ve 1965 yılında tekrar yayınlar). Bunların yanı sıra Bioy Casares ile *The Best Detective Stories* isimli ikinci bir polisiye hikâye antolojisi yayınlar.

- 1952 Altıncı ve en bilinen deneme kitabı *Öteki Soruşturmalar* yayınlanır. *The Language of Argentines* (Arjantinlilerin Dili) yeni bir baskı yapar.
- 1953 Borges (Margarita Guerrero ile birlikte) Arjantinli şair Martin Fierro hakkında bir çalışma olan *Martin Fierro*'yu yayınlar. Emece yayınevi Borges'in bütün eserlerini yayınlamaya başlar. Borges "Emma Zunz" isimli hikâyesinden yola çıkan *Days of Wrath* (Gazap Günleri) filminin senaryosunu Leopoldo Torre Nilsson ile birlikte yazar.
- 1954 *Days of Wrath* gösterime girer. *Poemas 1923-1953* ile *Alçaklığın Evrensel Tarihi* Borges'in bütün eserleri arasında tekrar basılır.
- 1955 Perón'u deviren askerî yönetim, Borges'i Millî Kütüphane müdürü olarak atar; Borges buradaki görevini 1973 yılına kadar sürdürür. Bioy Casares ile birlikte *The Hoodlums* (Kabadayılar) ve *The Believers' Paradise* (İnananların Cenneti) isimli filmi çekilmeyen iki senaryo ve *Extraordinary Tales* (Olağanüstü Hikâyeler), ve Meksika'da yayınlanan *Gauchesque Poetry* (Gauchosko Şiirleri) adlı iki antoloji hazırlar. Borges ile Luisa Mercedes Levinson kendi hikâyelerinden oluşan, *Eloise's Sister* (Eloise'nin Kızkardeşi) adlı bir derlemeyi yayınlar, sadece derlemeye adını veren hikâye ortak yazılmıştır. Betina Edelberg ile ünlü Arjantinli şair Leopoldo Lugones hakkında bir hikâye yayınlar.
- 1956 Arjantin'deki Cuyo Üniversitesi Borges'e aldığı çok sayıdaki fahri doktora unvanının ilkinin verir. Borges, Buenos Aires'teki Felsefe ve Edebiyat Fakültesine İngiliz Edebiyatı Profesörü olarak atanır.

Gözleri iyice bozulduğu için okuma yazmayı bırakması tavsiye edilir, bunun üzerine annesi onun özel sekreterliği görevini üstlenir.

- 1957 (Margarita Guerrero ile birlikte) *Manuel of Fantastic Zoology*'yi (Fantastik Hayvanlar El Kitabı) yayınlar. Millî Edebiyat Ödülüne lâayık görülür.
- 1960 Şiir ve hikâyelerini derlediği *El Hacedor*'u (İngilizceye *Dreamtigers* –Rüya Kaplanlar adıyla çevrilen) yayınlar, Bioy Casares ile birlikte *Book of Heaven and Hell*'in (Cennet ve Cehennem Kitabı) editörlüğünü yapar.
- 1961 (Beckett ile paylaştığı) Formentor Uluslararası Yayıncılar Birliği ödülünü alır, bu Borges'in dünya çapında ün kazanmasında önemli rol oynar. Borges bir yıl Teksas Üniversitesinde ders verir. "Man from the Slums" isimli hikâyesinden uyarlanan bir Arjantin filmi gösterime girer
- 1962 *Ficciones* ve *Labirentler*'in yayınlanmasıyla ilk kez Borges'in bir kitabı İngilizceye çevrilmiş olur. Borges, Fransa'nın Commander of the Order of Arts and Letters ödülüne lâayık görülür, Arjantin Edebiyat Akademisine üye olarak seçilir.
- 1963 Borges Avrupa seyahatine çıkar ve Arjantin'in Millî Sanat Değeri ödülüne lâayık görülür.
- 1964 Borges'in dördüncü şiir kitabı, *The One, The Same* (Tek, Bir) yayınlanır. Paris'te *L'Herne* Borges hakkında yazılan değerlendirme ve makalelerden oluşan geniş çaplı ilk derlemeyi yayınlar.
- 1965 Ana María Barrenechea İngilizce yazılmış ilk eleştirisi kitabı olan *Borges, The Labyrinth Maker* (Labirent Ustası Borges) isimli çalışmasını yayınlar. Borges ve María Esther Vázquez *Introduction to English Literature* (İngiliz Edebiyatına Giriş) eserini yayınlar; Borges, Order of British Empire ödülüne lâayık görülür

- 1966 Borges 1965 New York Ingram Merrill Derneği Edebiyat Ödülünü kazanır, Arjantin Katolik Stella Maris Üniversitesi'ne İngiliz Edebiyatı Profesörü olarak atanır.
- 1967 Borges dul kalan çocukluk arkadaşı Elsa Astete Millan ile evlenir. Birlikte Cambridge Massachusetts'e seyahat ederler, Borges Harvard'da Charles Eliot Norton Konferanslarını verir. Casares'le *Chronicles of Bustos Domecq*'i (Bustos Domecq'in Günlükleri) yayınlar, Esther Zembroin de Torres ile *An Introduction to American Literature*'ı (Amerikan Edebiyatına Giriş) yayınlar.
- 1968 Margarita Guerrero ile *The Book of Imaginary Beings*'i (Muhayyel Varlıklar Kitabı) yayınlar.
- 1969 Borges'in beşinci şiir kitabı *In Praise of Darkness* (Gölgeye Övgü) yayınlanır. Richard Burgin'in hazırladığı *Conversations with Jorge Luis Borges* (Borges'le Söyleşiler — Borges'le İngilizce yapılan söyleşilere yer veren ilk kitaptır) Holy Rinehart tarafından yayınlanır. E. P. Dutton Borges'in bütün eserlerini İngilizce yayınlamaya başlar. Fransa, İtalya ve Arjantin'de Borges'in hikâyelerinden ilham alan pek çok film çekilir.
- 1970 Borges *Dr. Brodie Report* (Brodie Raporu) adlı yeni bir hikâye derlemesi yayınlar. "Autobiographical Essay" (Otobiyografik Deneme) *The New Yorker* tarafından yayınlanır. Bernardo Bertolucci, Borges'in "Theme of the Traitor and Hero" (Hain ve Kahraman Konusu) hikâyesini İtalyan televizyonunda gösterilmesi için senaryolaştırır. Borges, Elsa Astete Milan'dan boşanır.
- 1971 Columbia Üniversitesi Borges'e fahrî doktora unvanı verir. Borges Oxford'dan fahrî doktora unvanını almak için İngiltere'ye, ardından The Jerusalem Ödülünü almak üzere İsrail'e gider.

- 1972 Borges altıncı şiir kitabı *The Gold of the Tigers*'ı (Kaplanların Altını) yayınlar ve Michigan Üniversitesinden fahrî doktora unvanı alır.
- 1973 Borges Millî Kütüphane Müdürlüğünden emekli olmak için yeni Perón hükümetinden "izin" alır. Mexico City'de Uluslararası Alfonso Reyes Ödülünü kazanır.
- 1974 Emece, 1.167 sayfa tutan *The Complete Works of Jorge Luis Borges*'i (Jorge Luis Borges'in Bütün Eserleri'ni) tek ciltte yayınlar. Casares ve Borges'in senaryosunu yazdığı *The Others* (Diğerleri) Fransa'da çekilir.
- 1975 Borges'in annesi 99 yaşında ölür. Yedinci şiir kitabı *Unending Rose* (Sonsuz Gül) ile beşinci hikâye kitabı *The Book of Sand*'i (Kum Kitabı) yayınlar. Ayrıca muhtelif kitaplar için yazdığı 38 önsöz *Prologues, with a Prologue of Prologues* (Önsözler, Önsözlere Önsözle) adıyla yayınlanır. İki hikâyesi daha Arjantin'de filme alınır.
- 1976 Borges'in sekizinci şiir derlemesi *The Iron Coin* (Madenî Para) yayınlanır. Alicia Jurado ve Borges'in makalesi "What is Buddhism?" (Budizm Nedir?) yayınlanır. Borges ve başka isimlerin rüyalarını bir araya getiren *Book of Dreams* (Rüyalar Kitabı) yayınlanır. Lagos, Borges'in şiirleriyle farklı bestecilerin Borges'in şiirleri için yazdığı on iki besteyi *Borges in Song* (Borges Şarkısı) adıyla yayınlar.
- 1977 Emece, Borges'in dokuzuncu şiir kitabı *History of Night*'ı (Gecenin Tarihi) yayınlar. Borges ve Casares *New Bustos Domecq Stories*'i (Yeni Bustos Domecq Hikâyeleri) yayınlar. Sorbonne, Borges'e fahrî doktora unvanı verir.
- 1978 Sekreteri ve arkadaşı María Kodama ile birlikte *Short Anglo Saxon Anthology*'nin (Kısa Anglo Sak-

son Antolojisi) editörlüğünü yapar. *Emma Zunz*'un Leonard Katz yönetmenliğindeki yeni bir film versiyonu gösterime girer.

- 1979 Borges'in son dönemde verdiği konferanslar *Oral Borges* adıyla kitaplaşır. 989 sayfa olmasına rağmen Borges'in diğer yazarlarla birlikte yazdığı eserlerin sadece bir kısmını içeren *Complete Works in Collaboration* yayınlanır. Borges Fransız Akademisinden Altın Madalya, Federal Almanya'dan Order of Merit ve yine aynı yıl İzlanda Kartal Haçı alır. María Kodama ile Japonya'ya seyahat eder.
- 1980 Borges, Cervantes ödülüne lâyık görülür, İspanya Kral ve Kraliçesinin davetine iştirak eder. Borges'in aynı adlı hikâyesinden Carlos Hugo Christensen'in sinemaya uyarladığı *Araya Giren* gösterime girer.
- 1981 Alianza Editorial, Borges'in onuncu şiir derlemesi *The Compendium*'u yayınlar. Esopasa-Calpe, *Dantevari Denemeleri* yayınlar. Harvard Üniversitesi fahri doktora unvanı verir.
- 1982 Alicia Jurado'nun yazdığı giriş yazısını da içeren *Pages of Jorge Luis Borges* adlı antoloji Celtia tarafından yayınlanır.
- 1983 Fransa Cumhurbaşkanı Francois Mitterand, Borges'e şeref nişanı verir.
- 1984 Borges, María Kodama'nın çektiği fotoğrafların da yer aldığı *Atlas*'ı yayınlar.
- 1985 Mondadari, Borges'in bütün eserlerinin İtalyanca tercümesini yayınlar. Carlo Rapetti'nin Borges metinlerinden uyarladığı *Borges, Self-Portrait of the World* isimli oyun sahneye koyulur.
- 1986 Borges, María Kodama ile evlenir. 14 Haziran'da Cenevre'de hayata veda eder.

Türkçede Borges

- Alçaklığın Evrensel Tarihi*, çev. Celâl Üster, İletişim 1999.
- Alçaklığın Evrensel Tarihi*, çev. Zeynep Çağlayan, Telos 1990.
- Alef*, çev. T. Uyar, F. Özgüven, F. Akerson, P. Beyaz, İletişim 1998.
- Altın ve Gölge*, çev. Selahattin Özpalabıyıklar, Sel Yayınları, İstanbul 1992.
- Atlas*, çev. Celâl Üster, İletişim 2003. María Kodama ile birlikte.
- Atlas*, çev. Ergün Akça, Mitos 1994. María Kodama ile birlikte.
- Bir Ada Bir Kıta*, çev. Celâl Üster, Can Yayınları, İstanbul 1995.
- Borges ve Ben*, çev. Celâl Üster, Can Yayınları, İstanbul 1995.
- Brodie Raporu*, çev. Y. E. Canpolat, İletişim 1999.
- Dantevari Denemeler, Shakespeare'in Belleği*, çev. P. B. Charum, İletişim 1999.
- Don İsidro Parodi'ye Altı Bilmece*, çev. A. E. İldem, Metis 1993. Jorge Luis Borges'in yakın arkadaşı Adolfo Bioy Casares ile birlikte ve Bustos Domecq takma adıyla.

- Düşsel Varlıklar Kitabı*, çev. Bora Komçez, Mitos 1992.
Margarita Guerrero ile birlikte.
- Evaristo Carriego*, çev. P. B. Charum, İletişim 2002.
- Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler*, çev. Tomris Uyar, Fatih Özgüven, İletişim, 1998.
- Gölgeye Övgü*, çev. Münir H. Göle, İletişim 1994.
- İngiliz Edebiyatına Giriş*, çev. Celâl Üster, Afa Yayınları, İstanbul 1987. María Esther Vázquez ile.
- Kum Kitabı*, çev. Y. E. Canpolat, İletişim 1999.
- Olağanüstü Masallar*, çev. Ergün Akça, Mitos Yayınları, İstanbul 1993. Adolfo Bioy Casares ile.
- Ölümsüz*, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü Ankara Devlet Tiyatrosu, Ankara [1995?]
- Ölüm ve Pusula*, çev. Tomris Uyar, İletişim 1982.
- Öteki Soruşturmalar*, çev. P. Charum, T. Armaner, İletişim 2005.
- Sonsuz Gül*, çev. A. N. Akbulut ve C. Çapan, İletişim 2001.
- Sonsuzluğun Tarihi*, çev. Ayşe Atalay, Düzlem Yayınları, İstanbul 1990.
- Şu Şiir İşçiliği*, çev. Mukadder Erkan, Deki Basım Yayım, Ankara 2007.
- Tılsımlar*, Armoni Yayınevi, İstanbul 1992. (Şiir)
- Yedi Gece*, çev. Celâl Üster, İletişim 1999.
- 25 Ağustos 1983 ve Diğer Öyküler*, çev. M.Ö. Gözütok, F. Genç, Dost Kitabevi, Ankara 2004.
- Yolları Çatallanan Bahçe*, çev. Fatih Özgüven, İletişim 1995.
- “Babil Kitaplığı” adıyla Dost yayınlarınca yayınlanan ve Borges’in editörlüğünü üstlendiği derlemelere yazdığı önsözler.

Türkçede Borges Hakkında

- James Woodall, *Kitabın Aynasındaki Adam. Jorge Luis Borges: Bir Hayat*, çev. Armağan Anar, İletişim 1997.
- E. Rodriguez Monegal, *Borges*, çev. Şule Demirkol, Gendaş Yayınları 2001.
- Richard Burgin, *Borges ile Söyleşi*, çev. Albert Saban, Mitos Yayınları, İstanbul 1994.
- Norman Thomas di Giovanni, *Ustanın Dersi, Borges ve Yapıtları Üstüne*, çev. H. Ulaş, ODTÜ yayıncılık, Ankara 2008.
- Epifania Uveda de Robledo, Alejandro Vaccaro, *Senyor Borges. 30 Yıllık Emektarının Gözünden J. L. Borges*, çev. Aylin Demirhan, Can Yayınları, İstanbul 2008.
- Alberto Manguel, *Borges'in Evinde*, çev. Cem Akaş, YKY, İstanbul 2002.
- N. Thomas di Giovanni, Daniel Halpern, Frank Macshane (der.), *Borges ve Yazma Üzerine*, çev. Tomris Uyar, İletişim 1998.
- Hakan Uğurlu, "Çağımız Sinemasında Postmodernizmin Yansımaları: Jorge Luis Borges ve Terry Gilliam", *Kurgu* (21) 7, 2005, s.183-188.
- "Kentler ve Yazarları: Cosmopolis, Borges ve Buenos Aires", *Arredamento Mimarlık* (155) 2, 2003, s.26-29.
- Ayten Gündoğdu, "Zâhir ve Borges Kurmacasında İdealizm", *Varlık* 63 (1063) 4, 1996, s.58-60.

Borges'le Borges Üzerine

Richard Stern / 1666

The Invention of the Real'den [Gerçeğin İcadı] alınmıştır.
The University of Georgia Press, Athens, 1982, ss. 27-45. Yayıncının izniyle yeniden basılmıştır.

Jorge Luis Borges ile 1966'da yapılan bu röportajın, sponsor katkısıyla, 1979 Martındaki Güney Amerika gezim sırasında Borges'in tanınmasında bir kartvizite dönüştüğünü gördüm. Onu okumayan ya da siyasî görüşlerini küçümseyenlerin bile taparcasına saygı duyduğu Borges, bu devasa kıtada kahramana en yakın şeydir. (Demokrasiyi "kırk milyon aptalın onları soyup soğana çevirecek bir başka aptalı seçmesi" olarak tanımlıyordu. Bu, Juan Perón'un iktidara geldiği günün ertesinde işinden istifa eden bir adama ait olduğu için muteber bir yorumdu.) 1979 Martında seksen yaşındaydı, iyi görünse de iyi hissetmiyordu. (Bir Montevideo gazetesine "Artık uzun konuşamam," demişti.) Fakat aralıksız iki saat boyunca edebiyat, tarih ve politika-dan konuştuk, şakalaştık. İki gün sonra, Rosario ve Cordoba'daki derslerin ardından, ona Browning ve Rossetti okumak üzere Maipú'daki küçük dairesine uğradım. Arkadaşım Alane Rollings ile beni gözlerinin hissettiği raflara yönlendirdi. (Jonson'ın bir şiirinden bahsettiğimde "Bende var ama nerede bilmiyorum," dedi.) Okuma bizi çok heyecanlandırdı. Mısraları sesli okudu; "Bak, bak, işte şeytan" dedi ya da kolumu kavrayıp

"Qué lindo, Qué lindo" diye haykırdı. Bizi sarsan şiir "Childe Roland geldi Karanlık Kule'ye" idi. "Hiç anlamamışsam da."

*Hasta bir adam gibi yakın ölüme
Ölü gibi görünür, ve hisseder bidayeti ve nihayeti
Gözyaşları ve vedalaşır tek tek arkadaşlarıyla*

Sade oturma odasında kör ihtiyarın yanında oturan Roland'ın buradaki rolü esrarengiz görünmüyordu, taşıdığı anlamın ötesinde yalnızca ilginçti. Yaşlı bir hanım odaya girdiğinde durmadım, duramazdım. Okuyorduk ve bırakamazdık. Borges ve ben son mısraı okuduk. "*Childe Roland geldi Karanlık Kule'ye.*"

Ardından sükûnet; küçük odaya, sarı kanepeye, beyaz kitaplığa avdet ediş. "Burada birisi var," dedim. Ak saçlı kadın doğrulmuş olan Borges'e yöneldi. "Georgy," dedi. "Benim, Esther." Borges onu "*Mi prima*" diye takdim etti bize. "Henüz gelmiş Avrupa'dan." Gitme vaktiydi. "Bana muhteşem bir sabah yaşattınız."

Bir yıl sonra, her zamanki gibi zarif ve güçlü, Birleşik Devletler'e dönmüştü; dersler veriyor, ya da daha ziyade sonu gelmeyen soru-cevap seanslarına katılıyor, en mahrem soruları yönelten muhataplarına iri dişlerini açık eden kör tebessümüyle karşılık veriyor, saklamaya gerek yok dercesine her şeyi cevaplıyordu. Bir partide Almanca ve Anglo-Sakson lisanında okumalar yaptı, insanlara neler okuduklarını, ne düşündüklerini sordu. Chicago'daki ev sahibi, René da Costa ona banyoya kadar refakat etti. René'nin söylediğine göre orada da aynı akademik üslupla, hatırında kaldığı kadarıyla Paris ve Roma'daki, eski günlerin Buones Aires'indeki tuvalet duvarlarından bahsetmişti.

Chicago Midway'deki Foolish Cement Pavillon Sürekli Eğitim Merkezi'ydi. (En fazla süreklilik gösteren endüstri konferansıydı.) En alt katın alçak, denizaltı kadar kasvetli koridorlarında Chicago Üniversitesi'nin Radyo ve Televizyon Ofisi vardı. Borges buraya bir refakatçinin koluna girerek, kuvvetsiz, çelimsiz, biraz çarpık bir yürü-

yüşle geldi. Yüzü ince ve uzundu, sarkan yanakları yüzünü daha uzun gösteriyordu. Fiziksel olarak güçsüzdü, fakat halinde tavrında bir asalet vardı. Tokalaşırken fal taşı gibi açılmış, şaşkın, gri-mavi gözleri tokalaştığı kişinin yüzüne çok az bir mesafede duracak biçimde yaklaşıyor. "Işık ve gölgeyi seçebiliyorum." İnsanın kalbine dokunan bir beyefendi.

Proust'un dediği gibi krallar her daim sadelikleriyle göze çarptıkları gibi seçkin yazarlar da genç meslektaşlarına karşı her zaman alçakgönüllü oluşlarıyla övgü almışlardır. Fiziksel olarak zayıf düştüklerinde, bütün mühim insanların karşı karşıya kaldıkları öfkeyi etkisiz bırakacak Chaplinvari bir hal geliştirirler. (Sigara ikram etmek ya da insanların sigaralarını yakmak, içkileri ödemek için etrafta koşuşturan ve ahmaklık ve hakaretler onu boğarken mütebessim bir ifadeyle her an tetikte duran ufak tefek Sartre'ı görenler bu durumun çok iyi bir örneğine şahit olmuşlardır.)

Önceki gece Borges, mest olmuş dinleyicisine Whitman hakkında bir konuşma yaptı. Bir metni takip etmediği veya o esnada şekillendirmedeği, hatırladıklarını anlattığı intibai veren, hoş, biraz fazlaca uzun, İspanyol cazibesi taşıyan bir konuşma. En iyi kısmı Cenova'da öğrenciliğinde Whitman'ı "bir deva gibi" okuyuşuyla ilgili anıydı. Hatırladığı Whitman, *Leaves of Grass*'in şairi; "ulvî", vapurla Manhattan'a gidip gelen perişan Brooklyn gazetecisinden tümüyle farklı, Don Kişot ve Hamlet gibi daimî bir varlıktı.

Borges ve ben küçük kayıt odasında, tepemizde asılı duran bir mikrofon, bir masada karşılıklı oturuyorduk. İspanyolca, Güney Amerika, Hispanik kültürün edebiyatı ve gelenekleri konusundaki cehaletim için özür diledim. Cehalet konusunda beni solda sıfır bırakacağını söyledi. Kayıt görevlisi işaret veriyor ve işte kaydedilenlerin büyük kısmı burada.

Stern: Dün gece Whitman'ın çok yönlülüğünden söz ediyordunuz. Şiir ve hikâyelerinize bakıldığında birkaç Borges görülüyor. Kimi kez, etkileyici *Borges ve Ben*'de olduğu gibi, bunu yazdınız.

Borges: Öyle sanıyorum ki, hepimiz bir anlamda Dr. Jekylls ve Bay Hydes gibiyiz, biraz Jekylls, biraz Hydes ve bu ikisi arasında kalmış pek çokları.

Stern: Bir zamandır, çok sık mülakat veren, Borges ya da Borges'in yaptıkları üzerine yorumlar yapan birisi haline geldiniz. Yeni bir Borges, gösterilen bu ilgiden doğan bir Borges keşfettiniz mi?

Borges: Öyle olduğunu umuyorum, çünkü gençliğimde kimsenin yazdığım zırvaları okuyacağını ummuyordum. Dolayısıyla ne kadar istiyorsam o kadar barok bir üslup kullandım. İnandırıcılıktan uzak ve yapmacık bir tarzda yazardım. Fakat şimdi okurlarımı düşünmek zorundayım ve bu, elbette iyi bir edebî tavır getiriyor. Bütün yazarlar farklı biçimde hareket eder. Esrarengiz olmaya çabalar ve genelde başarırlar. Ben açık ve anlaşılır olmaya gayret ederim ve inanıyorum ki — ve söylenenler de buna işaret ediyor — bunu başarıyorum. Şimdi Buenos Aires'e döner dönmez, Kipling'in *Plain Tales from Hills* eserine benzer tarzda, gösterişsiz hikâyelerden oluşan bir kitap yazmaya başlayacağım. Son yazdığı hikâyeler gibi değil; onlar çok karmaşık, girift ve tabîî çok hüznü. Sade biçimde anlatmaya çalışacağım, basit hikâyeler. Labirentler, aynalar, hançerler, kaplanlardan uzak durmaya çalışacağım; benim için sıkıcı olmaya başladılar. Kimsenin benim yazdığımı düşünmeyeceği kadar iyi bir kitap yazmaya çalışacağım. Hedefim bu.

Stern: Bu hikâyelerin geldiği tepeler Kipling'in yazdıklarında olduğu gibi hatıralardaki tepeler mi olacak? Hatıralarda kalan insanların yaşadığı?

* *Borges ve Ben*, çev. Celal Üster, Can, 1995. -ed.n.

Borges: Evet, öyle olacak. Çocukluğuma dönmeyi planlıyorum, bir yazarın güncel konulardan kaçınması gerektiğini düşünüyorum. Buenos Aires'in belirli bir yerindeki belirli bir kafeden bahsedersem insanlar pek çok hata yaptığımı görecektir, fakat altmış yıl kadar önce Buenos Aires'in güneyindeki veya kuzeyindeki bir gettoda olanları yazarsam kimse umursamaz ya da hatırlamaz. Bu da bana dilediğimce yazabileceğim bir alan sağlar. Dilediğimce hayal edebilirim, istediğimi düşleyebilirim. Ayrıntılara girmem gerekmez. Bir tarihçi ya da gazeteci olmak zorunda değilim. İsteddiğimi düşleyebilirim. Gerçekler özünde doğruysa detaylara aldırma gereği yok. Dolayısıyla niyetim on, on beş kısa hikâyeden müteşekkil bir kitap yayınlamak — yedi sekiz sayfa uzunluğunda hikâyeler diyebiliriz. Ve hepsi oldukça açık olacak. Birini yazdım bile.

Stern: Muhtemelen hayatınızın bir döneminde bu masal, hikâye ve şiirlerin yalnızca istediğiniz gibi şekillendirdiğiniz hayaller değil bir kurala göre kağıda dökülen bir şey olduğu düşüncesi sizde uyanmıştır. Her ne kadar kimsenin yazdıklarınızı okumasını beklemediğinizi söyleseniz de.

Borges: Bunların ikisi de doğru. Tabii mühim olan yazdıklarımın hayaller ya da düşler olduğudur. Elbette bunları kağıda dökme mücadelesi bana hem biraz sıkıntı hem de bolca keyif verdi. Çok kasvetli bir hikâyeye yazışımı hatırlıyorum da... Çok mutlu oldum, çünkü bir yazar yazdığında mutlu olmalıdır.

Stern: İyi yazdığında ya da iyi yazdığını düşündüğünde.

Borges: İyi yazmak gibi bir şeyden söz edebilir miyiz bilmiyorum. Fakat bu yaşında yapabileceklerimi biliyorum. Şimdiye kadar yazdıklarımın çok daha iyi ya da çok daha kötü şeyler yazamayacağımı biliyorum. O yüzden kendimi rahat hissediyorum. Demek istediğim geldi-

ğim bu yaşta — altmış sekiz yaşındayım — sanırım gerçek manada kendi sesimi, kendi duruşumu buldum.

Stern: Yine de başka biçimde yazmaktan söz ediyorsunuz.

Borges: Evet. Kastettiğim şey basit şeyler yazmak istediğim, ama muhakkak ki, ben bir yazarım. Kendimden kaçamam; yapabilmeyi isterdim. Mutlaka geçmişime bağlıyım.

Stern: Bir şahsiyet ifadesi olarak sanat fikrinden hoşlanmıyorsunuz.

Borges: Bir vakit bir hikâye yazmıştım, çok büyük bir resme başlayan bir adam hakkında bir tür mesel; bu resimde bir tür harita vardı, meselâ, tepeler, atlar, nehirler, balıklar ve ormanlar ve kuleler ve insanlar ve envai çeşit şey. Ve sonra son an geldiğinde, ölüm vakti geldiğinde, adam kendi resmini yaptığını anlıyordu. Bu pek çok yazarın yaşadığı şeydir. Farklı şeyler hakkında yazdığımızı düşünüyoruz. Ama aslında sonunda elde kalan şey hatıralarımızdır. Demek istediğim neticede okurun yazdıklarımızda bulduğu bizim sûretimiz, bizim vasıflarımızdır, biz pek farkında olmasak da. Bu demektir ki kendimizden kaçamayız. Fakat buna çabalamamız da gerekmez — içimizde bir arayış hep sürer.

Stern: James'in halıdaki bir desen hakkındaki hikâyesini hatırlıyorsunuz. Siz bunun bir başka versiyonunu bir yerde yazmıştınız. Sanıyorum bir dipnotta. Kişinin ömrü boyunca her hareketini bir araya getiren ve bu hareketleri, üç çizgiyi üçgen gibi algılamamıza sebep olan yanılıyla idrak eden ilahî zihinden söz ediyorsunuz. Ellisi hikâye ve şiir yazmakla geçen altmış sekiz yıllık hayatınızdan, bu yazarın halıdaki deseni ile bu ömür figürü arasında ne bağlantı buluyorsunuz?

Borges: Bu tür şeylerden bahsetmek zor. Her yazışmada kendimi unutmaya ve konuma odaklanmaya çalışıyorum. Sonra tabii okuru düşünüyorum. Okur için her

şeyi anlaşılır hale getirmeye gayret ediyorum. Gördüğüm, aynı şeyi tekrar tekrar yazdığım. Meselâ bir Sakson şair hakkında bir şiir yazıyordum. Kafamdaki *The Wanderer* (Gezgin) şiirinin yazarıydı. Ardından farkında olmadan bir yıl sonra aynı konu üzerine bir sone yazdım. Ve hikâyelerimi düşünecek olursak, iki hikâyemin oldukça farklı olduğu kanaatine varıyorum. Ve sonra bir eleştirmen farklı mekânlarda geçmesine rağmen, iki ayrı ülkede gerçekleşmesine rağmen, aslında aynı hikâyeye olduğunu ortaya çıkarıyor.

Stern: Eleştirmen dikkatiyle biçimlenen bir Borges'den kastedilen bu olabilir mi?

Borges: Benim durumumda gerçekten bildiğim kendi sınırlarımdır. Kastım, teşebbüs edemeyeceğim bir takım şeyler olduğunu biliyorum. Meselâ, yeni bir kurgu şekillendirdiğimi düşünmüştüm. Bir dostum "Evet iyi bir kurgu olurdu ama nihayetinde bu zaten kullandığın bir kurgu." dedi, o sıralarda yazmış olduğum birkaç hikâyeyi kastediyordu.

Stern: "Bu aynı şey" ya da "yeni bir şeyler denemeliyim" deme içgüdüğü diyelim ki Rönesans öncesinde yaşayan bir yazarın düşünmüş olduğu bir şey midir?

Borges: Hayır, sanıyorum ki düşünmezdi, çünkü o günlerde sınırlı sayıda konu vardı. Bir yazardan herhangi bir bilgi beklenmiyordur diye düşünüyorum. Ve muhtemelen bu iyi bir şeydi çünkü okurun konuyu bildiği bir hikâyeye yazıyorsanız bu sizi büyük bir sıkıntıdan kurtarır; okur konuyu bildiğinden ayrıntılar üzerine yoğunlaşabilirsiniz. Browning'e baktığımızda meselâ, ilk kitapta konuyu aktardıktan sonra devamında bağlantılarla ilgilenme imkânı vardı. Sözün gelişi, Çarmıha gerilmeyi resmeden pek çok ressam aynı şeyi yapmıştır.

Stern: Longinus "çağdaş" edebiyatın — birinci yüzyıl — büyük kısmının yenilik arayışının biçimsiz mahsulü olduğunu söylüyor.

Borges: Bu konuda ne mi düşünüyorum? Longinus. Elbette Homeros primitif bir yazardır. Fakat meselâ, ülkedeki Kızılderilileri, onlarda hiçbir şekliyle tarih bilinci olmadığını bilen insanlar tanıyorum. Generallerimizden birinin bir Kızılderili şefiyle konuştuğunu ve ona hitaben "Sizin için çok kötü olmalı; bir zamanlar pampaların* efendileriyken beyaz adamın geldiğini ve yerinizden yurduunuzdan edildiğinizi düşünmek ne kadar üzücü" dediğini hatırlıyorum. Ve Kızılderili şefi şaşkınlıkla bakıp diyor ki; "Hayır. Çocukluğumdan beri beyaz adamları görüyorum." Büyükanneimin evlerindeki kölelerden bahsettiğini ve kölelerin onlara sahip olan ailelerle birlikte yaşadıklarını söylediğini hatırlıyorum. Ona kölelerin, babalarının Afrika'dan geldiklerini ve köle pazarında satıldıklarını bilip bilmediklerini, bunun farkında olup olmadıklarını sordum. Bana bu konuda hiçbir şey bilmediklerini söyledi. Tarihle ilgili hatıraları çocukluklarına ilişkin-di, ataları ve bu tür şeyler hakkında fikirleri yoktu; Afrika'dan gelmiş olduklarını bilmiyorlardı.

Stern: Sınırlarınızdan söz ettiniz. Gördüğünüz kadarıyla nedir bunlar?

Borges: Bir roman yazmaya teşebbüs etmeyi hiç düşünmedim, çünkü ilk bölümü yazmayı bitirmeden sıkı-lacağımı biliyorum. Sonra tasvirlerle girişemeyeceğimi biliyorum ve psikolojik tahlillerin kaçınmam gereken bir şey olduğunu düşünüyorum, çünkü yapamam. Fakat eğer bir insan hayal edebiliyorsa, onun zihninden geçenleri davranışları vasıtasıyla göstermeyi deneyebileceğimi düşünüyorum. Nors destanlarında böyledir. Karakterin ne düşündüğü hakkında hiçbir şey söylenmez, fakat söylediklerinden veya, daha da güzeli, yaptıklarından anlarsınız.

* Güney Amerika'nın güneydoğusundaki Rio de Plata'nın ağzındaki otluk steplere verilen ad. -ed.n.

Stern: Bir kurguyu sürdürme, aynı karakterlerle devam etme, onları diğer karakterlerle ilişkileri çerçevesinde yansıtmaya arzusu duymadınız mı hiç?

Borges: O tür romanlara özel bir ilğim yoktur. Ve arkadaşlarım beni çok çocukça bulurlar, çünkü olay örgüsüne ilgi duyuyorum ve akıllı bir adam olay örgüsüyle ilgilenmez. Tabii eğer çok az olayın olduğu, karakterlerin sürekli idealize edildiği romanlardan hoşlanıyorsanız başka, bu benim pek okuyamayacağım bir kitap türüdür.

Stern: Geçen yıl [1967] Stravinsky'e son yıllarda edebiyata ne tür bir yenilik geldiği sorulmuştu. İnsanların bu kadar az şeyden bu kadar çok şey ortaya çıkarabileceklerini asla tahmin etmediğini söyledi. Övdüğü Beckett ve...

Borges: Fakat bu gerçekten övgü müydü?

Stern: Benim ifade edişim ironik gelebilir fakat onunki değildi.

Borges: Farklı bir tecrübem olmuştu fakat yine de etkileyici. Size ondan bahsedeyim. Ricardo Rojas'ın *History of Argentine Literature* (Arjantin Edebiyatı Tarihi) eserini okuduğumu hatırlıyorum. O kitaba baktığımda, sekiz cilt ve bütün o ciltlerde hiçbir şey söylemiyor; bu kitabı yazıp bununla kenara sıyrıldığına göre bu adam çok zeki olmalı diye düşünmüştüm. Bu kitabı yazdı ve buna rağmen meşhur ve muteber.

Stern: Bir dev ardından yazılacakları bir cüceye bırakmamalı. Bir eserin kısa olmasının diğer sanat unsurlarının belirleyicisi olduğunu söyleyebilir miyiz? Eserin kısa olması gibi şeylerin neticelerinden pek bahsetmeyiz. Bildiğim kadarıyla, hikâye ve şiirleriniz kısa.

Borges: Bu tembellikten tabii.

Stern: Kuşku duymakla beraber, kaynağı bu olabilir, çünkü kırk elli cilt en azından bir tür enerjiye işaret eder.

Borges: Tembellik derken, kalemi alıp yazma işini kastediyorum. Tabî düşünme veya hayal kurma konusunda tembel olduğumu düşünmüyorum. Yazmak düşünmekle hayal kurmak arasında bir eylemdir. Başlangıçta hayal ettiğiniz bir şey vardır ve sonra bunu bir yere yerleştirmeniz gerekir.

Stern: Bir eserin kısa oluşunun getirdiği bir tür simetri ya da kesinlik olması söz konusu mudur? Sayfaları karıştırırken yazdıklarınızda bu tür bir şey dikkatimi çekti. "Herkes şöyle şöyle bir tercih yaptı" veya "Kimse itiraz etmedi" diyorsunuz.

Borges: Şey, eğer sizi anladıysam, eserin kısa oluşunun açıklık getirdiğini söylüyorsunuz.

Stern: Hayır, öyle düşünmüyorum. Eserin kısa oluşunun doğurduğu bir tür...

Borges: Fazlaca kesin ifadeler.

Stern: Evet.

Borges: Evet, çünkü kısa yazıyorsanız ve "böyle düşünüyorum" veya "muhtemelen" ya da "belki", "imkânsız değil" gibi şeylerle süslerseniz, bu söylediğinizi sulandırır ve gücünü azaltır. Yani bunların hepsi okura bırakılır. Siz okura yalnızca her şey için muhtemel bir izah veya sizce mümkün bir ifade sunarsınız; okurun bunu zihninde evirip çevirmesi gerekir.

Stern: Hikâye ve şiirlerinizin güzel yanlarından biri — diyelim ki — bu kesinlik ile esrarengiz öz arasındaki çatışma gibi görünüyor.

Borges: Bir itirafta bulunacağım. İtiraf şu: Bir hikâye yazdığımda bazı detaylar üzerinde çalışmam gerektiğini biliyorum, çünkü insanlar varsayalım hangi tür çiçeklerin diyelim ki hangi tür topraklarda yetiştiğini söylemenizi beklerler. Böyle ayrıntıları natüralistler değil realistler bilmek isterler. Şimdi, ben bir hikâye yazarken genelde anneme sorarım, "Bu hikâye büyük, harap bir evde

geçiyor. Ne tür çiçekler olabilir burada?" ya da "Bu elli yıl önce Buenos Aires yakınlarında bir *quinta** da geçiyor, ne tür çiçekler olurdu?" Annem gerçekçi ayrıntıları verir ve ben de onları hikâyeye yerleştiririm. Sonra başkalarına da sorarım, çünkü çok dalgınımdır ve bu tür şeyleri fark etmem. Dolayısıyla ben hikâyelerimi yazarken neredeyse hiçbir detay yoktur ve her şey bir boşlukta gelişir. Eğer okurun hikâyenin dışında kaldığını veya belki boşlukta asılı kaldığı hissine kapıldığını bilirsem, tabii o zaman bir kaç detay veririm ama bunlar ailemden edindiklerimdir.

Stern: İnsanlar fazlaca süslenmemiş mağazalara güven duyarlar, böyle bir yerde dekorun aldatmacısıyla kandırıldıkları hissine kapılmazlar. Hikâyeleriniz kendine mahsus bir kesinlikle kaçınılmaz bir tuhaflık arasındaki garip gerilimler ya da her neyse onlarla dolu. Belki de insanların pek çok Borges'den ayırmak istediği bir Borges var.

Borges: Bildiğiniz gibi, ben esasında bir düşünür değilim. Edebiyatçıyım ve felsefenin edebî imkânlarını kullanmak için elimden gelenin en iyisini yapıyorum. Ben bir filozof değilim, dünya ve kendi hayatımla ilgili olarak kafamın bir hayli karışık olmasını saymazsak. Meselâ, insanlar bana kozmik sürecin devam edeceğine ve kendini tekrarlayacağına inanıp inanmadığını sorduklarında bunlarla alâkam olmadığını hissediyorum. Faraza, ruh dönüşümünün veya dördüncü boyutun estetik imkânlarını tatbik ederek bunlardan neler üretilebileceğini görmek için çabaladım. Ama kendimi gerçekten bir düşünür veya filozof olarak görmüyorum ve herhangi bir ekolün takipçisi değilim.

Stern: Fakat bazı felsefî meseleler ilginizi çekmezken bazıları çekiyor.

* Kasaba. -ed.n.

Borges: Şey, bu yalnızca sınırlarım olduğu mânasını taşır. Ancak belirli mevzularla ilgilenebilirim. Mese-lâ, ömrümün çoğunu zaman, zaman sorunu ve tabîî kendi kimliğim üzerine kafa yorarak geçirdim. En azından bu ikisi bağlantılı olduğu için, çünkü zamanın benim hammadem olduğunu düşünüyorum. Zaman üzerine belirli bir teorim yok. Zamanı yalnızca hissediyorum.

Stern: En sevdiğiniz Borges hikâyesinin "The South"* (Güney) olduğunu okudum.

Borges: Bence bu en iyi hikâye çünkü her bakımdan en karmaşık olanı. İki biçimde okunabilir. Olduğu gibi okuyabilirsiniz ve her şeyin bir kahramanın başına geldiğini düşünebilirsiniz. Bu takdirde hikâyenin arkasında ahlâkî bir ders olduğunu düşünebilirsiniz — güneyi sevdiği ve nihayetinde güneyin onu mahvettiği fikri. Fakat bir başka ihtimal var, hikâyenin ikinci kısmının bir halüsinasyon olduğu ihtimali. Adam öldürüldüğünde gerçekten öldürülmemiştir. Hastanede ölmüştür ve bu bir rüyadır, bir tür dilektir, başına gelmesini istediği ölümdür. Bozkırda, elinde bıçakla bıçaklanarak öldürülmek. Her zaman beklediği budur. Bu yüzden hikâyeyi her iki biçimde de okunacak şekilde yazdım. Tabîî kafamda Henry James vardı.

Stern: San Martin ve diğerlerinde boy göstermiş Arjantin'in ecdadıyla akrabalığınız ve evinizin duvarlarındaki kılıçlarla ilgili çok az şey biliyorum.

Borges: Destanlara karşı hep bir ilgim olmuştur. Meselâ, büyükbabamın bir savaşta öldüğünü, büyük büyükbabamın *conquistadorlar***'a karşı, büyük büyükbabalarından bir diğerinin Brezilyalılara, bir başkasının Kızıl-

* *Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler*, çev. T. Uyar, F. Özgüven; İletişim, 2003, ss. 155-163. -ed.n.

** İspanyollar kastediliyor. -ed.n.

derililere karşı savaştığını düşünürüm. İyi bir kaderleri vardı, fakat diğer yandan muhtemelen benim kadar kaderlerinin bilincinde değillerdi, yalnızca başlarına geleni yaşadılar. Ama ben onlara kıyasla bu yazgının destansı tesirinin daha fazla farkındayım, çünkü onlar işlerini yapmak istiyorlardı ve işlerinin bir parçası savaşmak ve öldürülmekti. Bu günlük işin bir parçasıydı.

Stern: Yani çoğumuz olmadığımızı düşündüğümüz şeyi methediyoruz.

Borges: Mahrum olduğumuz şeyleri düşündüğümüzde dahi böyle. Yani sağlıklıysanız sağlığı düşünmezsiniz. Bir kadın sizi sevdiğinde, bir şey düşünürsünüz. Mutlusunuzdur, endişelenmeniz gerekmez. Bununla birlikte yaşadığınız herhangi bir mutsuzluğu yazarken bir anlamda kendinizi azad edersiniz. Bu bir itiraf da olsa. Sözelimi size gizlice bir şey söylediğimde; şu an size bunları anlatıyorum, aynı insan olarak bulunmuyorum, çünkü anlatma esnasında bir başkasıyım. Şeylere belli bir mesafeden bakabilen, onları kelimelere dökabilen ve başka birine de anlatabilen bir başkasıyım.

Stern: Fakat burada, "Güney" hikâyesinde bir çeşit onura övgü var ki bu...

Borges: Altmış yıl kadar önce ülkemde cesur olmak veya cesur biri olarak görülmek çok önemliydi. Yani bir adam için korkak olmak bir utançtı. Bu hissi meselâ ser-serilerde, çok fakir insanlarda bile gördüm. Bunlar çok cahil, yapabilecekleri sınırlı insanlardı, fakat hepsi korkak olmanın affedilmez bir günah olduğunu düşünüyorlardı; Kutsal Ruh'a karşı işlenmiş bir günah. Sözün gelişi birkaç adamın, daha önce görmedikleri bir adama, sırf bıçak kullanmakta çok maharetli ve cesur bir adam olduğundan emin oldukları için meydan okudukları hadiseler biliyorum. Kimin daha iyi bir adam olduğunu anlamak ister, bu yüzden o kişiyi ararlardı, bazen bu dertleri yüzünden öldürülürlerdi, sebebi yalnızca — ne? "Ben

onun kadar iyi bir adamım. Eğer benden daha iyiyse bunu ispatlasın." Bu günlerde, şüphesiz, bunların hepsi ortadan kalktı ülkemde. Kimse cesur olmaya aldırış etmiyor. İnsanlar yalnızca zengin olmaya veya kötü şöhrete, insanların ne hakkında konuştuğuna ve bunun gibi şeylere önem veriyorlar.

Meydan okunan, düello davetini reddeden fakat bunu korkak olmadığını bildiği için yapabilen bir adam hakkında bir hikâye yazmayı düşünmüştüm. Yalnızca sıradan bir serseri olan ve sonra birden cesur olmanın, bir üne kavuşmak için çabalamanın beyhudeliğini gören bir adam hakkında bir hikâye yazmayı düşündüm. Demek adam bir korkak, insanlar onunla alay ederler. Fakat kalbinde korkak olmadığını bilirse bunu yapabilir.

Muhakkak ki bu yazması zor bir hikâye, çünkü her şeyin adamın zihninde geçmesi gerekiyor; tabîî iki ayrı hikâye değilse ve önce okuyucuya gerçekler anlatılıp sonra korkak adamın aslında cesur biri olduğu, çünkü korkmadığını bildiği anlatılmazsa.

Stern: Zannederim bizleri en fazla ciddiye alan yazarlar gerçekçi tercihlerin zevkini sunuyorlar.

Borges: Edebiyat gerçeğin bir parçası değilmiş gibi, gerçeklik ile edebiyattan iki ayrı şey gibi bahsedenlere hep çok kızarım. Bir kitap okuduğunuzda bu, seyahat etmek gibi, terk edilmek gibi bir tecrübedir. Benim hikâyelerime gelince, onlara hep sadık kalmaya çalışmışımdır. Mümkün olduğunca bütün detaylarını zihnimde canlandırmadan hiçbir şey yazmam. Yenilik veya insanları şaşırtma peşinde değilim. Bir şey yazdığımda bu, gerçekten onun üzerinde düşünebildiğimi bildiğim içindir. Meselâ karakterlerimden birisi herhangi bir şey söylüyorsa bu, onların söyleyebileceği şeyler olduğunu düşündüğüm içindir. Başka bir meseleyi işin içine katmamaya çalışırım. Ben komünistler, Naziler başımıza geçtiğinde ülkemizdeki diktatörün düşmanıyım fakat bu fikirlerin

yazdıklarına karışmasına izin vermem. Bir hikâye veya bir şiir yazdığımda fikirlerimi değil yazdıklarımın muhtemel sonuçlarını düşünürüm; sadık olmaya, her şeyi gördüğüm şekliyle tasvir etmeye çalışırım, hepsi bu. Bir yazarın görüşlerinin çok önemli olduğunu düşünmem. Meselâ Kipling. Kipling'e büyük bir hayranlığım vardır. Politik görüşlerini ise ciddiye almamız gerektiğini düşünmüyorum.

Stern: Hikâyeleri doğrudan ifade ettiği görüşleriyle genellikle çelişiyor.

Borges: Kipling söz konusu olduğunda bu gerçekten kayda değer. Meselâ, *Kim*'de en iyi karakterler yerlilerdir ve o bunun hiç farkında değildi, çünkü sürekli beyaz adamın ağırlığı ve buna benzer şeylerden bahsediyordu, ama İngiliz karakterler pek de iyi değildir.

Stern: Yabancıları oldukları tepelerde kendilerini heba ettiler.

Borges: Kipling'in bunun farkında olduğundan şüpheliyim. Hissetmiş olmalı. Onu olduğu gibi görüp görmediğimizi merak ediyorum. Kipling'in gerçekten büyük bir yazar olduğunu düşünüyorum.

Stern: Joyce şöyle söylemişti; on dokuzuncu yüzyılın en büyük üç kabiliyeti Tolstoy, Kipling ve — tahmin yürütebilir misiniz?

Borges: Hayır.

Stern: D'Annunzio.

Borges: Tam bir hayal kırıklığı.

Stern: Bunu söyleyebilecek kadar okumadım.

Borges: D'Annunzio'yu çok az okudum ve daha fazla okumaya gerek duymamamdır onun hakkındaki hükmüm. Tolstoy, Kipling ve D'Annunzio. Bu üçüne birden nasıl hayran olunur bilmiyorum. Çok yönlü bir zihni vardı Joyce'un.

Stern: Şey, hepsinin muazzam bir enerjisi vardı, hepsi de dolaysız hikâyeler yazma derdindeydi. Yine, insanın olmadığı şeye hayranlık duyması meselesi.

Borges: Elbette Tolstoy'a hayranım, fakat D'Annunzio, onu fazla gösterişli buluyorum. Eğer kişinin ahlâkî zaafı varsa, bu bir biçimde çalışmalarında kendini gösterir. Yani bence eğer sürekli gösterişli, abartılı yazıyorsa, bana göre bu bir kibir günahıdır ve bu günah affedilmemelidir. Bence bir yazar abartısız yazabilmeli, çünkü sürekli okuru etkilemeye çalıştığında okur bunu mutlaka anlar ve etkilenmez.

Stern: Şahsî bir kusurdan kaynaklanan iyi bir eser olabileceğini düşünüyor musunuz? Hiddet? Pintilik?

Borges: Belki. Muhakkak ki, öfke. Meselâ Oscar Wilde'a baktığımızda — aslında gösterişli, abartılı yazar — ama yine de bunun eğlenceli olduğunu görürsünüz. Fazla da ciddiye almadığını yani. *Dorian Grey'in Portresi*'ni yazan bir Oscar Wilde da var.

Stern: Sanırım Oscar Wilde'ınki gibi kişinin sürekli kendini gizlemesi ve girdiği kılıklardan bir şeyler çıkardığı bir hayatta...

Borges: Evet ama girdiği kılıklarla bence çok tutarlı bir karakter.

Stern: Ve cesur. Kendini sürekli gizleyen birinin korkak olduğunu düşünürsünüz, ama Wilde'a bakınca "İşte gerçek cesaret."

Borges: Chesterton'ın Wilde hakkında yazdıklarını hatırlıyorsunuz. University Library kitaplarından birinde onu bir sayfada özetlemek zorunda kalmıştı. Sonra *Edebiyatta Viktorya Dönemi* üzerine çok güzel bir kitap yazdı. Kitap epigramlarla dolu ve hepsi iyi noktalara temas ediyor, fakat Oscar Wilde'a geldiğinde onu şu sözlerle özetliyor: "Wilde bir İrlanda savaşçısıydı." Kimsenin Wilde hakkında söylemeyi düşünmeyeceği bir şey. Yargılanması esnasında ve bütün hayatı boyunca gerçekten mücadele-

le ettiğini, hem kamunun kabulüne karşı hem de kamuoyunu etkilemek için mücadele ettiğini göstermiş olduğunu söylüyor. Fakat D'Annunzio'ya baktığımızda farklı olduğunu düşünüyorum; insan gösterişli, abartılı eserlerin tebessümsüz yazıldığını hissediyor, ama Wilde'da, yaptığı şeye sürekli güldüğünü hatta kahkahalar attığını hissediyorsunuz. Bir tür şaka gibi.

Stern: D'Annunzio'yu duygusal yönden basit mi yoksa bozulmuş mu buluyorsunuz?

Borges: Sanırım her ikisi de, ama duygusal yönden basit olduğunu söylemeliyim. İtalyanların daha anlaşılır yazdığını düşünüyorum, ama bence mahir değiller. Hep-sinden söz etmiyorum ama benim dönemimin İtalyanlarının becerikli olduklarını düşünüyorum, hepsi kendinden fazlaca emin ve tabîî yapmacık.

Stern: Son Dünya Savaşının ardından hem sinemada hem de yazı alanında hayranlık verici sadelikte sanat eserleri verdi İtalyanlar. Mussolini o on yılın olabilecek bütün abartılı dil hissesini tüketmişe benziyor.

Borges: Bir itirafta bulunacağım. İtalyan filmlerinden hoşlanmam. Fakat *Sapık* çok güzel bir film. Arjantinli bir eleştirmenle filmde bahsetmiştik. Tamamıyla bir parodi olduğunu, bütün olup bitenlerin aslında bir şaka olduğunu söyledi. Dedim ki, "Aşk tümüyle şakadır." Ama şaka gibi görülmez. Bir kâbustur gerçekten. Sanırım bu Jekyll ve Hyde'dan geliyor, çünkü esasında aynılar.

Kaset burada bitti. Konuşmayı bir yarım saat kadar daha sürdürdük. "Bu cihaz için değil," dedi Borges, "bu sohbet, *une tranche de vie*." Kağıt bardaklardan kahve içtik, Bi-oy Casares ve bir başkasıyla yazdığı senaryodan bahsettik. *İstila*, bir kişiyi başlarından defetmeyi başaran altı tembel adam hakkında. Yıllar içerisinde birkaç tane daha yazmıştı, fakat hiçbirinden bir sonuç çıkmadı.

Paltolarımızı alıp çıktık. Kasvetli bir gün, kar yağmak üzere. Karısının beklemekte olduğu Quadrangle kulübe yürüyerek dönmek istedi. Arjantin'de hayatın sıkıntılarından, Millî Kütüphane müdürü ve İngiliz ve Amerikan Edebiyatı profesörü olarak ("Hepsini bir sömestride yürütmek zorundasın.") aldığı yetersiz maaştan bahsetti. "Bir çöpçüden az." Arjantinliler kendilerini Güney Amerikalı olarak görmüyordu. "Brezilya Güney Amerika'dır. Bilirsiniz, egzotik, Kızılderili, Zenci. "

"Ya Arjantin?"

Bir kahkaha, uzun, nazik başı benimkine doğru uzanıyor. "Bir nevi Paris. Evet, her şeyin taklit edildiği, Teatro Colon Opéra'dan, gökdelenler Chicago'dan kopya edilmiş. Her şey taklit." Orada, Perón idaresi altında sıkıntıları vardı. Annesi ev hapsindeydi. Kız kardeşi hapishanede, "daha da küçük düşürmek için fahişelerin tutuklu bulunduğu bir hapishanede. Bu bana zarar vermenin bir yoluydu. İyi olduğunu yazmıştı. Bu beni endişelendirdi." Güneyli haliyle daha nazik, daha melankolik bir Yeni Dünya cazibesi vardı çocuksu açık sözlülüğünde.

Kulüpte merdivenleri çıkarken yardım kabul etmedi. Eşyalarını toparlamanın bir yolunu buldu ve kimi vedaları tuhaf biçimde güzel ve ızdıraplı kılan içten bir nezaketle veda etti.

Edebiyatın Yaşayan Labirenti; Mühim Eserler; Naziler; Detektif Hikâyeleri; Etik; Şiddet ve Zaman Problemi...

Richard Burgin / 1967

Burgin: Yazdıklarınızın kaynağı hep, en başından beri, başka kitaplar mıydı?

Borges: Evet, bu doğru. Çünkü bana göre okumak seyahat etmek ya da âşık olmak kadar mühim bir tecrübedir. Bence Berkeley, Shaw ya da Emerson okumak meselâ Londra'yı görmek kadar hakiki bir tecrübedir. Muhakkak ki Londra'yı Dickens'la, Chesterton'la ve Stevenson'la gördüm. Pek çok insan gerçek hayatı ayrı bir yerde görür, ki bu diş ağrısı, baş ağrısı, yolculuk vesaire demektir, öbür tarafta hayal dünyası ve hayal gücü vardır ki bu da sanat demek. Fakat bence bu ayrım akla yatkın değil. Ben her şeyin hayatın bir parçası olduğunu düşünüyorum. Meselâ, bugün karıma şöyle söyledim; seyahat ettim, tamam bütün dünyayı değil ama en azından batının tamamını, değil mi? Fakat görüyorum ki Buenos Aires'in kıyıda kalmış varoşları hakkında şiirler yazıyorum, kasvetli sokak başları hakkında şiirler yazıyorum. Asla mühim bir konuda şiir yazmadım, yani bilinen bir konuda. Meselâ New

York'u çok severim ama New York hakkında yazacağımı sanmıyorum. Belki bir sokak köşesi hakkında yazabilirim çünkü başka türlüünü pek çok insan yapıyor.

Burgin: Fakat Emerson hakkında bir şiir yazmıştınız, Jonathan Edwards ve Spinoza hakkında da.

Borges: Bu doğru, evet. Fakat benim ülkemde Emerson ve Jonathan Edwards hakkında yazmak öyle sanıyorum ki esrarengiz karakterler hakkında yazmak demek.

Burgin: Çünkü adeta olağanüstüler.

Borges: Evet, oldukça. Sarmiento hakkında bir şiir yazdım, çünkü yazmam gerekti ve Sarmiento'yu seviyorum, fakat aslında daha az bilinen karakterleri tercih ediyorum, eğer Spinoza ve Emerson ya da Shakespeare ve Cervantes hakkında yazıyorsam, bunlar büyük isimler, fakat onları meşhur kimseler gibi değil kitap kahramanları gibi gösteren bir tarzda yazıyorum.

Burgin: Buraya önceki gelişimde yazdığınız en son İngilizce kitap, *A Personal Anthology* (Kişisel Bir Antoloji)* hakkında konuşuyorduk. Kitaba dâhil etmemeye karar verdiğiniz yazıları bir şekilde yok oluşturma mahkûm ettiniz, kendiniz için. En iyi eleştirmeninizin kendiniz olduğunu mu düşünüyorsunuz?

Borges: Hayır, fakat bazı yazdıklarımın fazlaca itibar gördüğünü düşünüyorum. Ya da belki onları kendi hallerine bırakıyorum, çünkü insanlar onları zaten seviyor, değil mi? Onlar için bir şey yapmama gerek yok.

Burgin: Meselâ, "The Theologians" (Teologlar)** . Dâhil etmek istememiş miydiniz?

Borges: Dâhil etmiş miydim?

* Borges'in kendi seçtiği hikâyelerinden ve yazılarından oluşan şahsî antolojisi. Ed. Anthony Kerrigan, Grove Press 1967. -ed.n.

** "Tanrıbilimciler" adıyla *Alef*, çev. T. Uyar, F. Özgüven, F. Akerson, P. Beyaz, İletişim 2008. -ed.n.

Burgin: Hayır, etmemiştiniz.

Borges: Evet ama orada sebep başkaydı. Sebep hikâyeyi sevmeme rağmen pek çok insanın sevmeyeceğini düşünmemdi.

Burgin: Popüler zevke verilen ödün.

Borges: Hayır ama düşündüm ki bu hikâyeleri okuyanlar diğer kitapları belki okuyacak belki okumayacak ve — ve bunun yanı sıra insanlar hep benim ukalâ ve inatçı olduğumu ve bende karmaşık bir taraf olduğunu düşünüyorlar — onların cesaretini kırmak için elimden geleni yapacağım, öyle mi? Bunun yerine onları teşvik edeceğim. Fakat eğer onlara “Teologlar” gibi bir hikâye sunarsam şaşırır, afallarlar ve bu onları korkutabilir.

Burgin: “Pierre Menard”^{*} için de böyle mi düşündünüz — bu yüzden mi *A Personal Anthology*’de yer vermediniz?

Borges: Bilirsiniz, yazdığım ilk hikâyeydi. Ama tam anlamıyla bir hikâye değil... bir tür deneme ve sonra düşündüm ki bir tükenmişlik ve şüphecilik hissediliyor, değil mi? Menard’ın çok uzun bir edebî dönemin sonuna yettiğini ve dünyaya bir kitap daha yüklemek istemediğini anladığında söz konusu âna ulaştığını düşündüğünüz için bu böyle. Ve edebiyatçı olmak onun kaderi olsa da ün peşinde olmadığını fark ediyor. Kendisi için yazıyor ve pek dikkat çekmeyecek bir şey yapmaya karar veriyor, zaten yazılmış olan hem de iyi bilinen bir kitabı, *Don Kişot*’u yeniden yazacak. Ve tabii bu hikâyede, burada verdiğim ilk derste değindiğim, bir kitabın her okunuşunda ve yeniden okunuşunda kitaba bir şeyler olduğu fikri var.

Burgin: Değişime uğrar.

* “Don Kişot Yazarı Pierre Menard” adıyla *Ficciones*, *Hayaller ve Hikâyeler*. -ed.n.

Borges: Evet, değişir ve kitabı her okuduğunuzda bu gerçekten yeni bir tecrübedir.

Burkin: Dünya edebiyatının sürekli değiştiğini, zamanın edebiyatı sürekli dönüştürdüğünü görüyorsunuz; bu çok kullanılan tabirle orijinal eserler vermenin beyhude olduğu hissini uyandırıyor mu sizde?

Borges: Yalnızca beyhudelik hissi değil. Yaşayan ve büyüyen bir şey olarak görüyorum. Dünya edebiyatını bir çeşit orman olarak tasavvur ediyorum, demek istediğim karmaşık ve bizi de karmaşanın içine alıyor ama büyüyor. Malûm labirent imajıyla ifade edecek olursak, evet yaşayan bir labirent, değil mi? Yaşayan bir sarmal. Sanırım labirent ifadesi sarmaldan daha esrarlı.

Burkin: Sarmal fazlasıyla mekanik bir ifade.

Borges: Evet, ve "hayret" hissini de uyandırıyor. Labirent deyince akla Girit ve Grekler geliyor. Fakat sarmal akla Hampton Court'u* getirebilir, pek labirent gibi değil, bir tür küçük labirent.

Burkin: Peki ya "Emma Zunz"**, yaşayan bir labirentin hikâyesi.

Borges: Bu çok tuhaf, çünkü "The Immortal" (Ölüm-süz)*** gibi bir hikâyede ihtişam yaratmak için elimden geleni yaptım, ama "Emma Zunz" çok sıkıcı, çok kasvetli bir hikâye; Emma ismini bile bilhassa çirkin olduğu için seçmişim, fakat yeterince çirkin değil, yanılıyor muyum? Ve Zunz ismi çok sefil, değil mi? Hatırlıyorum da Emma adında çok iyi bir arkadaşım vardı ve şöyle demişti; "Ama bu tuhaf kıza neden benim adımlı verdin?" Ama tabii gerçeği söyleyemedim fakat gerçek şuydu; iki m ile Emma yazarken ve iki z ile Zunz yazarken çirkin ve sıkı-

* Hampton Court sarayı Londra'nın Richmond bölgesindedir. Kraliyet ailesinin daha önce kullandığı saray. -ed.n.

** Alef. -ed.n.

*** Alef. -ed.n.

cı bir isim olsun istemiştim ve en iyi arkadaşlarımdan birinin adının Emma olduğunu tamamen unutmuştum. İsim çok anlamsız, çok sıradan geliyor, size de öyle gelmiyor mu?

Burgin: Ama yine de şefkat hissi uyandırıyor. Yani bir şekilde kaderin elinde oyuncak.

Borges: Evet kaderin oyuncağı ama bence intikamda alçakça bir şey var, adil bir intikam olsa bile, değıl mi? Abesle iştigal. İntikamdan hazzetmiyorum. Bence yegâne mümkün intikam; unutmak, aldırmamak. Bu tek intikam biçimi. Ama, elbette, aldırmamak affetmektir, değıl mi?

Burgin: İntikamdan hoşlanmadığınızı biliyorum ve sanırım çok öfkelenmiyorsunuz da, değıl mi?

Borges: Öfkelendiğim olmuştur, ama neredeyse yetmiş yaşımdayım sanırım hayatımda dört beş defa öfkelenmişimdir, daha fazla değıl.

Burgin: Bu gerçekten dikkate değır. Muhakkak Perón'a öfkelenmiştiniz.

Borges: Evet. O farklıydı.

Burgin: Elbette.

Borges: Bir gün Coledridge'den söz ederken dört öğrencinin sınıfıma girdiğini ve bana bir komitenin aldığı boykot kararını bildirdiğini hatırlıyorum, benden dersimi sona erdirmemi istediler. O ân şaşırdım ve birden gördüm ki farkına bile varmadan dersliğin bir tarafından diğerk tarafına gitmiş, o dört gencin karşısına dikilmiş, kişinin kendisi için bir karar alabileceğini fakat başkaları için böyle bir şey yapmaya hakkı olmadığını, böyle bir saçmalığı kabul edeceğimi düşünüyorsa akıllarını kaçırmış olduklarını söylüyordum. Yüzüme boş boş bakıyorlardı çünkü böyle karşılık vermemi hayretle karşılamışlardı. Elbette, yaşı ve neredeyse kör bir adam olduğumun farkındaydım ve karşımdakiler dört iriyarı kuvvetli adamdı, ama öylesine öfkeliydim ki şöyle söyledim: "Burada ha-

nımlar var, eğer bana söyleyeceğiniz başka bir şey varsa dışarı çıkalım orada halledelim.”

Burgin: Bunu söylediniz mi?

Borges: Evet, sonra onlar çıkıp gittiler ve ben de şöyle dedim: “Evet, bu aradan sonra bence kaldığımız yerden devam edebiliriz.” Ve bağırmış olduğum için, böylesine öfkelendiğim için çok utandım. Bu, hayatımda böyle bir şeyin olduğu nadir seferlerden biridir.

Burgin: Ne zamandı?

Borges: Elli yıl kadar önce olsa gerek. Bu tarz bir şey iki kez daha oldu ve yine aynı şekilde tepki gösterdim ama sonra çok, çok utandım.

Burgin: Bu boykot üniversiteye karşı mıydı?

Borges: Evet.

Burgin: Neyi boykot ediyorlardı?

Borges: Boykot ediyorlardı çünkü liman işçileri grev yapıyordu ve onlar öğrencilerin de katılması gerektiğini düşünmüşlerdi. Fakat ben hep boykotların bir tür şantaj olduğunu düşünmüşümdür, yanılıyor muyum? Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda acaba?

Burgin: Bu ülkede öğrenciler sık sık boykot yaparlar.

Borges: Benim ülkemde de. Yapmalılar da, bu hakları, fakat başka insanların derslerine girmelerini engelliyorlar, bunu anlamıyorum. Benim üzerime yürümeleri gerekir mi? O zaman dedim ki eğer beni yere sererlerse mühim değil, çünkü kavga ne olursa olsun önemsizdir. Önemli olan kişinin üzerine yürünmesine müsaade etmemesidir. Siz de böyle düşünmüyor musunuz? Sonuçta ona ne olduğu önemli değil çünkü kimse benim ödül için dövüştüğümü yahut kavgada iyi olduğumu düşünmez. Önemli olan öğrencilerimin önünde üzerime yürünmesine müsaade etmemem, çünkü buna izin verirsem bana saygı duymazlar ve ben de kendime saygı duymam.

Burgin: O halde bazen değerler kişinin iyi olmasından daha önemlidir diyebilir miyiz?

Borges: Evet, muhakkak ki. Sonuçta kişinin iyi olması fizikî bir şey. Fizikî şeylerin çok gerçek olduğunu düşünmediğimden — bir uçurumdan düşerseniz, bu elbette gerçektir. Bu oldukça gerçek, değil mi? Ama o hadisede benim başıma gelenin çok önemsiz olduğunu düşünüyorum, kesinlikle önemsiz. Elbette blöf yapıyorlardı, şiddet kullanmak konusunda en ufak bir fikirleri olduğunu sanmıyorum. Fakat hayatımda gerçekten öfkelendiğim birkaç seferden biriydi. Ve sonra çok utanmıştım. Neticede bir profesör olarak, bir edip olarak öfkelenmemem gerekirdi, "Hadi gelin dışarıda halledelim" demek yerine onlarla meseleyi müzakere etmem gerekirdi diye düşündüm, çünkü sonuçta onlar gibi davranmış oldum.

Burgin: Bu bana biraz "Güney" hikâyesini hatırlattı.

Borges: Evet.

Burgin: Sanırım en kişisel hikâyelerinizden biri.

Borges: Evet, öyle.

Burgin: Cesaret fikri sizin için çok büyük anlam taşıyor, değil mi?

Borges: Sanırım öyle, çünkü cesur değilim. Gerçekten cesur olsaydım, bunun benim için herhangi bir şey ifade edeceğini zannetmiyorum. Sözün gelişi, yaklaşık bir yıldır dışçiden kaçıyorum. Şahsen ben cesur değilim, fakat babam, büyük babam ve büyük büyük babam kişisel olarak cesur adamlardı, çünkü bazıları çatışmada hayatlarını kaybetmişti...

Burgin: Yazmanın bir tür cesaret olduğunu düşünüyor musunuz?

Borges: Olabilir, evet. Fakat muhtemelen ben cesur biri olsaydım cesareti bu kadar önemsemezdim. Çünkü insan kendinde olmayanı önemser, değil mi? Yani biri sizi severse, her halükârda severse, ondan sıkılabilirsiniz

bile. Fakat terk edilirseniz, dünya başınıza yıkılır, öyle değil mi? Fakat bunlar olmak zorunda. Sizde eksik olana, sahip olmadığınıza değer verirsiniz.

Burgin: Öfkelenmekten utanç duyulması gerektiğini söylüyorsunuz, ama kastettiğiniz bu utanılası şey "bastırılan öfkeyle ne yapacağınız" değil sanırım.

Borges: Kişinin buna engel olabileceğini sanmıyorum.

Burgin: Öfkeye engel olabilir misiniz?

Borges: Evet, evet. Pek çok insanın öfkeyi teşvik ettiğini veya öfkenin iyi bir şey olduğunu zannettiğini düşünüyorum.

Burgin: Kavga etmenin erkekçe olduğunu düşünüyorlar.

Borges: Evet ve öyle değil, ne dersiniz?

Burgin: Hayır, değil.

Borges: Öfkenin övgüye değer bir yanı olduğunu sanmıyorum. Bu bir tür zayıflık. Çünkü gerçekten çok az insanın size zarar vermesine müsaade etmelisiniz diye düşünüyorum, tabî eğer sizi dövmez yahut vurmazlarsa. Meselâ, insanların bir garson onları çok uzun süre beklettiği için veya bir kapıcı onlara nazik davranmadığı için veyahut da bir banko görevlisi onları ciddiye almadığı için sinirlenmelerini anlamıyorum, çünkü sonuçta bu insanlar bir rüyadaki görüntüler gibi, değil mi? Sizi gerçekten yaralayabilecek insanlar, bıçaklamak ya da dövmek gibi fizikî zarar hariç, değer verdiklerinizdir. Bir arkadaşım, "Falancayı affetmedin ama ondan çok daha kötü davranan birini affettin," demişti. "Evet, ama falanca yakın bir arkadaşımdı ya da ben öyle düşünmüştüm, fakat diğeri tümüyle yabancıydı ve beni incitebilecek kadar bana yakın değildi." Yani insanlara değer verirsiniz sizi incitebilirler, aldırış etmeyerek ya da hafife alarak sizi üzebilirler.

Burgin: En büyük intikamın aldırış etmemek olduğunu söylemişsiniz.

Borges: Aldırmamak, evet, bu doğru, fakat meselâ bir yabancı tarafından sokakta küçük düşürülsem bunun üstünde durmazdım. Onu duymazdan gelir ve yoluma devam ederdim, çünkü sonuçta benim varlığım onun için bir anlam ifade etmiyor, onun varlığı neden benim için anlamlı olsun ki? Elbette benim odama, sınıfıma gelen öğrenciler beni tanıyordu; benim İngiliz Edebiyatı öğrettiğimi biliyorlardı, bu çok farklıydı. Eğer yabancı olsalardı, sokaktaki serseri ya da ayyaş olsalardı, onlara aldırılmaz, unuttur giderdim.

Burgin: Çocukken hiç kavgaya karıştınız mı?

Borges: Evet. Ama bu bir kuraldı. Yapmak zorundaydım. Gözlerim bozuktu, çok çelimsizdim ve genelde yenilirdim. Ama yapılması gerekiyordu. Çünkü bir kural vardı. Ben çocukken dövüşmenin bile kuralı vardı. Ama bence kavga etmek çok saçma bir adet, değil mi? Sonuçta çok yersiz. Benimle tartışırsanız ya da ben sizinle tartışsam silahşorluğumuzun veya nişancılığımızın bununla ilgisi nedir? Hiç — Tabîî Tanrının haksızları cezalandıracağı yönündeki mistik fikre sahip değilseniz. Kimsenin bu fikirde olduğunu sanmıyorum, değil mi? Sanırım başka bir konuya geçmeliyiz... Çünkü niye bilmiyorum ama saçmalıyorum gibi geliyor.

Burgin: Ama sanırım bu hepsinden iyi çünkü sizi tanımamı sağlıyor.

Borges: Evet ama bu çok garip ya da çok ilgi çekici değil.

Burgin: Sizin hakkınızda yazarlar hep aynı şeyleri yazıyor.

Borges: Evet, evet, ve her şeyi fazlasıyla içine kapamık ve karmaşık hale getiriyorlar, değil mi? Öyle düşünüyor musunuz?

Burgin: Şey, şüphesiz sizin gibi bir yazar hakkında yazmak şüphesiz; her şekilde yazmak zordur. Aşağı yukarı bununla ilgili bir şiir yazmıştınız, değil mi? "The Other Tiger" (Öteki Kaplan)*

Borges: Ah evet, o, sanatın beyhudeliği ile ilgiliydi değil mi? Veya daha ziyade hakikati ya da hayatı aktarmanın bir yolu olarak sanatın yararsızlığı hakkındaydı. Çünkü mutlaka şiirin sonsuz olması gerekir, kaplan hakkında yazarken, kaplan artık kaplan değildir, şiirde bir dizi kelimeye dönüşür. "*El otro tigre, el que no esta en el verso.*" Kütüphanede bir aşağı bir yukarı yürüyordum ve o şiiri yaklaşık bir günde yazdım. Bence oldukça iyi bir şiir, değil mi? Aynı zamanda bir kıssa ama kıssa çok açık değil, okurun kaygılanmasına hatta anlamasına bile gerek yok. Üç kaplan var ama öyle sanıyorum okurun şiirin sonsuz olduğunu hissetmesi gerekir.

Burgin: Hep kaplanı yakalamaya çalışacaksınız.

Borges: Evet, çünkü kaplan hep...

Burgin: Sanatın dışında.

Borges: Sanatın dışında, evet. Yani bir bakıma umutsuz bir şiir, değil mi? "A Yellow Rose" (Sarı Gül) şiirinin uyandırdığı fikre benzer bir fikir. Aslında hiç düşünmedim ama "Öteki Kaplan" şiirini yazarken "Sarı Gül" şiirini yeniden yazıyordum.

Burgin: Çoğu kez hikâyelerinizden daha önce yazdığınız başka hikâyelerin yansımaları olarak bahsediyorsunuz. "Deutsches Requiem"** için de aynısı geçerli mi?

Borges: Ya, evet. Oradaki fikir şuydu; bazı Nazilerle, daha doğrusu Arjantinli Nazilerle tanışmıştım. Ve sonra onlarla ilgili bir şeylerin söylenebileceğini düşündüm.

* Alef. -ed.n.

** Alef. -ed.n.

Eğer gerçekten acımasızlık, cesaret düsturunu benimsemişlerse tabii çıldırmış olabilirler ama yine de onlarda destansı bir hal yok mu? Şimdi dedim, gerçekte olduğu gibi pek çok Nazi değil tek bir Nazi düşleyeceğim; şiddet ve kavganın uzlaşma ve barıştan daha iyi olduğunu düşünen birisi olacak. Bunu başaracağım, onu bir Nazi olarak veya Platonik bir Nazi ideası gibi biçimlendireceğim dedim. Bu hikâyeyi İkinci Dünya Savaşının ardından yazdım çünkü düşündüm ki Almanya'nın trajedisi için hiçbir şey söylenmemiştir. Yani böyle mühim bir millet; Schopenhauer'ı, Brahms'ı, pek çok şair ve filozofu yetiştirmiş bir millet ve böyle saçma bir fikrin kurbanı oldu. Ben de gerçek bir Nazi, onlar gibi kendine acımdan zevk duyan biri değil, vahşi bir dünyanın huzur dolu bir dünyadan daha iyi olduğunu düşünen, zaferle değil, kavganın kendisiyle ilgilenen bir Nazi tahayyül etmeye karar verdim. Bu Nazi Almanya'nın mağlup olmasına aldırma-yacaktır, çünkü zaten yenilmişlerse diğerleri daha iyi savaşçılardır. Önemli olan şiddetin gerekli olduğudur. Böyle bir Nazi düşünüp yazdım. Çünkü Buenos Aires'te Hitler yanlısı pek çok insan vardı.

Burgin: Ne kadar korkunç!

Borges: Berbat. Çok acımasız insanlardı. Ama yine de Almanya savaşın ilk zamanlarında muhteşem bir mücadeleye verdi. Yani eğer Napoleon'a, Cromwell'e veya herhangi bir şiddet gösterisine hayranlık duyuyorsanız neden Hitler'e hayran olmayasınız, o da diğerlerinin yaptığını yaptı.

Burgin: Daha geniş çapta —

Borges: Daha geniş çapta ve çok daha kısa zamanda. Napoleon'un çok daha uzun sürede yapamadığını o birkaç yıl içinde yaptı. Ve o zaman fark ettim ki Almanya taraftarı bu insanların aklından Alman zaferi veya ihtişamı geçmemiştir. Onların hoşuna giden şey *blitzkrieg* (yıldırım savaşı, beklenmedik taaruz) ideası, Londra'nın

ateşe verilmesi, ülkenin yıkıma uğramasıydı. Alman savaşçılara gelince onlar kendilerine hiç güvenmediler. O zaman dedim ki "işte şimdi Almanya kaybetti"; Amerika bizi bu kâbustan kurtardı, fakat kimse benim hangi tarafta olduğumdan şüphe duymayacağına göre Naziler için edebiyatın bakış açısından ne yapılabilir diye düşündüm ve işte bu ideal Nazi'yi yarattım. Kuşkusuz hiçbir Nazi böyle değildi, çünkü onlar kendilerine acıyorlar; mahkemeye çıkarıldıklarında "Evet, suçluyum, öldürülmeyi hak ettim; neden olmasın, yapılması gereken bu, eğer elimden gelseydi sizi öldürürdüm" demek hiçbirinin aklından geçmedi. Hiçbiri bunu söylemedi. Hepsi özür diliyor ve ağlıyordu, çünkü Almanların çok zayıf ve hissî bir yönü var, bu onların hiç sevmediğim yönü. Bunu daha önce sezmiştim, ama Almanya'ya gittiğimde bu hissi her an yaşadım. Zannederim size bir Alman profesörle aramızda geçen sohbetten bahsetmiştim, değil mi?

Burgin: Hayır, bahsetmediniz.

Borges: Bana Berlin'i gezdiriyorlardı, dünyanın en çirkin şehirlerinden birisi, öyle değil mi? Fazla gösterişli.

Burgin: Almanya'ya hiç gitmedim.

Borges: Gitmemelisiniz, özellikle Almanya'yı seviyorsanız, çünkü oraya gittiğinizde Almanya'dan nefret etmeye başlayacaksınız. Gittiğimde bana Berlin'i gösteriyorlardı. Etrafta boş arsalar, bir zamanlar evlerin olduğu boş araziler vardı; Amerikan pilotları buraları tümüyle bombalamıştı ve ardından... Biraz Almancanız vardı değil mi?

Burgin: Hayır, maalesef.

Borges: Tercüme edeceğim. Alman profesör bana dedi ki, "Bu yıkıntılar için ne dersiniz?" O zaman düşündüm, savaşı başlatan Almanya idi, müttefikler bunu yapmak zorunda kaldıkları için yaptılar, çünkü Almanlar başlatmıştı. Neden başına gelenler için bu ülkeye acıya-

yım ki bombalamayı *onlar* başlatmıştı, hem de çok korkakça. Sanırım Goering halkına İngiltere'yi yok edeceklerini, İngiliz havacılarından hiçbir korkularının olmadığını söylemiştir. Bu söylenen hiç asilce değil, öyle değil mi? Aslında, bir politikacı olarak şöyle söylemeliydi; "İngiltere'yi yok etmek için elimizden geleni yapıyoruz belki bu süreçte zarar göreceğiz ama bu almamız gereken bir risk," — böyle düşünmese bile. Dolayısıyla profesör bana "Bu yıkıntılar için ne diyorsunuz?" dediğinde — Almanca çok iyi değildir, ama oldukça sert bir cevap vermem gerekiyordu, dedim ki "Londra'yı da gördüm." Tabii ben bunu söyleyince donup kaldı, nasıl ama? Konuyu değiştirdi, çünkü istediği ona acımadı.

Burgin: Bir Borges deyişiydi istediği.

Borges: Ona bir Borges deyişi verdim, yanılıyor muyum?

Burgin: Ama istediğini değil.

Borges: İstediyini değil. Sonra kendi kendime dedim ki, İngiliz kanı taşımam ne yazık, çünkü tümüyle bir Güney Amerikalı olsaydım daha etkili olurdu. Ama sonuçta anladığını sanmıyorum.

Burgin: "The Warrior and the Captive" (Savaşçı ve Tutsak)* hikâyesini okumuş olsaydı anlardı.

Borges: Evet, anlardı — evet.

Burgin: Çok iyi bir hikâye, ne dersiniz? Kısa ve öz.

Borges: Evet.

Burgin: Hikâyenin içine yerleştirdiğiniz...

Borges: Hayır! Hikâyenin içine hiçbir şey yerleştirmedim; hepsini büyükannem anlattı, çünkü o sınır bölgesinde yaşıyordu, olay 1800'lerde gerçekleşti.

* Alef, -ed.n.

Burgin: Fakat tarihten bir olayla bağlantı kurdunuz.

Borges: Evet, Croce'nin anlattığı bir şeyle.

Burgin: Etkileyici kılan da bu.

Borges: Evet, iki hikâyenin, iki karakterin aslında aynı olduğunu düşünüyorum. Roma medeniyetinin cazibesine kapılan bir barbar ile büyüye yönelen, barbarlara ve pampalarda yaşamaya ilgi duyan bir İngiliz kız. Aslında, şimdi düşündüm de "Teologlar" ile aynı hikâye. "Teologlar" hikâyesinde iki düşman var ve bunlardan biri diğerini ölüme gönderiyor. Ve sonra anlıyorlar ki bu ikisi aynı kişi. Ama bence "Savaşçı ve Tutsak" daha güzel bir hikâyeye, değil mi?

Burgin: Bence öyle değil, hayır.

Borges: Hayır mı? Neden?

Burgin: "Teologlar"ın trajik bir tarafı var. Çok dokunaklı bir hikâyeye.

Borges: Evet, "Teologlar" daha çok masal gibi; diğeri ise yalnızca iki meselden yapılmış bir alıntı veya iki kışanın anlatımı gibi.

Burgin: Yani "Teologlar" acınacak halde ve yine de asil bir tarafları var; samimiyetleri, kendilerine verdikleri değer.

Borges: Evet ve bu daha çok bir masal gibi. Fakat diğerinde yazarın kendini zeki sanması hikâyeyi bozuyor bence, değil mi? İki farklı olayı alıp bir araya getirdiği için. Fakat "Savaşçı ve Tutsak"ı okumak daha kolay, buna mukabil "Teologlar"ı okuyanların çoğunun kafası tümünden karışıyor ve sıkılıyorlar.

Burgin: Hayır, o hikâyeyi çok seviyorum.

Borges: Tamam, ben de seviyorum, ama sözünü ettiğim arkadaşlarım veya bazı arkadaşlarım. Hepsi hikâyenin çok anlamsız olduğunu düşündüler.

Burgin: Ben "The Garden of Forking Paths" (Yolları Çatallanan Bahçe)*'yi de seviyorum ve siz sevmiyorsunuz sanırım.

Borges: Bence bir detektif hikâyesi olarak iyi, evet.

Burgin: Bence bir detektif hikâyesinden daha fazlası.

Borges: Öyle olsa gerek. Çünkü neticede benim arkamda Chesterton var ve o iyi bir detektif hikâyesinin nasıl yazılacağını biliyor. Ellery Queen veya Erle Stanley Gardner'dan daha fazlasını. *Ellery Queen* oldukça iyi bir hikâyeydi.

Burgin: Bir detektif hikâyeleri antolojisinin editörlüğünü yapmıştınız, değil mi?

Borges: *Seventh Circle* (Yedinci Halka) adlı bir serinin yöneticisiydim ve yüz elli kadar detektif romanı yayınladık. Nicholas Blake'le başladık, Michael Innis ile devam ettik, ardından Wilkie Collins, Dickens'ın *Mystery of Edwin Drood*'u ve sonra farklı Amerikan ve İngiliz yazarlar geldi; muazzam bir başarı elde etti, çünkü bir detektif hikâyesinin aynı zamanda edebî değeri olabileceği fikri Arjantin'de yeniydi. İnsanlar detektif hikâyelerinin tıpkı Westernler gibi yalnızca eğlenceli olduğunu düşünüyorlardı. O kitapların çok işe yaradığına inanıyorum, çünkü yazarlara kurgunun önemli olduğunu hatırlattı. Bir detektif romanı okur ve ardından başka bir kitaba başlarsanız gözünüze çarpacak ilk şey — bu kesinlikle haksızlık ama böyle — diğer kitapların biçimsizliğidir. Bir detektif romanında her şey ustalıkla yerleştirilmiştir. Aslında o kadar iyi yerleştirilmiştir ki Stevenson'ın dediği gibi mekanik bir hal alır.

Burgin: Hikâyelerinizde kurguların mekanik olmasından ve fazla gösterişten kaçınmaya çalıştığınızı biliyo-

* *Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler, -ed.n.*

rum. Fakat "Ölümsüz" için fazlaca gösterişli dediğinizi duyduğumda şaşırmıştım.

Borges: Evet, sanırım fazlaca iyi yazılmış olduğunu söylemiştim. İşçilikli dil yüzünden hikâyeyi okurken konuyu yakalayamayabilirsiniz.

Burgin: Hikâye Swift'in *Gulliver'in Gezileri*'ndeki ölümsüzlerden ilham almış olabilir mi?

Borges: Hayır, çünkü onun ölümsüzleri çok farklıydı. Bunak ihtiyarlardı, değil mi? Hayır, onlar aklımdan geçmemişti. Hristiyanlar için ölümsüz ruha inanmanın öte yandan da çok kısa süren bir hayat müddetince yaptıklarımızın önemli olduğuna inanmanın adaletsiz, daha doğrusu mantıksız olduğunu düşünmeye başladım; çünkü yüz yaşımıza kadar yaşasak bile bu ebediyete, sonsuzluğa kıyasla bir hiçtir. Düşündüm ki yüz yaşımıza kadar yaşasak bile, yaşadığımız müddetçe yaptığımız her şey önemsiz; bunun üzerine eğer zaman sonsuzsa her şeyin bütün insanların başına geleceği bir matematik fikri üzerinde çalışmaya başladım, böyle olunca bin yıl kadar sonra hepimiz aziz, katil, hain, zina eden, ahmak ve bilge kişi olurduk.

Burgin: Kader kelimesi veya kavramı anlamsız olurdu.

Borges: Hayır, anlamsız olurdu. Sonuçta fikri daha etkileyici kılmak için Homeros'un Grekçeyi, İlyada'yı kendisinin yazmış olduğunu unuttuğunu ve İlyada'nın Papa tarafından yapılan, aslına sadık olmayan bir çevirisine hayran kaldığını düşündüm. Ve hikâyenin sonunda anlatıcının Homeros olduğunu okuyucuya göstermek gerekeceğinden sonunda bir arkadaşı olarak dâhil olacağı karmaşık bir hikâye anlattırdım ona. Çünkü o âna kadar hiçbir şeyin farkında değildi. Ve ona gezgin Yahudi Cartaphilus'un adını verdim. Bunun hikâyeye katkıda bulunduğunu düşünüyorum.

Burgin: Şiddetten ve de zaman meselesinden bahsediyoruz fakat bu aslında tuhaf değil çünkü siz bu mesele-

leri pek çok kez ilişkilendirmiştiniz, meselâ "Gizli Mucize"* hikâyesinde.

Borges: Evet, sanırım onu İkinci Dünya Savaşı zamanında yazmıştım. Asıl ilgimi çeken ya da daha ziyade asıl ilgi duyduğum iki şeydi. İlki gösterişsiz bir mucize; yanılıyor muyum? Çünkü mucize tek bir adam için gerçekleşmiştir. Ve de ikincisi yalnızca Tanrı'nın bildiği bir şeyle kendini Tanrı'ya karşı savunan bir adam fikri; sanırım bu dinî bir fikir, değil mi? Tanrı ona bir şans veriyor.

Burgin: İki arasında çok gizli bir anlaşma.

Borges: Evet, Tanrı ile adam arasında gizli bir anlaşma. Ve tabîî bir de dünyada çok kısa sürede gerçekleşen fakat cennette veya kişinin zihninde çok daha uzun süren bir şey fikri, bu fikir mistikler arasında bilinen bir fikirdir, değil mi? Sanırım bunlar hikâyenin ardındaki düşünceler. Belki başka düşünceler de vardır. Bir de iki perdelik bir drama fikrim vardı, birinci perdede çok asil ve gösterişli bir şeyler olacaktı ve ikinci perdede bunun aslında çok bayağı olduğu anlaşılacaktı, düşündüm ki "Asla bu oyunu yazmayacağım ama oyunun fikrini hikâyelerimden birinde kullanabilirim." Tabîî Hlâdik'in** aklından bir drama veya bir sanat eseri veyahut da buna benzer bir şey geçtiğini sanmıyorum. Çünkü o zaman muhakkak çok yavan kalacaktı; daha ikna edici hale getirmem gerekiyordu. Böylece bu iki fikri bir araya getirdim... Şanslı hikâyelerimden biriydi. Benim çok sevdiğim bir hikâye değil ama pek çok insan seviyor. Buenos Aires'in popüler dergilerinde basılmıştı.

Burgin: Belki diğer hikâyelerinizden daha iyimser buluyorlardır, bir şekilde... Zaman üzerine fikirlerinizle,

* *Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler, -ed.n.*

** Hlâdik, Borges'in "Gizli Mucize" hikâyesinde kullandığı karakterdir. *ed.n.*

"New Refutation of Time" (Zamanın Yeni İnkârı)* ile uyuyor.

Borges: Evet, evet ve farklı zamanlar fikri, değil mi? Farklı zaman düzenleri düşüncesi. Psikolojik zaman.

Burgin: "Gizli Mucize" deyince aklıma gelen bir başka hikâyeye de "The Other Death" (Öteki Ölüm)** — yani her iki hikâyede de kahraman zamanın mahiyetini geliştirmeye çalışıyor, birinde belirli bir zamanda kişiye sunulan tecrübeyi arttırarak, diğesinde zamanı geri alarak veya bir adamın hayatını zaman içinde geriye sararak.

Borges: O en iyi hikâyelerimden biri, bence. Aslında bu hikâyeyi bir tür aldatmaca (trick story) olarak tasarlamıştım. Adı Damian ya da ona benzer bir şey olan bir teolog hakkında bir şeyler okuduğumu sanıyorum, Tanrı için geçmiş silmek haricinde her şeyin mümkün olduğunu düşünüyordu. Sonra Oscar Wilde Hristiyanlığın bunu mümkün kıldığını, çünkü kişi birisini bağışlayabiliyorsa geçmiş sildiğini söylemişti. Yani eğer hatalı davranıyorsanız ve hatanız bağışlandıysa yaptığınız silinmiştir. Ayrıca geçmişte olan bir şeyin silinmesiyle ilgili bir hikâyeye okuduğumu sanıyorum.

Kafamdaki ilk fikir çok sıradandı. Bir kutu içerisinde satranç taşları ve çakıl taşları olduğunu ve bunların bir adam onları düşündükçe yer değiştirdiğini düşünmüştüm. Sonra bunun çok sıkıcı olduğuna kanaat getirdim, kimsenin buna kani olacağını sanmıyorum ve sonra dedim ki Conrad'dan ve *Lord Jim* fikrinden ipucu alacağım, Lord Jim cesur olmaya çalışan korkak bir adamdı, fakat ben bunu büyülü bir biçimde yapacaktım.

* "Zamanın Yeni Çürütülmesi" adıyla, *Öteki Soruşturmalar*, çev. P. Charum, T. Armaner, İletişim 2005, -ed.n.

** "Öteki Ölüm" adıyla, *Alef*, -ed.n.

Benim hikâyemde Uruguaylı gauchoların* arasında korkak bir Arjantinli gaucho var, korkaklığından kurtulması gerektiğini hissediyor ve Arjantin'e dönüyor, yalnız yaşıyor cesur bir adama dönüşüyor. Sonunda geçmişini siliyor. Uruguay'da iç savaşlardan biri sırasında yaşanmış olan bir savaştan kaçmak yerine geçmişi siliyor ve savaşın ardından, adam korkak olduğunu gösterdikten sonra onu tanıyanlar onun korkaklığını tümüyle unutuyor ve hikâyesinin anlatıcısı savaşta çarpışan, adamın cesur bir adam gibi öldüğünü hatırlayan bir albayla tanışıyor. Albay kastî olarak yerleştirilen gerçekçi olmayan bir detayı da hatırlamaktadır — adamın göğsünde bir kurşun yarasının olduğunu. Hâlbuki adam yaralanmış ve atından düşmüş olsaydı albay onun nereden yaralanmış olduğunu göremezdi.

Burgin: Bir şeyi silmek veya geçmişteki bir şeyi değiştirme hissi "The Waiting"(Bekleyiş)'de** de var.

Borges: Şey, bu vardı. Hayır, çünkü hikâye... Tabîî adamın sonunda ne hissettiğini hatırlayamam. Ama saklanan ve uzunca bir sürenin ardından bulunan bir adam fikri, bu vardı. Bu yaşandı, adam bir Türk'tü, düşmanları da. Fakat düşündüm ki Türkleri kullanırsam, sonuçta Türkler hakkında çok az şey biliyorum, okuyucu bunu anlayacaktır. Dolayısıyla adamı İtalyan yaptım, çünkü Buenos Aires'te herkes az çok İtalyan'dır ya da onlar hakkında pek çok şey bilir. Dahası gizli İtalyan toplulukları da olduğu için hikâye özünde aynı. Fakat eğer hikâyeyi gerçekte olduğu gibi Türklerle Mısırlılar arasında geçmiş gibi yazmış olsaydım okuyucu benden şüphelenirdi, değil mi? Şöyle derlerdi; "İşte şimdi de Borges Türkler hakkında yazıyor, ama onlar hakkında neredeyse hiçbir şey

* Gaucho tabiri genelde Güney Amerika vadilerinde yaşayan insanları için kullanılır. Gaucho Kuzey Amerika'daki kovboya benzetilebilir. -ed.n.

** Alef, -ed.n.

bilmiyor." Fakat İtalyanlar hakkında yazdığım da karşı komşudan bahsediyorum demektir. Evet, Buenos Aires'teki herkes az çok İtalyan, bu Arjantinli olmadığımı hissetmeme yol açıyor, çünkü İtalyan kanı taşıyorum. Bu beni biraz yabancı kılıyor.

Burgin: Fakat kastettiğim pişmanlık fikri, esasında kaçınılmaz kader karşısında duyduğumuz metafizik bir pişmanlık. Bu fikir pek çok hikâyenizde var. Meselâ "Güney" veya "The House of Asterion"(Asterion'un Evi)*. "Asterion'un Evi"ne gelecek olursak anladığımı onu bir günde yazdınız.

Borges: Evet, onu bir günde yazdım. Çünkü bir derginin editörüydüm, doldurmamız gereken üç sayfa vardı ve zaman yoktu. Sonra çizere dedim ki mısralarla az çok ilgili bir resim çizmeni istiyorum ve ben de hikâyeyi yazacağım. Gecenin geç vakitlerine kadar yazdım. Düşündüm de aslında her şey hikâyenin bir bakıma "The Form of the Sword"(Kılıç Yarası)** ile aynı şekilde anlatılıyor olmasına dayanıyordu, yalnız burada adam yerine bir canavar vardı. Ve bir de öldürülmeyi bekleyen, öldürülmeye ihtiyaç duyan canavar fikrinde doğru bir şey olduğunu düşündüm, değil mi? Kimsenin onun efendisi olmadığını bilerek. Yani hep kendisinde korkunç bir şey olduğunu biliyordu, bu yüzden onu öldüren kahramana minnet duymuş olmalı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında savaş hakkında pek çok makale yazdım ve birinde, Hitler'in yenileceğini çünkü kalbinin derinliğinde yenilmeyi gerçekten istediğini yazmıştım. Nazizm ve dünya imparatorluğu planının falan, hepsinin saçma olduğunu biliyordu veya trajik sonun diğerinden daha iyi olduğunu hissetmiş olmalı, çünkü Hitler'in Alman ırkı ve bu tür şeylerle ilgili bütün bu zırvalara inanmış olabileceğine ihtimal vermiyorum.

* "Asterion'un Evi", *Alef*, -ed.n.

** "Kılıcın İzi", *Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler*, -ed.n.

III

Sevilen Hikâyeler; Uykusuzluk; Değişen Resim; Alice Harikalar Diyarında; Ulysses; Robert Browning; Henry James ve Kafka; Melville...

Burgin: Yazdıklarınızın çoğunu beğenmediğiniz ya-hut eleştirdiğiniz anlaşıyor. Hangi hikâyelerinizi beğeniyorsunuz?

Borges: "Güney" ve size sözünü ettiğim yeni hikâye, "The Intruder" (Araya Giren)*. Bence o en iyi hikâyem. Ve elbette "Funes the Memorios" (Bellek Funes)** çok kötü sayılmaz. Evet, bence oldukça iyi bir hikâye. Ve muhtemelen "The Death and the Mariner's Compass" (Ölüm ve Pusula)*** da iyi bir hikâye.

Burgin: "The Aleph"**** (Alef) sevdiğiniz hikâyelerinizden değil mi?

Borges: "Alef", evet ve "The Zahir (Zâhir)." "Zâhir"... Unutulmaz bir yirmi sentlik madeni para hakkındadır. Bilmem hatırlıyor musunuz?

Burgin: Kesinlikle. Hatırlıyorum.

Borges: Onu unutulmaz kelimesinden, "inolvidable" dan yola çıkarak yazdım, çünkü bir yerde "Falancanın oyunculuğunu, şarkı söyleyişini dinlemelisiniz, unutulmazdır," diye okumuştum. Ve ben de ya gerçekten unutulmaz bir şey varsa diye düşündüm. Çünkü ben kelimelerle ilgilenirim, dikkatinizi çekmiş olabilir. Dedim ki ha-

* Borges'in çok sevdiği "Araya Giren" hikâyesi şuralarda yayınlandı: *Yolları Çatallanan Bahçe*, çev. Fatih Özgüven, İletişim, 1995; *Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler*, çev. Tomris Uyar, Fatih Özgüven, İletişim, 2003. Meraklı okur bulunduğu rafa daha rahat uzanabiliyorsa aynı hikâyeyi Murathan Mungan seçkisi *Erkeklerin Hikâyeleri*'nden de (Metis 2004) yeniden okuyabilir. -ed.n.

** *Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler*, -ed.n.

*** *Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler*, -ed.n.

**** *Alef*, -ed.n.

di unutulmaz bir şey düşüneyim, bir an için bile unutamayacağınız bir şey. Ve sonra, bütün hikâyeyi oluşturdum. Fakat her şey unutulmaz kelimesinden, "*inolvidable*" dan çıktı.

Burgin: Bir bakıma "Bellek Funes"un, hatta "Ölüm-süz"ün bir çeşitlemesi.

Borges: Evet ama o takdirde tek şey olması gerekirdi. Ve o zaman bu şeyin çok sade alelaide olması gerekirdi, çünkü unutulmaz bir sfenkten ya da unutulmaz bir gün batımından bahsediyor olsam bu kolay olurdu. Ben de düşündüm, bir bozuk parayı yazayım dedim, çünkü sanırım, bir darphane hepsi birbirine benzeyen milyonlarca ve milyonlarca bozuk para üretiyor ve farz edelim ki içlerinden biri, esrarengiz bir biçimde, *unutulmaz* ve adam o bozukluğu görüyor. Unutamıyor ve sonra çıldırıyor. Bu adamın deli olduğu ve bu yüzden paranın unutulmazlığını düşündüğü fikrini uyandıracak, değil mi? Böylece hikâye biraz farklı iki şekilde okunabilirdi. Ve sonra dedim ki "Okuru hikâyeye inandırmalıyız veya en azından şüphelerini askıya alabiliriz, Coleridge'in dediği gibi. Yani eğer adama parayı görmeden önce bir şey olmuşsa, meselâ sevdiği bir kadın ölmüşse bu hem okur için hem de benim için işi kolaylaştırır. Çünkü anlatıcının bir paket sigara almasını ve unutulmaz bozuk paranın ele geçmesini sağlayamam. Başına geleni geçerli kılacak bir takım şartlar sağlamam gerekir."

Burgin: Ve öyle yaptınız.

Borges: Evet. Fakat bu hikâyeler birbirine yakın. "Zâhir" Tanrı'nın isimlerinden biri, sanırım. Lang'in *Modern Egyptians* eserinden ya da belki Bourtan'dan almıştım.

Burgin: "Bellek Funes" diğerlerinden farklı olarak uykusuzluk hakkında.

Borges: Uykusuzluk hakkında, evet. Bir tür metafor.

Burgin: O halde uykusuzluktan mustaripsiniz.

Borges: A, evet.

Burkin: Ben de.

Borges: Öyle mi?

Burkin: Artık değil ama önceden vardı. Berbat bir şey, değil mi?

Borges: Evet bence uykusuzluğun berbat bir tarafı var.

Burkin: Çünkü hiç bitmeyeceğini düşünüyorsunuz.

Borges: Evet ama bir yandan da insan bunun uykusuzluktan ibaret olmadığını, bunu size birinin *yaptığını* düşünüyor, daha doğrusu hissediyor.

Burkin: Bir çeşit kozmik paranoya.

Borges: Kozmik paranoya veya bir tür acımasız düşman, değil mi? Bunun bir tesadüf olduğunu düşünmüyorsunuz. Birinin sizi bir şekilde öldürmeye çalıştığını veya size zarar vermeye çalıştığını düşünüyorsunuz, düşünmüyor musunuz?

Burkin: Ne kadar sürdü?

Borges: Bir yıl kadar. Buenos Aires'teydi, burada olmasından daha kötü. Çünkü orada uzun yaz geceleri, sivrisinekler, yatağınızda dönüp durmak, yastığınızı çevirip durmak uykusuzluğa eşlik eder. Soğuk bir ülkede daha kolay olacağını sanıyorum, yanılıyor muyum?

Burkin: Uyku ilaçları yok muydu orada?

Borges: A evet, uyku ilaçlarım da vardı ama bir zaman sonra fayda etmemeye başladılar. Ve bir de saat vardı. Beni çok kaygılandırıyordu. Çünkü saat olmadığında biraz uyuklayıp çok uzun süre uyuduğunuzu düşünebilirsiniz. Eğer bir saatiniz varsa her on beş dakikada bir zamanı yüzünüze vuracaktır ve siz de şöyle dersiniz "Şimdi saat iki, ikiyi çeyrek geçiyor, iki buçuk, üçe çeyrek var", sonra saat üçü vurur ve öyle devam eder... berbat. Saatin her vuruşunu duyduğunuzu bilirsiniz.

Burğin: Sonunda sizi kurtaran ne oldu?

Borges: Hatırlamıyorum, çünkü uyku ilaçları alıyordum ve saat olmayan bir eve taşındım, sonra kendimi uyuduğuma inandırabildim. Ve nihayetinde uyumayı başardım. Sonra bir doktora gittim, bu konuda çok yetenekliydi. "Uykusuzluk için endişelenmenize gerek yok uyumasanız bile istirahat ediyorsunuz, istirahat ediyor olmanız, yatakta olmanız, karanlık, bütün bunlar sizin için çok faydalı. Yani uyuyamasanız bile endişelenmenize gerek yok," dedi. Bu görüşün doğru olup olmadığını bilmiyorum, ama tabii mesele bu değil, gerçek şu ki buna inanmak için elimden geleni yaptım ve neticede bunu başarıncaya uykusuz bir gecenin hiçbir anlamı kalmadı, çok rahat uyudum. Bir süre sonra insan acı veren tecrübeleri unutunca o döneme ilişkin ayrıntıları hatırlamıyor. Bahsetmek istediğiniz başka hikâye veya şiir var mı?

Burğin: Peki ya "Güney"? En sevdiğiniz hikâye olduğunu söylemişsiniz. Hâlâ böyle mi düşünüyorsunuz?

Borges: Bence daha iyi bir hikâye yazdım; "Araya Giren" ve *El Aleph* veya *A Personal Anthology*'nin yeni baskısında görebileceksiniz. Bence diğerinden daha iyi. Bence yazdığım en iyi hikâye. Hikâyede kişisel hiçbir şey yok, iki serseri hakkında. Araya giren, iki serseri kardeşin hayatına giren bir kadın. Bu aldatmacalı bir hikâye değil. Aldatmacalı bir hikâye olarak okursanız göreceksiniz ki sayfanın sonunda ne olacağını biliyorsunuz, fakat bu aldatmacalı bir hikâye değil. Tam tersi. Yapmaya çalıştığım sonun belli olduğu kaçınılmaz bir hikâye yazmaktı.

Burğin: "Güney" hikâyesine benzer türden yine de. Hikâyedeki kaçınılmazlık hissi.

Borges: Evet, evet. Fakat bence "Araya Giren" daha iyi, çünkü daha basit.

Burğin: Ne zaman yazdınız?

Borges: Bir yıl kadar önce ve anneme ithaf ettim. Hikâyenin hoş olmadığını düşünüyordu. Berbat buldu. Fa-

kat hikâyenin sonunda karakterlerden birinin bir şey söylemesi gerekiyordu ve gereken sözü annem bulmuştu. Ve eğer hikâyeyi okursanız dikkatinizi çekmesini umduğum bir şey var. Üç karakter var ve yalnız biri konuşuyor. Diğerleri, evet, diğerleri de bir şeyler söylüyor ama bunlar bize naklediliyor. Karakterlerin yalnız biri doğrudan konuşuyor ve o da hikâyenin başkarakteri. Yani hikâyedeki bütün gerçeklerin ardındaki kişi. Nihaî kararı veriyor, her şeyi o kararlaştırıyor, daha açık söyleyecek olursak hikâyede sesini duyduğumuz tek karakter.

Burgin: Kısa bir hikâyeye mi?

Borges: Evet, beş sayfa. Bence yazdığım en iyi hikâyeye. Çünkü meselâ "Hombre de la Esquina Rosada" (Mahalle Kabadıyısı)* hikâyesinde yerel renkleri fazlaca kullandım ve mahvettim. Fakat bence burada bulacağınız, şey... yerel renkler diyemem, ama olayın Buenos Aires civarında bir kenar mahallede ve elli altmış yıl kadar önce gerçekleştiği hissi. Ama yine de pitoresk değil. Tabîî Arjantin'e özgü birkaç ifadeye yer verdim ama bunları pitoresk oldukları için değil en uygun ifade oldukları için kullandım, doğru değil mi? Yani başka bir şey kullansaydım çok sahte olacaktı.

Burgin: Peki ya "Ölüm ve Pusula"? O hikâyede yerel renkler kullanma biçiminizi seviyor musunuz?

Borges: Evet, ama "Ölüm ve Pusula"da hikâyeye bir çeşit kâbus, öyle değil mi? Gerçek bir hikâyeye değil. Hâlbuki "Araya Giren"de her şey berbat ama bence bir şekilde gerçek ve elbette çok hüznü.

Burgin: Conrad'ın "gerçek dünya bir anlamda fantastik, hiçbir farklılık içermediği için fantastik" tir deyişini zikredersiniz.

* *Alçaklığın Evrensel Tarihi*, çev. Celal Üster, İletişim 1999. Meraklısı ayrıca "Köşe Tutan" adıyla başka bir Türkçe tercümesine de bakabilir, *Alçaklığın Evrensel Tarihi*, çev. Zeynep Çağlayan, Mitos 1995. -ed.n.

Borges: Muhteşem, ha? Herhangi bir şey icat edebileceğimizi düşünmek veya herhangi bir şey icat etmemize gerek olduğunu düşünmek dünyanın esrarını küçümsemektir. Ve fantastik hikâyeler yazan bir yazar dünyanın karmaşıklığına karşı duyarsız demektir. Muhtemelen “The Shadow Line” (Gölge Çizgi) hikâyesine yazdığı önsözde — sanırım o hikâyeye bir önsöz yazmıştı — bu alıntıyı bulabilirsiniz. Çünkü insanlar Conrad’a “The Shadow Line” hikâyesinin fantastik mi yoksa realist mi olduğunu soruyorlardı ve o da aradaki farkı bilmediği cevabını vermişti. Ve bu çok duyarsız olduğu anlamına geleceğinden “fantastik” bir hikâye yazmayacağını da söylemişti, değil mi?

Burgin: “Tlön, Uqbar, Orbis Tertius”^{*} u da merak ediyorum.

Borges: Yazdığım en iyi hikâyelerden biri, yanılıyor muyum?

Burgin: *Personal Anthology*’ye dahil etmediniz, değil mi?

Borges: Hayır, çünkü bir arkadaşım pek çok insanın benim okunması zor, karmaşık hikâyeler yazdığım kanatında olduğunu ve kitabın gerçek amacı okuru bana yakınlaştırmak ise hikâyeye yer vermemenin daha akıllıca olduğunu düşündüğünü söyledi. Çünkü hikâyeyi sevmesine rağmen benim hakkımda yanlış fikir verdiğini düşünüyordu. Diğer hikâyeleri okumaktan caydırabileceğini düşünüyordu. “*Personal Anthology*’de okur için her şeyi kolaylaştırmak istiyorsun, ama eğer böyle büyük bir lokma verirsen okuru korkutursun ve diğer hikâyelerin hiçbirini okumaz,” dedi. Muhtemelen insanlara “Tlön, Uqbar, Orbis Tertius”u okutmanın tek yolu önce diğer hikâyeleri okutmaktır. Buenos Aires’te iyi yazan birçok insan

* *Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler*, -ed.n.

var ama çoğu realist hikâyeler yazıyor, öyle değil mi? Dolayısıyla bu tür bir hikâye genel beklentinin dışında kalır. Bu yüzden onu dâhil etmedim; ama en iyi hikâyelerimden biri belki de.

Burgin: Arkadaşınız Casares'e bir kez daha yer veriyorsunuz.

Borges: Evet, şey, evet, gerçek ve muhayyel kişilere aynı hikâyede yer vermek bizim aramızda bir tür şaka. Meselâ var olmayan bir kitaptan alıntı yapıyorsam bir sonraki alıntı gerçek bir kitaptan oluyor veya gerçek bir yazarın muhayyel bir kitabından, değil mi? İnsan yazarken çok yalnız hissediyor, böyle olunca moralini yüksek tutmalı, yanılıyor muyum?

Burgin: Şimdi kör olduğunuz için yazmak çok daha zor olmalı.

Borges: Zor değil, imkânsız. Kendimi kısa yazılarla sınırlamam gerekiyor. Evet, çünkü yazdıklarımın üzerinden geçmeyi tercih ederim; yazdıklarımın emin olamam. Bu yüzden eskiden pek çok müsvedde çıkarırdım, ama şimdi bunu yapamadığım için taslakları kafamda tasarlamaam gerekiyor. Onun için sokakta veya Millî Kütüphane'de bir aşağı bir yukarı yürüyerek ne yazmak istediğimi düşünüyorum, ama tabîî kısa olmak zorundalar, hepsini gözden geçirmek istiyorsam bu uzun metinlerle olmaz. Onları mümkün olduğunca kısaltmaya çalışıyorum, o yüzden soneler, belki bir iki sayfalık hikâyeler yazıyorum. En son yazdığım, uzun bir hikâyeydi, şey, altı sayfa.

Burgin: "Araya Giren"

Borges: "Araya Giren" evet. Daha uzun bir şey yazacağımı sanmıyorum. Hayır, bunu yapabileceğimi sanmıyorum. Ortaya çıkardığım şeyi tek bakışta görmek istiyorum... Bu yüzden romana inanmıyorum; çünkü roman okur için olduğu kadar yazar için de belirsizdir. Demek istediğim bir yazar bir bölüm yazar, sonra bir tane daha,

sonra bir tane daha ve sonunda her şey bir kuşbakışı kazanıyor, ama bu çok kesin olamaz.

Burgin: Amerika'ya geldiğinizden beri herhangi bir şey yazdınız mı?

Borges: Birkaç kısa şey yazdım; iki sone, çok iyi de-ğillerdi ve bir de bize bir resim sözü veren bir arkadaşım hakkında bir şiir yazdım. Arkadaşım öldü. Tanınmış bir Arjantinli ressamdı, Larco, ve sonra bize, bana ve eşime, vaat ettiği resmi düşündüm — onunla yolda rastlaşmış-tık —, sonra düşündüm ki bir anlamda bize bir resim vermişti, çünkü buna niyetlenmişti; dolayısıyla esraren-giz bir biçimde resim bizimleydi, resmin daha zengin ol-ması hariç, çünkü zaman içinde büyüyen ve değişen bir resimdi, biz resmi pek çok farklı biçimde hayal edebilir-dik, sonunda elbette bir odanın dört duvarında yer bul-mayacaktı ama yine de orada bizimle olacaktı diyerek ona bu sonsuz, değişken resim için teşekkür ettim. Şiirin teması yaklaşık olarak buydu. Bunu bir tür mensur şiirle anlattım.

Burgin: Bu çok hoş.

Borges: Şey, bilmem. New York'tayken bir şiir yaz-maya başladım, sonra fark ettim ki bir arkadaşım için yazdığım şiirin aynısıydı, çünkü kar yağıyordu ve biz New York gökdelenlerinden birinin, bilmem kaçını, on altıncı katındaydık, orada durdum; kar yağışı çok yoğun-du, her tarafımızı tamamen kar kaplamıştı, çünkü yürü-yemiyorduk ve ardından bir şekilde New York'ta olma-nın kendisinin, bütün bu karmaşık ve güzel binaların et-rafımızda olduğunu bilmenin, bu gerçeğin kendisinin, mağaza vitrinlerini veya başka bir manzarayı seyretmek-ten çok daha iyi görmemizi ve kavramamızı sağladığını hissettim, doğru değil mi? Şüphesiz aynı fikir. Ve birden fark ettim ki aynı zemin üzerinde ilerliyorum, bir şeye sa-hip olmadığın için veya o şeye daha soyut bir biçimde sa-hip olduğun için sahip olduğun fikri.

Burgin: Bu "The Circular Ruins" (Dairesel Harabe)* hikâyesinin kişide uyandırdığı hisse benziyor. Bu hikâyenin ardındaki fikirden bahsedebilir misiniz?

Borges: Fikir hakkında söyleyecek fazlaca bir şeyim yok, ama hikâyeyi yazmanın bir haftamı aldığını söyleyebilirim. Her zamanki gibi işime gittim. O zamanlar Buenos Aires'te, kasvetli ve alelade bir sokakta oldukça küçük ve gayet harap bir halk kütüphanesinde çalışıyordum. Oraya her gün gitmek ve altı saat çalışmak zorundaydım ve sonra bazen arkadaşlarımla buluşup sinemaya gidiyorduk veya birisiyle yemeğe çıkıyordum ama bütün bu zaman zarfında hayatın gerçek olmadığını hissediyordum. Bana gerçekten yakın olan tek şey yazdığım hikâyeydi. Hayatım boyunca bu hissi duyduğum tek seferdi, yani bu hikâyenin bir anlamı olmalı — benim için.

Burgin: Wallace Stevens'ın şiirlerinden okudunuz mu?

Borges: Bu ismi bir antolojiden hatırlıyorum galiba. Neden? Bir benzerlik mi var?

Burgin: Düşleyenin bütünlüğüne, fizikî evrene karşı muhayyilenin yaşayan bütünlüğüne inandığını düşünüyorum.

Borges: Evet, ama bu hissin hikâyede yer bulduğunu sanmıyorum; bu benim hissettiğim bir tür yoğunluktu. Bu hikâye *Alice Harikalar Diyarında*'ki "Ve ben de seni hayal etmeye bıraktım kendimi," cümlesinden çıktı.

Burgin: *Alice Harikalar Diyarında*'yı seviyorsunuz, değil mi?

Borges: Muhteşem bir kitap! Fakat okuduğumda bir kâbus kitabı olduğunun pek farkında değildim ve Lewis Carroll'ın da bunun farkında olduğundan emin değilim.

* "Döngüsel Yıkıntılar," *Ficciones, Hayaller ve Hikâyeler*, -ed.n.

Belki kâbus izi daha güçlüdür çünkü o bunun farkında değildi, değil mi? Ve hikâye ona içinden gelmişti.

Küçük bir çocukken bu kitabı çok sevdiğimi elbette hatırlıyorum ama bir şey, — tabîî bu hissi daha önce kelimelere dökmedim — bu hikâyede ürkütücü; tekinsiz bir şey hissettiğimi de hatırlıyorum. Fakat şimdi tekrar okuduğumda kâbus izlerinin gayet belirgin olduğunu düşünüyorum. Ve belki de, belki de Lewis Carroll, Sir John Tenniel'in resimlerini beğenmemiştir, şey, Viktorya tarzı karakalem ve mürekkep çizimleri çok kesinler, muhtemelen Sir John Tenniel'in kâbus izlerini göremediğini ve daha basit bir şeyi tercih ettiğini düşünmüş, daha ziyade hissetmiş olmalı.

Burgin: Kitaplardaki resimlere inandığımı sanmıyorum. Siz?

Borges: Henry James inanmazdı. İnanmazdı, çünkü resimlerin bir bakışta algılandığını ve dolayısıyla görsel unsur daha güçlü olduğundan resmin üzerinizde bir etki bıraktığını, meselâ bir adamın resmini gördüğünüzde onu birdenbire gördüğünüzü, ama eğer onun hakkında yazılanı veya onun bir tasvirini okuyacak olursanız tasvirin resmin ardından geldiğini söylerdi. İllüstrasyon bütündür, bir bakıma sonsuzdadır veya daha ziyade şimdidedir. O halde, yaptığınız tasvir illüstrasyonla silinecekse bir kişiyi kırk elli satırda tasvir etmenin ne anlamı var, derdi. Sanırım bir editör veya böyle biri resimli bir baskı teklifi götürmüştü ve o da önce kabul etmemiş sonra sahnelerin yahut karakterlerin resimleri olmaması şartıyla kabul etmişti. Resimler, diyelim ki, metnin ardından gelmeli, değil mi? — metnin önüne geçmemeli. Yani büyük ölçüde sizin gibi düşünüyordu, yanılıyor muyum?

Burgin: Eserlerinizin resimli bir baskısını beğenmez miydiniz?

Borges: Hayır, çünkü benim kitaplarımda görsel unsurun çok önemli olduğunu düşünmüyorum. Hoşlanır-

dım çünkü metne zarar vereceğini düşünmüyorum, metni zenginleştirebilir. Ama belki Henry James'in karakterlerinin neye benzediği konusunda kesin bir fikri vardır, her ne kadar okuyan böyle düşünmese de. James'in kitaplarını okuyan yolda karşılaşsa bu karakterleri tanıyabileceği hissini duymaz. Sanırım Henry James'in hikâyeciliğinin romancılığındaki daha iyi olduğunu düşünüyorum. Bence romanlarını okumak çok sıkıcı, ne dersiniz? Öyle düşünmüyor musunuz? Durumlar, bir anlamda kurgular konusunda uzman olduğunu düşünüyorum ama karakterleri, hikâye dışında var olamazlar. Karakterlerinin gerçekdışı olduğunu düşünüyorum. Bence onun karakterleri yapmadır — şey, belki bir detektif hikâyesi içindir, mese lâ bir detektif hikâyesinde karakterler kurgu içindir, kurguya katkıda bulunurlar; bütün o uzun tahlilleri bir tür kandırmacadır, veya belki kendini kandırıyordur.

Burgin: Sizce hangi romancılar karakter yaratabiliyor?

Borges: Conrad ve Dickens. Kesinlikle Conrad, çünkü Conrad'da her şeyin gerçek ve aynı zamanda poetik olduğunu hissediyorsunuz, yanılıyor muyum? Conrad'ı romancı olarak Henry James'ten daha üstün tutuyorum. Gençken Dostoyevski'nin en büyük romancı olduğunu düşünürdüm. On yıl kadar sonra tekrar okuduğumda çok büyük hayal kırıklığına uğradım. Karakterlerin gerçekçi olduğunu, kurgunun bir parçası olduğunu hissettim. Çünkü gerçek hayatta zor bir durumda bile, bir şey için çok endişelenirken bile, ızdırap veya nefret duyarken bile — şey hiç nefret duymadım — veya aşk yahut kırgınlık duyarken bile diğer her şey beraberinde gelir, değil mi? Yani bir adam şıkken aynı zamanda sinemayla ilgilenir yahut matematik veya şiir veyahut da politika hakkında düşünür, ama romanlarda, çoğu romanda karakterler yalnızca başlarına geleni yaşarlar. Hayır, bu basit insanlar için geçerli olabilir ama ben anlamıyorum, bunun böyle olduğunu düşünmüyorum.

Burgin: Meselâ *Ulysses* gibi bir kitabın diğer şeylerin yanı sıra bütünüyle düşünce evrenini ortaya koyma çabası olduğunu düşünüyor musunuz?

Borges: Evet, ama bence *Ulysses* bir fiyasko, gerçekten. Şey, çünkü okuduğunuzda karakterlerle ilgili binlerce durumu öğreniyorsunuz ama onları tanımıyorsunuz. Ve Joyce'ta karakterleri düşünürken Stevenson veya Dickens'da olduğu gibi düşünmüyorsunuz, çünkü onlarda, diyelim ki Stevenson'ın bir kitabında bir adam görünür, tek bir sayfada olabilir, ama onu tanıdığınızı hissedersiniz veya onun hakkında bilinecek çok şey olduğunu, fakat *Ulysses*'de ancak karakterler hakkında pek çok duruma tanık olursunuz. Bilirsiniz ki meselâ, kız erkek tuvaletine gitti, okudukları bütün kitapları bilirsiniz, oturduklarında veya ayaktayken durdukları yerleri bilirsiniz ama onları gerçek anlamda tanımazsınız. Sanki Joyce onların üzerinden mikroskopla veya büyüteçle geçmiştir.

Burgin: Öğrencilerinize İngiliz Edebiyatı hakkında pek çok şey öğrettiğinize inanıyorum.

Borges: Kimse İngiliz Edebiyatı hakkında pek çok şey bilmez, İngiliz Edebiyatı çok zengin... Ama inanıyorum ki meselâ Buenos Aires'te Robert Browning hakkında hiçbir şey bilmeyen pek çok gence Browning'i tanıttım. Browning şüphesiz şiir yazmalı, ama bence Browning'in yazdıklarının pek çoğu şiir şeklinde değil de kısa hikâyeler biçiminde yazılmış olsalardı en azından okur için daha başarı olurdu. Meselâ, bence *The Ring and the Book* kitabında çok güzel şiirleri vardı. Okumak bize sıkıcı geliyor çünkü sanırım kafiyesiz uzun şiirler okumaktan sıkıldık. Fakat eğer düzyazı biçiminde olsaydı, *The Ring and The Book* roman biçiminde yazılmış olsaydı ve aynı hikâyeyi farklı karakterler tekrar tekrar anlatsaydı daha eğlenceli olurdu, olmaz mıydı? Pek çok güzel dizeyi yitirirdi ama. Öyle olsaydı Robert Browning'in bütün modern edebiyatın öncüsü olduğunu düşünürdüm. Ama şimdielerde öyle değil, çünkü bizim önümüze çıkan engel...

Burgin: Şiir tekniği.

Borges: Evet, şiir tekniği, kafiyesiz şiir, daha doğru-su yapay üslup. Ama eğer iyi bir nesir yazarı olsaydı Browning'i modern edebiyat dediğimiz şeyin öncüsü sayabilirdik.

Burgin: Niçin böyle söylediniz?

Borges: Çünkü öğrencilerime Browning'in şiirlerindeki olay örgüsünden bahsettiğimde çok ilgilendiler. Sonra okurken kendileri de çıkardılar, bir tür ödev. Ama *The Ring and the Book*'un genel çerçevesinden bahsettiğinizde çok ilginçtir. Aynı hikâyenin farklı kişilerce farklı bakış açılarından anlatılması aşağı yukarı Henry James'in yapmak isteyeceği şeye benziyor — Henry James'ten çok zaman önce. Yani Browning'in öncülük yaptığına, Henry James ve Kafka'nın öncüsü olacak kadar iyi olduğuna inanmalısınız. Fakat bugün onu böyle değerlendirmiyoruz; insanlar ancak görev hissiyle okuyor onu, ama bence insanlar onu okumaktan zevk duymalı.

Burgin: Henry James ve Kafka'yı daha önce de ilişkilendirdiniz — bir sebeple bu iki isim arasında zihninizde bağlantı kuruyor gibisiniz.

Borges: Bence aralarında bir benzerlik var. Bence her şeyin muğlâk olduğu, anlamsız olduğu hissi, anlamsız bir evrende yaşama düşüncesi, her şeyin çok yönlü ve nihayetinde açıklamasız olduğu hissi; şey, Henry James kardeşine dünyayı bir elmas müzesi, bir canavarlar müzesi olarak gördüğünü yazmıştı, bence o da benzer biçimde düşünüyordur.

Burgin: Ama James'in veya Kafka'nın karakterleri hep kesin olan bir şeylerin arayışı içindedirler. Hep belirli bir amaçları vardır.

Borges: Belirli amaçları vardır ama asla ulaşamazlar. Yani *Dava**'nın ilk sayfasını okuduğunuzda neden yargı-

* *Dava*, çev. Kamuran Şipal, Cem 2003. -ed.n.

landığını, neyle suçlandığını asla öğrenemeyeceğini biliyorsunuz, yani Henry James'te de aynısı oluyor. Adamın Aspern'in* mektuplarının peşinde olduğunu öğrendiğiniz andan itibaren biliyorsunuz ki ya onları bulamayacak yahut da bulursa bunun bir anlamı olmayacak. Bunu hissedebilirsiniz.

Burgin: O halde bu belirsizlikten ziyade acizlik hissi.

Borges: Elbette ama belirsizlik de var. Meselâ *Yürek Burgusu*** . Çok basmakalıp bir örnek. Başka da bulunabilir. "Northmore'ların Alçalışı"*** — bütün hikâye bir intikam hikâyesi olarak anlatılıyor. Ama sonunda intikamın işe yarayıp yaramayacağını bilmiyorsunuz. Çünkü sonuçta dul hanımın eşinin mektupları yayınlanabilir ve hiçbir netice alınamayabilir. Sonuç olarak bütün hikâye intikam hakkında ve son sayfaya geldiğinizde kadının amacına ulaşip ulaşmadığını bilmiyorsunuz. Çok tuhaf bir hikâye... Sanırım Kafka'yı Henry James'e tercih edersiniz?

Burgin: Hayır, benim için farklı anlamlara sahipler.

Borges: Öyleler mi?

Burgin: Siz böyle düşünmüyor gibisiniz. Ama bence Henry James topluma inanıyordu, toplum düzenini gerçek anlamda hiç sorgulamadı.

Borges: Bu fikre katılmıyorum.

Burgin: Bence toplumu kabulleniyordu. Bence toplumsuz bir dünya düşünemiyordu; insana ve dahası bazı geleneklere inanıyordu. İnsan davranışlarını öğrenmeye çalışıyordu.

* Henry James, *Aspern'in Mektupları*, Merkez Kitapçılık 2008. -ed.n.

** Henry James, *Yürek Burgusu*, çev. Necla Aytür, Türkiye İş Bankası 2006. -ed.n.

*** Henry James, *Dostlarımızın Dostları*, çev. F. Özgüven, P. Kür, Babil Kitaplığı serisinden derleyen Jorge Luis Borges, Dost 2003. -ed.n.

Borges: Evet, biliyorum, ama umutsuzca inanıyordu çünkü bu kavrayabildiği tek şeydi.

Burgin: Düzeni, düzen inancıydı.

Borges: Ama pek hoşnut olduğunu sanmıyorum.

Burgin: Kafka'nın muhayyilesi çok daha metaforik.

Borges: Evet ama James'ten Kafka'da olduğundan daha fazla şey öğreniyorsunuz. Meselâ Henry James'te tecrübenin bir anlamı olduğunu, hattâ pek çok anlamı olduğunu hissediyorsunuz. Ama Kafka'da anlıyorsunuz ki yazar da kale veya hâkimler ya da dava hakkında sizden daha çok şey bilmiyor. Çünkü kale ve hâkimler evrene ilişkin semboller ve kimsenin evren hakkında herhangi bir şey bilmesi beklenmez. Ama Henry James'in bir takım şahsî teorileri olduğunu biliyorsunuz veya bahsettiği şey hakkında sizden daha fazla şey bildiği hissine kapılıyorsunuz. Yani hikâyeleri kıssa olsa da kıssa olmak için yazılmamıştır. Bence gerçekten ilgileniyordu çözümlerle, belki birkaç çözümü vardı, ve bir anlamda Henry James'in Kafka'dan çok daha karmaşık olduğunu düşünüyorum ama bu bir zaaf olabilir. Belki Kafka'nın gücü karmaşık olmamasındadır.

Burgin: James'in karakter yaratabildiğini düşünüyorum ama Kafka'da karakter yok, Kafka şiire daha yakın. Karakterlerle değil metaforlarla ve tiplerle uğraşır.

Borges: Evet, karakter yok.

Burgin: Fakat James karakter yaratabiliyordu.

Borges: Emin misiniz?

Burgin: Katılmıyor gibisiniz.

Borges: Hayır bence James'te ilgi çekici olan karakterlerden ziyade durumlardır. Somut bir örneği ele alalım. Dickens deyince aklıma Sir Pickwick, Pip, David Copperfield geliyor. Aklıma insanlar geliyor, saymaya devam edebilirim. Ama James'i düşününce aklıma bir

durum ve kurgu geliyor. İnsanlar gelmiyor aklıma. Onlara ne olduğunu düşünüyorum. *What Maisy Knew** (Maisy'nin Bildiği)'ni düşününce aklıma neler olduğunu anlamayan bir çocuğun anlattığı gizli bir zina hikâyesinin kurgusu geliyor. Aklıma gelen Maisy ve ailesi veya annesinin sevgilisi gibi şeyler değil.

Burgin: *Ulysses*'te de gerçek anlamda karakter bulunmadığını düşündüğünüzü söylemişsiniz.

Borges: Hayır.

Burgin: *Ulysses*'i düşününce aklınıza ne geliyor? Belki dil?

Borges: Evet onda dilin lafazanlık olduğunu düşünüyorum. Daedalus veya Bloom** hakkında binlerce şey bildiğimizi ama onları tanımadığımızı söylediğimi sanıyorum. Ama Shakespeare veya Dickens karakterlerini gayet iyi tanıdığımı sanıyorum. Şimdi — bunu ispatlayacağım, bana yardım edebileceğinizi sanıyorum — *Moby Dick*'te karakterlerden çok hikâyeye inanıyorum çünkü bütün hikâye bir sembol, beyaz balina kötülüğü ve Kapitan Ahab da bence kötülükle baş etmenin yanlış biçimini temsil ediyor ama kişisel olarak inanmıyorum. Siz inanıyor musunuz?

Burgin: Bir alegori veya sembole göre değerlendirmek metni basite indirgemek, metni parçalarına indirmek gibi geliyor.

Borges: Evet, muhakkak ki öyle. Bu yüzden Melville hikâyesinin alegorik olmadığını söylüyor, doğru değil mi?

Burgin: Ama bence münhasıran kötülüğü temsi ediyor diyemeyiz, belki pek çok şeyi temsil ediyordur — pek

* Henry Miller, *What Maisie Knew*, Penguin Classics. -ed.n.

** James Joyce'un *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi* ve *Dublinler* adlı romanlarının kahramanları. Türkçede: çev. Murat Belge, İletişim 1994; 2002. -ed.n.

çok şey hissedebilirsiniz ama sanırım balinanın temsil ettiği şeyi tam olarak ifade edemezsiniz. Demek istediğim bir şeyi bir başka şeye eşit kılan cebire göre düşünmekten hoşlanmıyorum.

Borges: Hayır, hayır, elbette balina fikri kötülük fikrinden daha zengin.

Burgin: Evet.

Borges: Tabî Melville'in zihninden geçenleri bilemem, ama siz Ahab'ın herhangi bir soyut ifadeden daha kompleks olduğunu düşünüyorsunuz.

Burgin: Evet. Ahab'ın varlığı söz konusu, kâğıt üzerinde gerçekten var, ama onu gerçek biri gibi düşünmüyorum.

Borges: Billy Budd'ın gerçek bir adam olduğunu düşünüyorum.

Burgin: Evet.

Borges: Ve Benito Cereno için de aynısını düşünüyorum — ama *Moby Dick*'te fazlasıyla şaşıalı bir dil kullanılmış, öyle değil mi?

Burgin: Neredeyse Shakespeareci.

Borges: Shakespeareci ve hattâ Carlylevari, değil mi? Çünkü Melville'de Carlyle'ı hissediyorsunuz.

Burgin: Peki ya "Katip Bartleby"* — o hikayeyi beğendiniz mi?

Borges: Buenos Aires'te altı ay kadar önce bir antoloji yayınlanmıştı. Altı Arjantinli yazar okudukları en iyi hikâyeyi seçmişti. Ve bu yazarlardan birisi "Bartleby"ı seçmişti.

Burgin: Melville'in en iyi hikâyesi mi yoksa herhangi bir yazarın mı?

* Herman Melville, *Kâtip Bartleby*, çev. Y. Eradam, Babil Kitaplığı, der. Jorge Luis Borges, Dost 2003. -ed.n.

Borges: Herhangi bir yazarın.

Burgin: Bütün dünya edebiyatından tek bir hikâye, bu hayli zor.

Borges: Evet ama amacın bir şekilde dünyanın en iyi hikâyesini bulmak olduğunu sanmıyorum. Bence istedikleri insanların almak isteyecekleri bir antoloji oluşturmak, değil mi? İnsanların ilgisini çekecek bir antoloji. Bir yazar "Bartleby"ı, diğeri, nedendir bilmem, Lovecraft'ın gayet sıkıcı, çok yapmacık bir hikâyesini seçmişti. Lovecraft okudunuz mu?

Burgin: Hayır, okumadım.

Borges: Neden okuyasınız ki! Ve bir yazar da Hans Anderson'un yazdığı bir denizkızı hikâyesini seçmişti, sanırım biliyorsunuz. Şey, pek iyi bir hikâye değil.

Burgin: Garip seçimler.

Borges: Ve birisi bir Çin hikâyesini seçmişti, oldukça iyi bir hikâye, üç sayfa kadar. Ve benim seçimimi tahmin edebilirsiniz? Hawthorne'un "Wakefield"* hikâyesini seçmiştim, uzun yıllar boyunca evinden uzak kalan bir adam hakkında. Tuhaf ki altı hikâye vardı ve üçü Amerikalı yazarlara aitti, Melville, Lovecraft ve Hawthorne.

Burgin: Hawthorne'u seçmek zor oldu mu, yoksa ilk o mu geldi aklınıza?

Borges: Hayır. Şey, tabî okuduğum bütün hikâyeleri düşünmüyordum. Ve İspanyolcaya çevrilmiş bir hikâye olması gerekiyordu. Bu tercihim sınırlandırıyor. Ayrıca, insan şaşırtmaya çalışmıyordum, çünkü bence Lovecraft'ın bir hikâyesini seçmek ve bunun dünyanın en iyi hikâyesi olduğunu söylemek insanları şaşırtmak içindir. Çünkü kimse Lovecraft'ın dünyanın en iyi hikâyesini yazdığını düşünmez, tabî eğer dünyanın en iyi hikâyesi

* Nathaniel Hawthorne, "Wakefield", *Büyük Taş Yüz*, çev. H. Arslan Babil Kitaplığı, der. Jorge Luis Borges, Dost 2003. -ed.n.

ifadesinin bir anlamı varsa. Ben bu hikâye ile Kipling'in bir hikâyesi arasında kalmıştım. Sonra bunun o kadar zaman önce yazılmış bir hikâye için çok iyi olduğunu düşündüm. Kitap basıldı ve ikincisi çıkacak, farklı yazarların seçtiklerinden tabîî. İyi satan bir kitaptı.

Burgin: Buraya geldiğinizden beri Salem'e gitme fırsatınız oldu mu?

Borges: Evet, pek çok kez gittim Salem'e ve Walden'a da gittim. Bütün Amerikan macerasının burada başladığını söyleyebilirim, öyle değil mi? Amerika tarihinin burada başladığını söyleyebilirim. Batı'nın New England halkı tarafından icat edildiğini söyleyebilirim, yanılıyor muyum?

Jorge Luis Borges

Rita Guibert / 1968

Rita Guibert'in *Seven Voices: Seven Latin American Writers Talk to Rita Guibert* (Yedi Ses: Yedi Latin Amerikalı Yazar'ın Rita Guibert'le Sohbetleri) eserinden alınmıştır. A. Knopf Inc., 1973, ss. 77-117. © 1973 Telif hakları Rita Guibert'e aittir. İzni ile alınmıştır.

Borges Harvard'da konuk öğretim görevlisiyken röportaj rica-sında bulunmak için kendisini aradım. Onunla bir hafta sonra eşiyle yaşadığı Cambridge'deki dairesinde görüştüm. Evlenmişti — hayatında ilk kez altmış dokuz yaşında evlenmişti; ki bu evlilik kısa bir süre sonra boşanmayla sonuçlandı.

Borges Arjantinli üst orta sınıf entelektüel bir aileden gelmektedir ve görünüşü bunu yansıtır, klâsik bir giyimi vardır ve eski usul nezaket kurallarına uygun davranır. Solgun ve kırılğan görünse de sesi derinden geliyordu ve genç bir adamın coşkusu-na sahipti. Programının yoğunluğuna rağmen çok sevdiği Cambridge sokaklarında yürüyüşlere çıkardı; soğuk hava ve kar onu her gün ofisine gidip öğlen yemeği için yürüyerek dönmekten alıkoymazdı. Bu günlük yürüyüşlere eşlik ettiğim bazı seferlerde Buenos Aires caddelerinde yaptığı günlük yürüyüşlerini anar, Boston'un eski tuğla evleri hakkında yorumlar yapar veya Anglo-Sakson dilinde eski İngiliz destanlarından okurdu.

Neredeyse hiç görmüyor olsa da kusursuz bir hafızası ve güçlü bir yön duygusu vardı. Bazen tek başına dönmekten te-

dirgin olmaksızın dairesinden bir blok ötedeki otelime kadar benimle yürümek konusunda ısrar eder, bir kitabın kitaplıkta durduğu yeri tam olarak işaret eder yahut telefona veya kapıya bakmak için odanın bir ucundan diğer ucuna süratle giderdi. Boston'da bir televizyon programına davet edilmişti ve dairesinden çıkarken kapıda onu bekleyen taksi şoförü "Kör bir adamı almak için geldim." demişti. Borges hiç rahatsız olmamıştı; cevabı "Kör adam benim, bir dakika lütfen," oldu.

Anlaşılması zor ve ironik olabildiği gibi samimi ve cezbedici de olabilirdi. Bir ziyaretçi "Şiir benim hobim" dediğinde "Benim için de öyle ama Güney Amerika usulü" demişti. Hafta boyu süren röportajım esnasında bazen huzurlu bazen gergin, bazen neşeli bazen çocuk kadar sabırsız değişken bir ruh hali vardı. *Life* fotoğrafçısı beklenen vakitte gelmeyince tedirgin oldu; bir yıl sonra bir araya geldiğimizde espri konusu yaptığı ilk şey bu olmuştu. Okuduğu şiirleri kaydettiğimde kasetleri çocukça bir neşeyle dinledi.

Harvard ve Radcliffe'ten öğrencileriyle bir yemekte çok neşeli ve cana yakınmış. Öğrencilerin söylediklerine bakılırsa Borges ilgilerini Latin Amerika konusuna çekmekte öylesine başarılı olmuştu ki öğrenciler güncel politik konulardan söz edemeyişlerini önemsememişlerdi. Öğrencilerinden biri hislerini şöyle özetliyor: "Aktüel bir kişilik, çağdaşlarının pek çoğundan daha yenilikçi. Gelip geçici olmadığı için güncel ve yeni."

Borges'in üslubu çağdaş dünyaya ilgisizliğini yansıtır çünkü o başka bir dünyada yaşamaktadır; hayaller, hançerler, labirentler, muhayyel şeyler dünyasında. Güzel İspanyolcasıyla, huzur ve özlem dolu bir sesle hayatından, çalışmalarından, en yakın dostlarından söz etti. Yorumlarının etkisini arttırmak için *coplas* veya *milongas* okuyor ya da ezbere bilmediği uzun şiirlerinden birini okumamı rica ediyordu.

Özel hayatı hakkında fazla konuşmayan Borges, "iki Borges" den bahseder — birisi insan olan, diğeri yazar olan — ve

* *Milonga* Arjantin ve Uruguay kökenli bir müzik ve dans türüdür, ayrıca Arjantin Tangosu'nun yapıldığı partilere de bu ad verilir. *Copla* Arjantin ve Uruguay'da yaygın bir başka müzik türüdür. -ed.n.

bu iki Borges'i "Borges ve Ben" makalesinde tasvir eder. ("Diğeri, yani Borges diye anılan, işte her şey onun başına geliyor.") Ama ikisi, şahıs ve "diğeri" bazen karıştırılıyor. Borges, insan olan Borges, 1971 yılında Columbia Üniversitesi ona bir şeref payesi verdiğinde gözyaşlarına boğulmuştu. "Borges ve Ben"de şöyle söyler: "Aramızdakinin düşmanca bir ilişki olduğunu söylemek abartılı olur; ben yaşıyorum, hayatımı sürdürüyorum bu sayede Borges edebiyatını oluşturuyor ve onun edebiyatı benim varlığımı anlamlı kılıyor."

Görme yeteneğinizi kaybetmenizin hayatınız ve eserleriniz üzerinde nasıl bir etkisi oldu?

Baba tarafından görme yeteneğini kaybeden beşinci veya altıncı nesildenim. Babamın ve büyükanneimin kör oluşuna şahit oldum. Babamın bir yıldan daha uzun süre körlüğe tahammül etmesini sağlayan tevekkül ve istihza karışımı tavrını hayranlıkla izlemiştim. Belki de nasıl sağırılar için alınganlık tipikse körler için de hoşgörü öyledir; herhalde kör bir insan etrafındaki insanların samimiyetini hissediyordur. Sağır insanlar hakkında pek çok komik hikâyeye varken körler hakkında hiç olmaması bunun bir delilidir. Körler hakkında şakalar yapmak çok acımasızca olurdu. Bana yapılan ameliyatların sayısını unuttum ve 1955 yılında ihtilâl hükümeti beni Millî Kütüphane'nin müdürü olarak atadı. Artık okuyamıyordum. İşte o zaman "Lütuflar Şiiri"ni yazdım ki bu şiirde Tanrının "şaka gibi gelen muazzam bir tesadüfle bana kitapları ve karanlığı aynı anda verdiğini" söylemiştim. Kitaplar Millî Kütüphane'deki 800.000 cilt kitaptı ve her an karanlığa daha da yaklaşıyordum. Fakat bu acı veren bir süreç değildi, çünkü alacakaranlık yavaş yavaş çöktü. Bir vakit geldi ki sadece büyük harfli kitapları okuyabiliyordum, sonra yalnızca kapak sayfasını veya kitap sırtındaki yazıları okuyabildiğim bir zaman geldi, ardından bir zaman geldi ki neredeyse hiçbir şey okuyamaz oldum. Yavaşça çöken bir alacakaranlık ki benim için bilhassa üzüntü ve-

rici değildi. Ve şimdi hâlâ görebiliyorum ama çok az, şu an yüzünüzü göremiyorum, fakat çok az görmekle hiç görmemek arasında muazzam bir fark var. Hiç göremeyen bir kişi tutsak gibidir, oysa ben kesin bir özgürlük illüzyonuyla şehri — ister Cambridge olsun ister Buenos Aires olsun — gezebiliyorum. Tabii yardım almadan karşıdan karşıya geçemiyorum ama New England ve Buenos Aires'te insanlar çok nazik olduğundan genelde beni kaldırımda mütereddit görünce rica etmeye gerek duymadan yardım teklif ediyorlar.

Körlüğümün şüphesiz tırnak içinde "işim" üzerinde etkisi oldu. Asla roman yazmadım, çünkü bence roman okur için nasıl süreklilik arz ediyorsa yazar için de tümüyle sürekli olabilir. Buna karşılık hikâyeyi bir seferde okursunuz. Poe'nun söylediği gibi "uzun şiir diye bir şey yoktur." Poe birkaç kısa şiir yazmıştı. Yazarlığım ile ilgili risk almaktan hoşlandığım için hikâye yazmayı bırakıp klâsik şiire yöneldim, çünkü kafiye hatırdadır. İlk mısraı biliyorsam bu bana kafiyenin tekrar edeceği dördüncü mısraı verir. Bu yüzden ben de manzum eserler vermeye başladım yeniden, çünkü bir soneyi alıp götürebilirsiniz. Zihnimde bir sone varken bir yandan yürüyüp bir yandan şiiri düzeltip değiştirerek şehri dolaşmaya devam edebilirim. Bunu uzun bir nesirle yapamazsınız. *Milongalar* ve bazı kısa yazı türleri için de — fabl ve meseller gibi — bir, bir buçuk sayfa uzunluğunda şiirler yazdım; bunlar da zihninizde tutup daha sonra kâğıda döküp düzeltebileceğiniz şeyler.

Değinmek istediğim bir başka şey var; bu da şu ki insan görme yeteneğini kaybedince zaman daha farklı akıyor. Eskiden yarım saat kadar süren bir tren yolculuğu bitmeyecek gibi gelirdi ve ben de bir şeyler okur veya zaman geçirecek bir şeyler yapardım. Ama şimdi çaresi olmayan, yalnız geçen saatler var hayatımda; yalnız olmaya ve düşünmeye alıştım, bazen de düşünmüyor var olmaktan memnuniyet duyuyorum. Zamanı akışına bırakı-

yorum ve oldukça farklı geçiyor gibi geliyor. Daha hızlı geçtiğinden şüpheliyim ama kesinlikle bir tür sükûnet ve çok daha fazla yoğunlaşma imkânı sunuyor. Ve elbette eskisinden daha iyi bir hafızam var; belki bu eskiden geri dönebileceğimi bilerek üstünkörü okuduğum içindir. Ama bugünlerde birinden bana okumasını istediğimde onu usandırana kadar ısrar edemiyorum. Birisi bana yüksek sesle okuduğunda artık eskisinden daha dikkatle dinliyorum. Hafızam esasında görseldi ama şimdi işitme hafızası oluşturmak zorunda kaldım. Çok az görebildiğim zamanlarda bir kitabı açar, içgüdüsel olarak bir zamanlar okumuş olduğum şeyin, diyelim ki tek sayfalardan birinin en altında olduğunu, kitabın yaklaşık olarak neresinde bulunduğunu bilirdim. Şimdi başka türlü halletmem gerekiyor. Hafızam oldukça iyidir ve 1955 yılında, artık okuyamazken Eski İngilizce öğrenmeye başladım. O zamandan itibaren küçük bir öğrenci grubu için Eski İngilizce semineri düzenledim. Bir defasında Millî Kütüphane’de kara tahtaya Anglo-Sakson dilinde *th* sesinin karşılığı olan runik harfleri çizmelerini istedim. Anglo-Sakson şiirinden yüzlerce mısra ezbere biliyorum ama bunların sayfa üzerinde neye benzediklerini hayal edemiyordum. Öğrencilerim tebeşirle bu harfleri tahtaya büyükçe çizdiler ve şimdi görmediğim o sayfaların neye benzediği konusunda bir fikrim var.

“Another Poem of Gifts” (Bir Başka Lütuflar Şiiri) ve “And America is waiting for me at every corner” (Ve Bekliyor Beni Amerika Her Köşede) diye yazdığımız “New England 1967” gibi bazı şiirlerinizden Birleşik Devletlere sevgi duyduğunuzu anlıyorum.

Mark Twain, Bret Harte, Hawthorne, Jack London ve Edgar Allan Poe’yu okuduğum çocukluk günlerimden beri Birleşik Devletlere bağlılık duymuşumdur. Hâlâ da bağlıyım. Muhtemelen büyükannemin İngiliz olmasından ve ben çocukken evimizde İngilizce ve İspanyolcanın birlikte kullanılmasından; o kadar ki ben ikisinin farklı

diller olduğunun bile farkında değildim, etkilenmişim. Babaannemle konuşurken daha sonra İngilizce olduğunu fark ettiğim bir tarzda konuşmam gerekiyordu, annem ve onun ailesiyle konuşurken ise daha sonra İspanyolca olduğunu anladığım bir dilde konuşmam icap ediyordu. Birleşik Devletlere duyduğum sevgiden dolayı pek çok Latin Amerikalı ve belki de pek çok Kuzey Amerikalı'nın da yanlış şeylerden ötürü Amerika'ya hayranlık duymasına hayıflanıyorum. Meselâ ben Amerika'yı düşündüğümde gözümün önüne New England evleri geliyor, kırmızı tuğladan evler veya güneyde görebileceğiniz türden ahşap Parthenonlar ve bir hayat tarzı, benim için büyük anlam ifade eden yazarlar geliyor aklıma. Hepsinden önce Whitman, Thoreau, Melville, Henry James ve Emerson'u düşünüyorum. Ama bakıyorum da insanlar küçük şeylerden ötürü, süpermarketler ve kâğıt torbalar — hatta çöp torbaları — türünden şeyler ve plastik eşyalardan ötürü hayranlık duyuyor. Ama bütün bu şeyler yok olur gider, kullanmak içindir, tapmak için değil. Bana öyle geliyor ki Amerika'yı sevmek veya nefret etmek için oldukça farklı sebeplerimiz olması gerekir. Siz burada yaşıyorsunuz sanmıyorum ki bütün zamanınızı bu ıvır zıvrı düşünerek geçiriyor olasınız. Muhtemelen New England caddeleri gökdelenlerden daha Amerika'ya özgüdür veya bir şekilde insanlar onları daha çok seviyor. Demek istediğim Amerika'nın bu yanını da görmenin önemli olduğu. New England'ı daha çok beğensem de New York'tayken müthiş gurur duydum ve şöyle düşündüm kendi kendime; "Ulu Tanrım, ne kadar güzel oldu bu şehir", sanki şehri ben kendim yapmışım gibi. "Bir Başka Lütuflar Şiiri"nde Tanrı'ya pek çok şey için şükrettim ve bunların içinde

Güçlü biniciler için, ki onlar ovalarda

Güderler inekleri ve tan vakti için,

Montevideo'daki sabahlar için...

San Francisco ve Manhattan Adasının yüksek kuleleri için

Ve tabii Teksas'taki sabahlar için, Emerson'un şiirleri için, hayatımdaki olaylar için, müzik için, İngiliz şiiri için; büyükannem için, ölürken bizi yanına çağırıp "Önemli bir şey olduğu yok, yavaş yavaş ölüme giden yaşlı bir kadını ben; bütün evin ayağa kalkmasına gerek yok. Hepinizden af dilemeliyim," diyen İngiliz asıllı büyükannem için. Ne hoş bir şey!

*Frances Halsam için, ki o çocuklarından af diledi
Böylesine yavaş öldüğü için,
Uykudan önceki dakikalar için,
Uyku ve ölüm için,
Bu iki gizli hazine için.
Sözünü etmediğim özel lütuflar için
Müzik için, zamanın o esrarlı hali.*

Büyükannem 1874 devriminde görevi başındayken öldürülen Albay Borges'in eşiydi. Sınır bölgesinde Kızılderililer arasında hayatın nasıl olduğunu görmüştü ve Kızılderililerin şefi Pincén ile konuşmuştu. Bu bahsettiğim Junín'de olmuştu.

Neden bütün dünya Amerikan hayat tarzını taklit ediyor?

Bence bu genel bir modanın parçası. Ben doğduğumda, 1899'da bütün dünya veya Arjantin ve Buenos Aires gözünü Fransa'ya çevirmişti. Yani Arjantinli olsak da kalbimizin derinlerinde Fransızlık veya Fransız'ı oynuyorduk. Ama şimdi moda Amerika'ya benzemek. Bu her şeye yansıyor; spora, insanların hayat tarzına, bir zamanlar apsentle* sarhoş olurken şimdi viskiyle sarhoş olmalarına, içtikleri İskoç viskisi olsa da Amerikan olduğunu düşünmelerine yansıyor. Fark etmez. Politika öylesine önemli hale geldi ki şu an iki ülke beğeni ve nefretlerimiz yönünden dünyanın kalanından ayrılıyor. Bu iki ülke Bir-

* Çeklerin millî içkisi. Eskiden içine halüsinojen etkisi olan pelinotu konduğu için bu adı almıştır. Çok sert bir içkidir. -ed.n.

leşik Devletler ve Sovyetler Birliği*. Şüphesiz ben şahsî olarak İngiltere'yi seviyorum ve insanlar İngiltere'ye hayranlık duysaydı bile severdim bu ülkeyi, ama gördüğüm o ki böyle bir şey olmuyor. Bugünün dünyasında bu iki ülke tarihi temsil ediyor ve çatışma halindeler. Bu iki eğilim arasında bir savaşa sürüklendik ve bu ikisinden biri galip gelecek — demokrasi yahut komünizm, veya daha doğrusu demokrasi denen şey ile komünizm denen şey.

Hangi ülkeyle özdeşleştiriyorsunuz kendinizi — yeteneğinizin ilk kez fark edildiği Fransa'yla mı, yoksa Birleşik Devletler'le mi?

Birleşik Devletler'le, Fransa'ya da karşı değilim. Voltaire'i, Verlaine'i ve Hugo'yu yetiştiren ülkeyi bir kenara bırakmamızı nasıl isteyebilirim? Fransız kültürü olmadan Modernizm denilen edebî yenileşme gerçekleşemezdi, Rubén Dario, Lugones olmazdı. Hiçbir ülkenin kültürünü reddedemem. İsviçre'de tahsil gördüm ve bakaloryamı Birinci Dünya Savaşı esnasında Cenevre'de aldım. İsviçre'yi çok sevmeme rağmen bu ülkeyle özdeşleştirmiyorum kendimi. Elbette Fransa aleyhinde söyleyecek tek bir sözüm yok ama orada yaşamak çok da hevesleneceğim bir şey değil... Şey, aslında Arjantin Cumhuriyeti'nden başka bir yerde yaşamak istemezdim. Buenos Aires'te yaşayamayacak olsam ikinci tercihim oraya çok benzeyen Montevideo olurdu. Burada, Birleşik Devletler'de Buenos Aires'e hasret duyuyorum — bu son zamanlarda yazdığım her şeyde belli oluyor. Bu, Buenos Aires'i çok güzel bulduğum anlamına gelmez; aksine çok kasvetli buluyorum. Bununla bir ilgisi yok, insan bir şehri mimarisi için sevmez.

Amerika Birleşik Devletlerine ilk ne zaman geldiniz?

* Röportaj 1968 yılında dünya iki kutupluyken yapılmıştır. Sovyetler Birliği 1990'da dağıldı. -ed.n.

Altı yıl önce. Annemle geldim; Teksas'ta beş ay kaldık ve ben orada Arjantin Edebiyatı dersleri verdim. Hem hoca hem de öğrenciydim, Dr. Willard'ın Eski İngilizce derslerine devam ediyordum. Daha sonra New Mexico'ya, Arizona'ya, San Francisco'ya — dünyanın en güzel şehirlerinden biri — ve dünyanın en berbat şehirlerinden biri olan Los Angeles'a gittik.

Harvard'a ilk geliştiniz mi?

Birkaç yıl önce bir konferans vermiştim ama hatırımda fazlaca bir şey kalmamış bununla ilgili; birden çıkan bir şeydi. Bu ilk resmi ziyaretim. Charles Eliot Norton Şiir Profesörü'yüm ve tanınmış seleflerim e. e. cummings ile büyük İspanyol şair Jorge Guillén'di. Konumu ve derslerimin adını Yeats'in bir dizesinden aldım — "This Craft of Verse" (Şu Şiir İşçiliği)*. Harvard'da Arjantin şiiri hakkında da bir ders verdim.

Harvard'da geçen aylarımız için ne söyleyebilirsiniz?

Konukseverlikle karşılandım, beni gerçekten şaşırtan hatta neredeyse korkutan bir sıcakkanlılıkla karşılandım. Hayatımda daha önce karşılaşmadığım kadar çok alkış aldım. Buenos Aires'te de alkışlandım ama bu biraz da samimiyetten kaynaklanıyordu. Burada alkışlar öylesine sevgi doluydu ki şaşırdım. Bunun sebebini bilmiyorum, bir açıklama bulmaya çalışıyorum. Bir bakıma kör olmam işime yaradı, aslında gerçekten kör olmasam da, çünkü hâlâ görebiliyorum yüzünüzü, belirsiz bir suret gibi de olsa. Tabii bir yabancı olmamın da etkisi var. Kimsenin rakibi olamayacağından, görünüp kaybolacak biri olduğundan muhtemelen bir yabancı daha sıcak karşılanır. Bence bir sebebi daha olabilir. Genelde bir Latin Amerikalı veya bir İspanyol buraya geldiğinde kendi ülkesinde yapılanların olağanüstü değerinden bahseder, fakat ben ders verirken örneklerimi İngiliz, İskandinav, Latin, İs-

* Şu Şiir İşçiliği, çev. Mukadder Erkan, De Ki 2007. -ed.n.

panyol ve Amerikan şairlerden veriyorum, bu sayede insanlar sizin deyiminizle “bir şey sattığımı” düşünmüyorlar, gerçek anlamda şiirle ilgilenen birisi olduğumu görüyorlar. Bütün bunların etkisi olabilir.

Arjantin Edebiyatına ilgi yoğun mu?

Evet, çok. Ama fark ettim ki Arjantin edebiyatı hakkında bilinenler çok az çünkü hocalar genellikle Atlantik'in diğer kıyısında yazılanları anlatmaya hevesli İspanyollar. Veya Kübalı ya da Meksikalı hocalarsa ders veren, onlar da daha yakında olanları ve en iyi bildiklerini öğretiyorlar. Oysa biz Arjantinliler çok uzaktayız, tabîi olarak hakkımızda az şey biliniyor. Öyle ki Lugones gibi bir ismi zikrettiğimde öğrencilerin yüzüme tuhaf bir ifadeyle baktıklarını fark ediyorum. Daha önce hiç duymamışlar.

Hangi yazarlar hakkında ders veriyorsunuz?

Yabancıları en çok cezbeden şeyin yerel renkler olduğunu düşünmüştüm her zaman. Bizde bu tür edebiyatın göze çarpan örnekleri olduğu için, gauchesco* şairlerinden bahsederek başladım derse. Bartolomé Hidalgo'dan, Hilario Ascasubi'den, Estanislao del Campo'dan ve José Hernández'den bahsettim. Bir dersten fazlaca zamanı *Martin Fierro*'ya ayırdım, bir başka dersi Eduardo Gutiérrez'in gaucho romanlarına ayırdım; ayrıca büyük dostum Ricardo Güiraldes'in yazdığı *Don Segundo Sombra*'dan söz ettim. Sonra Sarmiento'yu, Almafuerte'yi, Lugones'i, Martínez Estrada'yı ve Enrique Banchs'ı anlattım; biraz da Bioy Casares'i, Carlos Mastronardi'yi ve Manuel Peyrou'yu. Pek çok insana haksızlık ettiğimi düşünebilirsiniz ama telefon rehberi gibi pek çok ismi listelemek yerine az sayıda yazarı incelemeyi tercih ettim. Rafael Obligado adında ünlü bir şair olduğunu söylemek, hayatındaki önemli tarihleri verip *Santos Vega*'yı yazdığını söyleyerek bir sonraki isme geçmek anlamsız olacaktı. Bunun

* Gaucholar'ı ele alan şiir. -ed.n.

kimseye faydası yok. Bunun yerine *Martín Fierro*'nun ilk kısmını, Ascasubi'nin yazdığı pek çok şeyi okuduk; Lugones'e gelince, öğrencilerimde ona karşı büyük bir ilgi uyandırmayı başardım. Onlara 1907 yılında *Las fuerzas extrañas* (Tuhaf Güçler) adlı bir hikâye kitabı yayınladığını, bu hikâyelerden Wells ve Poe etkisi taşıyan ikisinin bugün bilimkurgu denen türe yakın olduğunu ve dahası oldukça iyi olduklarını hatırlattım. Dikkati çeken bir hikâye, *Yzur*,* konuşmayı öğrenen ve bu sırada çıldıran bir maymun hakkında. Oldukça trajik bir hikâye. 1907 yılında İspanya'da bu tür bilimkurgu yazılmıyordu. Pek çok öğrencinin Arjantinli oluşunu dayatmayan yazarlarla ilgilendiklerini görmekten de zevk duyuyorum. Bu sabah bir kız bana Enrique Banchs hakkında bir tez üzerinde çalıştığını söyledi. Banchs Arjantinli olmak için özel gayret sarf etmeyen büyük bir Arjantinli şairdi. Farkında olmadığı bir Arjantin havası vardır hayranlık uyandıran sone-lerinde. Diğer öğrenciler Leopold Lugones'in *Lunario sentimental*'i ve Banchs'ın *La urna*'sı hakkında tezler getirdiler bana. Şu açık ki bu öğrenciler Arjantinli yazarların kitaplarını uzaktaki pitoresk bir ülke hakkında belgeler olarak görüyorlar; edebiyat arayışındalar.

Bu sabah öğrencilerinizden biri Carlos Mastronardi hakkında ki çalışmasından bahsedince çok memnun olmuştunuz.

Carlos Mastronardi'nin benim için anlamı büyük, bu şairin New England'lı bir öğrencinin düşüncelerine konu olduğunu düşünmek beni duygulandırdı. Mastronardi'nin neredeyse tek eseri olan ve Entre Rios bölgesine ithaf ettiği "Luz de provincia" (Taşranın Işığı) şiiri hakkında çalışacaktı. Yıllar boyunca severek okuduğum bir şiirdi, hep zevkle zikrettiğim bir mısraı vardır: "Sevgili, zarif, sevgili diyar"; "sevgili" kelimesi tekrarlanır sanki şair

* Leopoldo Lugones, "Yzur", *Tuzdan Heykel*, çev. Banu Temel, Babil Kitaplığı, der. Jorge Luis Borges, Dost 2004. -ed.n.

onun son söz olduğunu hissetmiş, sanki sıfat aramaktan yorulmuş ve kendi topraklarına duyduğu sevgiye avdet gibi.

Arjantin edebiyatı dersini hangi dilde verdiniz?

İspanyolca, öğrencilerin İspanyolcalarının iyi olduğunu söylemeliyim. Tabii benim İspanyolcam onlarınki kadar Meksika, Küba ve İspanya etkisi taşıyor. Bu da doğal, değil mi? Ama dersi takip edebiliyorlar ve dahası bir şiirin iyi mi kötü mü olduğunu ayırt edebiliyorlar. Bence bir profesör anlattığı her şeyden övgüyle bahsetmemelidir yoksa öğrencileri şüphe duymaya başlayabilir. Lugones'in şiirlerini okurken hoşlanmadığım bir mısra olduğunda ya bunu onlara söylüyordum ya da onların bulmalarını istiyordum. Falanca büyük bir şairdir deyip onların da bunu kabul etmesini beklemedim, böylece bir alışveriş atmosferi yaratmayı başardığımı sanıyorum. Temel amacıma da ulaştım: Almafuerta'dan, Hernández'den, Lugones'ten ve Banchs'tan zevk almalarını sağladım. Bence bu her şeyden önemli. Öğrencilerimden biri bu yazarları sevdiğinde bir şey başardığımı hissediyorum.

Öğrencilerinizle aranızda uyuşma oldu mu?

Ortamı çok sevecen buldum. Çok ilginç bir şey oluyor. Burada Harvard'da öğrencilerle konuşurken İngilizce konuştuğumu ve Harvard'da olduğumu unutuyorum ve tıpkı Buenos Aires'te arkadaşlarımla konuşuyormuşum gibi hissediyorum. Çok benzer geliyor bana. Buenos Aires'ten çok iyi hatırladığım bir sohbet, müzakere atmosferinin aynısını buluyorum. Öğrencilerimle konuşurken onları öğrenci kendimi de onların hocası olarak göerek ukalaca davranmıyorum; edebî bir konuyu tartışmaya başlıyoruz ve ilgilendiğimiz şeylerden bahseden iki insan gibi oluyoruz. Didaktik olma veya onlara nasihat verme isteği duymuyorum; her iki tarafın gerçek anlamda mutabakat içinde olduğu bir söyleşi bu. Genç insanlarla

konuşmaktan çok zevk alıyorum. Sordukları sorulardan zeki insanlarla birlikte olduğumu anlıyorum ve burada öğrenciler sınavlarla ve diplomayla, çalıştıkları konudan daha az ilgileniyorlar. Bu mütşiş. Benim eserlerimi benden daha iyi bilen insanlarla karşılaştım çünkü o kelimeleri ben bir kez yazıyorum ama onlar defalarca okuyup analiz ediyorlar; oysa ben bir şeyi yazdığımda unutmak için yayınlıyorum. Konuyla ilgilendiklerini gösteren oldukça zor sorular soruyorlar — her ne kadar bazen çok kafa karıştırıcı bulsam da. Genellikle yazdıklarımın ayrıntılarını unuttuğum için zor geliyordu sorular ve birisi bana “Neden falan kişi bir süre sessiz kalıp sonra konuşmaya başladı?” diye sorduğunda, “Kim?” diyordum. Karakteri ve o an yaptığı şeyi neden yaptığını hatırlamıyorum. Çok zekice sorularla da karşılaştım. Öğrenciler birbirinden çok farklı olduğunu düşündüğüm metinler arasında gizli benzerlikler buldular. Meselâ labirent hakkında yazdığım bir hikâyenin bir detektif hikâyesiyle paralelliği olduğunu görmemi sağladılar ki bu benim fark etmediğim bir şeydi.

Amerikalı ğrencilerle Arjantinli ğrenciler arasında büyük farklar görüyor musunuz?

Bütün olarak baktığımızda zamanımızın hastalıklarından birinin iki ülke arasındaki farkları abartmak olduğunu düşünüyorum. Genç insanların her yerde birbirine benzediği kanaatindeyim. Belki Arjantinli ğrenciler Amerikalılardan daha ekingen. Burada bir ğrenci sözünüzü kesip soru yöneltebilir, ama bu burada hocasına soru soran bir öğrencinin bunu saygısızlıktan değil yalnızca konu ilgisini çektiği için yaptığı şeklinde anlaşıldığından böyle. Belki de Buenos Aires’te bir öğrencinin baş belası olmak için soru sorduğunu düşünüyorlardır.

Bu Arjantin’deki profesörlerin tavırlarından kaynaklanmıyor mu?

Muhtemelen. Aksini savunsam da Arjantin'e döndüğümde bir sınıf içi tartışma yapmakta zorlandım. Şüphesiz kuralları benim koymamdansa öğrencilerimle tartışmayı tercih ediyorum. Burada öğrencilerin daha fazla intibainı edindim. Arjantin'de üniversite reformunun sonucu olarak yalnızca sınavlar için çalışan tembel insanlar türedi. Meselâ benim de bulunduğum bir sınavda profesör öğrencilerden birine hangi konuyu seçtiğini sordu. Bu nasıl bir sınav şekli? Ve bir kızın da dosyasında getirdiği yazıyı çıkarıp okuduğunu hatırlıyorum. Ben de kızın sözünü kesip "Genç bayan, burası Felsefe ve Edebiyat Fakültesi; okuma yazmanız olduğunu ispatlamanıza gerek yok. Konunuzu kendiniz seçtiniz, neden konuşmuyorsunuz?" dedim. Ve profesörlerden bazıları "O kadarını da bekleyemeyiz onlardan." demişti.

Hippiler ve uyuşturucu kullanımı konusunda ne düşünüyorsunuz?

Ne hippilerin ne de uyuşturucunun desteği hak ettiğini düşünüyorum. Birleşik Devletler'e özgü bir şeyi temsil ediyor gibi geliyor bana. Bütün iyi özelliklerine rağmen bir Amerikalı'nın yalnızlığa meyli vardır, daha doğrusu yalnızlık kurbanıdır. David Riesman'ın yazdığı *The Lonely Crowd* (Yalnız Kalabalık) isimli bir kitabı hatırlıyorum. Biz Latin Amerikalıların Kuzey Amerikalılar karşısında bir üstünlüğü daha kolay iletişim kurabilmemizdir, oysa Kuzey Amerikalıların Noel benzeri bütün o kutlamalar, pek çok topluluk oluşturarak ve de insanların yakalarında isimlik taşıdıkları kongreler düzenleyerek örtbas etmeye çalıştıkları bir iletişim sıkıntıları var. Bütün bunlar bana patetik bir dostluk veya insanlarla birlikte olma — ki herhalde hepsi yalnız o insanların — numarası gibi geliyor. İngilizlerde de aynı şeyi görüyorsunuz, ama bir İngiliz yalnız olmaya aldırış etmez; yalnızken rahattır. İngiltere'de birbirlerine bir kez bile sırrını açmamış ama yine de dost olduklarını hisseden sami-

mi arkadaşlar tanıdım. Yine de hippiler hakkında söyleyeceğim her şey çok değersiz, çünkü hayatımda hiç böyle biriyle tanışmadım. Sokakta garip giyinişli birini gösterip "Bu bir hippî," demişlerdi; görmüş gibi yaptım ama görmedim ve sonra uzun saçları, sakalı olduğunu ve uyuşturucu aldığını söylediler. Bunların hiçbirinin iyi şeyler olduğunu ya da bunlarla bir yere varabileceklerini düşünmüyorum. Her zaman aynısı oluyor: birisi bir geleneğe karşı olduğunda geleneğe saldırmak için yapabileceği tek şey yeni bir gelenek yaratmak; yani çoğu insan tıraşlıyken sakal bırakır ve insanlar sakal bırakınca sakalını tıraş eder. Yaptığı bir gelenekten diğerine geçmektir. Buraya geldiğim ilk gece dışarı çıktığımda özellikle abartılı giyinen genç insanlar olduğu ve bunlara hippî dendiği söylenmişti. Çoğunlukla olduğu gibi söylenen genelleyerek bu her şeye karşı çıkmaya kararlı gençlere nasıl Arjantin Edebiyatı öğreteceğimi merak ettim; ama ilk dersimi yaptığımda gördüm ki öyle değildi, öğrencilerin bir teki bile hippî değildi.

Düzene ve tüketim toplumuna karşılar.

Evet, ve bunu Thoreau ile ilişkilendirmeye çalışıyorlar, değil mi? Veblen'in *The Theory of the Leisure Class* (Müreffeh Sınıf Teorisi) kitabını okumuştum, o kitapta Veblen modern toplumun özelliklerinden birinin, insanların fark edilir biçimde para harcaması ve dolayısıyla kendilerine bir takım mecburiyetler koyması olduğunu söylüyor. Şehrin belirli bir bölgesinde yaşamaları, tatillerini belirli bir plajda geçirmeleri gerekiyor. Veblen, Paris veya Londra'da bir terzinin mübalağalı miktarlar kazandığını, çünkü insanların mallarının pahalı olmasını beklediklerini söylüyor. Ya da meselâ bir ressam kötü bir tablo yapabilir ama ünlü bir sanatçı olduğu için tabloyu astronomik bir miktara satabilir, çünkü tabloyu almanın amacı alıcının "Bir Picasso tablom var" diyebilmesidir. Pek tabî bu tür şeylere karşı çıkılması gerektiği kanaatindeyim ve eğer hippiler bununla mücadele edebileceklerse daha fazlasını

hak ediyorlar. Bu arada benim bu tür boş inanışlarım yoktur. Kişinin şehrin belirli bir bölgesinde yaşaması veya belirli biçimde giyinmesi gerektiği inancında değilim.

Hippiler şiddete de karşılar. Bu konuda onlarla hemfikir misiniz?

Bence bu muhteşem. Lanza del Vasto'nun telkin ettiği şeyin neredeyse aynısı. Millî Kütüphane'de bir konferans vermiş ve pasif direniş lehinde konuşmuştu. "Söyler misiniz, pasif direnişin kusursuz olduğuna mı inanıyorsunuz?" diye soracak kadar ahmaktım. Verdiği cevap çok makuldü. "Hayır" dedi, "pasif direniş aktif direniş kadar kusurlu olabilir. Ama denenmesi gerektiği inancındayım, elbette bu her derde de deva değil." "Pasif direnişin Sovyet diktatörlüğüne, Hitler veya Perón'a karşı etkili olacağını mı düşünüyorsunuz?" "Muhtemelen etkili olmayacaktır; yine de bir tehlikeyi göze alıyorsunuz." Garantisi olmayan bir yöntem ve hippiler de bu yöntemi benimsiyor sanırım.

Toynbee hippilerin bilim ve teknoloji ürünü olduklarını söylemişti. Katılıyor musunuz?

Sahne yerlerini aldıktan sonra bilim ve teknolojinin ürünü olduklarını söylemek kolay. Bunu bu insanlar ortaya çıkmadan önce söylese ilginç olurdu.

Tıpkı modern bir Fransız, Meksikalı veya Amerikalı gibi bir Arjantinli'nin de müstakil bir kimliği olduğunu söyler miydiniz?

İnsanlar genelde sorunun çıkardığı güçlkle tanımlama sıkıntısını karıştırıyorlar. Bu takdirde kırmızı rengi, kahvenin tadını veya epik şiirin niteliğini tasvir etmek kadar zor Arjantinli olmayı tanımlamak. Yine de biz Arjantinliler, Arjantinli olmanın ne demek olduğunu biliyor, daha doğrusu hissediyoruz ve bu herhangi bir tanımdan çok daha önemli. Bir tanıma ihtiyaç duymadan bir Arjantinli'nin bir İspanyol'dan, Kolombiya'lı'dan, Şilili'den farklı olduğunu, bir Uruguaylı'ya ben-

zediğini, tanıma ihtiyaç duymadan hissederiz. Bence bu kâfi gelmeli, çünkü insanlar hayatlarını çoğu durumda tanımlarla değil sezgilerle şekillendirirler. Bir Arjantinli'nin konuşmasını tanımlamak zordur ama bir kişi konuşmaya başladığında Arjantinli olup olmadığını ve hangi bölgeden olduğunu anlarsınız. Arjantin'e özgü o havayı, yalnızca bu havayı vermek için yazılmış gaucho şiirinde ve Gutiérrez veya Güiraldez'in romanlarında değil; Arjantinli olma kaygısı gütmeyen, bilinçli olarak, sürekli Arjantinli olma kaygısı gütmeyen şairlerin şiirlerinde de bulabileceğimize inanıyorum. Bir Fernández Moreno şiirinin Arjantin şiiri olduğunu herkes hisseder, ümit ederim benim yazdıklarımın da — bilhassa yerel renkleri kullanmadıklarım, Arjantinli olduğum hissini veriyordur. Soyut bir mesele üzerine bir makale yazdığım da veya metafizik bir konuyu ele aldığım da benim tarzım bir İspanyol'unkinden farklı olacaktır, benim sentaksım farklıdır — ses tonumun da farklı olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu yüzden, Arjantinli olmak diye bir şey varsa da, bunu tanımlamaya çalışmanın anlamsız olduğunu söylüyorum. Eğer tanımlarsak tanıma sıkışıp kalırız, olağan biçimiyle Arjantinli olamayız. Dil için de aynısı geçerli. Yazmaya başladığımda on yedinci yüzyıl klâsik İspanyolcasıyla yazmak istemiştım; daha sonra Arjantin deyimleri sözlüğü aldım ve Arjantinli gibi yazmak için titizlik gösterdim. Sonra "Hombre de la esquina rosada" (Streetcorner Man/Mahalle Kabadayısı) hikâyesini yazdım, bu hikâyenin pitoresk olmasını istemiş ve yerel renkleri abartılı biçimde kullanmıştım. Arjantin ağzını kazandığıma inanıyorum, yazarken veya konuşurken arayış içinde olmama gerek yok çünkü o ağzı kazandım.

Kendinizi tipik bir Arjantinli olarak niteler miydiniz?

Gerçek şu ki *tipik* bir Arjantinli, bir Arjantinli arketipi olup olmadığını bilmiyorum. Kendimi bir ülkeyle özdeşleştirdiğimi söylemek biraz sahtekârlık olur diye

düşünüyorum; Buenos Aires'te sürekli görüştüğüm altı-yedi kişiyle özdeşleştiriyorum kendimi. Hepsinden öte belirli alışkanlıklarla özdeşleştiriyorum kendimi: Calle Florida'da sabah yürüyüşleriyle, güney yakasına, Millî Kütüphane'ye yaptığım akşamüstü yürüyüşleriyle.

Buenos Aires'ten ayrılmayı hiç düşündünüz mü?

Buenos Aires'ten başka bir yerde yaşayamam. Kendi sesime, bedenime, Borges olmaya, Borges diye bilinen onca alışkanlığa — Buenos Aires de benim alışkanlıklarımın bir parçası — nasıl alışmışsam Buenos Aires'e de öyle alıştım. Benim gerçek hayatım Buenos Aires'te ve dahası yetmiş yaşındayım, başka bir yerde yeni bir hayata başlamayı düşünmek tuhaf olurdu. Bunun için bir sebebim de yok. Annem, kız kardeşim, yeğenlerim ve arkadaşlarımın hepsi Buenos Aires'te yaşıyor ve benim hayatım orada. Millî Kütüphane'nin müdürüyüm, üniversitede İngiliz ve Amerikan Edebiyatı kürsüsü başkanım ve de Eski İngilizce dersleri veriyorum. Arjantin'de akl-ı selimin kaybedilmediğinin bir delili derse devam eden bir grup insanın olması, bu insanların bazıları ofis işlerinde çalışıyor, neredeyse hepsi bayan. Onlara bir faydası olmayan bir şey üzerinde çalışıyorlar.

Eğer bir entelektüel kendini fildişi kuleye hapseder ve bazen de gerçekleri görmezden gelirse toplumunun meselelerinin çözülmesine katkıda bulunabilir mi?

Kişinin kendini bir fildişi kuleye kapatması ve başka şeyler üzerine düşünmesi gerçeği değiştirmenin bir yolu olabilir. Ben bir şiir veya kitap yazarak — sizin deyiminizle — bir fildişi kulede yaşıyorum ve bu herhangi bir şey kadar gerçek. İnsanlar gerçekliği gündelik hayat gibi düşünüp kalanı gerçekdışı görürken yanılıyorlar. Uzun vadede duygular, fikirler ve tahminler gündelik hayat kadar gerçektir; gündelik olayların sebebi olabilirler. Bütün dünyadaki hayalperestlerin ve filozofla-

rın hâlihazır hayatlarımız üzerinde etkisi olduğunu düşünüyorum.

Son zamanlarda pek çok milonga yazdınız. Neden tango değil de milonga?

Pek çok Arjantinlinin aksine Gardel ve “*La Comparsita*” benzeri duygusal tangolarla tangonun düşüşe geçtiğini düşünüyorum. Önceki tangolar çok daha iyiydi; old guard (yaşlı bekçi) tangosu dediklerimiz: “*El cuzquito*,” “*El pollito*,” “*La morocha*,” “*Rodríguez Peña*,” “*El choclo*,” “*Una noche de garufa*” ve “*El apache argentino*” ilk aklıma gelenler. Bütün bu tangolar çok daha eski bir tür olan *milongan*ın enerjik ve cesur ruhunu taşıyor. Tangonun tarihi 1880'lere uzanıyor ve genelevlerden doğuyor. *Milonga* orada daha önce de vardı. Bir tangoya söz yazmam istendiğinde kendi kendime şöyle düşündüm: “Hayır, *milongalar* için söz yazmayı tercih ederim” ve hepsini gerçek kişiler hakkında, bizzat tanıdığım veya çocukken hikâyelerini ya da efsanelerini duyduğum gerçek serserilerin adlarını kullanarak yazdım. En iyilerinden bir tanesi ilk yazdıklarımdaydı; Buenos Aires'te Plaza del Once yakınlarında kalabalığın ortasında bıçaklanan bir adamı anlattığım “*Milonga of Jacinto Chiclana*.”

Buenos Aires hakkında da yazdınız?

Evet, pek çok şey yazdım. 1921'de Avrupa'dan döndüğümde Palermo bölgesi için bir hatırat yazmak istedim. O zamanlar elebaşı Nicolás Paredes'i tanıyordum. Daha sonra ona bir *milonga* ithaf ettim, ama ismini Nicanor olarak değiştirdim, çünkü akrabaları hayattaydı ve benim onun iki kişiyi öldürdüğünden bahsetmemden hoşlanıp hoşlanmayacaklarını bilmiyordum. Bu küçük isim değişikliğini öncelikle mahremiyete saygı ve aynı zamanda kafiyei kolaylaştırmak için yaptım. Palermo'da yaşayan birisinin Nicolás Paredes'i kastettiğini anlamaması ya da bu küçük değişikliğe rağmen onu fark etmemesi mümkün değil.

Yirmilerde Buenos Aires'e döndüğünüzde compadrito ya da kabadayı neden ilginizi çekmişti?*

Şey, bu hemen olmadı. İlğimi çekti çünkü eski zaman kabadayılarında bana yeni görünen bir şey vardı — kendi uğruna çıkarsız cesaret ideası. Bir konumu korumaya çalışmıyordur veya para için dövüşmüyordur; çıkarsız savaşıyordur. Bir arkadaşımın, en eski ve en iyi tangolar-dan birini, "Don Juan"ı yazan Ernesto Poncio'nun bana şöyle söylediğini hatırlıyorum: "Pek çok kez hapse girdim Borges, ama hepsi cinayettendi." Burada kendisini övmesinin sebebi hırsızlık veya yankesicilik yapmamış olması, yalnızca adam öldürmesiydi. Cesur bir adam olarak ün kazanmıştı ve buna layık bir ömür sürmesi gerekiyordu. Bence bu serseriler gibi fakir insanların — kamyon şoförleri veya mezbaha işçileri — tek bir lüksü olmasında sorunlu bir yan var: cesur olacaklar ve hızlı silah çekecekler yoksa her an öldürülebilirler, belki tanımadıkları birisi tarafından. "El Tango" şiirimde anlatmak istediğim buydu.

Tangonun eski zamanları üzerine pek çok insanla konuştum, hepsi aynı şeyi söyledi — tango halktan gelmiyor. 1880'lerde genelevlerde doğmuş olduğunu zamanında serseri olan bir amcam söyledi. *Milonga* gibi tango-nun da enstrümanın gitar olmaması popüler olmadığı-nın ispatı bence. Gitarla değil piyano, flüt ve kemanla — yüksek ekonomik seviyeye özgü enstrümanlar — çalını-yordu. Harap evlerde yaşayan insanlar piyano satın alacak parayı nereden bulabilir? Yüzyılın başında çağdaşla-

* Compadrito tango yapan erkek anlamına gelmektedir. 1900'lü yılların başlarında yaşamış "Compadrito" olarak bilinen bir karakter, Arjantin tangosu'nun gergin gizlerle yapılan şeklini yaratmış ve bu dansın geleneksel figürlerini icat etmiştir. Dans stili ve vücut duruşuyla, o zamanlardaki maço dünya görüşünü destekleyen Compadrito'nun adıyla, terim olarak tango yapan erkek anlamında yerleşmiştir. Ayrıca Arjantin bağımsızlık savaşında mücadele etmiş kişilerin soyundan gelen anlamında da kullanılır. -ed.n.

rımızın ve şair Marcelo del Mazo'nun bir dansı tasvir ederken söyledikleri de bunu teyit ediyor.

Peki ya bandoneón?

O çok sonraydı. Ve daha önce kullanılmışsa da hiçbir zaman popüler bir enstrüman olmadı. Buenos Aires halkının enstrümanı gitardır; bandoneónu Boca'daki Cenevizliler çalıyor olabilir.

Eski zaman kabadayılarından kalan var mı?

Bence yok, kelimenin anlamı da aynı değil artık. Eskiden kabadayılar kırk yılda bir öldürürlerdi. Şimdi gangsterler var; kanlı saldırılar ve cinayetler arttı Buenos Aires'te. Sizin gangsterleriniz gibi; yaptıkları sadece para için.

Gaucholar ve pampa kültü var mı?

Uruguay'da gaucho kültü biz Arjantinlilerde olduğundan çok daha güçlü. Bunu Uruguaylı bir yazar olan amcam Luis Melián Lafinur'dan ötürü biliyorum, gauchoların ensest dışında ilginç bir tarafları olmadığını söyleyecek kadar ileri gitmişti.

Pampa kültü ise pek meydanda değil. Kelime çok az kullanılıyor; Buenos Aires'in edebî çevrelerinde yeri var. *Don Segundo Sombra*'nın hatalı notlarından birinde karakterler pampadan bahsederler. Meselâ "Biz pampa adamlarıyız," derler. Ascasubi ve Hernández pampa kelimesini kullanmıştı ama farklı biçimde, Kızılderililerin yaşadığı toprakları kastediyordu. İşe bu yüzden bu kelimeyi kullanmaktan mümkün olduğunca kaçınmışımdır. Öte yandan taşrada pek kullanılmasa da "ovalar" daha gösterişsiz bir ifade. Bioy Casares çocukluğunda panço, şalvar ve şalın hepsini giyen bir gauchoya pek rastlanmadığını, kiminin panço, kiminin şalvar, kiminin de şal giymekte olduğunu, tepeden tırnağa gaucholar gibi giyinip kuşanan insanların son zamanlarda türediğini söyledi. Gariptir ki — Casares'in dediğine göre — artık taşralılar Buenos Airesliler gibi değil Saltalı gaucholar gibi giyiniyorlar. Çünkü onlarla ilgili pek çok film yapıldı ve tabii bu

gaucholar mağazalarda buldukları her şeyi giyiyorlar. Buenos Aires civarında geniş kenarlı şapkalar takan gaucholar olduğundan bahsetti — ki bu elli yıl önce bir gauchonun tuhaf karşılayacağı bir şeydi. Şimdilerde taşrada çok sayıda gaucho var, bu taşranın daha melez olduğu zamanlarda görülmeyen bir şeydi.

Peki ya mate geleneği?*

Evet, Arjantin'de bugün de devam eden bir alışkanlık. Bence vakit geçirmenin bir yolu olarak görüyorlar, kâğıt oynamak gibi. Beslenmek için değil, aylaklık. Kırk yıldır mate içmedim. Bir zamanlar içerdim ve iptilamla övünürdüm ama şimdilerde aram pek iyi değil. Bazı üzücü şeyler vardır. Mateyi çok seven büyükbabamın ölümünün ardından bıraktık mate içmeyi.

Çalışmalarınıza dönecek olursak, hangi yazarlar size ilham verdi?

Şimdiye kadar okuduğum ve okumadığım bütün kitaplardan — benim dönemimden önceki bütün edebiyattan — ilham aldım. İsmi bilmediğim pek çok insana borçluyum. Biliyorsunuz İspanyolca yazıyorum, İngiliz edebiyatından etkilendim; bu beni etkileyen binlerce insan olduğu anlamına gelir. Her dil bizatihi edebî bir gelecektir.

Uzun yıllar Çin felsefesini araştırdım, meselâ özellikle çok ilgimi çeken Taoizm'i, ama Budizm'i de araştırdım, tasavvufa da ilgim var. Sonuçta bunların hepsi etkiledi beni ama ne oranda bilmiyorum. Bu dinleri ve doğu felsefelerini, düşünce ve davranışlarım üzerindeki etkileri dolaşısıyla mı yoksa hayal gücü için, edebî kaygılarla mı araştırdım bilmiyorum. Ama bu her felsefe için geçerli. Schopenhauer ve Berkeley hariç hiçbir filozof dünyanın gerçek veya muhtemel bir tasvirini okuduğum hissini vermedi

* Arjantin'e özgü çay. -ed.n.

bana. Metafiziği daha çok fantastik edebiyatın bir dalı olarak görüyorum. Meselâ Hristiyan olup olmadığımdan emin değilim ama özgür irade, ceza ve ebedî saadet gibi teolojik meseleler için pek çok dinî eser okudum. Bütün bu problemler muhayyilemin gıdası olarak ilgilendirdi beni.

Tabîî isim verecek olursam Whitman, Chesterton, Shaw ve sıklıkla döndüğüm Emerson gibi başka yazarlara minnetimi ifade etmekten zevk duyuyorum. Yazar olarak pek bilinmeyen isimlerden de bahsetmem gerek. Tanıdığım insanlar arasında beni en çok etkileyen, sohbetleri yazdıklarından çok daha iyi olan Arjantinli yazar Macedonio Fernández idi. Çok az okumuştum ama kendini yetiştirmişti. Benim üzerimdeki etkisi büyüktü. Waldo Frank ve Ortega y Gasset gibi farklı ülkelerden ünlü insanlarla konuştum ve bu sohbetleri hayal meyal hatırlıyorum. Diğer yandan Macedonio Fernández ile konuşmanın hâlâ mümkün olduğunu söylemeler, ölü biriyle konuşma mucizesi bir kenara, söyledikleri benim için öyle önemli olurdu ki bir hayaletle konuştuğumu unuturdum. Bir Endülüs Yahudisi olan Rafael Cansinos-Assens'in de benim üzerimde etkisi büyüktür; her çağa ait gibi gelir bana. Onunla İspanya'da tanıştım. Bahsettiğim insanlardan çok daha yakın olduğum için benim üzerimdeki tesirini ölçemeyeceğim babam dışında beni en çok etkileyenler Macedonio Fernández ile Cansinos-Assens'tir. Lugones ile çok hoş anılarım var ama sanırım onlara burada yer vermemeliyim. Lugones'in yazdıkları onunla sohbetlerimden daha önemlidir. Benim için hayatî öneme sahip birinin adını burada zikretmemek hem haksızlık hem de mantıksızlık gibi geliyor bana, bu kişi annem — şimdi Buenos Aires'te yaşayan annem, Perón'un diktatörlüğü esnasında kız kardeşim ve yeğenlerimden biriyle birlikte şereflice hapsedilen annem, yakınlarda doksan birinci yaşına basmış olsa da benden ve tanıdığım pek çok kadından daha genç annem. Bir şekilde yazdıklarında katkısı

olduğunu düşünüyorum. Ve tekrarlıyorum, kendimden söz edip Leonor Acevedo de Borges'ten bahsetmemek saçma olurdu.

Hayranlık duyduğunuz Whitman, Chesterton ve Shaw hakkında ne söylemek istersiniz?

Whitman bütün hayatım boyunca beni en çok etkileyen şairlerden biridir. Sanırım *Leaves of Grass*'in (Çimen Yaprakları) yazarı Mr. Walter Whitman'la eserin kahramanı Walt Whitman'ı birbirine karıştırma eğilimi var, ve bunu Walt Whitman şairden belli belirsiz büyük bir imajla sunmuyor bize. *Leaves of Grass*'da Walter Whitman, başkişisi Walt Whitman olan bir çeşit destan yazıyor — Walt Whitman yazar olan Whitman değil onun olmak istediği adamdı. Tabii bunu Whitman'ı eleştirmek için söylemiyorum; eseri bir on dokuzuncu yüzyıl insanının itirafı olarak değil muhayyel bir figürün, bir bakıma hem okurun hem de yazarın bir yansıması olan ütöpik bir figürün destanı olarak okunmalıdır. Çok iyi hatırlayacaksınız *Leaves of Grass*'da yazar kendini okurla bütünleştirir, şüphesiz bu demokrasi fikrinin, tek bir karakterin bütün bir dönemi temsil edebileceği fikrinin ifadesidir. Whitman'ın değerini abartmak söz konusu olamaz. İncil ayetleri ile Blake'in şiirlerini de hesaba katarsak Whitman'ın serbest uyaklı şiirin yaratıcısı olduğunu söyleyebiliriz. Onu iki yönden değerlendirebiliriz: yurttaşlık ile ilgili bir yönü var — kalabalıkların, büyük şehirlerin ve Amerika'nın bilincinde olan — ve bir de ona has olup olmadığını bilmesek de şahsî bir yönü var. Whitman'ın yarattığı karakter bütün edebiyat dünyasında en sevilesi ve en çok hatırdan kalanlardan biridir. Don Kişot veya Hamlet gibi; onlar kadar karmaşık, onlardan daha sevilesidir.

Bernard Shaw sık sık dönüp tekrar okuduğum yazarlardan biridir. Shaw'ın da kısmen okunan yazarlardan biri olduğunu düşünüyorum. Zamanının sosyal yapısına karşı mücadeleye giriştiği ilk dönem eserleri akla geliyor. Fakat bunun da ötesinde destansı bir önemi var Shaw'ın,

ve o zamanımızın kahramanlar yaratıp okurlarına sunan yegâne yazarı. Genelde modern yazarlar insanların zayıf yönlerini ortaya koyma eğilimindeler ve modern insanın mutsuzluğundan zevk aldıkları anlaşılmakta; ama Shaw'a baktığımızda Binbaşı Barbara veya Caesar gibi hayran olunası, kahraman karakterler görüyoruz. Dostoyevski'den beri — hatta ondan da önce Byron'dan beri — modern edebiyatın insanın suçlarından ve zayıflıklarından zevk aldığı görülmektedir. Fakat Shaw'ın eserlerinde en yüce insan erdemlerinden övgüyle bahsedilir. Meselâ, bir adam kendi geleceğini bir kenara bırakabilir, kendi mutluluğuna kıymet vermeyebilir, Almafuerte* gibi "Kendi hayatımla ilgilenmiyorum" diyebilir, çünkü kendi durumundan öte şeylerle ilgilenmektedir. İngiliz nesrinin en iyi örneklerini arayan, bunun için Shaw'ın yazdığı önsözlere ve yarattığı karakterlerin pek çok konuşmasına bakmalıdır. En sevdiğim yazarlardan biridir.

Chesterton'u da çok severim. Chesterton'un muhayyilesi Shaw'ınkinden farklıydı ama sanırım Shaw, Chesterton'dan daha uzun ömürlü olacak. Chesterton'ın eserleri sürprizlerle dolu ve şunu söylemeliyim ki bir kitaba en az yakışan şey sürprizdir. Shaw'da Chesterton'da olmayan olağanüstü bir ilham var. Ne yazık ki Chesterton'da bulduğumuz tat zamanla yok olacak ve sanırım yüz veya iki yüzyıl sonra Chesterton sadece edebiyat tarihinde yer bulacak, Shaw bizzat edebiyatta varlığını sürdürecektir.

İlk kitabınızı ne zaman yayınladınız?

1923 yılında. Basılmaya değer bulduğum bir kitap yazdığımda basımı için gereken parayı kendisinin vereceğini söylemişti babam. Daha evvel iki kitap yazmıştım ve yırtıp artma yönünde haklı bir istek duymuştum. Bunlardan birinin adı *Los ritmos rojos* (Red Rhythms/Kızıl Ez-

* Arjantinli şair, Pedro Bonifacio Palacios. ç.n.

giler) idi ve ismi kadar kötüydü, Rus Devrimi üzerine yazılmış şiirlerden oluşuyordu. O zamanlar evrensel bir kardeşlik fikrini temsil ediyordu. Sonra, *Los naipes del tahur* (The Sharper's Cards/ Hilekârın Kâğıtları) adında bir kitap yazdım, bu kitapta Pío Baroja* tarzında yazmaya çalışmıştım. Bu iki kitabın kötü olduğunu anladım ve bunları hafızamdan sildim; adlarından başka bir şey hatırlamıyorum. Yazdığım üçüncü kitabı, *Fervor de Buenos Aires*'i yayınlattım, çünkü bir yıllığına Avrupa'ya gidecektim ve kitap çıktığında ülkede olmayacaktım ki bu da beni kötü tepkilerden kurtarıyordu. Alfredo Bianchi ve Roberto Giusti *Nosotros* dergisinin editörleriydi. Kitabı bastırıp elli kadar nüshayla *Nosotros*'un bürosuna gittim. Bianchi bana dehşet içinde bakıp "Bunları satmamı mı istiyorsun?" dedi. "Hayır, çıldırmadım" diye cevap verdim. "İstediğim kitabın ebadının müsaade ettiği bir şey — buradan satışa çıkan her derginin içine bir nüsha yerleştirmeniz." Aslına bakarsanız bir yıl sonra satılmayan tek bir nüsha bile kalmamıştı ve kitap hakkında övgü dolu yazılar çıkmıştı. Kitabı okuyup onda bir şey bulan genç insanlarla tanıştım. Bundan zevk duydum.

Fervor de Buenos Aires'te Latin üslubunu taşıyan bir İspanyolcayla yazmaya çalıştım. Daha sonra Macedonia Fernández'in tesiriyle felsefe dediğimiz bilmeceleleri ele alan bir tür metafizik şiir türetmeye çabaladım ve daha sonra tekrar Buenos Aires ve Buenos Aires'i onca yıl sonra Avrupa'da tekrar keşfetmem hakkında yazmak istedim. Bunların hepsi *Fervor de Buenos Aires*'te biraz ilgisiz ve dolayısıyla beceriksiz bir biçimde mevcut. Ama ben kendimi ve o zamandan beri yaptıklarımı görüyorum bu kitabın satır aralarında. Her ne kadar okurun beni fark edeceğini düşünmesem de o kitapta ben kendimi diğer kitaplarda olduğundan daha fazla görüyorum. Bana öyle

* Pío Baroja y Nessi İspanya Bask bölgesinden, 98 kuşağının önemli romancılarındandır. Köklü bir ailedendi. -ed.n.

geliyor ki o kitapta otuz kırk yıl kadar sonra yazacaklarımı yazıyordum.

Derlenmiş şiirlerimi okursanız çok az konuda yazmış olduğumu görürsünüz. 1874'te görevi başındayken öldürülen büyükbabam Albay Borges'in ölümü üzerine üç dört şiir yazdım, hangileri olduğunu hatırlamıyorum; *Fervor de Buenos Aires*'te de büyükbabam hakkında bir şiir var ve görüyorum ki bu konuyu diğer kitaplarda da ele aldım. En son yazdığım kitapta Junín için yazdığım bir şiirde yer verdim bu fikre. Sanki hayatımda yedi sekiz şiir yazdım, bunların farklı varyasyonlarını yapıyorum gibi geliyor; sanki her kitap bir öncekini siliyor. Ama bundan utanç duymuyorum; bu içtenlikle yazdığımı gösteriyor, çünkü başka konular bulmak zor olmazdı. Eğer aynı konuları kullanıyorsam bu çok önemli olduklarını düşündüğümünden ve tabîî onlarla işimin bitmediğini, onlara hâlâ borçlu olduğumu hissettiğimdendir. Başka durumlarda da aynı şiiri iki defa yazdığım oluyor — meselâ, "Odyssey, Book 23" (Odyssey, 23. Bölüm) ile "Alexander Selkirk". "Alexander Selkirk"i yazdığımda aynı şiiri bir başka karakter için yazmış olduğumu unutmuştum.

Bundan sonraki çalışmalarınızda üslubunuzda bir değişiklik olacak mı?

Bilinçli olarak barok tarzda yazmayla başladım işe. Gençliğin getirdiği çekingenlikten olsa gerek. Gençler sürekli kurgularının ve şiirlerinin çok ilgi çekici olmadığını düşünür ve bunları gizlemek veya farklı yollarla karmaşık hale getirmek için uğraşırlar. Yazmaya başladığımda Quevedo ve Saavedra Fajardo gibi on yedinci yüzyıl klâsik İspanyol yazarlarının üslubunu kullanmaya çalıştım. Sonra bir Arjantinli olarak Arjantinli gibi yazmanın görevim olduğunu düşündüm. Bir Arjantin deyimleri sözlüğü aldım; üslubum ve vokabülerimle Arjantinli olma konusunda öylesine başarılı olmuştum ki insanlar yazdıklarını anlamıyordu ve ben bile kelimelerin anlamlarını aklımda tutamıyordum. Kelimeler herhangi bir tecrübeye

tekabül etmeksizin, doğrudan sözlükten metinlerime geçiyordu. Şimdi, onca yılın ardından çok basit kelimelerle yazmanın ve bazı modern şairlerin unutmaya yatkın oldukları bir kişiye, yani okura yoğunlaşmanın gerektiğine inanıyorum. Faulkner dahi bir yazardı fakat diğer bazı yazarlar üzerinde ters, çok kötü etkileri oldu. Zamanla oynayarak hikâye anlatma ve kimi zaman aynı ismi taşıyan iki karaktere yer verme fikri kaos yaratmanın, kaosu kusursuz hale getirmenin bir yolunu sunuyor. Karışıklık yaratmaya çabalamamalıyız, karışıklığın doğması kolay olsa da. Bu yüzden kullandığım kelimeleri sınırlı tutmaya çalışıyorum; kaçınılmaz olarak olduğumdan daha fazla Arjantinli olmaya çabalamıyorum ve okurun karşılaşacağı zorlukları gidermeye gayret ediyorum ama bu her zaman açık seçik yazdığım anlamına gelmiyor. Yazarlar ya yorulduklarından ya da anladıklarının herkes tarafından anlaşılacağını düşündüklerinden sık sık beceriksizleşirler.

Yabancı dilden kelime ve ifadelere başvurmanın bazen okurun zihnini karıştıracağını düşünmüyor musunuz?

Muhakkak ki, ama İngilizce düşünmeye alışığım ve bazı İngilizce kelimelerin tercüme edilemeyeceğini düşünüyorum bu yüzden doğru olması için kullanıyorum bu kelimeleri. “Gösteriş yapıyor” değilim. Okumalarımı genelde İngilizce yaptığım için aklıma gelen ilk kelimenin İngilizce olması çok doğal. Okuru şaşırtabileceği için genellikle kullanmamaya özen gösteriyorum. Stevenson iyi yazılmış bir sayfada bütün kelimelerin aynı yöne bakması gerektiğini söylemişti; başka dildeki bir kelime muhtemelen farklı bir yöne bakacaktır ve bu okurun kafasını karıştırabilir, ama bazı kelimeler var ki kullanmaktan kaçınmak imkânsız çünkü tam da insanın söylemek istediği şeyi ifade ediyor.

Muhayyel şeyler mi yoksa gerçek şeyler mi yazacaksınız bundan sonra?

Gerçek şeyler hakkında yazmak istiyorum ama realizmin zor olduğuna inanıyorum, özellikle de kişi kendi zamanını yazmak istiyorsa. Buenos Aires'te gerçekten bulunan bir cadde veya bölge hakkında bir hikâye yazacak olursam birisi oradaki insanların öyle konuşmadıklarını anlayacaktır. Bu yüzden bir yazarın uzak zaman veya mekândaki konuları ele almasının daha uygun olacağını düşünüyorum. Hikâyelerimin eski zamanlarda, diyelim ki elli yıl kadar önce, Buenos Aires'in bilinmeyen veya unutulmuş bir mahallesinde geçmesini tasarlıyorum, böylece kimse orada insanların nasıl konuştuğunu ve davrandığını tam olarak bilemeyecek. Bunun yazarın muhayyilesine çok daha fazla özgürlük sağlayacağını düşünüyorum. Okurun bir vakitler yaşanmış şeyleri okumaktan daha fazla zevk alacağını sanıyorum, çünkü realiteyle yüzleşmemiş olacak, yazarın söylediğini sorgulamak veya kıyaslamak zorunda kalmayacak. Köy hayatına bir ağıt olan *Don Segundo Sombra* kitabının kusuru realizme sadık kalma çabasıydı.

Seis problemas para Don Isidro Parodi (Six problems for Don Isidro Parodi /Don İsidro Parodi'ye Altı Bilmece)* kitabınız için neden H. Bustos Domecq takma adını kullandınız?

Çok basit. Kitabı Adolfo Bioy Casares'le yazdım. Okurun ortaklaşa yazılan kitapları hangi kısmın kim tarafından yazıldığını anlamaya çalışarak bir tür bulmaca gibi okuduğunu biliyorduk. Kitap bir tür şaka olarak yazıldığından biz de üçüncü bir kişi yaratmayı kararlaştırdık: kimsenin bilmediği bir adının olduğu fikrini uyandırmak için "H.," benim büyük büyükbabamın adı olduğu için "Bustos" ve Bioy'un büyük büyükbabasının ismi

* Jorge Luis Borges'in yakın arkadaşı Adolfo Bioy Casares ile birlikte Bustos Domecq takma adını kullanarak yazdıkları bu eser *Don İsidro Parodi'ye Altı Bilmece* adıyla (çev. A. E. İldem) Metis yayınları tarafından 1993 yılında yayınlanmıştır. -ed.n.

olduğundan “Domecq”. Şaşırtıcı olan gerçekten böyle bir kişinin olması, çünkü yazdığımız ne Bioy’un yazdıklarına ne benim yazdıklarıma benziyor. Farklı bir üslubu, kendisine has tuhaflıkları var, sentaksı bile farklı. Fakat bu üçüncü kişinin gerçekten var olması için Bioy ve benim varlığımızı unutmamız gerekti. Yazarken Bustos Domecq oluyoruz. Birisi bana kurgunun kime ait olduğunu, herhangi bir metaforu benim mi yoksa Bioy’un mu bulunduğunu, herhangi bir esprinin masanın o tarafından mı yoksa bu tarafından mı geldiğini sorduğunda hatırlamıyordum. Birlikte yazmaya başlayınca iki kişi olduğumuzu unuttuk ve bazen birimiz diğerinin söyleyeceğini tahmin ediyordu. Aslında her türlü özgürlüğü tanıdık kendimize; sanki kendi düşüncesiyle baş başa olan birisi kadar özgürdük. Yazmaktan çok keyif aldık. Ortaklaşa yazmak zordur; başka arkadaşlarla yapmayı denedim ama bir yere varamadık. Karşımdaki ya bütün fikirlerinin olduğu gibi kabul edilip yazılmasını bekliyor ya da kibarlığından ötürü her önerimi kabul ediyordu. Arjantin’e döndüğümde benim için en büyük zevklerden biri Bioy Casares’le ortaklaşa yazmaya devam etmek olacak.

Hep Bustos Domecq ismiyle mi?

Bustos Domecq’in bizim ortak adımız olduğu anlaşılınca kullandığımız bir başka ismimiz var; Suárez Lynch — “Suárez” benim büyük büyükbabalarımın birinin ve “Lynch” Bioy’un büyük büyükbabalarından birinin ismi. Geçen yıl hayalî ressam, heykeltıraş, mimar, aşçı ve başka insanlar hakkında yazıların bulunduğu *Chronicles of Bustos Domecq*’i (*Bustos Domecq’in Günlükleri*) yayınladık. Bir tür hiciv. Suárez Lynch adına yayınlamayı düşündüğümüz bir başka kitabımız var.

Peki, şu sıralar Jorge Luis Borges olarak ne yazıyorsunuz?

Görünürde diktatörlük ve 1955 devrimini ele alan bir hikâye yazıyorum. Ama tek konusu bu olmayacak. Arjantin’e uygun bir başka konusu olacak; dostluk. Bence

kurgusu oldukça iyi, ama asıl önemi olayların ardında yatıyor. Bu hikâyeyi iki üç yıl önce Buenos Aires'te anneye dikte etmeye başlamıştım fakat iki sayfadan sonra hata yapmış olduğumu ve iyi gitmeyecek bir başlangıç yaptığımı fark ettim. Şimdi burada, New England'da birdenbire nasıl başlamam gerektiğini buldum. Bazen insanın yazdığından uzaklaşması iyi oluyor, çünkü Buenos Aires'te olsaydım yine o yanlış başlangıca dönebilirdim. Şimdi unutmuş olmanın ve sıfırdan başlamanın getirdiği kazancım var. Başarılı hikâyelerimden biri olabilir.

İsim verdiniz mi?

Sanırım "*Los amigos*" (Arkadaşlar) olacak ama henüz emin değilim, bar ismi gibi geliyor.

Üzerinde çalıştığınız başka bir şey var mı?

Şu sıralar çok yavaş ilerlediğim bazı soneler üzerinde çalışıyorum. Bir de Ortaçağ Anglo-Sakson ve İskandinav edebiyatı hakkında bir kitap yazmayı düşünüyorum. Üzerinde biraz çalıştım ama Buenos Aires'te devam edeceğim çünkü kitaplığım orada. Ardından psikolojik hikâyelerden oluşan bir kitap yayınlamayı düşünüyorum. Büyü, labirentler, aynalar, hançerler ve bütün başka tutkularımı bir kenara bırakmak niyetindeyim; ölüm olmayacak ve önemli olan şey karakterler olacak. Olay örgüsü de olsun istiyorum, elbette okurlar için. Toplu şiirlerime eklemeler yapmaya devam etmek niyetindeyim. Her baskı birkaç şiiri çıkarıp başkalarını ekleme imkânı sağlıyor. Her basım bir öncekinden daha hacimli oluyor. Jorge Guillén antolojisi hazırlamış yazar Norman Thomas di Giovanni ile şiirlerimin İngilizce baskısı üzerinde çalışıyorum, 1972'de basılacak ve önde gelen Amerikalı ve İngiliz şairlerin çevireceği yüz civarında şiir yer alacak.

Senaryolar da yazmıştınız, değil mi?

Hugo Santiago, Adolfo Bioy Casares ve ben *Invasion* (İstila) filminin senaryosunu yazdık. Mekân Buenos Aires

ama rüya veya kâbusların Buenos Aires'i. Kurgu Santi-oga'ya ait ve o yönetecek filmi.

Bir başka hikâyem, "El Muerto" (The Dead Man/Ölü Adam)* Birleşik Devletler'de filme alınabilir. Hikâye Brezilya Uruguay sınırında geçiyor ama sanırım Birleşik Devletler'de çekilecek. Önemli olan yerel renkler değil olay örgüsü ve mekânı Uzak Batı olarak değiştirmelerini önerdim. Sanırım senaryo üzerinde çalışıyorlar.

Adolfo Bioy Casares'le iki film senaryosu daha yazdık ama Arjantinli yapımcılar geri çevirdiler yalnızca kitap olarak basıldı. Bunlar *Los orilleros* (River Bank Dwellers/Nehir Kıyısında Yaşayanlar) ve *El paradíso de los creyentes* (The paradise of believers/İnananların Cenneti) idi.

Ne tür filmlerden hoşlanırsınız?

A Man for All Seasons gibi diyalogun önemli olduğu filmlerden veya *West Side Story* ya da *My Fair Lady* gibi müzikallerden tercih etmek durumundayım. İtalyan ve İsveç filmleri bana yasak; çünkü bu dilleri anlamıyorum ve göremiyorum da. Westernleri çok seviyorum ve Hitchcock filmlerini. Beni en çok etkileyen filmlerden biri *High Noon* olmuştu. Klâsik bir western, en iyilerden biri. Westernleri herkes sever çünkü yazarların destanın en eski şiir ve hatta edebiyat türü olduğunu — çünkü şiir düzyazıdan önce geldi — unuttuğu bir zamanda destanın yerini tutuyor. Hollywood westernleri bütün dünyada destanın yok olmaktan kurtuluşu oldu. İnsanların westernlerde bulmak istediği şey destanın hazzı ve ruhu, cesaret ve maceranın keyfi. Genelde Amerikan filmlerini diğer filmlere tercih ediyorum. Fransız filmleri bana can sıkıntısının yüceltilmesi gibi geliyor. Paris'te Fransız yazarlarla konuşurken şaşırma niyetiyle ama yine de hakikatten çok da uzaklaşmadan en çok Amerikan filmlerini sevdi-

* "Ölü", *Alef*. -ed.n.

ğimi söyledim. İnsan sinemaya sırf eğlenmek için gidiyorsa Amerikan filmlerinin en iyisi olduğunu söyleyerek beni onayladılar. *Last Year in Marienbad* ve *Hiroshima Mon Amour* gibi filmlerin sorumluluk hissiyle izlendiğini ve çok az insanın bu filmlerden zevk aldığını söylediler.

Peki ya Arjantin sineması?

René Mujica "*Hombre de la esquina rosada*" nın filmini yaptı ve olay örgüsünün imkânları ölçüsünde iyi iş çıkardı. Filmi beğendim. Ama genel olarak Arjantin filmleri Buenos Aires'te çok popüler değil, insanlar bu filmleri görev hissiyle izliyor çünkü deneysel olduklarını düşünüyorlar. Neredeyse hiç yönetmen yok ve senaryolar çok sıradan. Bizim gibi ekonomik sıkıntıları olan ülkelerde konuşmaların öne çıktığı filmler yapılmalı. Meselâ yalnızca üç karakter, uzun diyaloglar olan ve fazlaca maddî-imkân gerektirmeyen *The Collector* gibi bir film yapılması çok mantıklı.

Ya Arjantin tiyatrosu?

Buenos Aires'te tiyatroya büyük bir ilgi var, bilhassa "davetli" adıyla anılan amatör oyuncuların tiyatro toplulukları ilgi görüyor; tiyatromuzu kurtaracak gibi görünüyorlar. Bu toplulukların oynadığı Shakespeare, Ibsen ve O'Neill oyunlarını izledim. Bence halk iyi şeyleri beğeniyor, iyi filmler ve oyunlar sunduğunuzda takdir ediyorlar.

Detektif hikâyelerini sever misiniz?

Evet. Bioy Casares ve ben Arjantinli bir firmaya detektif hikâyeleri serisi basmalarını önerdik. Başta bu tür romanların Birleşik Devletler ve İngiltere'ye göre olduğunu, Arjantin Cumhuriyeti'nde kimsenin bu tür romanları almayacağını söylediler. Sonunda onları ikna ettim, tabii ancak bir yıllık telkinin ardından; şimdi Bioy Casares ile benim editörlüğünü yürüttüğümüz *El séptimo círculo* (The Seventh Circle/Yedinci Daire) isimli seriden iki yüz kadar kitap basıldı, bazıları üçüncü veya dördüncü baskıla-

rını yapıyor. Aynı yayıncıları bir bilimkurgu serisi yayınlamak konusunda ikna etmeye çalıştım ama yine kimse'nin almayacağını söylediler. Bir başka firma basıyor şimdi bu seriyi ve ilk kitabın Bradbury'nin *Martian Chronicles* olması hoşuma gitti.

Edebiyat kariyerinizde en zevkli anınız nedir?

İnsanların bana gösterdikleri tavır iyi olmuştur ve eserlerim ün kazandı ki bu yazdıklarımın değerinden değil, hayranlarımın atfettiği bir anlam. Tuhaf olan bunun çok yavaş gerçekleşmiş olması, uzun yıllar Buenos Aires'in az bilinen yazarlarından biriydim. *Historia de la eternidad* (Sonsuzluğun Tarihi)* adıyla bir kitap yayınladım ve bir yılın sonunda hayret ve sevinçle gördüm ki kırk yedi kopya satılmıştı. Satın alanların her birini bulmak, bizzat teşekkür etmek ve kitaptaki bütün hatalarım için af dilemek istedim. Diğer yandan 470 veya 4.700 nüsha satarsanız bu insanlar, evleri tek tek dolaşmak için çok fazla.

Son zamanlarda bazı kitaplarımın pek çok baskı yaptığını görüyorum ve bu beni hiç şaşırtmıyor; bunu soyut bir süreç olarak görüyorum. Birdenbire dünyanın dört yanından dostlarım oldu ve kitaplarım pek çok dile çevrildi. Aldığım ödüllerden beni en çok sevindiren *El idioma de los argentinos* (The Language of Argentines / Arjantinlilerin Dili) gibi gayet kötü bir kitaba verilen İkinci Buenos Aires Belediye Ödülü oldu. Bu ödül Formentor'dan veya Arjantin Yazarlar Cemiyetinin ödülünden daha fazla memnun etti beni. Yayımlanan eserlerimin hiçbirisi beni "Himno a mar" (Hymn to the Sea / Denize Türkü) adlı gerçekten *berbat* bir şiir kadar mutlu etmemiştir, bu şiir 1918 veya 1919 yılında bir Sevil dergisinde yayınlanmıştı.

* *Sonsuzluğun Tarihi*, çev. Ayşe Atalay, Düzlem 1990. -ed.n.

1967 Nobel Ödülü için üç Arjantinli yazarın — Borges, Asturias ve Neruda — adı geçti. Aday gösterilince ne hissettiniz?

Bertnard Russell, Bernard Shaw veya Faulkner gibi aklıma gelen isimlerden bir kaçını düşünürsem ödülü bana vermeleri garip olurdu.

Asturias'ın ödülü almasını nasıl karşıladınız?

Ben Asturias'ı seçer miydim bilmiyorum ama Neruda'yı Borges'e tercih ederdim, çünkü onun daha iyi bir şair olduğu kanaatindeyim, politik görüşlerimiz uyuşmasa da. Pablo Neruda'yla hayatım boyunca bir kez konuştum ve bu da uzun yıllar önceydi. İkimiz de gençtik ve İspanyolcayla bir yere varamayacağımız, bu yüzden İngilizce yazmamız gerektiği neticesine vardık. Belki her ikimiz de diğerini şaşırtmak niyetindeydik ve gerçek fikirlerimizi biraz abarttık. Neruda'nın eserleri hakkında bilgim çok az ama Walt Whitman veya belki Carl Sandburg'un değerli bir selefi olduğu fikrindeyim.

Personal Anthology eserinizle ilgili bir yazıda 24 Mart 1967'de Time dergisi Arjantin'in Borges'le bir şahsiyet yarattığını ama millî bir edebiyatı olmadığını yazdı. Bu konuda görüşünüz nedir?

İnsanların böyle kesin yargılarda bulunmaması gerektiği fikrindeyim. Aslında gururlanmam gerekir çünkü bu Arjantin edebiyatının benimle başladığı sonucunu doğurur, ama bunun saçma olduğu anlaşılabilirliği için böyle uygunsuz ve haricî bir mükâfatı — devasa bir mükafât — takdir etmiyorum.

Peki, millî bir edebiyattan söz edebilir miyiz?

Bahsedebileceğimiz inancındayım. Edebiyatımız başka faaliyetlerimizden daha büyük bir gurur kaynağıdır. Meselâ, on dokuzuncu yüzyılda *Facundo* gibi eserler verdik, gauchos şairleri yetiştirdik, daha sonra Atlantik'in bizim kıyımızdaki İspanyolca yazılan edebiyatta büyük bir canlanma görüldü. Sonra Darío, Lugones ve

diğerleriyle modernizm geldi. Bence bir başarı yakaladık. Ama ben muhayyel hikâyelerimi yazarken Arjantin gele-
neğinden, Lugones'le başlayan bu gelenekten habersiz-
dim.

Latin Amerika'da edebiyat eleştirisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Eleştirmenleri gücendirmek istemem ama günlük gazetelerde yazarlar fazla temkinli. Politikaları kimseyi suçlamamak ve kimseyi fazlaca övmemek gibi görünüyor. Gazeteler kendilerini sorumluluk altına sokmamak için ellerinden gelen gayreti gösteriyor. Birleşik Devletler'de daha farklı olduğunu düşünüyorum, ama tabii ekonomik çıkarlar da var işin içinde.

Bu ekonomik faktörün eleştirmen üzerinde büyük bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

Belki. Yazarları da etkileyebilir. Belki bir yazar eserinin fazlaca kazanç getirmeyeceğini bilirse daha özgürce yazabilir. Bir zamanlar, 1920 veya 1925 civarıydı, kitapların yok denecek kadar az kazanç getirdiğini hatırlıyorum. Bu yazara büyük bir özgürlük sağlıyordu. Halkın beklentileri için taviz vermesi gerekmiyordu, çünkü taviz vermesini gerektiren bir çıkarı yoktu.

Bugün Latin Amerika edebiyatına daha büyük bir ilgi olduğunu söyleyebilir misiniz?

Evet. Meselâ Eduardo Mallea, Bioy Casares, Manuel Mujica Látinez, Julio Cortázar ve benim gibi yazarlar Avrupa'da çok iyi tanınıyor, bu daha önce hiç olmayan bir şeydi. 1920'de İspanya'da İspanyol yazarlarla konuşurken sanırım tesadüfen Lugones'in adını zikrettim ve onlar için Lugones'in pek bir anlam ifade etmediği veya onu yalnızca Herrera y Reissig'in takipçisi olarak gördükleri sonucuna vardım. Diğer taraftan üç yıl kadar önce İspanya'ya yine gittim ve yine İspanyol yazarlarla görüştim; konuşmalarında sık sık Lugones'ten alıntılara başvuru-

yorlardı — bir lütuf olarak veya nezaketen değil, bilinçsiz olarak. Önceden Avrupa'da Lugones gibi mühim bir yazar bilinmezken bugün on sekiz kadar Güney Amerikalı yazarın tanınıyor olması artan ilginin ispatıdır.

Meselâ, şiir ve hikâyelerimden oluşan beş cilt burada, Birleşik Devletlerde basılmıştı ve satışları artıyor gibi görünüyor. Lugones için bu hiç söz konusu olmadı. Kitaplarımın çoğu Avrupa dillerine çevrildi ve hem New York'ta hem de Londra'da basıldı. Böyle bir şey Arjantinli bir yazar için otuz yıl önce imkânsızdı. *Don Segundo Sombra* gibi bir kitap Fransızcaya ve sanırım İngilizceye de çevrilmişti, ama hiç ilgi görmedi. Artık insanlar kitapları sırf mahalli renkler veya sosyal anlam için değil Latin Amerikalıların ne düşündüğünü veya ne hayal ettiğini öğrenmek için okuyor.

Çağdaş Latin Amerika Edebiyatı hakkında ne söylemek istersiniz?

Çağdaş Latin Amerika edebiyatı hakkında bir şey söyleyemem. Meselâ, Cortázar'ın bütün eserlerini bilmiyorum, ama bildiğim birkaç hikâyesi bence hayranlık verici. Onun yayınlanan ilk eserini basan kişi olmanın gururunu duyuyorum. *Los anales de Buenos Aires* adlı bir derginin editörlüğünü yaparken uzun boylu, genç bir adamın kendini tanıtip elime bir metin uzattığını hatırlıyorum. Ona okuyacağımı söyledim. Bir hafta sonra geldi. Hikâyenin adı "*La casa tomada*" (The Occupied House / İşgal Edilmiş Ev) idi. Ona hikâyenin harika olduğunu söyledim; kız kardeşim Norah çizimlerini yaptı. Paris'teyken bir veya iki kez görüştük, ama son zamanlarda yazdıklarını okumadım.

Bir başka kuşağın yazarlarından söz etmeliyim. Bence Atlantik'in iki kıyısında da İspanyolca eser veren yazarların en iyisi hâlâ Meksikalı Alfonso Reyes'tir. Dostluğu ve iyi tabiatıyla ilgili çok hoş anılarım var ama bu anıların doğruluğundan şüpheliyim. Reyes'in eserleri hem

Amerika hem de Meksika için önemli, İspanya için de öyle olmalı. Reyes'in nesri zarif, ölçülü ve aynı zamanda zekâ, ironi ve duygu yüklü. Reyes'in duygusal tepkilerinde bir tür yetersizlik var. Kişi onun yazdıklarından ruhsuz gibi gelen bir sayfa okuyup ardından okuduklarının gerisinde yazarın hissettiği, hattâ muzdarip olduğu ama göstermek istemediği büyük bir duygu dalgasının varlığını fark eder. Bir çeşit tevazu. Onun için insanların ne düşündüğünü bilmiyorum. Meksika hakkında pek çok şey yazmış olmasına rağmen bilhassa ve sürekli Meksika'ya ilişkin konuları ele almamakla tenkit edilebilir. Kimileri *İlyada* ve *Odyseia*'yı tercüme ettiği için onu bağışlamayı reddettiler. Kesin olan bir şey var; o da Reyes'ten beri İspanyol dilinin bambaşka yazıldığı. Pek çok kültürü araştırmış son derece kozmopolit bir yazardı.

Latin Amerikalı yazarların eserlerinin Latin Amerika'da yaygınlaşmasının daha bütünleşmiş bir kıta kültürü yaratılmasını sağlayacağını düşünüyor musunuz?

Zor bir soru. Biz Arjantinlilerin Uruguaylılarla pek çok, Şilililerle bazı ortak noktalarımız var, bence Perulular, Venezuelalılar veya Meksikalılarla pek benzerliğimiz yok. Bu yüzden Latin Amerika bilincinin bir tür aldatmaca veya pek çok özelliğin kaybedildiği bir genelleme olmadığından emin olamıyorum. Meselâ, Meksika'yı ele alalım. Bizimkisi gibi önemsiz bir ülkeyle çok farklı bir tarihe, çok farklı bir geçmişe sahip Meksika'nın fazla bir benzerliği olamaz. Her halükârda bahsettiğiniz eserlerin yaygınlaşması, birbirimize çok az benzediğimiz, birbirimizden farklı olduğumuz sonucuna götürebilir bizi.

İspanyol edebiyatı hakkında görüşünüz nedir?

On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Güney Amerika İspanyolca edebiyatı İspanya'nın kendisinden daha önemli edebî eserler vermiştir. Şüphesiz bu defalarca okuduğum Unomuno'ya hayran olmadığım anlamını

taşımaz. Yazdığı sayfaları karıştırmamın üzerinden yıllar geçmiş olsa da bugün hâlâ çok canlı bir tesiri vardır üzerimde. Belki de en büyük başarısı insanların muhalif olabileceği görüşlerinden — ki her görüşe muhalif olanlar olabilir — ayrı olarak kişiliğine ilişkin bir intiba bırakmış olmasıdır. İngiliz edebiyatı denilince Shakespeare ve Dickens karakterlerinin akla gelmesi gibi insanların aklına şahıslar geliyor. İşte bu yüzden insan başka ülke edebiyatlarının insanlarını bir dizi kitap gibi değil bir insan olarak tanıyabileceğimiz yazarlar yetiştirmiş olmasından memnuniyet duyuyor; işte bu yazarlardan biri de Miguel de Unamuno ve insanlar söyleşilerinden tanıyor olsa gerek. Ortega y Gasset zekice düşünen, düşünmekten vazgeçmeyen bir insan, ama yazar olarak kusursuz bulmuyorum onu. Düşüncelerini kâğıda dökmek için bir edebiyatçı bulması gerekirdi. Yine de bir düşünür olarak takdir ediyorum. Trajik ölümü ününü sağladı. Kuşkusuz Lorca'nın şiirlerini beğeniyorum, ama değerli bulmuyorum. Onun şiirleri görsel, gösterişli, çok ciddî değil; bir tür barok eğlence.

Bence İspanyol edebiyatı neredeyse on yedinci yüzyıldan beri düşüşte; on dokuzuncu yüzyıl oldukça verimsizdi ve bugün de daha iyi değil, muhtemelen Atlantik'in bizim kıyımızda üretileninden de daha iyi değil.

İsmi anmadan geçemeyeceğimiz pek çok şair var. Meselâ Manuel ve Antonio Machado. (Manuel, Endülüslü olarak kalan bir Endülüslü, Antonio ise Kastilyalı oldu.) Burada, Cambridge'de bulunan ve arkadaşlığıyla beni onurlandıran Jorge Guillén'in adını da eklemek isterim. Yazdıkları üzerinde yakından tanıdığınızı hissettiğiniz bir yazarla tanışmak küçük sürprizleri de olan çok hoş bir tecrübe. Şahsî yakınlıkla kişi, yazarın karakterinin zihninizde oluşturduğunuz imajla örtüşmese bile yazdıklarıyla uyum içinde olduğunu anlıyor.

Genç bir yazara tavsiyeniz ne olurdu?

Çok basit bir öğüt verirdim: eserlerini düşünsün, onların yayınlanmasını değil. Bir an önce basılması için acele etmemesini, okuru unutmamasını ve — eğer kurgu yazıyorsa — zihninde tümüyle canlandıramadığı hiçbir şeyi tasvir etmeye kalkışmamasını. Şaşırtıcı bulduğu olayları değil yaratıcılığını geliştiren olayları yazmasını tavsiye ederim. Üsluba gelince mümkün olduğunca kısıtlı kelime kullanımını tavsiye ederim. Eğer bir eserde çok bariz görünen bir ahlâkî kusur varsa o da gösteriştir. Kabiliyetini ve hattâ dehasını inkâr etmesem de Lugones'i sevmememin sebebi onun yazma tarzını gösterişli bulmam. Bir sayfadaki bütün sıfatlar, metaforlar yeniyse bu gösterişe ve okuru etkileme çabasına işaret eder. Okur, yazarın kabiliyetli olduğunu hissetmemelidir. Yazarın kabiliyeti mütevazı, gösteriştan uzak olmalıdır. Her şey mükemmel olduğunda hem kolay hem kaçınılmaz gelir insanlara. Eğer bir çaba sezerseniz bu yazar için başarısızlık demektir. Tabii kastettiğim düşünmeden yazması değil, o zaman bu ilk elde doğru kelimeyi bulmasını beklemek olurdu ki bu da pek muhtemel görünmüyor. Bir eser yazılıp bittiğinde içten geldiği gibi yazılmış hissini uyandırmalı, gizli oyunlar ve mütevazı (kibirli değil) ustalıkla dolu olsa bile.

Çift dilli eğitim projenizden ve İngilizce ile İspanyolca'yı hem Güney hem Kuzey Amerika'da öğretmenin gereğinden bahsettiniz.

Üç yıl önce çok sevdiğim İskandinav ülkelerini ziyaret etme fırsatı buldum. İsveç ve Danimarka'da herkesin İngilizce konuştuğunu gördüm. İngilizce orada ilkokulda öğretiliyor, bu şekilde bütün İskandinav halkı çift dilli. Ülkemizde İngilizce ilkokulda öğretilse ve Birleşik Devletler ve Kanada'da İspanyolca öğretilse bu çok faydalı olurdu. O zaman iki dilli bir kıtamız olurdu, çünkü Portekizce İspanyolcanın biraz farklı bir türü ve aynı şey İspanyolca için de geçerli. Eğer her Amerikalı iki dil bilirse önüne çok daha geniş bir dünya açılır; iki farklı kültüre

erişme imkânı olur. Belki de dünyanın en büyük düşmanı milliyetçilikten kurtulmanın en iyi yolu bu olurdu. İnaniyorum ki Amerika'da doğan herkesin her iki kültüre, İngiliz ve İspanyol kültürüne erişme imkânı olsaydı bu dünya tarihi için çok önemli olurdu. Benim için iki dil bilmek sinonimler deposu oluşturmak değil; İspanyolca "ancho" (geniş) İngilizce "wide" veya "broad" dendiğini bilmek demek değildir. Önemli olan iki farklı şekilde düşünmek ve iki edebiyata vakıf olmak. Kişi tek bir kültür içerisinde yetişir, başka dilleri tuhaf ve anlamsız görmeye alışırsa zihin gelişimi kısıtlanmış olacaktır. Fakat eğer iki dilde düşünmeye ve zihninin iki muazzam edebiyattan beslendiği fikrine alışırsa bu şüphesiz o kişinin menfaatinedir. Latin Amerika'da ve sonra da İspanya'da ilkokullarda İngilizce öğretmek, Birleşik Devletler ve Kanada'da ve nihayet İngiltere'de İspanyolca öğretmek hiçbir zorluğu olmayan kolay bir iş olacaktır. Bir Danimarkalı'nın İngilizce öğrenmesinin İspanyolca konuşan birinin İngilizce öğrenmesinden veya İngilizce konuşan birinin İspanyolca öğrenmesinden daha kolay olduğunu söyleyebilirsiniz, ama bunun doğru olduğunu düşünmüyorum; İngilizce hem Latin hem de Germen kaynaklı bir dil. İngilizce kelimelerin neredeyse yarısı Latince'den gelir. Unutmayın ki İngilizcede her fikri karşılayan iki kelime vardır: biri Sakson diğeri Latin kökenli. "Kutsal Ruh" (Holy Ghost) veya "Ruhülkudüs" (Holy Spirit) diyebilirsiniz; "kutsal"(sacred) veya "mukaddes" (holy) diyebilirsiniz. Her zaman aralarında küçük ama şiir için mühim bir fark vardır; "karanlık" (dark) ve "esrarengiz" (obscure) arasındaki; "krala ait" (regal) ile "krala layık" (holy) arasındaki veya "kardeş gibi" (fraternal) ile "kardeşçe" (brotherly) arasındaki fark gibi. İngilizcede soyut fikirleri karşılayan kelimelerin hemen hepsi Latince'den, somut fikirleri karşılayanlar ise Sakson dilinden gelir ama bu somut fikirlerin sayısı çok fazla değildir. Buenos Aires'deki Arjantin Edebiyat Akademisi'ne bunun araştırılmasını önerdim;

şimdi Amerika'dayken bunu tekrar öneriyorum. İnaniyorum ki bu dünya barışını sağlamanın bir yoludur.

Siyasî duruşunuz nedir?

Muhafazakâr Parti'ye üyeyim; müsaade ederseniz açıklayayım. Muhafazakâr Parti'ye başkanlık seçimlerinden birkaç gün önce katıldım. O zamana kadar aile geleceğimizden ötürü radikaldim. Anne tarafından büyükbambam Acevedo, Alem'in* arkadaşlarındandı dolayısıyla radikal oluşumuz kanaat veya yandaşlık değil vefa meselesiydi. Daha sonra radikallerin komünistlerle uzlaşmak fikrinde oldukları intibainı edindim. Seçimlerden dört beş gün önce Hardoy'u ziyarete gittim ve muhafazakârlara katılmak istediğimden bahsettim. Bana dehşetle baktı ve "Ama kazanma şansımız yok" dedi. Cevabım "Bir beyefendi ancak başarısız gayelerle ilgilenir" oldu. "Peki, eğer nafile gayeler peşindeysen başka yere gitmene gerek yok, doğru yerdesin" dedi. İkimiz de güldük ve partiye katıldım — ki radikallerin çıkarına olduğunu düşünüyorum. Özellikle burada pek çok insana Arjantin'de muhafazakâr olmanın sağcı olmak değil, merkez taraftarı olmak anlamıyla gale'ini ızan etmek zorunda kaldım. Komünistlerden nefret ettiğim kadar milliyetçi ve faşistlerden de nefret ediyorum, işte bu yüzden aynı tavrı sürdürdüğüm fikrindeyim. Az çok demokrasi taraftarıyım ve her zaman Perónizmin muhalifiyim. Perón hükümetinin de bundan asla kuşkusu olmadı. Beni sahip olduğum küçük bir memurluktan kovarak ve annemi, kızkardeşimi ve yeğenlerimden birini hapse atarak saldırdılar bana.

Arjantin'de komünistler kimlerdir?

Hepsi entelektüeller, işçi sınıfı değil. Bugünün komünistleri aynı zamanda milliyetçi ve dolayısıyla Birleşik Devletler aleyhtarı.

* Leandro Nicéforo Alem (11 Mart 1841 – 1 Temmuz 1896) Buenos Aires'li politikacı, Radikal Halk Birliği'nin kurucularından ve partinin lideri. -ed.n.

Sizce bu Yankee karşıtı görüşün sebebi nedir?

Arjantin Cumhuriyeti'nde bu hissin yapay olduğu fikrindeyim. Önceden yoktu; komünist etkiden kaynaklandığı fikrindeyim. Eskiden ülkemizde Amerika düşmanlığı yoktu, ama şimdi muhtemelen Küba'nın ve tabii Rusya'nın etkisiyle oluştu. Ama Amerika'dan nefret eden bu insanlar aynı zamanda Amerika'nın ekonomik desteğini bekliyorlar; hayatlarını Amerikalılara benzemeye çalışarak geçiriyorlar. Ülkemizdeki Yahudi düşmanlığı gibi.

Yahudi düşmanlığı yoğun mu?

Yalnızca küçük milliyetçi gruplar arasında. Ülkemizde kimsenin ilgilenmediği bir şey varsa o da insanların hangi ırktan olduğudur. Orta Doğu'daki savaş esnasında hepimiz İsrail'in acılarını paylaştık*. Savaşın ilan edildiği gün İsrail taraftarı bir bildiriye imzaladığımı hatırlıyorum; sonraki gün Corrientes'te yürürken birazdan bir şeyin oluşacağını sezdim. Oluşan şey İsrail hakkında bir sonneydi. Kafamda şekillendirdikten sonra *Davar*'ın bürosuna gittim, müdür buldum ve "Daktilo var mı?" diye sordum. "Yetmiş seksen tane var" dedi. "Birine ihtiyacım var" dedim. "Ne için?" diye sordu. "Çünkü az önce İsrail hakkında bir şiir yazdım" dedim. "Nasıl bir şey?" diye sordu. "İyi olup olmadığını bilmiyorum ama birden aklıma geldiğine göre çok da kötü olamaz." Şiiri yazdım ve *Davar* yayınladı.

Propaganda edebiyatına inanıyor musunuz?

Bağlı olduğum tek şey edebiyat ve kendi samimiye-tim. Siyasî duruşuma gelince, her zaman büyük bir açıklıkla ortaya koydum: anti-komünist, Hitler ve Perón muhalifi ve milliyetçilik karşıtım, ama bu görüşlerimin (hepsi yalnızca görüştür ve yersiz olabilir) verdiğim sanat eserlerini etkilememesi için elimden gelenin en

* 67 savaşı; Nasır'ın İsrail'e saldırısı ve Mısır'ın yenilgisi. -ed.n.

iyisini yapmışımdır. Bir yazarın vicdanının sesini dinlemesini ve istediği gibi davranmasını haklı buluyorum, ama edebiyatın safsata ve propagandadan ibaret olmadığını düşünüyorum. Bir yazar muhayyilesinin, hayallerinin özgürlüğünü kısıtlamamalı diye düşünüyorum. Siyaset hakkındaki görüşlerimin yazdıklarımı etkilemesini engellemek için çabaladım; insanların siyasî görüşlerini bilmemesini tercih ederim. Eğer bir hikâyem veya şiirim başarı kazanırsa, bu başarı hatalı veya şartların şekillendirdiği politik görüşlerimden değil daha derin bir kaynaktan gelir. Benim durumumda siyasî hakikat denen şey pek gelişmiş değil. Hayatım pek çoğu eski çağlara ait kitapların arasında geçti, bu yüzden yanılıyor olabilirim.

Dindar mısınız?

Hayır.

Söyleşimiz esnasında Hıristiyan olup olmadığınızdan emin olmadığınızı söylediniz. Neden?

Hıristiyan olduğumu düşündüğüm anlar oluyor, ama bunu kabul etmenin bütün bir teolojik sistemi kabul etmek anlamına geldiğini düşününce Hıristiyan olmadığımı anlıyorum. Kendimi Protestanlığa veya onun bazı biçimlerine yakın hissediyorum, beni en çok cezbeden bir hiyerarşinin olmaması. Pek çok insan Katolik Kilisesinin şatafatını, ayinlerini, din adamlarının hiyerarşisini ve muazzam mimarisini câzip buluyor. Bunlar benim hoşlanmadığım şeyler. Dediğim gibi Hıristiyan olup olmadığımı bilmiyorum, ama eğer Hıristiyanısam Katolik Kilisesine değil Metodizme daha yakınım. Bunu bütün hürmetle söylüyorum. Hissettiğimi söylüyorum, manevî bir yakınlık.

Yahudi olmak için de elimden geleni yaptım. Yahudi atalar bulmaya çalıştım hep. Annemin ailesinin adı Acevedo, Portekiz Yahudilerinden olabilirler. Arjantin Yahudi Cemaatine dersler de verdim; Kabala ve Spinoza felse-

fesiyle yakından ilgileniyorum — Spinoza hakkında bir kitap yazmayı istemişimdir. Onun için bir şiir yazdım.

İstisnaları saymazsak hepimiz Grek ve İbrani kökenliyiz. Grek kökenliyiz çünkü Roma, Yunan'ın devamından ibaret. *İlyada* olmadan *Aeneid*'i, Epikürcü felsefe olmadan Lucretius'un şiirlerini veya Stoacılar olmadan Seneca'yı kavrayamayız. Bütün Latin edebiyatı ve felsefesi Grek edebiyatı ve felsefesi üzerine kuruludur. Ayrıca Hristiyanlığa inansak da inanmasak da Musevilikten geldiğini inkâr edemeyiz.

Şu an Katolik kilisesinde görülen özgürlükçü hareketin önemi-ne inanıyor musunuz?

Bence bu zayıflık göstergesi. Kilise güçlüyken hoşgörüsüzdü; eziyet ediyor ve diri diri yakıyordu insanları. Kilisenin bugünkü hoşgörüsü zayıflığından kaynaklanıyor gibi geliyor; daha geniş görüşlü olduğundan değil, çünkü bu imkânsız. Hiçbir kilise — Katolik olsun Protestan olsun — hoşgörülü olmamıştır, hoşgörülü olması için de bir sebep yoktur. Eğer hakikati bildiğime inanıyorsam hatalı inançlarla kurtuluşlarını tehlikeye atan insanlara hoşgörü göstermem için bir sebep olamaz. Aksine onları yıldırmaktır benim görevim. "Protestan olmanızın bir önemi yok, sonuçta hepimiz İsa'nın kardeşleriyiz," diyemem. Bu şüphecilik göstergesidir.

Çok seyahat ettiğinizi sanıyorum. Sever misiniz?

Seyahat etmekten hiç hoşlanmıyorum, ama seyahat etmiş olmaktan çok zevk alıyorum. İnsan hoş hatıraları olsun diye seyahat eder, ama tabii bir şeyin geçmişimizde olması için onun bir zamanlar yaşanmış olması gerekir.

Gitmediğiniz ülkelerden hangisini ziyaret etmek isterdiniz?

Geçen yüzyılda İzlanda'ya hac ziyaretinde bulunan William Morris'in yaptığını yapmak isterdim. Burada "hac" ifadesi abartı veya yersiz bir mübalağa değil. İzlandaca öğrenmeye başlamıştım; Kuzey Kutbu yakınındaki uzak bir adada Ortaçağ'da verilen edebiyatın dünyanın

en mühim edebiyatlarından biri olduğu inancındayım. Norveç ve İsrail'i de tanımak isterdim, en sevdiğim ülkelere gelecek olursak İskoçya ve İngiltere. Bunlar benim tutkuyla bağlı olduğum coğrafyalar.

Rusya'da bulundunuz mu?

Demir Perde'nin diğer tarafındaki bazı ülkelerden davet aldım, ama bir önyargıyla gideceğim için yapacağım ziyaret ne benim için ne de ev sahibim için hoş olacaktır. Ziyaret etmemeyi tercih ettim çünkü insan önyargısız gezmeli, ama Rusya söz konusu olduğunda benim bunu ne ölçüde başarabileceğimi bilmiyorum. Bir deneme yapacak olursam başarıya ulaşma ihtimali olan bir deneme olsun isterim.

Hayatınızda pek çok ilginç anekdot olmalı. Hatırladığınız bir tane var mı?

Anekdotları pek hatırlayamam. Beni her zaman şaşırtan şey insanların bana şimdiye kadar göstermiş oldukları ve halen gösterdikleri olağanüstü sabır ve nezakettir. Düşmanlarımı düşünmeye çalışıyorum, hiçbiri aklıma gelmiyor — aslında düşmanım yok. Hakkımda yazılan makalelerin bazıları için çok acımasız denildi, ama "Yüce Tanrım, ben olsam çok daha sert bir üslupla yazardım bu makaleyi," diye düşündüm kendi kendime. Çağdaşlarımı düşününce şaşkınlıkla karışık bir şükran duyuyorum. İnsanlar genel anlamda bana hak ettiğimden daha iyi davrandılar.

Ricardo Güiraldes'le aramızda geçeni hatırlıyorum. Güiraldes'le bir yıl kadar *Proa* dergisinin editörlüğünü birlikte yürüttük. O zamanlar, daha sonra *Luna de efrente* (Moon Across the Way/ Karşıdaki Ay) adlı bir kitapta yayınlanan vasat şiirler yazıyordum. Bu şiirleri Güiraldes'e gösterdim; şiirleri okudu ve aslında anlatmaya çalışıp beceriksizliğim yüzünden anlatamadığım tahmininde bulundu. Daha sonra Güiraldes şiirlerimi başkalarıyla da ele aldı, ama yazdığım şiirlerden söz etmek yerine yaz-

mak istediklerimden ve ona göstermiş olduğum biçimsiz taslaklardan çıkardıklarından bahsetti. Güiraldes bana bir lütufta bulunmuş gibiydi ve bunu farkında olmadan yapıyordu. Güiraldes'e dair çok güzel hatıralarım var, ve elbette bunlar cömert arkadaşlığı ve garip yazgısına ilişkin — her ne kadar bütün yazgılar garip olsa da.

Gençlere bir mesajınız var mı?

Başkalarına öğüt verebileceğimi sanmıyorum. Kendi hayatımı ancak idare ediyorum. Güç bela sürdürüp gidiyorum.

Jorge Luis Borges: Bir Söyleşi

Patricia Marx ve John Simon / 1968

Commonweal'den alınmıştır, Vol. 89, No. 4, 25 Ekim 1968 ss.107-10. Yayıncının izniyle yeniden basılmıştır.

İspanyolca nesrin yaşayan en büyük yazarı olduğu kabul edilen Jorge Luis Borges 1899'da Buenos Aires'te doğdu. Ronald Christ *Commonweal*'in 29 Eylül 1967 tarihli sayısında Borges'in "kurgular içinde kurgular" ını değerlendirirken tıpkı *Kafkaesk* gibi "*Borgesci* (Borgesian)" deyiminin onu "kesin ve net anlamamamız için gerekli olduğunu" belirtti. 1961 yılında Uluslararası Yayıncılar Ödülü'nü Beckett'le paylaştı. *Labirentler*, *Ficciones*, *Öteki Soruşturmalar*, *Rüya Kaplanlar*, *Kişisel Antoloji* gibi hikâye ve şiir derlemeleri İngilizceye çevrildi. Borges'le bu söyleşiyi WNCY'den Patricia Marx ile *New York Magazine*'den tiyatro eleştirmeni John Simon gerçekleştirdi.

Bay Borges, kısa süre önce Charles Eliot Norton Şiir Profesörü olarak Harvard Üniversitesinde görev yaptınız. Oradaki öğrencilerle ilgili izlenimlerinizi merak ediyorum.

Borges: Öğrencileri çok ilgili buldum. İçlerinden birisi benim zımbırtılarımın bir parodisini yaptı ve ben de karakterler arasındaydım. Ayrıca çok hoş şiirlerini de verdi bana. Meselâ bu, — bunları yazmış olmayı istemedim, herkes de aynısını isteyecektir — bu mısraların 17.

veya belki 18. yüzyılda yazılmamış olması çok yazık: *"Öylesine temizdi ki zambaklar onun gülleriymi."*

Yazmaya şiir ve denemelerle başladınız ve çok ciddi bir hastalığın ardından hikâye yazmaya başladınız. Diğerlerine tercih ettiğiniz bir tür var mı?

Borges: Şey, sanırım özünde hepsi aynı. Aslında ne yazacağımı veya ne türde yazacağımı — bir makale, hikâye, şiir, serbest uyaklı şiir olabilir — önceden bilmem. İlk cümleyi bulduğumda anlarım ancak; ilk cümle biçimi oluşturduğunda. Sonra aradığım ritmi bulurum. Ve devam ederim. Ama şiir yazmakla düz yazı yazmak arasında, en azından benim için, önemli bir fark olduğunu sanmıyorum.

Yani form ve içeriği yazarken şekillendiriyorsunuz?

Borges: Evet. Bir şey yazacağımı hissettiğim zaman sakinleşirim ve beklerim. Sonra beklediğim şey gelir. Ve kurcalamamak için elimden geleni yaparım. Ve sonra ortaya çıkan şeyi yazarım. Abartılı, süslü yazmaktan ve bu tür şeylerin hepsinden kaçınırım, çünkü bunların kusur olduğunu düşünüyorum. Ve bazen ortaya bir şey çıkar bazen çıkmaz, bu benim elimde değil. Şansa bağlı.

Bir tür ilham...

Borges: Bence ilham çok — çok iddialı bir ifade.

Bu süreç — hayatınızda düzeni olan bir şey midir?

Borges: Hayır, gelir ve gider. Bazen hiçbir şeyin gelmediği kısırlık dönemleri olur. Ama bu dönemlerin geçici olduğunu bilirim. Kimi zaman kendimi bütünüyle tükenmiş hissediyorum, artık hiçbir şey yazamayacağımı hissediyorum sonra biliyorum ki içimde bir şey şekilleniyor. Ve o esnada hareketleniyor; su yüzüne çıkıyor ve ben onu duymak için elimden geleni yapıyorum. Ama bunun mistik bir yanı yok. Sanırım bütün yazarlar yaşıyordur bunları.

Personal Anthology (*Kişisel Antoloji*) hakkında yazdığı yazıda John Simon *realite ile illüzyon ayrımını yapan pek çok yazarın aksine sizin eserlerinizde realitenin illüzyon, ve illüzyonun realite, bu ikisinin bir ve aynı şey olduğuna işaret ediyor.*

Borges: Bir ayrım yapabileceğimizi sanmıyorum. Çünkü ayrım yapabilmemiz için gerçek olup olmadığımızı bilmemiz gerek. Ve öyle sanıyorum ki filozoflar yaklaşık son 2.000—3.000 yıldır bu konuda tartışıp didiştiklerine göre hükme varmak bana düşmez.

“Gerçekdışı şey” veya “gerçekdışı olay” ifadelerini ele alalım — ki bu ifadeler de çelişkili. Çünkü bir şeyden söz edebiliyorsak, hattâ hayal edebiliyorsak o şey gerçektir. Tabii eğer “gerçek” kelimesine başka bir anlam yüklemiyorsanız. Ama bir şeyin nasıl gerçek olmayabileceğini bilmiyorum. Hamlet’in meselâ Lloyd George kadar gerçek olmaması için hiçbir sebep göremiyorum.

Fantastik edebiyatla ilgileniyorsunuz. Bu ilgi fantastik olan için de söz konusu mu?

Borges: Fantastik yazmayı ve fantastik okumayı seviyorum elbette. Ama fantastik dediklerimizin gerçek olabileceğini, gerçek semboller olabileceğini düşünüyorum. Kasıtlı olarak yazmıyorum. Aksine, duygularımın veya düşüncelerimin ifadesi şeyleri yazıyorum. Yani bir anlamda fantastik hikâye yalnızca durumları tasvir eden bir hikâye kadar, hatta ondan da fazla gerçektir. Çünkü sonuçta şartlar değişir ve semboller kalır. Semboller hep oradadır. Buenos Aires’teki bir sokak köşesi hakkında yazarsam o bildiğim sokak değişebilir. Ama eğer labirentler, aynalar, gece, kötülük veya korku hakkında yazarsam bunlar kalıcı şeyler — hep hayatımızda olacak şeyler. Yani bir bakıma fantastik eserlerin yazarları gazetecilerin yazdıklarından çok daha gerçek şeylerden bahsediyordur. Çünkü gazeteciler her zaman sırf kazalardan ve olaylardan bahseder. Ama tabii hepimiz zaman içinde yaşıyoruz. Bence fantastik olan hakkında yazarken za-

mandan kurtulmak ve sonsuz şeyler hakkında yazmak istiyoruz. Sonsuzluğa erişmek için çabamız nafile olsa da elimizden gelenin en iyisini yapıyoruz.

Pirandello'yla herhangi bir biçimde benzerliğiniz olduğunu düşünüyor musunuz?

Borges: Pirandello'yu çok beğeniyorum. Yani mesele oyuncularla izleyici arasındaki o oyun. Ama bu oyunu onun bulduğunu sanmıyorum. Çünkü bir bakıma Cervantes'te de bu oyunu görüyorsunuz. Cervantes'te karakterlerin *Don Kişot*'u okuduklarını hatırladınız mı bilmem. Ve bazı karakterlerin de Cervantes'ten söz ettiklerini, hatta onunla alay ettiklerini. Bu aynı oyun.

Peki ya E. T. A. Hoffman gibi insanlar ve Alman romantikler? Onlara bir yakınlık duyuyor musunuz?

Borges: Hoffman'a hayranlık duymak için elimden geleni yaptım ama beni hep bozguna uğrattı. Çünkü onun çok sorumsuz olduğunu düşünüyorum. Ayrıca çok eğlenceli de bulmuyorum. Lewis Carroll için de sorumsuz diyebilirsiniz ama o ilgimi çekiyor, Hoffman çekmiyor. Ama elbette bu benim kendi hatam yahut aykırılığım diyeyim.

Hoffman'ın sorumsuzluğundan kastınız nedir Bay Borges?

Borges: Şey, eski moda ve bir hayli yapay Amerikan argosuyla ifade edecek olursam kendini acındırmakla suçlayabilirim onu. Poe'ya korkunun sorulduğunu hatırlıyorum; onun anlattığı korkunun Alman Romantiklerden geldiğini düşünüyorlardı. "Korku Almanların değil ruhundur." diye cevap vermişti. Sanıyorum ki kendi hayatı yeterince berbattı, korkuyu kitaplarda aramasına gerek yoktu.

Yazmaktaki gayenizin "bazı felsefi sistemlerin edebî imkânlarını araştırmak" olduğunu söylemişsiniz.

Borges: Pek çok insan benim bir düşünür, bir filozof, hatta bir mistik olduğumu düşünüyor — elbette ancak

şükran duyabilirim bunun için onlara. İşin aslı şu ki gerçekliği karmaşık bulsam da — aslında sürekli daha karmaşık bir hal aldığını düşünüyorum — kendimi asla bir düşünür olarak görmüyorum. İnsanlar hikâyelerimde bunlara yer verdiğim için kendimi idealizme, solipsizme veya kabala doktrinlerine adadığımı düşünüyorlar. Ama ben yalnızca bunlarla neler yapılabileceğini anlamaya çalışıyorum. Öte yandan bunları ilgi duyduğum için kullandığım söylenebilir. Bu doğru elbette. Ama aslında nerede olduğumu bilemeyecek kadar — idealist miyim değil miyim? — karışık zihnim. Ben yalnızca bir edebiyatçıyım ve bunlarla elimden geleni yapıyorum.

Kendinize ait bir dininiz var mı?

Borges: Hayır, yok ama olmasını umuyorum. Elbette, Tanrı'ya inanabilirim, Matthew Arnold'un söylediği anlamda, dürüstlük adına yaratmadığımız bir Tanrı'ya. Fakat sanırım bu biraz fazlaca belirsiz. Galiba biraz daha açıklama istersiniz bu konuda. Benim için Tanrı'dan bahsedecek olursak Tanrı'yı bir insan olarak düşünmekten hoşlanmadığımı söyleyebilirim, her ne kadar insanları sevsem ve muhtemelen kendim de bir insan olsam da. Ama ahlâkla, benim yaptıklarımla fazlaca ilgilenen bir Tanrı'nın işine yarayacağımı sanmıyorum. Tanrı'yı bir çeşit maceracı olarak düşünmeyi — hatta Wells'in düşündüğü gibi — veya belki içimizde bilmediğimiz bir amaca yönelmiş olduğunu düşünmeyi tercih ederim. Kıyamet gününe inanabileceğimi sanmıyorum; ödül ve cezalara, cennet veya cehenneme inanmam zor. Sonelerimden birinde yazdığım gibi — bu konuda hep kendimi veya birilerini taklit ediyorum gibi geliyor — cennet veya cehenneme ve hatta ölümsüzlüğe layık olmadığımı düşünüyorum. Demek istediğim gerekirse ölümsüzlüğü kabullenebilirim. Ama — eğer âhîret diye bir şey varsa — Borges ve onun bu dünyadaki tecrübeleri hakkında hiçbir şey bilmemeyi tercih ederim. Ama kimliğin hafızaya bağlı olduğunu sanıyorum. Ve eğer hafızam silinir-

se ben var olur muyum — yani aynı insan olur muyum bilmiyorum. Elbette bu meseleyi çözmem gerekmiyor. Bu Tanrı'nın işi, eğer varsa. Yani Tanrı'dan veya varsa tanrılardan bana ölümsüzlük verirlerse unutma şansı vermelerini de istiyorum.

Sanırım başka birisi olarak bir kez daha dünyaya gelseydiniz Borges okumak ilginizi çekmezdi.

Borges: Şey, okumazdım, edebiyat için daha iyi bir gelecek umut ediyorum.

İzin verirsiniz sormak istediğim bir başka Alman, Rainer Maria Rilke hakkında ne düşündüğünüz.

Borges: Bilmem. Fazlaca itibar gördüğüne ilişkin bir his var içimde. Onun çok hoş bir şair olduğunu düşünüyorum. Bazı eserlerini ezbere bilirim veya en azından bir zamanlar bilirdim. Ama ona hiçbir zaman fazlaca ilgi duymadım. Ama Alman yazarlardan söz etmem gerekiyorsa bahsedebileceğim bir Alman var. Ve sanırım hayatımın büyük kısmını onu defalarca okuyarak geçirdim — önce İngilizce şimdi de Almanca. Bu yazar tahmin edebileceğiniz gibi Arthur Schopenhauer. Bir filozofu, bir metafizikçiyi seçmem gerekirse Schopenhauer'ı seçerdim. O da olmazsa, memnuniyetle, Berkeley veya Hume'a başvururdum. Yani gördüğünüz gibi gayet eski kafalıyım. Ama ben Schopenhauer'ın on sekizinci yüzyıl insanı olduğunu düşünüyorum. Bence hoş üslubu — benim için "hoş" kelimesinin anlamı büyüktür — ve kullandığı ironi on dokuzuncu yüzyıla değil, on sekizinci yüzyıla özgü. Alman çağdaşlarının kullandığı hantal dile ait değiller. Bir anlamda hepimizin bildiği üzere nefret ettiği Hegel ve Fichte'nin değil, Gibbon ve Voltaire'in çağdaşıydı o.

Bay Borges, bir şekilde sürrealizme borçlu olduğunuzu düşünüyor musunuz? Ultraizm dolayısıyla veya başka şekilde.

Borges: Şey, aslında sürrealizm hakkında fazlaca bir şey bilmiyorum. Ama Ultraizmden daha iyi olduğunu ümit ediyorum, çünkü Ultraizm tam bir zirva ve saçmalık-

tı. Bu çoğu eski Ultraistin hissettiği şeydir. Çocukça bir şakadan ibaretti ve umuyorum ki bunu aştık. Ama yine de bazen yazarken çok aptalca metaforlar kullanıyorum ve biliyorum ki bu benim pusuda bekleyen ve yazdığım her şeyi mahvetmek için uğraşan eski halim, 1920'lerdeki halim. *Peki bu metaforları ne yapıyorsunuz, fırlatıp atıyor musunuz, yoksa kullanıyor musunuz?*

Borges: Saklıyorum, muhayyel yazarlara atfediyorum bu şekilde onları parodi için kullanıyorum. Çünkü bir şekilde kullanmam gerek bunları. Ve belki gizliden gizliye seviyorum o metaforları.

İlginizi çeken, yakınlık duyduğunuz çağdaş yazarlar var mı?

Borges: Şey, eğer çağdaş yazarlardan söz etmem gerekirse, aklıma Platon, Sir Thomas Browne, Spinoza, Thomas de Quincey, Emerson ve elbette Schopenhauer gelir. Belki, neden olmasın? Angelus Silesius, Flaubert gelir. Bu böyle devam eder. Ama burada ben yalnızca Ezra Pound'un söylediğini tekrarlıyorum: "Sanatın bütünü çağdaştır." — ve bence haklıydı. Bir adamın, sırf benimle aynı yüzyılda yaşama tecrübesini paylaştığı için yıllar önce ölmüş bir adamdan daha kıymetli olmasına anlam veremiyorum. [Sonuçta bir yazarı okuyorsam o çağdaştır — yani bugüne aittir.] Yani bence "modern" kelimesinin bir anlamı yok ve "çağdaş" da "modern" in eşanlamlısı. Bence her ikisi de anlamsız.

Edebiyat ve felsefe bilginizle tanınıyorsunuz. Sizin için anlamlı olan başka sanat dalları var mı, resim veya müzik?

Borges: Şey, müzik konusunda çok cahilim. Ancak cehaletimi mazeret gösterebilirim. Ama Bioy Casares ve ben yazarken müzik dinliyorduk. Ve bazılarının bizi harekete geçirdiğini, bize bir tür güç, tutku, kuvvet verdiğini fark ettik. Bu eserleri dinlerken daha iyi yazıyorduk. Sonra kimin eserleri olduğunu anladık. Bunlar Brahms'ın eserleriydi. Müzik hakkında bütün bildiğim bu. Bilgim burada bitiyor. Ama bir bakıma Brahms'a şükran borçlu-

yum. Çünkü onun müziğini dinlerken daha mutlu, daha güçlü ve daha tutkulu hissediyorum kendimi. Bu lütuf için ona teşekkür etmeliyim sanırım. Ama tabî bu lütfu anlamıyor ve izah edemiyorum.

Bay Borges bir konu çok nadir yer buluyor eserlerinizde; cinsellik. Bunun sebebi nedir?

Borges: Sanırım sebebi bu konuda çok fazla düşünmem. Yazarken kendi duygularımdan kurtulmaya çalışıyorum. Sanırım sebebi bu. Ama bir başka sebebi daha var. Bu da konunun tümüyle tüketilmiş olması ve artık benim yeni veya ilginç bir şey söylememin mümkün olmaması. Ele aldığım diğer konuların da tüketilmiş olduğunu düşünebilirsiniz. Meselâ yalnızlık, kimlik. Ama yine de zaman ve kimlik meseleleriyle yapabileceklerimin Blake'in "Hayallere cinsel bir nifak sokmak, hayat ağı üzerinde gözyaşı dökmek" diyerek bahsettiği konudan daha fazla olduğu fikrindeyim. Şey, hayallere cinsel nifak katıp katmadığımı bilmiyorum. Öyle olduğunu sanmıyorum. Ama sonuçta benim işim hayaller dokumak. Sanırım malzemeyi seçme şansım olmalı.

Paris Review'le yapılan bir röportajda okuyucuya ulaşma kaygınızla alay etmiştiniz. İlk kitabınızın sadece 37 nüsha sattığını ve bundan hoşnut olduğunuzu çünkü o 37 insanla kendinizi özdeşleştirme fırsatı bulduğunuzu söylemiştiniz.

Borges: Çünkü sonuçta bin nüsha satmakla hiç satmamak aynı şey, değil mi? Sonsuz ve sıfır birleşir. Ama 37 kişi böyle değil; — yüzleri, hayat şartları, zevkleri, nefret ettikleri, yakınları olan insanlar. Bu yüzden 37 nüsha satınca çok memnun oldum. Ama abartıyor da olabilirim, 21 veya 17 de olabilir.

Sizin için geniş bir kitleye ulaşmak gerçekten bu kadar önemsiz mi?

Borges: Bence asıl istediğim tek bir kişiye ulaşmak. Bu kişi ben olabilirim, bütün bildiğim bu. Benim ülkemde yazarların okura ulaşma kaygısı yoktur. Belki okur bu-

lamayacaklarını bildikleri içindir. Alçakgönüllülük değil kendini bilmek. Ama bir yazarın çok ünlü olmaması onun yararına. Çünkü bir ülkede yazarın ünlü olma imkânı varsa ün için kalabalığın istediği gibi yazar. Ama kendi ülkemde ben, kendim ve belki birkaç arkadaşım için yazıyorum, bu yeterli gelmeli. Ayrıca yazdıklarımın kalitesini de yükseltebilir. Ama eğer binlerce kişi için yazıyor olsaydım onların hoşuna gidecek şeyler yazardım. Ve okurlar hakkında hiçbir şey bilmediğim için onlar hakkında belki kötü bir fikir edinebilirdim, bunun çalışmalarım bir faydası olacağını sanmıyorum.

Pek çoğumuzun son dönemde sanattaki — genel olarak sanat dallarındaki — yönelimlere ilişkin kaygıları var, Ortega'nın deyimiyle sanat dallarında yabancılaşma olabileceği hissi var. Siz tehlike seziyor musunuz?

Borges: Bu tehlikenin bilhassa bugün geçerli olması için bir sebep göremiyorum. Sonuçta binlerce insan yazıyor, bunların arasından birkaç yazar çıkarsa bu yeterli olmalıdır. Demek istediğim biz geçmişe hayranlıkla bakıyoruz, çünkü Shakespeare, Marlowe ve başka isimler vardı. Ama sonuçta bize ulaşan isimlerden bahsediyoruz. Sanırım her dönemde sanatın bayağılaştığı söylenebilir. Ama gelecekte okunmaya değer bir iki yazar yetiştirebiliyorsak çok sayıda kötü yazarın olmasından endişelenmemeliyiz bence.

Kötü yazarların çokluğundan değil de kaliteli sanatın veya kaliteli denen sanatın yöneliminden bahsediyorum, giderek daha fazla bilimsel veya entelektüel olmayan, kendini yok eden ve zaman içinde sanat karşıtı bir eğilime dönüşmesi muhtemel görünen değerlerin etkisine giriyor gibi.

Borges: Sanatın belirli bir şekilde üretildiğini mi düşünüyorsunuz; meselâ, edebiyatın sadece sözlü olduğunu, resmin sadece şekiller, çizgiler, belirli desenlerle uğraştığını?

Bence sanatçının teorisine zıt gelişmelidir. Diyelim ki bir yazar çok anlamsız şiirler yazıyor veya diyelim ki tek

önemsediği ifade biçimleri ama aynı zamanda çok anlamlı bir şey söylüyor ya da daha doğrusu öneriyor olabilir. Çünkü sanat çok esrarengiz. Sanata zarar verilebilir mi bilmiyorum. Böyle bir düşünceniz varsa mantığa fazla önem veriyorsunuz demektir. Bana kalırsa yazarken içimizde bir şey teorilerimize rağmen gelişir veya gelişmelidir. Yani teoriler çok önemli değil bence. Estetik ekollerinin çok önemli olduğunu düşünmüyorum. Onları ne için kullandığınızdır veya her yazarın ne yaptığıdır önemli olan. Bir yazarın kendisini entelektüel veya anti-entelektüel olarak nitelemesiyle ilgilenmiyorum. Benim asıl ilgilendiğim onun ortaya çıkardığı şey.

Bu noktada ilginiz ne yönde, bu sıralar macera duygunuz sizi hangi yöne sevk ediyor?

Borges: Pek çok planım var. Bunlardan birisi sade hikâyelerden oluşan bir kitap yazmak. Sanırım labirentlerden, aynalardan ve aslında bir başkası olan insanlardan çok sıkıldım. Birkaç ay önce Rudyard Kipling'in gençliğinde yazdığı — tabii, daha sonraları daha karmaşık kurgularla devam ettiği — çok sade hikâyelerden oluşan *Plain Tales from the Hills* çalışmasını yeniden okuyordum ve ben de böyle sade bir hikâye yazmayı deneyebilirim diye düşündüm, bir tane yazdım. Ve bu tarzda başka hikâyeler de yazmak istiyorum. Yani basit karakterleri olan hikâyeler — tabii basit karakter diye bir şey varsa. Planlarımdan biri bu. Diğer planım ise Eski İngiliz ve Eski Nors edebiyatları yazmak. Malumat kitabı değil, şiirin Saksonlar ve Norslar için anlamlı olabileceğini anlatmayı düşündüğüm, kendi fikirlerime yer vereceğim bir kitap olacak. Yani yazmayı düşündüğüm bu iki kitap.

Belki eski kurgularıma da başvurabilirim, kim bilir. Birkaç fantastik hikâye yazabilirim. Ama onlardan uzak durmak için elimden geleni yapacağım. Ancak yazmam konusunda çok ısrarcı olurlarsa yazarım.

Jorge Luis Borges

L. S. Dembo / 1969

The Contemporary Writer: Interview with Sixteen Novelists and Poets, (Çağdaş Yazarlar: On Altı Yazar ve Şairle Söyleşiler), L. S. Dembo ve Cyrena N. Pandom, The University of Wisconsin Press, ss. 113-21. Copyright 1972. The University of Wisconsin Press'in izniyle basılmıştır.

Söyleşi Madison, Wisconsin'de 21 Kasım 1969'da L. S. Dembo tarafından İngilizce gerçekleştirilmiştir.

Soru: “Valéry as Symbol” (Sembol Olarak Valéry)* makalenizde Valéry'nin “her fenomene duyarlı olan ve her fenomenin onda sonsuz düşünceler silsilesini harekete geçiren bir uyarıcıya dönüştüğü,” bir adamın, benliğin farklı boyutlarının ötesine geçmiş ve kendi içinde hiçbir şey olmadığını söyleyebileceğimiz bir adamın sembolü olduğunu yazmıştınız. Bir sembol olarak Borges hakkında ne söylemek istersiniz?

Cevap: Şey, fazla bir şey söyleyebileceğimi sanmıyorum çünkü bu sembol başkaları tarafından benim için yaratıldı; yani ben kendim hakkında pek düşünmem

* *Öteki Soruşturmalar*, çev. P. B. Charum, T. Armaner, İletişim 2005. -ed.n.

ama öyle görünüyor ki pek çok insan benim hakkımda düşünüyor. Yani bir anlamda ben kendimin değil onların eseriyim. Bir şiir veya hikâye yazarken yazdığım şeyi düşünürüm, bir felsefem yoktur; aktarmaya çalıştığım bir mesajım yoktur. Ben gerçek bir düşünür değilim. Hayat ve her şey karşısında, bilhassa kitaplar karşısında kafası karışmış — genel anlamda kafa karışıklığı hoş olan — bir adamım. Babamın İngilizce kitaplığı çok zengindi ve ben o kitapları defalarca okurdum. O kitaplıktan okuduğum ilk romanlardan biri sayesinde tanıştım Amerika'yla: *Huckleberry Finn*. Sonra *Roughing It*'i ve Twain'in diğer kitaplarını okudum. Ve tabii sonra Edgar Allan Poe'ya ve de Longfellow'a — buna nasıl bakarsınız bilmem — geçtim. O zamandan beri başka yazarlar da tanıdım: Emerson, Melville, Hawthorne, Thoreau, Henry James. Bir diktatör tarafından işimden atılıp hayatımı kazanmak için konferans vermem gerektiğinde verdiğim ilk konferanslar *literatura norteamericana clásica* (Klâsik Kuzey Amerika Edebiyatı) hakkındaydı; bu yazarlar üzerine konuştum. Bu konferansların öncesinde kalabalık önünde konuşmamıştım ve tabii çok korkuyordum, tıpkı şimdi burada konuşurken korktuğum ve titrediğim gibi. Kelimeler boğazıma takılacak diye çok korkarım.

Soru: Ama bir şekilde takılmıyorlar.

Cevap: Takılmıyorlar, ama yine de sahne korkusuyla ilgili her şeyde çok tecrübeliyim. Yıllar geçtikçe korkum artıyor.

Soru: Kesinlikle anlaşılmıyor.

Cevap: Ben görebiliyorum.

Soru: Neyse, şu soruyla devam edelim: kullandığınız başlıca konulardan biri zihnin gerçekliği etkileme veya dönüştürme kabiliyeti. "Tlön, Uqbar ve Orbis Tertius"daki dünyanın kusursuz dönüşümünü kastediyorum. Gerçek dünya Tlön'ün görüntüsüne bürününce

hayali Tlön gezegenine hâkim idealizmin doğruluğu ispatlanmış gibi görünmektedir. Siz gerçekte idealist misiniz yoksa idealist akıl yürütmenin mümkün kıldığı paradoksların keyfini mi çıkarıyorsunuz, yoksa her ikisi de mi?

Cevap: Şey, babam — sürekli ondan bahsediyorum galiba, onu çok severdim ve hâlâ hayatta olduğunu düşünüyorum — psikoloji profesörüydü, bana ben küçük bir çocukken, idealist felsefenin bilmecelerinden bahsetmeye başladığını hatırlıyorum. Satranç tahtasıyla bana Zenon, Achilles ve kaplumbağa paradoksunu ve buna benzer şeyleri anlattığını, anlatmaya çalıştığını hatırlıyorum. Eline bir portakal alıp “Portakalın tadının portakala ait olduğunu mu düşünüyorsun?” diye sorduğunu da hatırlıyorum. Ben de “Şey, bunu bilemem. Portakalın tadına bakmam gerekir ama portakalın sürekli kendi tadına baktığını sanmıyorum.” diye cevap vermiştim. “Bu gayet iyi bir cevap,” deyip sonra şöyle sormuştu; “Eğer gözünü kapatır ve bütün ışıkları söndürürsen portakalın rengi nedir?” Berkeley veya Hume’dan söz etmemişti ama ne olduğunu hiç söylemese bile bana idealist felsefeyi öğretmişti, söylememesi de beni ürkütmek istemediği içindi. Ama bana pek çok şey öğretti, bunları sanki çok sıradan şeylermiş gibi öğretiyordu. Bana felsefe ve psikoloji anlattı — onun alanıydı — ders kitabı olarak da William James’i kullandı. Bana bütün bu şeyleri öğretiyor, bir şey öğrettiği şüphesini de uyandırmıyordu bende.

Soru: Az çok idealizmle büyüdüğünüzü söyleyebilir misiniz?

Cevap: Evet, şimdi insanlar bana gerçekçi olduklarını ve benim de gerçekçi olup gerçekliği düşünmem gerektiğini söylediklerinde, bir rüya veya bir düşüncenin neden meselâ şu masa kadar ya da Macbeth’in bugünün gazetesi kadar gerçek olmadığını merak ediyorum. Bunu pek anlamıyorum. Sanırım kendimi tanımlamam gerekir-

se felsefî anlamda idealist olduğumu söyleyebilirim. Ama kendimi tanımlamak zorunda mıyım bilmiyorum. Merak etmeyi ve kafa yormayı tercih ederim, çünkü bunu çok keyifli buluyorum.

Soru: Bu bana eserlerinizde tekrarlayan labirent imajını hatırlattı.

Cevap: Evet, her yerden bitiveriyor. Şaşkınlık ve kafa karışıklığının en açık sembolü, öyle değil mi? Bu, zih-nime çocukken gördüğüm bir gravürden yerleşti, dünyanın yedi harikasının gravürüydü ve içlerinden biri bir labirentti. Daire biçiminde bir labirentti ve etrafında palmiye ağaçları vardı. Her neyse, eğer dikkatlice bakarsam, yakından bakarsam merkezindeki canavarı görebilirim diye düşünmüştüm. Her nasılsa gravürden korkmuştum ve annem “Kitabı sevdiğine göre odana götürebilirsin,” dediğinde “Hayır, hayır, kitaplıkta kalsın,” demiştim, çünkü canavarın kitaptan fırlamasından korkuyordum. Tabii, ona sebebini söylemedim. Çocuklar çok çekingen-dir. Bir şeyin olmasından çok korktuğunuzda bunu söylemezsiniz. Gerçekten çok esrarengiz bir resimdi.

Bir de İngilizce sözlükte sfenks resmi vardı. O zaman korkularımın üzerine gitmek istemiştım; kendi kendime şimdi “altı” kelimesine bakacağım ve o küçük resmi göreceğim demiştim, sonra açar açmaz kapattım kitabı.

Soru: Canavar hiç çıktı mı labirentten?

Cevap: Şey, iki sone yazmıştım; ilkinde taşlı tozlu koridorlarda yolunu bulması gereken bir adam vardı. Adam karanlıkta uzaktan gelen bir kükreme duyuyor. Sonra kumda ayak izlerini fark ediyor ve biliyor ki bunlar canavarın ayak izleri ve canavar onun peşinde, bir anlamda o da canavarın peşinde. Canavar kuşkusuz onu parçalayıp yutmak istiyor ve adamın da hayatta tek istediği gezmeye devam etmek olduğundan o da o ânı sabırsızlıkla bekliyor. İkinci sonede daha ürkütücü bir fikre yer veriyordum — canavarın olmadığı fikri — ki bu, ada-

mın sonsuza dek dolaşmasıydı. Bu fikir Chesterton'un Father Brown* kitaplarından birinde yer alan cümleden geliyor olabilir. Chesterton "insanı gerçekten korkutan şey merkezi olmayan bir labirenttir," demiştir. Sanırım aklından geçen tanrısız bir evrendi ama ben içinde canavar yaşamayan bir labirenti düşünmüştüm. Yani bir şey feci ise anlamsız olduğu için öyledir.

Soru: Evet, benim de kastettiğim bu...

Cevap: ... Çünkü canavar labirenti anlamlı kılıyor, en azından böyle tuhaf bir yapı içinde yaşamak için uygun bir yaratık olduğunu düşünüyor insan.

Soru: Labirent, içinde canavar varsa anlamlı oluyor.

Cevap: Evet, eğer canavar yoksa bütün bu şey inanılmaz bir hal alıyor. Bir canavarın etrafına inşa edilmiş korkunç bir yapı ve bu bir biçimde makul. Ama eğer canavar yoksa her şey anlamsız hale geliyor ve bu evren için de geçerli, bildiğimiz kadarıyla.

Soru: Thomas Hardy de bir şiirinde, sanırım şiirin adı "Hap" (Tasadüf) idi, benzer bir fikre yer veriyor mu? Şiirde eğer evrenin kötü olduğunu bilse kabulleneceğini söylüyor ama biliyor ki her şey tesadüfî ve çaresizliği bu yüzden.

Cevap: Hardy'in şiirlerini beğeniyorum ama bahsettiğiniz şiiri okumadım. Biliyorsunuz 1955'de kaybettim görme yeteneğimi ve tabii başka okurların ve genç zihinlerin — genç gözler ve genç hafızalar — yardımına başvurmak zorunda kaldım, yani önceden okunmuş şeylere tâbiyim. Ama tesellim şu ki hafızam zayıf, bu yüzden bir şeyi hatırladığımı sanırken çarpıtıyorum ve belki de yeni bir şey uyduruyorum.

* Father Brown, İngiliz yazar Chesterton'un yarattığı hayalî bir detektiftir. Chesterton bu karaktere elli iki hikâyede yer vermiştir. Bu hikâyeler daha sonra beş kitap şeklinde bir araya getirilmiştir. ç.n.

Soru: Belki de sanatçı olmanın anlamı budur.

Cevap: Evet, eğer bütün hatıralarımın doğruluğundan emin olsaydım bu kadar hayalperest veya yaratıcı olamazdım.

Soru: Unutkan Funes^{*} olmaya temayülünüz var.

Cevap: Hayır, Funes'e bakınca hafızası yüzünden ölen bir adam, hafızası yüzünden düşünemeyen bir adam geliyor aklıma; çünkü fikirleri yok onun. Düşünmek için bazı şeylerin arasındaki küçük farkları unutmak gerekir. Hâlbuki Funes bunu yapamıyor. Ama o hikâyeye benim için uykusuzluk metaforu gibiydi; çünkü çok uykusuzluk çektim.

Soru: "Uykusuzluğun dayanılmaz berraklığı"ndan söz etmişsiniz.

Cevap: Uykusuzluğun dayanılmaz berraklığı. Arjantin İspanyolcasında 'uyanmak' anlamında yaygın olarak kullanılan bir kelime vardır: *recordarse*, kişinin kendisini hatırlaması. Uyurken kendinizi unutursunuz — aslında hiç kimse olursunuz, rüya esnasında birisi olsanız da. Sonra aniden uyanır ve "kendinizi hatırlarsınız"; "Ben falancayım, falanca yerde, falanca yılda yaşıyorum" dersiniz. *Recordarse* çok yaygın kullanılan bir kelime ve kimse'nin bu kelimenin bütün çağrışımlarını^{*} kavrayabildiğini sanmıyorum.

Soru: Labirente dönecek olursak, bana öyle geliyor ki bu imaj yalnızca eserlerinize uygun olmakla kalmıyor aynı zamanda eserinizin temel paradoksunu oluşturuyor; yani zihnin, tarihin ve dünyanın "zengin simetrilerinin" yalnızca kargaşa veya muamma yarattığı fikrini.

Cevap: Bu esrardan keyif alıyorum. Korkusunu, kimi zaman da ızdırabını duymakla kalmıyorum aynı za-

* Yazarın "Funes the Memoriosus" (Bellek Funes) hikâyesine atıf var. Hiçbir şeyi unutamayan (memoriosus) Funes'in aksine Borges unutmuyor (immemoriosus). -ed.n.

manda diyelim ki bir satranç probleminin veya iyi bir detektif romanının verdiği zevki duyuyorum.

Soru: Başka bir ifadeyle “endişe” duymuyorsunuz?

Cevap: Hayır, duymuyorum. Veya duyuyorum, kimi zaman duyuyorum ama bu hisse değer vermiyorum ya da bu hisle gurur duymuyorum. Bu bana diyelim ki baş ağrısı veya diş ağrısı gibi geliyor ve bundan kurtulmak için elimden geleni yapıyorum.

Soru: Bazen bir hikâyenin anlatıcısının Borges’le özdeşleşecek gibi olduğunu ama “Borges ve ben”in ortaya koyduğu gibi Borges’in birden fazla kişi olduğunu görüyorum. *Ficciones*’in karakterleri kimi zaman Borges’in kâbusları kimi zaman da düşleri olabilir mi, yoksa bu karakterler onların çıkmazlarına entelektüel ilgi duyan müstakil bir yaratıcının eserlerinden mi ibaret?

Cevap: Bazen düşlerin tesirinde kalıyorum. Ama yalnızca iki kez rüyalarımı yazdım. Birine “Episode of the Enemy” (Düşmanın Serüveni) adlı bir skeçte yer vermiştim, diğer rüyaya Nors dilinde “Tanrıların Şafağı” anlamına gelen *Ragnarök* adını verdim. Bu iki rüya neredeyse olduğu gibi yazılmıştır. Daha inandırıcı hale getirmek için birkaç ayrıntıyı değiştirdim. Bunun dışında farkında olmadan rüyaların etkisi altında kalmış olabilirim.

Soru: Daha geniş anlamıyla rüyaları kastediyorum.

Cevap: Edebiyat ve düşlerin ayrı şeyler olduğunu sanmıyorum. Tabîî hayat pek çok kez hayale benzetilmiştir. Ama sanırım bir hikâye hayal ettiğinizde aslında onun düşünüyüşünüzü görüyorsunuz, aynı zamanda bunu farkında olarak yapıyorsunuz. Yani düş görüyorsunuz ve düşü yönlendirmeye, ona bir son vermeye çalışıyorsunuz. Düş görmek ve düş gördüğümün farkında olmak benim çok sık yaşadığım bir tecrübe — sanırım siz de yaşamışsınızdır. Bu son birkaç yılda olan bir şey; uykuya geçmeden rüya görmeye başlıyorum. Meselâ biliyorum ki yataktayım; nerede olduğumu biliyorum ve içeriye birisinin gel-

diğini görüyorum, biliyorum ki içeri giren kişi bir düş ve sonra anlıyorum ki birazdan uykuya geçmiş olacağım. Uykunun geldiğinin bir işareti bu. Kuzenlerimden birine sordum, o da aynı hissi duyduğunu söyledi. Bazen yalnızca uyanmadan önce değil uykuya dalmadan önce de rüya görüyormuş.

Kişi uykuya dalmadan rüya görüyorsa uykusuzluk endişesi duymasına gerek yoktur, birkaç dakika içinde derin bir uykuya dalmış olacaktır ve daha karışık bir şekilde rüya görecektir; başka karakterler, konuşan başka insanlar vesaire.

Soru: Karakterlerinizin sizin bir yönünüzü temsil ettiğini söyleyebilir misiniz?

Cevap: Evet, temsil ediyorlar, hepsi. Ama karakterlerimin benimle alay etmesi oyununu da oynuyorum. Hikâyelerimde rezil de oluyorum. Karakterlerin çoğu aptal, bana oyun oynuyorlar ve benimle alay ediyorlar. Aslında hikâyelerimde çoğunlukla çok kötü bir rolüm var.

Soru: Entelektüel anlamda etkileyici olsalar da bütün karakterlerin bir çeşit zayıflığı var sanki: meselâ Averroes. Aristoteles'in "trajedi" ve "komedi"yle ne kastettiğini bilmiyor; İslam'ın telkin ettiği düşüncelerle kayıtlı.

Cevap: Evet, o hikâyede Averroes'u düşlediğim biçimde çok zeki ama temsilini görmediği için trajedi ve komedinin ne anlama geldiğini bilmeyen bir adamı anlatıyorum. Tahmin bile yürütemiyor. Bu hikâye etkileyiciyse çok zeki bir adam çok basit bir hata yaptığı içindir. Hikâyenin özü bu.

Soru: Bir hata mı yoksa düşünme biçimiyle ilgili bir yanıltmaca mı? Yapabilecekleri ne olursa olsun çevresi ve tecrübesiyle sınırlı.

Cevap: Onun herkese emsal olduğunu düşünüyorum, çünkü neticede her şeyin toplamına kıyasla bir ferdin bildiği çok sınırlıdır. Hikâyede şunu hissediyorsu-

nuz, tabîî eğer hikâye amacına ulaşabilmişse, kahraman ne kadar zeki olursa olsun trajedinin anlamını kavrayamaz çünkü Renard'ın Averroes hakkında yazdıklarından okuduğum kadarıyla şunu anladım ki Averroes komediden bahsederken kaderi övüyor fakat trajediden bahsederken kaderi hicvediyor, çünkü bunlar hakkında bilgisi olsa da sahne konusunda bilgisi yok.

Soru: O herkesi temsil ediyor yani. Aynı şekilde yazarı da temsil ediyor mu?

Cevap: Evet, şüphesiz temsil ediyor.

Soru: Yazarın kendisi labirentte, muhakemesi safsa-tadan ibaret, labirentin koridorlarına hapsolmuş. Asla oradan çıkamayacak ve gerçeği bulamayacak.

Cevap: Gayet tabîî. Herkes derken kendimi dâhil ediyorum. Böyle söyleyeyim. Şimdi bir anekdot anlata-yım, izin verirseniz. Buenos Aires'te gerçekleşti bu anla-tacağım. Bir oyunla bütün ülkeyi gezen bir oyuncu vardı, halkın peşini bırakmadığı bir *gauchoyu* oynuyordu. Bir kasabaya geldiğinde insanların ilgisini çekmek için oynadı-ğı kahramanın adını yörenin "Billy the Kid"inin adıyla değiştirmesini söylediler. Oyunun sahnelenmesinden bir-kaç gün önce yaşlı bir adam oyuncunun yanına geldi. Çe-kingen bir adamdı; resimlerini görmüştüm. Zamanında çok adam öldürmüştü; sakalı kırlaşmıştı, ufak tefek bir adamdı. Nasıl konuşulacağını pek bilmiyordu — hayatı-nı öldürerek ve polisten kaçarak geçirmişti. Sonra dedi ki "Duydum ki birisi sahneye çıkacakmış ve ben olduğunu söyleyecekmiş. Ama seni şimdiden uyarayım, kimseyi kandıramazsın, ben burada yaşadım ve herkes benim kim olduğumu bilir." Oyuncu adama sahne sanatının ne olduğunu anlatmaya çalıştı ama bu zavallı *gaucho* bunu nasıl anlayabilirdi? Sonunda yaşlı *gaucho* dedi ki, "Ta-mam, belki de sen haklısın. Sen okumuşsun, bense cahil biriyim. Bütün hayatımı polisten kaçarak ve polisle çarpı-şarak geçirdim ama seni uyarıyorum yaşlı da olsam başı-

mın çaresine bakarım ve eğer birisi sahneye gelip ben olduğunu söylerse oraya gelip onunla dövüşürüm." Ve böylece oyun oynanamamıştı.

Soru: Yani zekâsına rağmen Averroes'un derdi cahil *gauchon*unkıyla aynıydı. Müsaade ederseniz başka bir soruya geçmek istiyorum. Coleridge hakkında bir makalenizde bütün edebî eserlerin aslında tek bir eser olduğu ve bütün yazarların aynı kişi olduğu fikrine değinmiştiniz.

Cevap: Evet, bu fikri Emerson'dan aldım, hepsinin her şeyi bilen veya her şeyi düşünebilen bir "beyefendinin" eseri olduğunu söylüyor. "Beyefendi" kelimesi orada çok güzel durmuş. Çünkü eğer "adam" deseydi pek anlamı olmazdı, ama bir beyefendinin... Diyelim ki Shakespeare'in bütün trajedilerini onun yerine yazmış olduğu fikri...

Soru: Şey, sanırım kelime Emerson'un kendi nezaketini ifade ediyor.

Cevap: Evet, ama kibarlığı kusur olarak görmüyorum. Bence cesaretlendirilmeli. En azından ben bir beyefendi olmaya çalışıyorum, bu konuda pek başarılı olamasam da.

Soru: Peki *Ficciones*'in bu evrensel esere katkısının ne olduğunu düşünüyorsunuz? Geleneksel edebiyatın bir parçası mı?

Cevap: Bence unutulmaya yüz tutmuş anılardan ibaret. Kitapta orijinal tek bir satır olduğunu sanmıyorum. Bence yazdığım her satır için bir kaynak bulunabilir veya belki bu uydurmak dediğimiz şeydir — anıları birbiriyle karıştırmak. Tanrı'nın kâinatı yarattığı biçimde yaratmaya muktedir olduğumuzu sanmıyorum.

Jorge Luis Borges

Selden Rodman / 1969

Tongues of Fallen Angels (Günahkâr Meleklerin Dilinden) ss. 5-37. Copyright © 1974, Selden Rodman, New Directions Publishing Company'nin izniyle basılmıştır.

“Şiirin İngilizceden başka bir dilde yazılabileceğini anladığımda çok yaşlanmıştım.”

I.

Borges'i ilk gördüğümde Buenos Aires Millî Kütüphanesinde büyük bir konferans masasında oturmuş boşluğa bakıyordu. Orta yaşlarında devrî zaman hakkındaki “metafizik” fabllarıyla dünya çapında ün kazanmış ve şimdi yetmişlerinde, görme duyusunu neredeyse tamamen yitirmişken tekrar şiir yazmaya başlayan Arjantin'in büyük şairinden çok yılgın, yorgun bir idareciye benziyordu ilk bakışta. Bastonuna dayanarak ayağa kalkıp dirseğimi biraz yukarisından kavradığı ve edebiyat tutkusunu (çok samimi ifadelerle) ve pek çok modern şeye ilişkin hoşnutsuzluğunu coşkuyla aktarmaya başladığı zaman; düşen göz kapaklarının altındaki o keskin mavi gözlerdeki parlıtyı ve neredeyse gotik denebilecek kemikli yapısıyla seyrek kır saçların ve dağınık kaşlarının çevrelediği biraz

sarkmış, o aristokrat, kendini işine adanmış yüzü fark ettim. İngilizceyi akıcı biçimde ama neredeyse İskoçlarınkine benzer bir aksanla konuşuyordu. Konuşmaya başladığında durdurmak kolay değildi çünkü sizi ona yaklaştıran, gözünüzün içine bakan şaşırtıcı bakışları vardı ve sık sık beyaz dişlerini açık eden bir gülümsemeyle kendi esprilerine gülüyordu; sizi gördüğü fikrinden kendinizi almanız imkânsızdı.

Yakın zamanda Pablo Neruda'yı gördüğümü duyduğunda Şilili büyük rakibi hakkında konuşmaya başladı ve ardından meseleye daha dolaylı yaklaşmak için durdu.

"Brezilya üzerinden geldiniz Şili'den." dedi "Arjantin'e geldiğinizde ne fark gördünüz?"

"Buenos Aires sokaklarında tek bir zenci bile görmedim," dedim "buna alışamadım, hiç köle yok muydu burada? Onların çocukları yok mu?"

"Ben de izah edemem," dedi "Çocukluğumda zencileri her yerde görürdüm. Bütün hizmetçilerimiz ve işçilerimiz zenciydi. Belki kendimizi size yakın hissetmeye başlamamızın sebeplerinden biri de budur. Burası beyazların ülkesiydi, Kızılderililerin veya Peru ve Bolivya gibi melezlerin değil — veya Afrika'nın bir uzantısından ibaret olan Brezilya'ya benzemiyordu, değil mi?"

"Pek öyle sayılmaz," dedim, "her ne kadar siyahlar bu eşsiz kültürün en önemli parçasını teşkil ediyorsa da. Edebiyatlarını bildiğinizi sanıyorum."

"Edebiyatları var mı?"

"Zengin bir edebiyatları var, klâsikleri de. Machado de Assis'i okumuş olmalısınız."

"Hayır."

"Euclides da Cunha'yı?"

"Evet. Kitabı topluma dair bir ilginin sonucuydu, yanılıyor muyum? Aynı döneme ilişkin yazılanların

Cunningham-Graham versiyonunu okuyup gerçek bir yazarın konuyu nasıl ele aldığını görene kadar etkileyici de bulmuştum."

Cabral de Melo veya Vinícius gibi önemli çağdaş şairleri de duymamıştı ama Carlos Drummond de Andrade'nin kimi şiirlerine "bir zamanlar âşinalığı" vardı. Drummond'un en azından komünist parti üyesi olduğu otuzlu yıllarda Neruda'yla oldukça yakın olduğundan bahsettim. "Ama Neruda" diye devam ettim söze "yazdıklarınıza duyduğum hayranlığı ifade edince sizi şaşırtmayacağını düşündüğüm bir şey söyledi. 'Edebiyat' dedi 'iyi bir biftek gibidir ve başka edebiyatlardan toplanamaz.' "

Gülümsedi. "Bu söze verilen pek çok farklı karşılık var," dedi. Sustu.

"En iyiyi seçerken başvurduğunuz kadim kaynak nedir?" diye sordum.

"Dr. Johnson'ın *Sözlük*'ü" dedi. "Önsözü, — ki pek çok farklı edebiyattan müteşekkildir — çok önemlidir. Bu nüshayı bana Sing Sing'den bir adam göndermişti."

"Hapishane?"

"Hayır. Kasaba."

"Fakat o isimde bir kasaba yok artık. Adını Ossining olarak değiştirdiler. Size onu gönderen bir mahkûm olmalı, Borges!" dedim.

Fikir hoşuna gitti. "Evet, bir on sekizinci yüzyıl tutsağı. Hapsolmak için ne kadar güzel bir yer. Bütün o Latinizm varken!"

"Johnson tarzı bir soru sorabilir miyim size?"

"Bir kulede bir bebekle kilitli kalsanız ne yaparsınız gibi mi? "

"Kesinlikle. Bir seyahat kitabı yazıyorum, biliyorsunuz. Arjantin'in en çok ihtiyaç duyduğu şey nedir?"

Uzun uzun düşündü. "Daha fazla meraklı zihne, herhalde — sizin gibi. İçeri girdiğinizde masada duran kızı gördünüz mü? İnanabiliyor musunuz? Annesi bir gün kitaplarını yakmış. Şöyle söylemiş; 'Bizler sıradan insanlarız. Kitaplara ihtiyacımız yok.' Bizim karşı olduğumuz şey bu."

"Neruda hakkında söyledikleriniz — ?"

"Elbette, iyi bir şair. İlk zamanlarda yazdığı şiirlerin bazıları çok iyi. Ama sonra Güney Amerikalı diktatörleri topa tuttuğu bir kitap yazdı — ve Juan Perón'a kitapta yer vermedi."

"Neden?"

"Perón o zaman iktidardaydı. Öyle geliyor ki Neruda'nın Buenos Aires'teki yayıncısıyla arasında sonuçlanmamış bir dava vardı. O yayıncı muhtemelen sizin de bildiğiniz gibi onun temel gelir kaynağıydı."

Bu gözlemin doğruluğunu ve içerdiği imaları sorguladım; belki ancak yabancılar mücadelecî sevgilisi Evita Duarte'nin ısrarı üzerine eski toprak oligarşisini kökünden sarsan yaşlı diktatöre karşı çelişkili duygular besleyebilir. Ve Borges'in 1952'de, bir gün Chaco'da küçük bir tapınak kurup içine koyduğu sarışın bebeğe tapınmaya gelen fakirlerden bağış, mum ve çiçek kabul eden yaşlı general hakkındaki kısa yazısını da aklımdan geçirdim:

Bu cenaze saçmalığını tasarlayıp gerçekleştiren nasıl bir adamdır diye soruyorum kendime? Bir fanatik, zavallı bir sefil veya bir sahtekar ve şaklaban mı? Mezar başında yas tutan bir dul rolünü oynarken Perón olduğuna mı inanıyordu? Hikâye inanılmaz ama yaşandı; muhtemelen farklı aktörlerle ve farklı mekânlarda pek çok sefer yaşandı. Bu olay hayalî bir dönemin kusursuz şifresini taşıyordu, bir rüyanın yansıması veya *Hamlet*'te gördüğümüz dram içinde dram gibiydi. Yas tutan Perón değildi ve sarı saçlı bebek de Eva Duarte

değildi, ama zaten ne Perón Perón'du ne de Eva Eva'ydı. Onlar aslında alt orta sınıfın safiyanane sevgisini kazanmak için, saçma bir rivayet adına rol yapan, bilinmeyen kişiler — veya sakladıkları isimlerini ve gerçek yüzlerini bilmediğimiz meçhul kimselerdi.

"The Sham," (Hile) *Dreamtigers* (Rüya Kaplanları)

Borges'e hikâyenin doğru olup olmadığını sordum. Chaco'da birbirini tanımayan iki adamdan duymuştu. Perón'un hapishanelerinden birinde elektrik telleriyle yapılan işkence hakkında bir arkadaşından duyduklarını uzun uzun anlattı. Vücudun elektrik verilen çeşitli bölgelerini neredeyse klinik detaylarıyla tarif etti. Evita Perón'un çalım satan eski bir fahişe olduğuyla ilgili pek çok hikâyeyi zevkle anlattı. Perón'un cenazesinde mırıldanan anayasal vekillerden küçümseyerek söz etti ama o sırada ordunun güçlü ismi General Onganía'dan bahsederken saygılıydı. "O bir beyefendi. Ne sesini yükseltir ne de rol yapar..."

Borges'in muhafazakârlığı ahlâkîdir. Perón'un ahlâkına kızıyordu — ahlâkî değerlerinin zayıflığına. Dindar Peronist tasvirinde, "kadın" ve "saf" kelimelerinin kullanımında küstahça îmalar vardır. İlk Perón dönemindeki sosyal refah, işçi yardımları ve kamu hizmetleriyle ilgilenmiyordu. Onun tek ilgilendiği seçilen yoldu — tabii bu da anlaşılır bir felsefî duruştu.

Borges'in yakınlarda yaşayan ve doksan üç yaşında şaşırtıcı derecede dinç olan annesini ziyarete gittik. Aslında oğlundan daha çevik hareket ediyordu. Borges'in ressam olan kız kardeşi Norah biz sekizinci kattaki daireye girerken çıkıyordu. Bayan Borges yine İngilizce okuyordu — "unutmamak için". ("Annem genelde bana melez der" diye fısıldadı Borges "İngiliz kanı taşıdığım için.") Borges ellilerindeki, dul kalmış çocukluk aşkıyla iki yıl önce yaptığı, arkadaşlarını şaşırtan evliliğe kadar hep annesiyle yaşamıştı.

Kalabalık asansörle aşağı inerken Borges'e hikâyeleri arasında en sevdiğim "El Sur"un (Güney) otobiyografik olup olmadığını sordum. Onu şiirden düzyazıya yönlendiren fiziksel bir kazayı mı ifade ediyordu? "Evet, evet! Kesinlikle, benim de en sevdiğim hikâyelerimden biridir çünkü pek çok yönü var — otobiyografik yönden sevdiği şeyleri yok eden bir adam, sonra —"

Asansör âniden durdu ve ben diğer yönlerini öğrenmeden kendimizi lobide bulduk.

2

Borges genç bir şairken Arjantin'de üne kavuştu. Yıllar sonra ona dünya çapında saygı ve hayranlık kazandıran "metafizik" hikâyeleri oldu. Bugünse aksine *avangard* oluşu bu aşırı muhafazakârı bir kültür kahramanı yapıyor. Bu kadar iyi tanınmayı hak eden bir başka Borges var: nüktedan Borges; Latin Amerika'nın fetişleriyle alay etmekten zevk duyan sistem karşıtı Borges; hoş sohbet Borges.

Borges'le söyleşilerim 1969, 1970 ve 1971 yıllarında Buenos Aires'e yaptığım üç haftalık ziyaretlere yayılmıştı. Şüphesiz bu görüşmeleri gösterişsiz diyaloglar şeklinde sunmak okunmalarını kolaylaştırırdı ama o şekliyle, Borges'i Borges yapan Viktoryen dekordan ve soylu müziğinden yoksun biçimde sunmak, görüşmeleri sağlayan, beni misafir eden ve Borges'in uzun nutuklarını attığı evini bize açan Norman Thomas di Giovanni'den bahsetmeden geçmek kabalık ve görgüsüzlük olurdu.

Buenos Aires'e ilk gelişim o sıralar Bill Negron'la çizimleri üzerinde çalıştığımız bir gezi kitabı vesilesiyle olsa da ilk andan itibaren amacım bu şair ve fabl yazarını tanımak ve Arjantin'in ruhunu onun gözünden aktarmaktı. Hikâyelerini yıllarca severek okumuştum. Ama karmaşık kurgularının, felsefî îmalarının — zamanın dairesel olduğu, gerçekleşen her olayın daha önce yaşandığı

ve yine yaşanacağı — ardında Borges'in edebiyat tutkusunu aşan bir insan sıcaklığı ve ülkedeki kötü politika ile başkentin yozlaşmasının yol açtığı umutsuzluğun ötesine geçen, yazarın kendini şartlandırmadığı bir Arjantin sevgisini hissediyordum.

Daha önceden tanışmamamıza rağmen Negron ve ben bir taksiye atlayıp doğrudan Millî Kütüphane'ye gittik. Orada Borges'in o esnada Fransız bir televizyon ekibi tarafından "kasete alındığını" öğrendik, ama yardımcısı bizimle görüşecekti. Kısa boylu, genç, siyah gür saçları, gür kaşları ve parlayan gözleri olan bir adam geldi ve ben kendimi tanıttım "Hatırlamazsınız ama on yıl önce Mark Strand ve Rico Lebrun'la sizi New Jersey'deki evinizde ziyaret etmiştim. Ama bu ziyaretten çok önce *100 Modern Şair* kitabınız benim hayatımı değiştirdi. O antoloji olmasa şimdi Arjantin'de olur muydum bilmiyorum. Eminim Borges sizi görmekten memnun olacaktır; ama o meşgulken dilerseniz çıkıp bir şeyler içelim." dedi.

İçeceklerin ardından Norman Thomas di Giovanni'nin hikâyesi açıklık kazanmaya başladı. Anlattıkları Borges'in kişiliğine ve Arjantin'e ışık tutuyordu. Norman, New Hampshire'da bir romanı üzerinde çalışırken Borges'in Harvard'da konferans verdiğini duyup onu görmeye gitmişti. Borges'in oradan ayrılışının hemen ardından di Giovanni her şeyi bir kenara bırakıp Buenos Aires'e gitmeye karar verdi. Okulda İspanyolca eğitimi aldı, Borges'in eserlerini çok seviyordu ve ona Arjantin'deki ününü sağlayan şiirlerinin İngilizce konuşulan ülkelerde de en az hikâyeleri kadar okuyucuya ulaşmaması için bir sebep göremiyordu. Borges'i bu konuda ikna edecek ve kendisiyle Borges'in denetiminde bir kitap hazırlanması için bütün dünyadan şair ve çevirmenleri bir araya getirecekti.

Umduğunun çok ötesinde bir başarı elde etti. Borges fikri çok beğenmişti. O kadar ki bir süre sonra yeniden şi-

ir yazmaya odaklanmıştı, bir kez daha. Sonuç Borges'in dokuz yıl içindeki ilk kitabı olmuştu; *In Praise of Darkness* (Karanlığa Övgü). Çevirmenler, Borges ve Norman'ın inceleyip gerekli düzeltmeleri yapıp geri yollamaları için çevirilerini göndermeye başladılar. Her ikisi için de sevindirici olan genç adamın yaşlı Borges için kısa zamanda gidecek artan ziyaretçi, menajer, konferans ajansı ve yayıncı akınının düzenleyicisi ve bir dost olarak vazgeçilmez olmasıydı çünkü Arjantinli yazar Arjantin'de yerleşmiş Fransız kökenli edebî dünyaya değil Anglo-Amerikan edebiyat dünyasına kendisini daha yakın hissediyordu.

Fakat Norman'ın birden böylesine itibar kazanması Buenos Aires entelektüelleri arasında şaşkınlık yaratmıştı. Bu muazzam adama bu kadar yakın olan yeniyetme — Kuzey Amerika'nın her yerinden gelen — de kimdi? Norman'a her türlü akademik unvanı yakıştırmayı uygun gördüler. Basında "Dr. di Giovanni" veya "Harvard'lı ünlü âlim" olarak anılmaya başladı. Ve Norman, Borges'in "Sana Doktor demekten mutlu oluyorlar, görmüyor musun? Onlara katıl. Küçük oyunlarını oyna" demesine rağmen Amerikalılara özgü unvan nefretiyle bunları kabul etmek istemedi. Bir gün bir televizyon yayınında stüdyoda yan yana otururlarken Norman, Harvard unvanına itiraz etmeye kalkışınca Borges dirseğini kavrayıp kulağına "Norman!... Doğruculuğu bırak!" diye fısıldadı.

Şilili bir arkadaşım Nena Ossa, Borges'in tevazuu hakkında bir şey anlatmıştı. Onunla Santiago'da tanışmış ve röportaj vereceği televizyon stüdyosuna götürmüştü. "Ona caddelerde rehberlik etmek istedim ama o bana rehberlik etmek konusunda ısrar etti. Stüdyoda bir kız ona makyaj yaparken ben de yanındaydım. Bu 'küçük düşürücü durum için — yaşlı ve çirkin bir yüze dokunmak zorunda olması —' özür dileyişini hiç unutmayacağım. Böyle büyük bir adamın bu kadar yakınında bulunmak ayrıcalığını elde ettiği için heyecanlanan kız ne diyeceğini bilememişti."

Norman, Borges'in tepkisindeki içtenliği, Borges ile karısına Arjantin'in güneyinde, altı saatlik yorucu bir tren yolculuğunun ardından ulaşılan bir kasabadaki konuşma organizasyonuna eşlik ettiği bir seyahatten bahsederek teyit etti. Oraya ulaştıklarında davette bir yanlışlık olduğunu öğrendiler: konferans önceki gündü. Kolej görevlileri çok öfkelenmişti. "Bu kabul edilemez hatanın kaynağını bulacağız Dr. Borges. Bu hatanın sorumlusu olan sekreterin işine derhal son verilecek." dediler. Borges şaşkınlıkla bakarak "Ama neden?" diye sordu "Durumdan memnun olduğumu görmüyor musunuz? Şimdi konuşma yapmak zorunda değilim!" Ama onların öfkesi — ve Bayan Borges'in de — dinmemişti. "En azından bu işi yapan açığa çıkmalı... " "Lütfen, hayır, hayır " diye ısrar etti Borges. "Ona minnettar olduğumu görmüyor musunuz? O beni kurtardı. Eğer onu cezalandırırsanız bir daha gelmem."

3

Kütüphaneye giderken bir kez daha bir zamanlar Millî Piyango binası olan, pirinçten merdiven korkuluklarında desen olarak biletlerin karıştırıldığı küre biçimindeki kutular işlenmiş kasvetli binaya girdik. Yirmi adım yükseklikteki tavanı, itinalı duvar kaplamaları bulunan yönetici ofisinde Borges'den önce görev yapan görme engelli Paul Groussac için tasarlanmış kavisli bir masa vardı. (Kullanımdan ziyade saygı göstergesi olarak yapılmış bir Latin Amerika kurumunda bu kör kütüphanecilerin sembolik bir anlamı mı var diye geçirdim aklımdan.)

Borges'in bizi yemeğe davet ettiği lokanta Caserio adında sıcak bir mekândı. Yolda konuşmayı hiç bırakmadı. Bill ve Norman biraz önden gidiyorlar sonra onlara yetişmemiz için durup bekliyorlardı. Borges dirseğimi öyle sıkı kavramıştı ki sokak lambalarına çarpmamak ve çukurlara girmemek çok zordu. (Norman Buenos Aires'e geldiğinde bir hafta kolunun ağrıdığını ve hâlâ yengeç gi-

bi yürümekte olduğunu söylemişti.) Bir seferinde Goethe'nin bir şair olarak fazlaca abartıldığı konusunda fikir birliğine varmıştık ve Goethe'nin bu gibi felsefî ayrıntılarda en iyisi olduğunu ispatlamak için *Faust*'un II. Bölümünden *Wenn im unendlichen dasselbe* diye başlayan kısmı alıntılararak onu memnun etmiştim. Cermen ve İngiliz dilleri arasındaki bağlantıyı göstermek için hızla giden taksilerin arasından beni kaldırıma çekip *Beowulf* dan dizeler okudu. Bir kavşakta beni José Hernández'den — *Martin Fierro*'nun propaganda içeriği yüzünden değerini yitirdiği görüşüyle — bir kısım hatırlatmak üzere durdurdu. "Bilirsin, şiir Kızılderililerin *Gauchos* tarafından öldürülmesini engellemek için yazıldı. Hernández'in *Gauchosu* çok şikâyet ediyor. Gerçek *Gauchos* kendilerine böyle acımazlar."

"*The Purple Land*'deki (Mor Topraklar)* *Gauche* daha mı gerçekçi?" diye sordum.

"Hayır, değil. Hudson çok iyi bir natüralistti ama iyi bir romancı değildi. Banda Oriental** anıları onu yanılttı. Pek çok yanlış detay gösterebilirim size. Uruguay taşrasını, bütün o aptal aşkları ve buna benzer şeyleri umutsuzca romantikleştirdi."

Yemeğe oturduğumuzda karşılıklı alıntılar yapıyorduk. O Tennyson'dan bir alıntı yapıyor, ben de "aynı dönemden daha iyi bir şair olan Hopkins"ten alıntı yapıyordum. O Browning'den bir savaş şiiri okuyor ben de "daha iyi bir şair olan Owen'dan bir şiir okuyordum." O Kipling'e, Chesterton'a veya Stevenson'a başvuruyordu alıntılar için, bense Stephen Crane'e. César Vallejo'nun şiirlerini beğenip beğenmediğini sordum. "Vallejo? Hiç duymadım." diye cevap verdi. Kulaklarıma inanama-

* "The Purple Land Üzerine," *Öteki Soruşturmalar*. -ed.n.

** "Doğu Şeridi" anlamına gelen Banda Oriental sömürge olduğu dönemde Uruguay'a verilen isimlerden biridir. ç.n.

dım. "Peki ya García Márquez'in romanları?" diye sordum. "Onu da hiç duymadım." dedi. Daha emin olduğum bir konuya geçerek "Leopoldo Lugones?" diye sordum.

"Kuşkusuz Lugones en iyi şairimizdi. Ama çok sınırlıydı yazdıkları, fazlaca Fransız etkisinde ve Buenos Aires'te yıllarca gazeteci olarak çalışan Rubén Darío tarzındaydı. Lugones temel güvensizliğini sık sık 'Ustam ve arkadaşım Rubén Darío ve benim hemfikir olduğumuz üzere...' diyerek söze başlamasıyla gösterirdi. "Çok anti-patik, çok negatif bir insandı. Sanki ağzı doğuştan 'Hayır' demek için şekillendirilmişti de sonra kalbi ve yüz hatlarının mihaniki olarak şekillendirdiği bu kelimeyi haklı çıkaracak sebepler üretiyordu."

Borges biraz Cortazar okuduğunu ama bu sürgün Arjantinli yazarı beğenmediğini kabul etmek zorunda kaldı. "Her sayfada özgün olmak için o kadar çok çabılıyor ki bu yorucu bir zihin mücadelesine dönüşüyor, değil mi?"

İngiliz veya Amerikan edebiyatını tartışırken Borges'in bütün kişiliği değişiyor. Gülümsüyor, rahatlıyor, yüzü parlıyor. "Biliyorsunuz, babamın kütüphanesinde İngilizce okuyarak büyüdüm. Şiirin İngilizce haricinde bir dilde de yazılabileceğini öğrendiğimde çok yaşlanmıştım."

Birazdan servis edilecek Arjantin bifteğini düşünerek bizim ağzımız sulanırken Borges pirinç, tereyağı ve peynir sipariş etti. "Biftekten nefret ediyorum," dedi "Bu ülkede çok yaygın. Yılda bir iki taneden fazla yiyemiyorum."

Norman dedi ki: "Borges, bir zamanlar Eliot'tan bahsettiğini duydum..."

"Eliot biraz yavan geliyor, öyle değil mi?" dedi Borges. "Frost'u tercih ederim. Frost'u sever misin Rod-

man?" diye sordu. Frost'u Eliot'a tercih edeceğimi düşününce sevindi. Frost'un nasıl görüldüğünü ve nasıl konuştuğunu sordu bana. Frost'un Amerikancılığını Whitman'ın sert tarzıyla benzer buluyor muydum?

"Bence Frost, Emerson'un yolundan gidiyor." dedim.

"Ve Whitman en çok Emerson'dan etkilenmiştir! Doğru sözlü, her şeye kafa sallayan İdeal Amerikan demokratinı, öncüsünü anlatan, biraz da Asya-Hint felsefesi serpiştirilmiş o makale vardır —"

"Sizi büyük bir işin başlangıcında selamlıyorum." diye aktardım.

"— Ve Whitman bu mektupla ün kazanınca Emerson çok rahatsız olmuştu!" dedi Borges. "Ama neden olmasın? Emerson bunu beklemiyorsa neden yazmıştı bu mektubu? Whitman haklıydı... Ama Whitman'ın da fazlaca *çabaladığını*, içinden geldiği gibi yazmadığını düşünmüyor musunuz?"

"'Kendime Şarkı'da öyle değil." dedim. "Bu dildeki en doğal şiir. Hatta sonraki şiirlerinde bazı mısralar da büyü gibi, uğraşarak yazılamaz."

"Meselâ?"

"'Dinleniyorum nazik kapıların eşiğinde.' "

Borges bu dizeyi defalarca tekrarladı. "Anlamadım. Burada güzel olan ne?"

"En sonunda İngilizcenin anadiliniz olmadığını gösterdiniz." dedim.

Güldü. "Harvard'da anlamamışlardı, Teksas'ta da." Austin'de verdiği konferansların önemli bir de tecrübe olduğunu da ekledi. "Komünist propaganda yüzünden Amerika'nın taşra imajının ne kadar zedelendiğini anlamak için her Güney Amerikalının Birleşik Devletleri görmesi gerek. Öğrenciler bizim ülkemize kıyasla daha dikkatli. Sınıfta 'Golem' hikâyemin 'Dairesel Harabe'nin bir

tekrarı olduğunu fark eden öğrenciyi hiç unutmayacağım. Çok şaşırmıştım. ‘Aman Tanrım!’ dedim ‘Haklısın! Hiç düşünmemiştim ama doğru. Ben sadece yazıyorum — bir kez. Muhtemelen siz her iki hikâyeyi de defalarca okudunuz.’ ”

Bir soruya cevap vermek için Bill’e doğru eğildi ve bu sırada Norman bana: “Bu tür şeyleri hep söyler. Gerçekten inanıyor söylediğine. Şu anki şöhretinin hak edilmiş bir şey olmadığına, şans eseri olduğuna, bir gün uçup gideceğine ve o zaman tamamen unutulacağına veya önemsiz biri olacağına inanıyor. Elbette ünü devam ederken keyfini çıkarıyor, aşırı övgüler karşısında şaşıyor, dünyanın dört bir yanından çevirmenler arayıp anlaşılmayan kelimelerin anlamını soruyor — ama buna fazlaca kapılmıyor ya da şımarmıyor gördüğünüz gibi.”

“Burada” dedi Borges bana dönüp “sınavlar piyango bileti gibi, Teksas’ta bir öğrenci öğrenmediği bir şey kalmasın diye dersimi ikinci kez almak istedi, kredilerini doldurma hesabı yapmadan... Böyle bir şey burada asla olmaz.”

4

Borges’in Belgrano’daki dairesine pek çok kez gitmiştik ama bir gün, her seferinde koşarak kapıyı açıp sonra çok önemli bir işi bölünmüş gibi bir ifadeyle bakan hizmetçi yalnızca Bayan Borges’in evde olduğunu söyledi. Daha önce hiç karşılaşmadığımız için kendisini görmenin bizim için büyük bir zevk olacağını söyledik. Rahatsız etmemek için oturma odasında bekleyecektik. Bill sıvıştı, ben de vakit geçsin diye etraftakilerin bir listesini çıkarmaya başladım: saksıda iki kauçuk dalı, iki tane yeşil yastıklı Morris sandalyesi, küçük bir yemek odası takımı, cam kapaklı iki kitaplık, Wrister tarzında iki oyma baskı, iki tane on sekizinci yüzyıl gravürü (Titus Kemer, Caius Cestius Piramidi), bir Dürer oyma baskısı, Borges’in kız kardeşinin çizdiği melek tasviri, Silvana Ocampa’nın çiz-

diği bir kadının arkadan belden yukarısını tasvir eden bir eskiz, Borges'in nişanlarının ve diğer edebî ödüllерinin muhafaza edildiğı bir dolap, üzerinde şık şarap sürahileri, pirinç ayaklı cam şarap kadehleri ve bir Harvard şilti duran bir duvar rafı, küllüğü ile bir cam kahve sehpa, Joyce'un *Ulysses*'i, (Borges Joyce'un karakter tahlillerine daha çok yer vermesi gerektiğini düşünür bu kitapta) Apollinaire'nin İspanyolcası (*El Heresiarca y Cia*), Dürer'in bütün eserlerinin büyük boy baskısı.

O sırada Borges geldi ve öğleden sonra dörtte buluşmak için sözleştik sonra ben çizim ve fotoğraflar için Kütüphaneye gittim. Eşiyle tanışmaktan memnun olacağımı söyledim. Kapısı kapalı bir odaya girdi sonra tekrar kapatarak çıktı.

"Mazur görmeni diliyor. Henüz duş aldı."

"Borges, bir eşin olmadığını düşünmeye başlayacağım." dedim.

Alaycı bir gülümsemeyle "Belki esrarı korumak daha iyidir."

Beni asansöre kadar geçirdi, Arjantin'de bir asansörün çalışması için mutlaka kapatılması gereken akordeon kapıyı kapatmakta zorlandım. "Bu da mı şeytani bir Arjantin icadı?" diye sordum.

"Tanrı aşkına, hayır," dedi asansör yavaş yavaş aşağı inerken "Arjantinliler asansör gibi karmaşık bir şeyi icat edemezler — aslında hiçbir şey icat edemezler."

Saat dörtte Bill'i de alıp Belgrano'daki daireye döndüm. Bu sefer Bayan Borges ortaya çıktı ve bizi karşıladı. Ellilerinde balıketli oldukça güzel bir bayandı. Kocasını misafirleriyle baş başa bırakıp çekildi. Taksiye binmek için Borges'i karşıdan karşıya geçirmek her zamanki gibi büyük bir mücadeleleydi. Bu kez "Funes the Memorious" (Bellek Funes) hikâyesinden ve uykusuzluğun ne kadar kötü bir şey olduğundan bahsediyordu.

Kütüphaneye gelince zili çaldık ama kimse açmadı. Borges'in anahtarı yoktu. Sonunda caddenin karşısında duran biri, yaşlı, bastonlu bir adamın kavurucu güneşin altında başında şapkasız durmasından endişe duyup Cola veya whisky içmek isteyip istemeyeceğimizi sordu. Borges Cola içebileceğimizi söyledi ama bu o hayırsever adamı son görüşümüz oldu. O sırada Longfellow'un Eski İngilizceden çevirdiği "The Grave" (Mezar) şiirinden bir bölüm okumakla meşgul Borges, görevi başında olması gereken bekçi nihayet anahtarı getirince pek ilgilenmedi. Fotoğraf ve çizimlere gereken doğal ışığı yakalayabilmek için üç sandalyeyi cam tavanlı büyük okuma odasının yukarısında duran dar balkona çıkardık.

Arjantin'in 1563'ten 1776'ya kadar Peru sömürgesi olmasının Arjantin tarihi için önemi olup olmadığını sordum.

"Pek yok." dedi. "Peru'yla irtibat Arjantin'e aşağılık duygusu verecek kadar güçlü değildi. Kendi başımıza gibiydik, sıkıntı kaynağı İspanya'ydı. 1879'da Pasifik Savaşı'nda herkes Şili'ye karşı Peru'nun yanında yer aldı. Ama Lima'ya kıyasla Buenos Aires hep daha demokratikti... Arjantin topraklarının her zaman fazlaca geniş olduğunu düşünmüşümdür. Kuzeybatı topraklarımız, üzerinde yaşayan Kızılderililerle birlikte Paraguay veya Bolivya'ya ait olsa daha iyi olurdu."

On dokuzuncu yüzyılda Arjantin'in iktisadî açıdan İngiliz ve kültürel açıdan Fransız etkisinde olmasının ülkesi üzerinde şizofreni etkisi yaratıp yaratmadığını sordum.

"Sanmam" dedi. "Her iki ülkenin etkisi de doğal karışanıyordu, en azından benim ailemde. Ama İspanya'ya bağlılık duymuyorduk. İspanyol asıllıları uşak olarak görüyorduk. Infanta'yla* görüşmeden gelen birisinin kü-

* İspanya kraliyet soyundan gelen. -ed.n.

çümseyerek 'Gallego gibi konuşuyor' dediğini hatırlıyorum. Bu bir İngiliz prensesine denizci gibi konuşuyor demekle aynı şey."

Paris'in entelektüeller ve şairler üzerinde kötü bir etkisi olduğunu söyleyerek devam etti. "Orada o saçma tavırlara bürünen sizin Ezra Pound gibi meselâ. Yoksa ilk kez Londra'da mı başlamıştı kovboy gibi konuşup giyinmeye?... Viktor Hugo bile önemli bir şair ve büyük bir kişilik olmasına rağmen bir tavır takınması gerektiği hissine kapılmıştı."

En iyi Fransız şairin kim olduğu konusunda fikri sorulunca Andre Gide'in söylediği ünlü sözü hatırlattım — "Victor Hugo, yazık" — "Sizce Baudelaire ve Rimbaud daha iyi şairler değil miydi?" diye sordum.

"Değiller tabî." dedi. "Baudelaire fazlaca itibar görüyor ve Rimbaud da kaçığın tekiydi... Hugo'nun muhteşem 'Boaz Endormi' şiirini biliyor musun?" diye sordu, bilmiyordum. Bütün şiiri okudu; 'L'herbe était noire; C'était l'heure tranquille quand les lions vont boire' diye bitiyordu.

"Alef" hikâyesinden çok etkilendiğimi söyledim, özellikle de "merkezi her yer, çevresi hiçbir yerde olan" küçük renkli küreye uzanan bodrum merdivenin büyüleyici görünüşünün tasvir edildiği bölümden. Hikâyenin ilk ve son kısımları arasındaki bağlantıyı sordum. "Anladım" dedim ve sebebini izah ettim.

"Aslında ben de emin değilim" dedi. "Sanırım değiştirip, hikâyenin başına birinin evi satın alacağına dair bir ipucu koyup evi satanla alan arasındaki ilişkiyi daha belirgin hale getireceğim. Ve eğer itirazın yoksa hikâyeye katkından dolayı senin de ismine yer vereceğim."

Güldüm. Benimle alay mı ediyordu — ki hakkı da vardı? Madrid'de bir muhabirin gelip Alef'in gerçekten olup olmadığını sorduğunu söyledi. "Sonradan keşke bu saçmalığına inandırsaydım onu dedim ama o zaman 'Ha-

yır, tabii' dedim, hayal kırıklığına uğradı ve hatta böyle bir aldatmacaya başvurduğum için bana kızdı! Saçmalığa izin vermek gerek, değil mi? Ama ben zavallı adamı hayal kırıklığına uğrattım, adam yıkıldı." Sonra hikâyenin başında hicvedilen şairin gerçek hayattan alındığını ve annesinin bu kadar belli etmemesi için yalvardığını söyledi. "Ama ona dedim ki: Fark etmeyecek kendisi olduğunu — ve fark etmedi!" dedi. Hikâyenin adını nereden bulduğunu sordum. "Bertrand Russel'in *Matematik Felsefesi* eserinin giriş bölümünden aldım, orada sonluötesi sayılar için bir sembol olarak kullanılıyor."

"Alef'deki ev neden yıkılıyor sonunda" diye sordum.

"Yıkılması gerekti" diyor, "çünkü böyle bir zamanda ve böyle bir yerde Alâeddin'in lambasını bıraktığı gibi bırakamazsın Alef'i ortada. Artık bunun zamanı değil. Doğüstü olan uygun biçimde ortadan kaldırılmalı, okuyucunun zihni rahata kavuşmalı."

Aslında Borges'in yaptığı bu değildi. Çünkü yeteneği biraz da metafizik içeriği inandırıcı kılacak kadar 'gerçekçi' ortamlarda esrarı çözmeden bırakmasıydı, hem de çok rahatsız edici bir şekilde. Bu bakımdan farklı olan "La Intrusa" (Araya Giren) hikâyesiydi, Borges'in en sevdiği hikâye olduğunu duyduğumda okumuştum. Önceki hikâyeleri kadar sevmediğimi söyledim, neden diye sordu.

"Kadının iki kardeşin ona yaptıklarına tepkisi hiç gösterilmiyor" dedim, "bu yüzden başına gelenlere uzaktan bakıyoruz. Sonunu çok etkileyici bulmuştum ama kadının başına gelene üzülememiştim. Eğer iki kardeşin gördüğü gibi bir hayvan olarak değil bir insan olarak yer alsaydı ne eksilirdi bu hikâyede? "

"Kadını bir eşya gibi görürsek" dedi Borges, "kardeşlerin ona nasıl baktığını anlamamız — ve hikâyenin esas konusunun vahşet değil arkadaşlık olduğunu görmemiz kolaylaşır. Bu arada fark ettin mi bilmiyorum yal-

nızca büyük kardeşin sözlerini duyabiliyoruz hikâyede. Hikâyeye hâkim olan, kadını bulup getiren, kardeşiyle paylaşmaya karar veren, geneleve satan, oradan tekrar satın alan ve sonunda bıçaklayan veya boğazlayan da o.”

O bunları söylerken gözüne dikkatle baktım. Kuşkusuz biraz deli gibi görünüyordu! Sağ gözbebeği o kadar büyümüştü ki neredeyse irisi kaplıyordu, sol gözbebeği ise çok küçük; biraz yana kaymıştı.

5

Vedalaşmak için dairesine gittiğimde Borges önceki hafta nerede olduğumu sordu. And dağlarındaki Bariloche ile Montevideo’ya gitmiştim.

“Bariloche’un Arjantin’le ne ilgisi var?” dedi. “Ben çocukken yoktu orası. İsviçre’nin icadı ve nüfusu da orada yaşamayanlarla turistlerden oluşuyor. Tabii dağları var. Ama benim çocukluğumun en güzel zamanları Cenevre’de geçti, orada da dağlar var, halkı da iyi ve medenî.”

“Uruguay da ayrı bir şey,” diye devam etti. “Çok küçük ve fakir bir ülke, o yüzden futbol ve şiir gibi şeyleri fazlaca ciddiye alıyorlar. Meselâ diyorlar ki ‘Seni şair arkadaşım falanla tanıştırayım.’ — Burada böyle bir şey olmaz. Gaucholarla veya millî kahramanlarla ilgili şaka da yapamazsın. Ama bütün Güney Amerika’da böyle değil mi? Peru’da bana ciddi ciddi ‘Pizarro mu yoksa Atahualpa mı tarafındansınız?’ diye sormuşlardı. Biz böyle etnik saçmalıklarla uğraşmıyoruz burada. En iyi arkadaşım şair Carlos Mastronardi hem anne tarafından hem de baba tarafından İtalyan soyundan geliyor. Ben de ırk olarak karışığım. Önemli değil. Hepimiz Arjantinliyiz. O yüzden bunları dert etmiyoruz. Miguel Angel Asturias Berlin’de yaptığı bir konuşmaya ‘Size Kızılderili olduğumu söylemek istiyorum’ diyerek başlamıştı. Bunu burada söyleseydi herkes gülerdi. Ona şöyle derdim; ‘O zaman

neden *quipos** değil de kitap yayınlıyorsun?" Kolombiya'da zenginle fakir arasında çok büyük bir uçurum — ve korkunç bir *violencia* — olmasına rağmen insanlar daha makul. 'Bizim için tek umut Amerikan Denizcileri,' diyorlar." Hinzırca güldü. "Ve bütün Güney Amerika için tek umut fethetmeniz. Son zamanlarda pek başarı gösteremediğiniz küçük savaşlar yapıyorsunuz, gönülsüz ve biraz da suçluluk duygusuyla — İngilizlerin Güney Afrika'da savaştığı gibi, Boer kabilesi karşısında neredeyse yenildikleri savaş gibi. Hem İngiltere hem Amerika büyük savaşları kazandı ama eğer aynı ruhla, kayıp vermeden Güney Amerika'yı fethederseniz dünyanın hayranlığını kazanırsınız, emin olun!" dedi.

"Şaka yapıyor olmalısınız, Borges," dedim.

"Düşündüğün kadar değil," dedi gülümseyerek.

Ona San Carlos de Bariloche'dan aldığım Fernando Guiberts'in *Compadrito* kitabını gösterdim, kitapta geçen Buenos Aires eteklerindeki kabadayılardan tasvirinin doğru olup olmadığını sordum: Bu atsız adamın doğduğu pampalarda ihaneti ve kayıtsızlığı... artık kaderine gitmeyen bu toprağından ayrılmış köylü... annesi günlük işlere çalışıyor, her şeyi tek başına yapıyor; babası çekmece kalmış bir resim... tutkusu alçakça ve kötü, hiç olmayacağı birisi olma hasreti... kendi aciz rolünü oynuyor..."

Lima'da, Meksico City'de ve Santiago'da bu tasvirde gerçek payı olduğunu bilecek kadar topraklarından ayrılmış varoş insanı görmüştüm ama bunun doğru olmadığını söyleyeceğini bilecek kadar tanıyordum Borges'i. "Yazarın tasvir ettiğini sandığı dönemde" o bölgede yaşadığını ve gerçeğin böyle olmadığını söyledi. Bir başka bölüm okudu, bıçak kavgaları hakkında. Dışarı gitti ve elin-

* İnkaların kayıt tutmak için kullandıkları, bir halatın üzerine düğüm lenmiş iplerden oluşan araç. ç.n.

de gümüş saplı korkunç görünüşlü iki hançerle döndü. Hançerin ucunun Guibert'in tarif ettiği şekilde değil "kola sarılan ponchonun içindeki kına girecek şekilde" koyulması gerektiğini anlattı. Tabii onun tarif ettiği biçimde yapıldığı da olmuştur ama dönüp dolaşıp bunları tekrarlamak ancak bir karikatür çıkarır ortaya.

Bıçaklar bana "Güney" hikâyesinin sonundaki ölümcül karşılaşmayı hatırlattı.

"Başka hangi yönleri vardı?" diye sordum Borges'e "geçen gün hikâyenin farklı yönlerinden bahsetmeye başlamıştınız."

"Şey" dedi, "birisi hikâyenin tümünün bir rüya olabileceği. Hatırlarsanız hikâyenin başında kahramanın ameliyat masasında kalmış olabileceğine dair bir ipucu vardı. Sonra, handayken adamın yanında *Arabian Nights* (Binbir Gece Masalları) vardı ve dükkân sahibi hastane-deki stajyer doktora benziyordu. Yani hepsi ölüm anında görülen bir rüya olamaz mı?... Otobiyografik yönü ise büyükbabasının vahşice öldürülmesini düşünüyor olması — benim de düşündüğüm gibi. Bir defasında Teksas'ta bir öğrenci 'Kahraman ne zaman öldü?' diye sormuştu. 'parayı ver tercihini yap!...' diye cevap vermiştim. Bir diğer yönü kahramanın Güney'e olan sevgisi — ve güney'in sembolik bıçağı. Güney'i seviyor ve onu öldüren güney oluyor."

Borges'in şiirlerinde yüceltilen cesaret geliyor aklıma, Borges'de olmayan fizikî veya gençken olmadığını düşündüğü cesaret değil, — kimilerinin tahmin edeceği gibi — manevî miras olarak cesaret, tıpkı Junin savaşının gidişatını değiştiren büyük büyükbabası için yazdığı şiir-deki gibi:

... Torunu bu mısraları yazıyor ve geçmişten,

kanından gelen bir fısıltı:

"Neye yarar Junin'de çarpışmam sırf aziz bir hatıra

olacaksa ya da bir tarih sınavı

*için ezberlenen veya haritada bir yer?
Savaş sonsuzdur ve olur
olmasa da gerçek orduların ve borazanların ihtişamı
Junin bir zorbaya lanet okuyan iki vatandaştır
bir sokak köşesinde,
hapiste ölen meçhul bir adam."*

"Junin Galibi Albay Suarez'i Anmak için Bir Sayfa",
Seçme Şiirler 1923-1967.

Veya aynı kitaptan Norman'ın tercüme ettiği Doktor Francisco Laprida'nın 22 Eylül 1829'da bir gaucho çetesi-nin saldırısına uğrayıp ölürken düşündükleriyle ilgili şiir:

*... Ben ki çok istemiştım birisi olmayı, ölçüp tartmayı
Hükümleri, okumayı, kanun koymayı,
bataklıkta açıkta yatacağım;
Sonunda karşı karşıyayım
Güney Amerikalı kaderimle.
geldim bu yok oluş vaktine
karmaşık labirentteki adımlarımla
ki başlar
ta çocukluğumda...*

Gitmemiz gerektiğini söyledim, kalıp çay içmemizi istedi. Zaten çok kaldığımızı ve onu yorduğumuzu düşünerek teklifini geri çevirdik. Asansöre doğru ilerlerken Neruda için sipariş ettiğim, Byron'ın kız kardeşinin biyografisinden bir nüsha isteyip istemeyeceğini sordum.

"Byron gibi bazı şairler şiirlerinden daha ilginç, değil mi?"

"Hemingway, meselâ" dedim.

"Evet" dedi "aslında pek ilgi çekici bir yazar değil."

"Sizi tanımak büyük bir zevk ve onurdu, Borges" dedim alçak bir sesle, asansöre binip akordeon kapıyı kapatırken.

"Sizi tanımak zevk ve onurdu," dedi samimi bir sesle.

"Hep hatırlayacağız," dedi Bill aşağı inerken yüksek sesle.

"Eğer unutursanız" dediğini duyduk biz gözden kaybolurken "yazın ve yazılışını hatırlınızda tutun — B-O-R-G-E-S — Borges!"

Lima uçağında muhtemelen tam Junin'in üzerinden geçerken şiirlerinden birinin son dört mısraını tercüme ettim:

*Şafakta sesini duyuyorum sanki
giden kalabalıkların; anlıyorum
sevdalar ve anılar yok artık;
mekân, zaman ve Borges ayrılıyor artık.*

6

İki yıl sonra Buenos Aires'e döndüğümde Borges değişmemişti ama hayat şartları değişmişti. Yine annesiyle yaşıyordu ve karısının hayli yüksek nafaka taleplerini geri çevirmiyordu. Di Giovanni'ye sebebini sordum.

"Nafaka ödemek zorunda kalmayacağı korkusuyla yaşıyordu! Çok suçlu hissediyor. Evliliğin bitmesinden sadece kendini sorumlu tutuyor ve bedelini ödemek istiyor. Unutma Borges nazik, cömert, alçakgönüllü, yaratıcı ve asil olsa da cesaret karakterinin bir parçası değil. Bir defasında karısı havaalanında herkesin içinde ona bağırınca tek kelime karşılık vermeden yanımda başını eğip durmuştu. Kendini savunması gereken bir duruma düşmemek için her şeyi yapar."

"Bu mahviyetin dinî bir sebebi var mı?" diye sordum.

"Pek yok," diye cevap verdi Norman "ama din Borges'i Latin Amerikalı entelektüellerden farklı kılan şeylerden biri. Annesi dindar bir Katolik ve babası bir ateist olmasına rağmen Borges yürekten bağlı bir Protestan.

‘Sence hangi Protestan kilisesine katılayım?’ diye sormuştu bir kez şakayla karışık. Değerlere ilişkin inanç ve ahlâk Borges için çok önemlidir. Geçen yıl otobiyografisi üzerinde çalışırken ‘Amatör Protestanım...’ diye yazmıştım, o da heyecanla ‘İşte bu. İşte tam bu!’ demişti.”

Borges geldiği sırada tartışmaya başladık. Norman ve eşi Heather ile Mar del Plata’dan henüz dönmüştüm ve Buenos Aires’in nemli sıcağından söz ettim.

“Çocukluğumda hava değişikliğini pek bilmezdik.” dedi Borges, “En azından konuşmak âdetimiz değildi. Babam hep yüksek yakalı kalın bir ceket giyer ve cebinde de mendil bulundururdu. Belki öyle daha hoş görüldüğü içindir.”

“Ceketinizi çıkarıp rahat edin, Borges,” dedim alnımı silerek.

“Ceketimi çıkarırım ama kravatım kalır.” dedi. “Acele ettirme! Mar del Plata’dan başka nereye gittin? Ve şiirde ne yenilikler var?”

Ona Stanley Kunitz’in “After Pastor Bonhoeffer” (Pastor Bonhoeffer İçin) şiirini okudum ve García Márquez’le görüştüğümü söyledim. “Biliyorum, *Yüzyıllık Yalnızlık*’ı okumayacaksınız.” dedim “Bioy Casares’in söyledikleri yüzünden — ‘kötü bir roman, eksik yazılmış’ — ama yanılıyor. Harika bir roman *Don Kişot*’la mukayese edilecek kadar. Bu arada García Márquez de size hayran.”

Memnun olmuşa benziyordu. “Kendi eserlerimizin değerini ölçemezken başkalarının eserine nasıl kıymet biçebiliriz? Cervantes *Trabajos de Persiles y Sigismunda: un novela septentrional* adında sıkıcı bir kitabın tek iyi kitabı olduğunu söylemişti. Bu aralar Sinclair Lewis’i tekrar okuyorum. Karşılaştın mı hiç onunla?”

Yale’de lisans öğrencisiyken Nobel ödülünü vermek üzere (başaramamıştım) Lewis’e kütüphaneye kadar eşlik ettiğimi söyledim.

"Büyük bir yazar değil ama iyi" dedi Borges. "En iyi yanı Babbit gibi alay ettiği karakterleri bile sevmemizi sağlaması. Çok nazik biri olmalı."

"İçmediğinde," dedi Norman.

"Neden içmediğimi biliyor musun?" dedi Borges. "Çünkü gençken Cumartesi geceleri çok viski içerdim ama bir gün benden 'Sarhoş Borges' diye bahsedildiğini işittim. Pek tabii bütün hayatım boyunca sarhoş diye anılmak istemediğimden içkiyi bıraktım."

"Lewis alkolik değildi ama Yale'deki o gün kesinlikle içkiliydi. Peki ben size bir soru sorayım. Stevenson'la tanıştınız mı? Ve onu nasıl büyük bir yazar olarak görebiliyorsunuz? Bence önemsiz bir yazar — size kıyasla meselâ!"

"Çok teşekkür ederim" dedi, benden tarafa nazik bir gülümsemeyle. "Size hem minnettarım hem de üzgünüm sizin için! — Tıpkı Neruda'nın büyük bir şair olduğunu söylediğinizdeki gibi. Bence Neruda siyasî sebeplerle şiiri bırakmış, Whitman benzeri yeteneği olan bir şair. Bence 'büyük' şair iyi şiir yazandır, Meredith gibi tek bir iyi şiiri olan bir şair büyük şair olarak anılabilir. Ne dersiniz?"

"Kesinlikle hayır," dedim. "Ayrım bütün eserlerine göre yapılmalı. Eğer şiiri, zamanı değiştirebiliyorsa büyüktür. Kaç tane kötü şiir yazmış olurlarsa olsunlar — ki pek çok kötü şiir yazdılar — Whitman ve Neruda büyük şairler, her ne kadar 'Song of Myself'in (Kendime Şarkı) ardından çok az şiir yazan Whitman'ın aksine Neruda en iyi şiirlerinin bazılarını bu on yıl içinde yazmış olsa da. Öte yandan Poe önemsizdir — belki yalnızca Fransızlar için önemli olabilir. "

"Evet, katılıyorum. Yalnızca hikâyeleri kaldı bugüne," dedi Borges.

"Ve birkaç şiiri, büyümlü mısraları olan 'Bilim için Sonnet' gibi."

"Şu Whitman'ın anlamadığım dizesi gibi mi? Nasıldı o?"

"Dinleniyorum nazik kapıların eşliğinde," dedi Norman. "Bir asansör görevlisi için pek fena bir deyiş olmazdı!"

"Fransızların en iyi mısraları olarak gördükleri — '*La fille de Minos et de Pasiphaë* (Minos ve Pasiphaë'nin Kızı) — Racine'in kadın karakteri için bile hoş bir deyiş sayılmaz, dedim. "Ama herhangi bir Fransız şair Milton'ın 'Gülümseyene kadar yatıştırmak karanlığın kuzgununu' dizesini etkileyici bulur mu?"

"Ben bulurum," dedi Borges "büyüktür!"

"Kelimeyi tekrar hatırlattığın için teşekkürler," dedim. "*Don Segundo Sombra*'nın büyük bir roman olduğunu düşünüyor musun?"

"Kesinlikle hayır," dedi Borges "her ne kadar ilginç olsa da. Ama *Kim*'e benzer, ki *Kim* daha iyidir. *Kim* de *Huckleberry Finn*'e benzer ve *Huckleberry Finn* de hepsinden iyidir. Gerçek bir kişi hakkındadır, biliyorsun. Don Segunda Ramirez Sombra gerçekten yaşadı. Belki bu yüzden karakter abartılı değildir. Kitap yok olan zaman için bir ağıttır. Bir muhafazakârın *crillo* geçmişine dair hayali, kuruntusudur. Guiraldes 1927'de kanserden öldü, ertesi yıl en iyi kitabı olan *Don Segundo Sombra* yayınlandı burada."

"Tanıyor muydunuz?"

"Avrupa'ya giderken Montevideo'daki evimize uğramıştı bir kez. Gittiği için üzgündü ve döneceğine ilişkin sembolik bir işaret olarak gitarını bırakıp bırakamayacağını sormuştu. Bir beyefendiydi. Asla kimse hakkında kötü bir söz söylemedi."

"Beyefendilerden bahsetmişken" dedim, "iki yıl önce Juan Ongania için de aynısını söylemiştiniz. Şimdiki başkan için de aynı mı düşünüyorsunuz?"

"Başkan Levingston'la birkaç hafta önce bir görüşme yaptım," diye cevap verdi Borges. "Ayda yaklaşık 65 dolar alan Kütüphane çalışanlarının maaşlarını yükseltmesi umuduyla. Ne oldu biliyor musun? Zaten yeterli olan *benim* maaşıma 200 dolar zam yaptı ama diğerlerine yapmadı... Hayır, bu bir geri adım. Mantıklı şeylere para harcamak konusunda fikirleri yok. Calle Florida'nın yolunun yeniden yapılması gibi, sadece kavga yaratıyor. Eskiden benim bağlı bulunduğum hiyerarşide benden sonra Eğitim Bakanı ve sonra da Başkan vardı. Ama şimdi devasa bir organizasyon şeması var. Yedi basamak var — geçmem gereken yedi ceset ve hepsi hiçbir şey yapmadan büyük maaşlar alıyorlar."

"Şey," dedim, "Şili nihayet Allende'yi devirdi. Belki sırada Arjantin vardır."

"Onlar bunu seçim yoluyla yaptılar," dedi Borges. — Perón'u başımıza getiren hastalık, hem de iki defa! Biz seçimle mahvolacağız... ama benim felsefem şu; bir gün hükümetimizin olmamasına layık olacağız."

7

"Onu gerçekten tahrik ettin," dedi Norman, Borges'i annesinin daïresine bırakmamızın ardından. "Onu aylardır bu kadar canlı görmemiştim. Burada onun üzerine çulluyor ve iflahını kesiyorlar. Bazen yeni bir şeyle karşılaşınca birisinin ona kafasının tamamen karışmış olduğunu söylemesi hoşuna gidiyor. Onunla vedalaşmak için yarın seninle Kütüphane'ye gitmek isterdim."

Odasına girdiğimde Borges ayaktaıdı, telefonda Bi-oy Casares'le konuşuyordu. Bitirdiğinde özür dileyip benimle birlikte masaya geçti. "Nasıl geldin?" diye sordu.

"Yürüyerek, asansör (elevator) çalışmıyordu."

Kıkırdarak güldü. "Neden 'lift' (asansör) demiyor-sun? Çok daha kısa olurdu. Ama her zaman acelesi olan

siz Amerikalılar uzun uzun asansör (elevator) demeyi tercih ediyorsunuz. Bir de 'çöp tenekesi' (garbage can) var, daha kısa bir kelime var ama kullanmıyorsunuz. Belki uygunsuz olduğu içindir!"

Pek çok kısa kelimemiz olduğunu söyledim —" *escusado* yerine 'can' (tuvalet), *cojones* yerine 'balls' (hayalar), *laboratory* yerine 'lab' (laboratuvar) gibi, ama daha uzun kelimelerimizin de olduğunu kabul ediyorum; meselâ bir hocanın zorlandığı şiiri açıklaması için 'izah etmek' "

"İzah etmek mi?" dedi, "Niye kısaca 'açıklamak' değil? Tuhaf!"

"Şu sıralar ne üzerinde çalışıyorsunuz, Borges?"

"Keats hakkında bir makale."

"Söyleyeceğiniz...?"

"Bilmiyorum. Başlayınca bulurum."

"Şu ara benim çok sık söylediğim bir şeyi sizin ağzınızdan duymak çok rahatlatı beni. Özellikle yayıncılara."

"Onlar bir kitaba taslakla başlanacağını düşünüyorlar."

"Bir hisle değil de."

"Keats'i sever misin?" dedi Borges.

"Çok. İnsanı ele veren mektupları, bu dilde yazılmış en iyi mektuplardır. Uzun şiirleri, — şey."

"Çok iyi değiller, değil mi? Uzun şiirlerinin çoğu değil..."

"Ama kısa şiirleri, 'Chapman'ın Homer'i' diye başlayan..."

"O bile biraz eski moda, değil mi? 'Çok gezdim altın diyarlarını' dizesinin yapay bir tınısı var, yanılıyor muyum?"

"Belki kastîdir. Altılı kısım harika, özellikle o unutulmaz dize..."

“Baktılar birbirlerine çılgın bir şüpheyle’ mi?”

“Evet. Heyecanı aktarmak için her hece süratle ardı ardına söyleniyor. Geçen hafta size okuduğum Blake dizisinde — *Kayıp gezginin rüyası bir tepenin altında* — tam tersi heceler ölümü hatırlatmak için uzuyor. Bu yüzden daha fazla etkilenmişimdir Blake’dan.

“Swedenborg’dan aldı bunların tümünü değil mi?” dedi Borges.

“Yalnızca işe yarar bulduklarını, kendi felsefesini yansıtanları. Swedenborg ‘aşk bahçesi’nin arka yüzünü ‘şeytanî karanlık değirmenler’ olarak görmüyordu... Bu arada Emily Dickinson’dan bahsettiğinizi duymadım hiç.”

“Seviyorum tabii,” dedi Borges, “Ama Emerson kadar değil, Emerson’un daha neşeli bir ruhu var.”

“İki yıl önce Vallejo’yu duymadığınızı söylediğinizde benimle alay mı ediyordunuz?”

“Hayır,” dedi şaşırmış bir bakışla. “Pek sayılmaz. Kim o?”

“Hadi Borges, Neruda’dan sonra Güney Amerika’nın en ünlü şairini en azından *duymuşsundur*.”

Güldü. “Ne işim var Güney Amerika’yla?”

“Ama önemli bir şair, Borges, Neruda gibi ünlü, gösterişli de değil. Sevebilirsin bile!”

“Önemli şairler abartılır. İspanyolların büyük şairleri kim sence?”

“Quevedo? Gongora?...”

“İkisi de fazlaca abartılmış. Gongora İngilizlerin Elizabeth dönemi şairleri üzerindeki etkisiyle tanınıyordu. Quevedo ilginç değildi. Fray Luis de Leon’u daha çok severim...”

“Kim?”

“Gördün mü! Hiç duymadın mı?”

"Hiç duymadım. Şiirleri nasıldır?"

"Huzur dolu. Göze batmayan kafiyeler... Güzellik değişken. Belki gelecekte herkes şair olacak... Ama Keats'e dönecek olursak Kipling'in 'Wireless' (Telsiz) hikâyesini biliyor musunuz? Keats ve Fanny Brawne hakkında. Okumalısınız. Gelin göstereyim."

Karanlık bir koridordan geçtik ve kapalı iki kapıdan kitap dizili bir odaya geçerken ona yardım ettim. Kipling'in kırmızı kaplı otuz ciltlik setinin durduğu bir rafa yöneldi. "Hangi cilt, Borges? " diye sordum.

"Hiçbir fikrim yok. İlkinden başlayalım." dedi.

"Rio uçağımı kaçıracağım!" O sevdiği pek çok hikâyenin özetini vermek için durdururken ilk üç cildin içindekiler kısmını okudum. "Telsiz" dördüncü ciltteydi. Göz gezdirdim. Lobiye yürüdük ve o bana döner kapıda eşlik etti.

"Seni buraya sokmaktan nefret ediyorum," dedim.

"Girdap gibi. Parçalanabilirim."

"Değişmiş olarak çıkabilirsin."

"Umarım."

8

1972'de Buenos Aires'e üçüncü ve son gidişimde Borges'le yaptığım konuşmalar yeni çıkan kitabı (*Brodie Raporu*) ile benim üzerinde çalıştığım ve ona okumamı istediği İngiliz şairleri antolojisi etrafında gelişti.

Akşam dokuz civarında Kütüphaneye vardığımda María Kodama'yla Nors ve Eski İngilizce çalışmasını henüz bitirmişti. Lokantaya gitmek için bir taksiye atladık. Cadde harap vaziyetteydi, lokantanın girişine ulaşmak için çukurların üzerinden atlayarak yürürken Borges: "Bu ülke mahvolacak, değil mi? Önce İspanyol olmaktan vazgeçtik. Sonra amatör Fransız olduk. Sonra İngilizler çıktı sahneye, ardından Hollywod'lular. Şimdi ise — sa-

dece cehalet... Tabii, " diye devam etti, biz masamızı seçerken "Kimse reklâm imparatorluklarına hayranlık duymaz ama Arjantinlilerin gördüğü tek yüzü bu Birleşik Devletler'in. Dahası siz Protestan bir ülkesiniz. Katolikler doğru yanlış diye düşünmezler."

Borges ince jambon dilimleriyle kaplanmış kavundan ibaret sade yemeğini yemeye koyulmuşken Neruda'nın birkaç ay önce Buenos Aires üzerinden Paris'e yaptığı aktarmalı seyahatine ilişkin yorumunu sordum. Borges'in, Nobelli şairin Santiago'dan gönderdiği, 'Arjantin'in en büyük şairiyle' görüşme talebinde bulunan telgrafına cevap vermediğini kızgınlıkla söyledikten sonra "Ona sor," demişti Norman.

"Komünist bir ülkenin elçisiyle görüşemedim elbette" dedi Borges ve sonra muhtemelen benim onunla dostluğumu hatırlayıp ilave etti; "Kuşkusuz iyi bir yazar. Kırk yıl kadar önce bir araya gelmiştik. O zamanlar ikimiz de Whitman'ın etkisi altındaydık ve ben biraz da şakayla 'Artık İspanyolcayla bir şey yapılamaz, değil mi?' dedim. Neruda onayladı ama İngilizce şiir yazmak için geç kaldığımıza karar verdik. Bu ikinci sınıf edebiyatla yapabileceklerimizi yapmalıydık."

"O kadar kötü mü İspanyolca?" dedim.

"Elbette. Bir sebepten, kelimeler çok uzun. İngilizcede Sakson dilinden gelen kısa kelimeler var. Sonra Milton çıkıp bunları uzun Latince kelimelerle bir araya getiriyor. Veya Shakespeare'in 'Pembemsi Denizlerini' ele alalım. Lafı geçmişken," diye ilave etti Borges "Pound bu büyük şiirin kelimelerinde çok kötü değişiklikler yapmıştı, 'Denizci': 'Kendim hakkında bir şiir okuyabilir miyim...'"

Henry Timrod adlı İç Savaşdaki Güneyli bir askerin 'Amerika'nın en iyi şairlerinden biri' olduğunu söylerken Borges'in *vecizesinin* "yazarlar kendi öncülerini yaratır," olduğu geçti aklımdan.

"*Brodie Raporu*'nu Rio'dan gelirken uçakta bitirdim, Borges" dedim. "Bu kadar ümit dolu bir cümleyi nasıl böylesi bir umutsuzlukla birleştirebiliyorsun anlamıyorum" dedim 'Bir gün hükümetimiz olmamasına lâayık olacağız,' cümlesini kastederek.

"Tutarsız olduğunu kabul ediyorum," dedi. "Babam anarşistti. Cahillerin muhtemel kaderine bırakmaktansa kendimi, gelecekteki hükümetleri düşünmeyi tercih ediyorum."

"Bir hikâyenizde 'yitip gitti, tıpkı bir gün her şeyin yok olacağı gibi' demiştiniz. Böyle mi düşünüyorsunuz?"

"Her şeyin yok olacağını mı *umuyorum*?"

"O halde niçin yazıyorsunuz?"

"Ne yapabilirim? Carlyle değil miydi 'İnsanlığın bütün başarıları nafiledir, ama başarmanın kendisidir değerli olan' diyen?"

"Shakespeare, şiirleriyle yaşayacağına inanıyordu sanki?"

"*Aere monumenta*? Eski bir edebî gelenektir bu. Yeterli parayı kazandığında emekli olup yazmayı bıraktı ve kuşkusuz 1623'de folio baskısının yapılacağına inanmıyordu. Yazmak o zamanlar çok ciddiye alınmıyordu ve ben de çok ciddiye almıyorum."

"Bu akşamüstü araba kullanırken aklıma geldi — hiç Buenos Aires'teki gizlenen Naziler hakkında bir hikâye yazmayı düşündünüz mü? " Meselâ saygın bir insan olmaya karar veren, toplumun buna izin vermeyeceğini anlayan bir Nazi?"

"Hayır, Almanları sevmiyorum," dedi. "Oraya altı yedi yıl önce gittim ve gördüm ki dalkavukluk ve kendilerine acıma halindeler. Kimsenin Alman karakteri hakkında kötü bir şey söylediğini duymadım — Hitler hakkında bile."

"Yeni hikâyelerinizde pek çok bıçak kavgası var. Hiç bıçak kavgası gördünüz mü?"

"Hayır ama anlamsız bir kan davasında vurulmuş bir adam görmüştüm Uruguay'da."

Sonraki sorum önceki gün Alastair Reid ile yaptığım, bu yeni hikâyelerde karakterlerin 'amaç' yoksunu olduğuyla ilgili konuşmadan yola çıkıyordu. Reid "Kuzey Amerikalılar her şeyin bir açıklamasının olması gerektiği psikanalitik bir dünyada yaşıyorlar — rasyonel bir dünyada. Ama hayat yaşananlardır, izah edebildiklerimiz değil. Bunlar Borges'in en iyi hikâyeleri çünkü bütün amaç yönelik ve metafizik öğelerden arınmış. Borges en gösterişsiz hikâyeleri olduğu için Kipling'in *Plain Tales From Hills* kitabının en iyisi olduğunu söylüyor. Latin Amerika edebiyatı — Borges, García Márquez veya Neruda, kim olursa — insanlık hallerini anlatır ve geçerliliğini yitirmiş bütün teorilere karşıdır."

"Değersiz Bir Arkadaş' hikâyesinin kahramanı neden arkadaşına düşman oluyor?" diye sordum. "Bu bana anlaşılmaz geldi."

"O hikâye bir itiraf," diye cevapladı Borges, "Birinci Dünya Savaşı sırasında İsviçre'de öğrenciyken bir çocuk benimle arkadaş olmak istemişti ben de reddetmişim — değersiz biri olduğumu düşünerek. Bu yüzden kendimi hikâyede Yahudi yaptım, daha dramatik hale getirmek için de reddetmeyi ihanete dönüştürmüştüm. Ama yine de bir itiraf!"

" 'Markos İncili'nde... "

"Bence baştan yazmalıyım," dedi Borges, "Düğüm noktası (Saf köylü ailesine İncil'den Çarmıha gerilme hadisesini okuyan çocuk, bunu canlandıracakları zaman çarmıha götürülürken) çok âni ve aldatıcı. İpuçları var ama çocuğun başına geleceklerden şüphelenmeye başladığını ve sonra kendisini güvende olacağına inandırdığını belli etmem gerek."

"Bu haliyle çok iyi bir hikâye, " dedim "Okurun yaşadığı şaşkınlığın etkisini niye azaltasın?"

"Öyle mi düşünüyorsun? O halde hiç dokunmayayım."

"En iyi hikâyen olabilir."

"Bence 'Araya Giren' daha iyi. En tasarruflu hikâyem. Kadının neden öldürüldüğü açıklanmıyor. Bu melodramdan daha iyi, değil mi? Ağabeyin hikâyede konuşan tek kişi olduğunu fark etmiş miydin? Hep 'Onlar konuşuyor' ama 'O söylüyor.' Böylece okur kararın ona ait olduğunu anlıyor; diğerlerinin söz hakkı yok. Ama insanlar bu hikâyeyi öyle saçma biçimlerde okuyorlar ki! Birisi ciddi ciddi 'Bu iki kardeş birbirine aşık,' demişti. Bazı insanlar her şeyde eşcinsellik, ensest veya gizli anlamlar bulmak zorundalar. İyi bir hikâyeyi iyi bir hikâye kabul edemiyorlar."

" 'Araya Giren' nasıl çıktı ortaya?"

"Kipling'in 'Beyond the Pale' (Solgun) hikâyesini henüz okumuştum ve sadeliğinden etkilenmiştim. O sırada yanımda olan Vlady'ye 'Şimdi bir şey yazacağım...' dedim."

"Peki ya 'Guayaquil'?"

"O hikâyenin esas noktası Bolivar ve San Martin'in aynı kişiye *dönüşmesi*, bu tarihte yaşandı ve iyi olan kazandı. Biraz da Arjantinli milliyetçilerin General San Martin'e duydukları hayranlık ve sevgiyi de deşmeye çalışıyordum. Alter egosu neden boyun eğmişti? Baştan beri fiyakacı bir ahmaktı. Eğer konuşmaları daha uzun olsaydı hikâye çökerdi."

Onu taksiyle evine götürdüm saat on bir sularında, şoför bizi Borges'in evinden biraz uzakta bıraktı. Kendisi yürüyebileceğini söyledi ama izin vermedim. "Doğru sokakta olduğumuzu nereden bileceksin Borges?" dedim.

"Biliyorum" dedi.

"Lokantada beni görebiliyordun değil mi, siluetimi?"

"Yalnızca ellerini."

"Belki kapının eşiğine uzanırsam yüzümü görebilirsin."

"Yapma." dedi, anahtarı deliğe sokarken. "Oradan göreceğin şu an gördüğünden bile iğrenç olurdu."

9

Ertesi gün akşamüstü Kütüphane'de Borges'e yeni İngiliz antolojimin içindekiler kısmını ve sonra da hatırladığı veya okumamı istediği şiirleri okudum. Onu *Beowulf* dan ayırıp devam etmek zordu. Yer verdiğim *Piers Ploughman** versiyonunu beğenmişti ve Dunbar'ı eskiden sevdiğini söyledi. Bilmediği bir Shakespeare şiirini okumamı istedi ("Efendi, temizlikçi, denizci ve ben..."). Pek çok versiyon içinden benim seçtiğim "Tom O'Bedlam" versiyonunu beğendi. Milton'ın "Körlüğü için Sone"sini neredeyse hatasız okudu. *Paradise Regained*** (Geri Kazanılan Cennet) daha değersiz olduğuna ilişkin yorumlar yaptı, ezberden bir kısım okuyarak...

... O, fark edilmeden

Yuvasına annesinin evine döndü.

"Nasıl olur? Nasıl! *Paradise Lost*'un o muazzam sonunun ardından! Kuşkusuz körlüğü yüzünden değil, çünkü her ikisini de kör olduktan sonra yazdı."

Grey'in 'Ağıt'ı için "Valéry'nin bunun kadar iyi olmayan şiiri 'Cimitière Marin'in bundan kaynaklandığını düşünmüyor musun? Birinci sınıf bir Fransız şairi yok — Hugo da dahil."

* William Langland'ın yazdığı ortaçağ İngiliz edebiyatının önemli eserlerinden sayılan alegorik şiir. ç.n.

** İngiliz şair John Milton'ın "Paradise Lost" (Kayıp Cennet) şiirinin ardından yazdığı ve konu bakımından benzerlik gösteren şiir. ç.n.

“Üç yıl önce neredeyse tam tersine ikna edecektin beni,” dedim, “Burns seçim için ne diyorsun?”

“Burns yalnızca iyi bir şarkı yazarıydı ve popüler şarkılar artık şiir olarak değerlendirilemez. Meselâ ‘*Bir tek gözlerindir benim için şarap*’ bir zamanlar heyecan verici olabilir ama artık değil.”

“Dürüst sefalet için var mı...” diye giden şiiri okudum, Norman’ın dediği gibi dört harfli kelimelere şaşırp şaşırmayacağını görmek için, ama hiçbir yorum yapmadı. Blake’e sıra gelince ‘Uthune’den (‘Uriel’ mi?) bir kısım koymam için ısrar etti

... ama çelik ağlar ve amansız tuzaklar
... Zarif gümüşlerin veya sert altınların kızları
... Yanınıza uzanacağım
sevişerek, saadet üstüne saadet...

— son mısraı defalarca tekrarlayarak, bariz bir neşeyle.

(Oklahoma’dayken bir öğrencinin Borges’e ‘Neden hikâyelerinizde cinselliğe bu kadar az yer veriyorsunuz?’ diye sorduğunu hatırladım. Borges ‘Belki çok fazla düşündüğüm içindir’ diye cevap vermişti. Ve Norman’ın Borges’in Buenos Aires’de bir erkek tuvaletinde rastladığı bir maniye söylediğini hatırlıyorum —

*La mierda no la pintura,
El dedo no lo pincel;
No sea hijo de puta,
Limpiesa con papel —*

“Muhteşem didaktik bir şiir” demiş ve Norman’dan bunu Amerika’da kolej tuvaletlerinden birine yazmasını istemişti, Norman da ‘bir kültür alışverişi’ olarak zevkle yapmıştı.)

Borges çağımızın şairlerinden Owen, Hardy veya Lawrence’a pek ilgi göstermedi, ki bu pek şaşırtıcı değil ama Kipling’in en iyi şiirine (“Harp Song of Dane Wo-

men") veya Chesterton'ın herhangi bir eserine yer vermediğim için beni azarladı.

Kalkarken önceki gün ne hakkında konuştuğumuzu hatırladım. "Bence sonsuzluk hakkında iki ayrı düşüncem var, Borges," dedim.

"Delillendirebilir misin?"

"İlk kez dün gece okuduğum 'Delia Elena San Marco'da diyorsun ki 'insan vedaları yaratır çünkü ölümsüz olduğunu bilir' ve başka bir şiirinde, 'Sakson Şair'de 'Bugün sen *benim* sesimsin,' derken veya 'Kalacak mı şiirlerim hatırlanacak bir geceye?' derken bir tür ölümsüzlükten bahsetmiyor musun? "

"Şey" dedi, biraz düşündükten sonra "Sanırım o tür bir ölümsüzlüğe inanıyorum. Kişisel değil. Ben görmeyeceğim. Ve keyfini de çıkarmayacağım."

"Dün bir şiir yazdım," dedi kapıya doğru ilerlerken "düz bir girişi var. Amacım doruğa sonunda ulaşmak. İlk kısım çok kolaydı!"

10

"Gece uzun süre antolojin üzerinde düşündüm," dedi Borges, Norman ve ben bazı resimler için onunla parkta buluşunca. "Modern' görünen şiirleri almak yerine tam tersini yapardım ben olsam. Yani tamamen 'modern olmayan'ları seçerdim: sadakat ve buna benzer eski erdemler hakkında şiirler seçerdim. Bize ne olduğumuzun hatırlatılmasına gerek yok — yani demek istediğim, Byron'ın *Don Juan*'ından mısralar veya Shelley'nin Londra varoşlarını tasviri gibi — onlar yerine eskiden ne olduğumuzu hatırlatan mısralar."

"Öyle mi?" dedim. "Ben benzerliklerle daha çok ilgileniyorum. Değişmez olan bizim sapkınlığımız ve insanlığımız. Ve bu bağların keşfi okuru yeniden eskiye çekecektir, değişmeyenler vasıtasıyla."

“Şey, belki,” dedi şüpheyle, “ama benim mihenk taşım bu olmazdı.”

“Şüphesiz olmazdı,” dedi Norman meydanı geçerken, Borges o sırada bastonuyla önümüzde ilerliyordu. “Borges’in antoloji hazırlarken ele aldıkları sınırlıdır, yalnızca ona kendisini hatırlatanları alır.”

“Bana okuduğun şu Burns şiirleri,” dedi Borges, tam biz ona yetişirken; “Saçma, değil mi?”

“Demedim mi,” diye fısıldadı, Norman “O uygun-suz kelimeleri asla kabul etmez diye! Karara varıp sana söylemesi bir gün aldı!”

“Telefonda bana verdiğin rakamlar, Norman” dedi Borges. “Bu imkânsız — satışa çıkmadan yeni kitabımızın 46,000 nüshası?”

“Hatta daha hiçbiri *satın alınmadan*, Borges.”

“Hiç kimse *okumadan*,” diye ilave ettim.

“Okuduklarında bir kenara fırlatacaklar,” dedi Borges gülümseyerek.

“Ama çok geç olacak.” diye ekledim.

“Evet,” dedi gülerek, “Paralarını geri alamayacaklar, değil mi? ”

Borges New York Üniversitesinde

Ronald Christ, Alexander Coleman ve
Norman Thomas di Giovanni / 1971

TriQuartely, Sayı 25, Güz 1972, ss. 444-59. Bu röportaj yayın için Ronald Christ tarafından düzenlenmiştir. Ronald Christ'in izniyle yayınlanmıştır.

8 Nisan 1971'de Borges, Profesör Alexander Coleman'ın daveti üzerine, Norman Thomas di Giovanni* eşliğinde, küçük bir öğrenci grubuyla eserleri hakkındaki söyleşi yapmak üzere New York Üniversitesi Washington Meydanı kampüsüne geldi. Sorular önceden Borges'e iletilmişti ve programın başlamasına az bir zaman kalmışken di Giovanni soruları tasnif etmek ve belki birkaç soru eklemek için beni masaya çağırdı, böylece Borges'in sesini yakından kaydedebildim. Bu metin kaydın transkripsiyonudur.

Ama belki bazı hususları açıklığa kavuşturmak için birkaç şey söylemek, bazı açıklamalar yapmak yararlı ve gerekli olabilir. Başka akademik toplantılar gibi bu da çok parlak değildi — belki öğrenciler Borges'den çekindikleri için (kişiliğinden ve

* Giovanni daha sonra Borges üzerine bir de kitap yayınlamıştır: Norman Thomas di Giovanni, *Ustanın Dersi, Borges ve Yaptıkları Üstüne*, çev. H. Ulaş, ODTÜ 2008. Ayrıca, (Der.) N. Thomas di Giovanni - Daniel Halpern - Frank Macshane, *Borges ve Yazma Üzerine*, çev. T. Uyar, İletişim 1998. -ed.n.

eserlerinden) veya zaten bildikleri şeyleri sordukları için. (Sorularını hazırlarken Borges'in neyi amaçladığını, tekniğinin veya beğenilerinin ne olduğunu araştırmak yerine Borges'in eserlerinin kendilerinde uyandırdığı intiba üzerinde durmuş ve bildiklerini gözden geçirmişlerdi.) Bu sorular öğrencilerin monologları biçimindeydi ama Borges monolog konusunda iyiydi ve belki de bu yüzden bu sözde diyalogu zevkli hale getirdi.

Toplantının derinlikten yoksun olması ifade çeşitliliğiyle telafi edildi. Bu toplantı Borges'in canlı ve kendine özgü performansını pek çok soru cevap toplantısından (röportajlar da dâhil olmak üzere) daha iyi yansıttı. Bir taraftan yazdıklarıyla ilgili sözlü yorumlarında pek rastlanmayan türden bir kesinlik ve ciddiyetle cevapladı karakterleri hakkındaki soruları; diğer yandan kurgusunun eskapist (sıkıcı gerçeklikten kaçan) doğasıyla ilgili bir soruyu çekinerek geçiştirdi. Bu geçiştirmeyle çekingenliğini ve yaptığından ironik kaçma çabasını bir dinleyicinin sorusuna ağlamaklı bir ifadeyle bir cevap gevelemeden birkaç dakika önce ortaya koyuyor. Kısaca, bu metinde okuyucunun bulacağı eleştiri malzemesi olacak bilgiden ziyade kişiye ilişkin fikirdir. Burada bir takım bilgilerin yer aldığı doğrudur, ama burada asıl ilgi çekici olan bunların takdim biçimidir.

Bu ilgi çekici yönü görürseniz bu sayfaları bir metin olarak değil de notlar olarak ele almanız gerekecektir. O zaman Borges'in iniş çıkışlarındaki ağır ciddiyetini, Rosetti'den yaptığı biraz hatalı alıntıdaki hesaplı nüfûzunu; Johnson'ın 'Sir' ifadesini taklid ederek kullanışındaki neşeli alayı; sesindeki rahatsızlık belirtisini, her düşüncesi için kafiye bulma çabasını, dikkati başka yöne çeken mizahını hoş görmeniz gerekecek — ki bunların hepsini şimdiden fazlaca vurguladım. Ama hepsinden önemlisi sâlonadan yükselen kahkahaları tahmin etmeniz gerekecek çünkü Borges ilk andan itibaren, bazen onların zararlarına da olsa, muzipliği ve mizahıyla dinleyiciyi kazanmış ve ilgisini canlı tutmuş oldu.

Kahkahalar gibi burada yer almayan birkaç şey var. Diğer konuşmacıların söylediklerini düzelttim, soruları kısalttım, genelde yalnızca tekrarları çıkarmama rağmen birkaç anlaşılmayan veya ilgisiz kısmı çıkardım da oldu. Burada yer alan metin orada söylenenler olsa da dinleyicilerin bu kayıta yer alma cüretini göstermeleri azımsanacak bir cesaret değildi. Borges'in

kayıt için izin istediğimde söylediği onların tavrını yansıtıyordu; "Yayınla gitsin!"

Alexander Coleman'ın ifade ettiği gibi Borges'i takdime gerek olmadığından Coleman'ın açılış cümleleriyle başlıyoruz:

Coleman: ... ve bu yüzden Borges'i övmek için methiyeler düzmek mümkün değil. Borges'in övgüye ihtiyacı yok. Ama size Norman Thomas di Giovanni'yi takdim etmek isiyorum kendisi Borges'le...

Borges: Hayaller övgü *gerektirir!* Abartıyorsunuz!

Coleman: Borges'in bütün eserlerinin yeni İngilizce baskısından sorumlu. Şimdi, Sayın Borges, yapabileceğim tek şey size buradaki meraklılar ordusundan bahsetmek olabilir.

Borges: Evet.

Coleman: Yaklaşık iki yüz kişi var.

Borges: *Gerçekten mi!* Onlarla yüz yüze gelmem gerekecek, *ha?* Gerçi zaten yüzyüzeyim.

Coleman: Kim olduklarını söyleyeyim. Elli altmış kişisi İspanyolca öğrenmeye geçen eylülde başlayan ve yılı sizin hikâyelerinizin beşini okuyarak tamamlayacak olan öğrenciler, okuyacakları ilk hikâye "Borges ve Ben" —

Borges: *Gerçekten mi!*

Coleman: — ve "Araya Giren"le sonlanacak okumaları. İyi mi?

Borges: Evet, güzel. Çok severim "Araya Giren"i.

Coleman: Ama sanırım burada düşman yok.

Borges: Hayır.

Coleman: Belki sandalyelerden birinin altına saklanmış bir Maocu vardır, ama şimdilik görünmüyor.

Borges: Ne! Bir tanecik mi?

Coleman: Aklıma gelen diğer tek grup...

Borges: Çin'in daha büyük bir nüfusu olduğunu sanıyordum.

Coleman: Evet ama aradaki mesafe göç ihtimalini azaltıyor.

Borges: Evet.

Coleman: Size bahsedebileceğim bir başka muhtemel düşman yirmi tane manyak...

Borges: Yalnızca yirmi mi?

Coleman: Evet, hepsi en azından teorik olarak benim kontrolüm altında bulunan, yalnızca yirmi manyak. Geçen dönem Jorge Luis Borges eserleri okumak dışında bir şey yapmadılar.

Borges: Onlar için üzüldüm. Ama suçlu ben değilim, değil mi?

Coleman: Hayır, bu *anglomeración** hakkında söyleyebileceğim bundan ibaret.

Borges: Sesler gayet etkileyici, ha?

Coleman: Norman soruları inceliyor sanırım.

di Giovanni: Edebiyatla ilgili soru bulamıyorum. Hepsi emperyalizm hakkında, Latin Amerika hakkında...

Borges: Ben Latin Amerika uzmanı değilim.

di Giovanni: "Borges, Vietnam Savaşındaki rolünüz nedir?"

Borges: Sanırım geçen yıl öldürüldüm, değil mi?... Soruların hepsi böyle mi?

Coleman: Norman, Borges'e soracak "gerçek" soruların var mı?

Borges: Var mı?

di Giovanni: İlginç bir soru bulamıyorum.

* İngiliz kökenli veya İngiliz kültürel mirasını taşıyan Amerikalı. ç.n.

Borges: Böyle söylemesen iyi olmaz mı?

di Giovanni: Neden söylemeyeyim?

Coleman: Ben başlayabilir miyim? Fazla açık sözlü olduğumu düşünebilirsiniz. Sorun değil.

Borges: Evet, buyurun.

Coleman: Merak ediyorum, yazdıktan sonra herhangi bir hikâyenizin ardında ahlâkî bir yargıya yer verdiğinizizi düşündüğünüz oluyor mu? Edebiyatı ahlâkî bir amacı savunmanını imkânsız savunmak olacağını hiç düşünmüyor musunuz?

Borges: Ancak kendi adıma konuşabilirim. Yazarken ahlâkî bir amacım olduğunu sanmıyorum. Yazarken bir hikâye anlatmaya çalışıyorum, fabl değil, ama eğer okur metinde ahlâkî bir şey bulmak isterse sorun değil. Bir hikâye yazarken, diyelim ki politik veya etik fikirlere göre düşünmüyorum: sadece gerçeğe, düşlere sadık kalmaya çalışıyorum, diyelim. Tabî eğer yazdıklarım iyiye sanırım pek çok işe yarayabilir, ama bu onlara bağlı, bana değil. Ben yalnızca kurguya, düşlere sadık kalmaya çalışıyorum. Politik görüşlerime gelince, görüşlerim var ama edebiyatıma karışmasına, yazdıklarım içinde yer bulmasına izin vermiyorum.

Coleman: Ama okurun en az sizin yazma sürecinde yer aldığınız kadar yer almasını istiyorsunuz okuma sürecinde.

Borges: Okur elbette serbesttir tıpkı benim serbest olduğum gibi. Eğer insanlar hikâyede benim anlatmak istediğimden daha fazlasını buluyorlarsa bu iyi bir şey, çünkü bence bir şiir veya hikâye yazarın söylemek istediğinden fazlasını söylemelidir, öyle değilse zayıftır. Bence bütün söylemem gereken bundan ibaret. — Ama bir hikâye veya şiir yazarken yazdığım şeyi düşünüyorum; inançlarımı, fikirlerimi ve hatta şahsî duygularımı unutmaya çalışıyorum. Yalnızca dürüst olmaya çalışıyorum. Bu bir tür bilinçli... şey, bilinçli hayal kurma diyebilirim, hikâye

yazmak için; ama kafama göre yapıyorum. En azından elimden gelenin en iyisini yapıyorum.

di Giovanni: Bir soru okuyabilir miyim?

Borges: Ben de cevaplamaya çalışayım.

di Giovanni: Cevaplamanız gerektiğini sanmıyorum.

Borges: Neden?

di Giovanni: Çünkü bu neredeyse akıl almaz bir soru: “Geçen yıl Vietnam’daki savaş yüzünden Amerika’ya gelmeyi reddetmiştiniz —”

Borges: *Öyle mi yapmışım?*

di Giovanni: “— ve diğer hükümet politikaları yüzünden. Amerika’daki hangi değişimler buraya gelip konuşmak konusunda fikrinizi değiştirdi?”

Borges: Bilmem; acaba hangi sebepten vermediğim bir kararı değiştirdim? — Bunların hepsi hayal ürünü.

Coleman: Ne olduğunu açıklayayım. Borges sizi Carlos Fuentes’le karıştırmışlar.

Borges: Veya Charlie Chaplin’le, dilerseniz. Ya da Kral I. Charles’la yahut herhangi bir Charles’la.

Coleman: Size Valéry hakkında bir soru sorabilir miyim? “Don Kişot’un Yazarı Pierre Menard” ve hatta “Bellek Funes” hikâyelerine baktığımızda merak ediyorum acaba *Monsieur Teste* ve *Introduction to the Method of Leonardo da Vinci* (Leonardo da Vinci’nin Metoduna Giriş) eserinin ilk sayfaları, sizi Monsieur Teste’ye benzeyen anormal bir zihin — kabul edersiniz pek insana benzemeyen bir kişi — yaratmaya teşvik etmiş olabilir mi?

Borges: Pek insana benzemiyor, zeki de değil. Ama üzgünüm ki Valéry’dan etkilenmedim. Yazdıklarımın suçlusu Valéry değil. Suç benim. Funes’a gelince onun zeki olduğunu düşünmüyorum. Aksine devasa bir hafıza, hatırladığı ölçüde zekâ yoksunu, çünkü düşünmek için hatalar yapmanız, bağlantılar kurmanız gerekir ama o

bunları yapamıyor. Hafızasının hakikatlerle dolu olduğunu söylüyor ve doğal olarak bunlar onun düşünmesine mani oluyor.

di Giovanni: Benim birkaç sorum var. “Eserinizde karakterin yeri nedir?”

Borges: Bu çetin bir ceviz, çünkü sanırım benim hikâyemde karakter yok. Korkarım tek karakter *benim*, veya bir tür kuruntu diyeyim. Meselâ benim atalarım askerdî — ben asker değilim, ben sadece kütüphaneciyim — bu yüzden sanırım bir tür temenni var yazdıklarımda. Ama karakterlere gelince, tek bir karakter bile yaratmadım. Kendim, sınırlılıklarım ve yaşayabileceğim halde yaşamadığım hayatlar bakımından düşünüyorum.

di Giovanni: Peki yeni hikâyeleriniz? Onlar sizin hakkınızda değil, öyle değil mi?

Borges: ... Hayır. Mesele şu ki hepsini unuttum. Kendi yazdıklarım üzerine düşünmem; başka yazarları hatırlamayı tercih ederim. İş kendi yazdıklarım hakkındaki sorulara cevap vermeye gelince pek iyi değilim. Elimden gelenin en iyisini yapıyorum, ama yapabildiğimin en iyisi yazar yazmaz unutmak hikâyeleri.

Coleman: Ama biliyorsunuz en harika şey gerçekten *unutmanız* hikâyelerinizi.

Borges: Evet.

Coleman: Size ayrıntıları ve gerçekten unutmuş olduğunuz ayrıntıları hatırlatacak binlerce öğrenci bulabilirsiniz — bazen iyi niyetle bazen kötü.

Borges: Sanırım asıl sebep yeni hikâyeler yazmak istemem. Eğer eski hikâyelerimi hatırlarsam nasıl yeni hikâyeler yazabilirim? Yazdıklarım bana mani olur.

di Giovanni: Biz tercüme yaparken de oluyor aynısı. Bir gün bir cümleye rastlayıp “Çok iyi, değil mi?” diyebilir sanki başkasınınmış gibi ve bazen de “Bunu düzeltmek gerek” diyebilir.

Coleman: Ronald Christ pek çok yorumcuyu şaşırtan ve şimdi İngilizceye kazandırılan "*unánime noche*" şiirinizin tercümesi hakkında yazı yazmıştı —

Borges: Gerçeği söylemek gerekirse benim de kafamı karıştırdı! O şiiri yazdım çünkü daha önce kullanılmamış iyi bir tınısı olduğunu düşünmüştüm. Ama gerçekten ne anlama geldiğini bilmiyorum, bir anlama geliyorsa tabî.

Coleman: — İngilizcede "Kuşatan Gece" adını aldı—

Borges: Bu çok daha iyi.

Coleman: — Ki bu çok hoş.

Borges: Elbette. "*unánime*" yazdığım için özür dileirim ama İspanyolcada "kuşatan" (encompassing) kelimesinin karşılığı yok.

di Giovanni: Yalnızca bir taslak.

Borges: Yalnızca bir taslak, evet. Bir Latin dilinde elimden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyordum, diyelim.

di Giovanni: Bir soru var: "Uzay, boşluk hakkında ne düşünüyorsunuz?" Sanırım NASA kastedilmiyor.

Borges: Mekân üzerine değil zaman üzerine düşünmeyi tercih ediyorum. "Zaman" ve "mekân" kelimelerinin bir arada kullanıldığını duyduğumda, Nietzsche'nin insanların Goethe ve Schiller hakkında konuştuklarını duyduğu zaman hissettiği gibi hissediyorum — bir tür hürmetsizlik gibi. Bence esas muamma, metafiziğin temel meselesi — düşünme diyelim — mekân değil, zamandır. Mekân zaman içerisinde yer alan pek çok şeyden yalnızca biri — meselâ başka şeyler var, renk yahut şekil veya boyut veyahut da duyular. Ama bence asıl uğraşmamız gereken ve tabîî asla çözüm getiremeyeceğimiz mesele zaman meselesidir, zamanın sürekliliği meselesidir; bunun içinde kişisel kimlik problemi ki bu da zamanın bir parçası.

Coleman: Güneyi seviyor musunuz? Hikâyelerinizde çok sık kullandığınız bir coğrafi mekan.

Borges: Evet, öyle ama bunun basit bir izahı var. Ben kendimi Buenos Aires’li bir adam olarak görüyorum. Buenos Aires’i düşündüğümde o korkunç, büyük, harap, genişleyen şehri geçirmiyorum aklımdan. Buenos Aires’in civarını da düşünüyorum. Kuzeyde tarım var, batıda ve güneyde — elbette “oeste” çok kaba bir kelime, “sur” daha güzel — geniş boş araziler çıkıyor karşınıza; eğer şansımız varsa bir gauchoya da rastlayabiliriz. Yani Güney’i ülkenin geçmişi açısından düşünüyorum. Yani ülkenin atlıların, geniş, boş *estancias* diyarı olduğu zamanları.

Coleman: Güneyin bizim için anlamını düşünün.

Borges: Evet, anlamı büyük. Uzak Güney anlamına geliyor. Bunu biliyorum. Evet, ben de bu şekliyle güneyi hissediyorum.

di Giovanni: “Hiç zamanda yolculuk edebileceğinizi veya tekrar eden bazı olayların zamanda yolculuk hissi uyandırdığını düşünüyor musunuz?”

Borges: Şüphesiz en doğru cevap sürekli zamanda yolculuk ettiğimiz şeklinde olurdu, tıpkı şu anki gibi. Ama bazı şeylerin tekrarlanması fikrine gelecek olursak, bunun muhayyilenin bir yanılgısından ibaret olup olmadığı bilmiyorum. Ama bazı değişiklik veya değişikliklerin aynı döngü modelinde gerçekleştiğini söyleyebiliriz sanırım.

Coleman: Ama *déjà vu* hissini yaşamış olmalısınız, eselerinizde de var.

Borges: Hayatımda da var, ama olmasını beklediğim bir şey değil. Pek çok sefer yaşadım.

Coleman: Bundan yirmi yıl sonrasının yirmi yıl önceki aynı anla aynı mekân ve şartlarda gerçekleşmesi mümkün mü?

Borges: Evet, ama her şey aynı olsa bile bunu fark edemezdim. Diyelim ki oldu. Meselâ şu an biz bin dokuz yüz... doksan ikiyi yaşıyoruz diyelim. Ben tabii bunu hatırlayamam, çünkü eğer hatırlasaydım, hatırlayabilseydim o an değişmiş olurdu. Eğer yaşanan aynı ansa bunu hatırlamam söz konusu olamaz. Elbette, bu hissi biliyorum. Sevdiğim, unutulmuş şair Rosetti bütün bunları anlatıyor —

*Burada bulundum daha önce,
Ama ne zaman, nasıl bilmiyorum,
Kapının önündeki otları biliyorum,
Tatlı, hoş rayihayı
İç çeken rüzgarı, kıyıdaki ışıkları*

— “Ani Işık” adlı şiirde *déjà vu*dan bahsederken. Sanırım Charles Dickens’ın *David Copperfield* eserinde de bir bölüm vardı, aynı hissi anlatıyordu sanırım. Ama bence bu teori Hume’un *Treatise Concerning Natural Religion* (Doğal Din Hakkında Düşünceler) veya ona benzer isimli kitabında gerçekten mantıklı bir biçimde ele alınıyor. Sonra Nietzsche yeniden keşfetti bunu ve pek çok insan da inceledi. Sir Thomas Browne da.

Coleman: “New Refutation of Time” (Zamanın Yeni Çürütülmesi)* hikâyenizden “Feeling in Death”i (Ölümü Hissetmek)** hatırlıyorum.

Borges: Kesinlikle. Bu eskidendi, bu hissi duyduğum zamanlar. Bu uzun yıllar önce, Buenos Aires’in kuzeyindeydi.

Coleman: Bu muhteşem.

* *Öteki Soruşturmalar*, çev. P. B. Charum, T. Armaner, İletişim 2005. -ed.n.

** İletişim yayınlarından çıkan baskıda bahsedilen kısım “Sentirse el muerte” adıyla geçiyor. -ed.n.

Borges: Evet, biliyorum. Yazdığım en iyi şeylerden biri, değil mi?

Coleman: Bence de.

Borges: Şey, o bunu yazdığım zamanlardı, ama bu çok önceydi.

Coleman: Bununla ilişkili görünen bir soru var.

di Giovanni: "Ölüm hakkındaki düşüncelerinizden bahsedebilir misiniz? Hikâyelerinizden birinde ölümden 'hepimizi bulacak unutulmuş' olarak bahseden ifadenize inanıyor musunuz?"

Borges: Ölümlü unutulmak olarak görüyorum. Bunun açlığını duyuyorum. Hatırlanmak istemiyorum ve — bu çok önemli — kendim olmaktan bıktım. Aslında, bir benlik, bir 'ben' olmaktan bıktım ve sanırım kül olduğumda hiçbir şey olacağım. Bunu dört gözle bekliyorum. Ama tabii bunun tadını çıkaramayacağım, çünkü orada olmayacağım.

Coleman: Gelecekteki hayatınızda bir tekerrür istemiyorsunuz?

Borges: Hayır. Hiçbir şekilde şahsî bir ölümsüzlük istemem. Ahireti korkunç bir ihtimal olarak görüyorum, bence korkunç bir imkânsızlık olduğunu söylemeliyim.

di Giovanni: "Mistik temalarınızda Tanrı önemli bir yer tutuyor mu?"

Borges: Şey, eğer münferid bir Tanrı'dan bahsediyorsanız cevap kesinlikle hayır. Ama eğer etik bir amaç, entelektüel bir amaç olarak, Matthew Arnold'ın dediği gibi 'dürüstlüğü mümkün kılmak için bizden başka olağanüstü bir şey' olarak görüyorsanız Tanrı'yı, — o zaman inanıyorum. Zannediyorum evrenin ahlâkî bir amacı veya entelektüel bir amacı var, ama bunun ne olduğunu bilmiyorum. Bildiğim, önemsiz hikâyeler yazarak bu amacın gerçekleşmesi için kendimce bir çaba gösterdiğim.

di Giovanni: Eğer İngilizce yazsaydınız eserlerinizin daha farklı bir etkisi olur muydu?

Borges: Evet, olurdu çünkü ardında İngiliz dilinin gücü olurdu. Ama İngilizce yazmayacak kadar saygı duyuyorum İngilizceye. Okumalarımı genelde İngilizce yapmış olsam da.

di Giovanni: "Sık sık 'İngilizcenin sözel müziği'nden ve bunun sizin üzerinizdeki tesirinden bahsediyorsunuz. 'Bu 'sözel müzik' nedir tam olarak?"

Borges: Bunu yazdığımda kendimi bir yazar olarak değil bir okur olarak görüyordum. Bence İngilizce kelimelerin kendine has bir müziği *var* ve bu elbette İngilizcenin hem bir Cermen dili hem de bir Latin dili olmasından kaynaklanıyor. En belirgin örnekleri verecek olursak İngilizce bir şiirde — tabî İngilizce şiirler yazmıyorum — "Kutsal Ruh" (Holy Ghost) veya "Ruhülkudüs" (Holy Spirit) kelimesini kullanmam büyük fark yaratır çünkü bu iki kelime aynı anlama gelse de manevî ve edebî çağrışımları farklıdır. İlkindeki 'ruh' hoş ve esrarlı ama diğerinde aydınlık ve umut verici. Aslında sinonim olmaları gerekir. Elbette aynısı "soylu" (royal) ile "krala ait" (kingly) veya "kardeş gibi" (brotherly) ile "kardeşçe" (fraternal) veya "ahali" (folk) ile "halk" (people) arasındaki ayrımlar için de geçerli. İngilizce İncili okuduğunuzda bu Sakson ve Latin unsurların değişimlerini ve zengin müziğini bulursunuz.

Coleman: Spengler'in kitabının etimolojisinden bahsettiğinizi hatırlıyorum.

Borges: *Der Untergang des Abendlandes*. Aslında "Günbatımı Diyarının Batışı" ("The Down Going of the Evening Londs") ki bu *The Decline of the West*'ten (Batının Çöküşü) daha iyi. Almancada *Untergang* = 'aşağı' ve 'inmek' anlamlarını veriyor. Bu arada "gangster" de aynı kökten geliyor, çünkü insanlar bu adamların birlikte yürüdüklerini düşünürlermiş. İskoçlarda da aynısı söz ko-

nusu: *gang* "gitmek" demek. *Abenland* çok güzel bir kelime ama bence sadece edebî kullanım için. Hiçbir Almanın *Abenland* veya *Morgenland*'dan bahsedeceğini sanmam. Eski İngilizcede sabah anlamında çok hoş bir kelime var — *morgentid*, "sabahvakti" veya "sabahdalgası". Tennyson bunu "Sabahdalgasının ilk güneşyıldızı vakti," diye tercüme eder, orada bir metafor vardır, 'dalga' sadece vakit anlamında değil, günün, dalganın kıyıya vuruşu gibi olduğu anlamında. Ve bir de "güneşyıldızı" — hoş bir kelime. Saksoncada muhtemelen daha güçlü, fakat farklı bir şeye sahibiz. "Brunanburh Savaşı"nın Saksonca metninde "Güneş, o ünlü yıldız," gibi bir ibare vardır — ki kendi tarzında bir hayli güzeldir.

di Giovanni: "Ortega y Gasset'in mevcudiyetinin Arjantin üzerinde entelektüel bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?"

Borges: Şey, sanırım etkisi var ama benim için değil. Sadece beş dakikalık bir konuşma geçti onunla aramda ve bence, şey, nokta.

di Giovanni: "Tıpkı Kafkaesk, Dickensci gibi isminizin bir sığa dönüşmesini — Borgesyen/Borgesci — nasıl karşılıyorsunuz?"

Borges: Bence bu kelimelerin hepsi çirkin diyebilirim ve kullanmıyorum. Ama yine de böyle bir şeyin suçlusu ben değilim.

di Giovanni: "Yazar için mitoloji nedir?"

Borges: Düşünüyorum ve bu pek alışık olduğum bir şey değil. Ama düşünüyorum da — bakın, *yine* düşünmeye çalışıyorum — acaba soran kişi her yazarın giriştiği işin mitoloji olduğunu biliyor mu? Yani, sonuçta yaşıyorsak o zaman işimiz bir şekilde efsane olmak, Dr. Watson ile Sherlock Holmes ve Boswell ile Johnson'ın durumlarında olduğu gibi. Sanırım her yazar, istemese bile, kendine ait küçük ama dünya çapında mitolojisini yaratır.

Her yazar iç dünyasında yaşar, bu onun mitolojisidir. Ama yazarın bunun için çaba göstermesi, endişe duyması gerekmez. İyi bir yazarsa bu mutlaka oluşur.

Coleman: En kötü yazarlar hayatlarını *costumbrismo*^{*}, veya mahalli renkler ya da anekdotlarla tüketenler midir sizce?

Borges: Öyle olduğunu söyleyebilirim, bayım. Ve çok cesursunuz, çünkü ben de böyle düşünmüşümdür hep ama söylemeye cesaret edemedim. Siz burada bunca insanın önünde söylüyorsunuz.

Coleman: Benim bu konuda dürüst olmam gerek.

Borges: ... Size katılıyorum.

Coleman: Sizi okurken, pek çok edebiyatçıda bulunan bu kusurların sizde olmadığını gördüm.

Borges: Bence, işe bu hataları yaparak başladığım için kurtuldum bunlardan. Agnostiklere göre bir günahı işlemeyen ondan kurtulamazsınız. Birini öldürene kadar muhtemel bir katilsiniz. Ancak cinayetin ardından arınırsınız ve —

Coleman: — aziz olursunuz.

Borges: Evet, evet, belki aziz olursunuz. Bu yüzden Luther'in dediği gibi *pecca fortier*, değil mi? Büyük günah. Ve sonunda aziz olursunuz.

di Giovanni: "Edebî ilham konusundaki fikrinizi açıklayıp yazar ile eser arasında varolan birliğe ışık tutabilir misiniz?"

Borges: Tek söyleyebileceğim yazarken bir şey tarafından yönlendirildiğimi hissettiğim. Bundan fazlasını söyleyemem. Peri, Kutsal Ruh veya bilinçaltından bahsedebileceğimi sanmıyorum. Biliyorum ki yazarken ben bir

* *Costumbrismo* edebiyat veya resimde bilhassa İspanyol dünyasının yerel hayatını, geleneklerini, tavırlarını tasvir etme anlamına gelir. -ed.n.

vasıttan ibaretim, ama vasıtanın ardındaki gerçek ismi sorarsanız hiçbir bilgim yok. Bu ilham olurdu. Ama sanırım sorunun tümüyle unuttuğum ikinci bir kısmı vardı. Nasıldı?

di Giovanni: "... yazar ile eser arasında varolan birliğe ışık tutabilir misiniz?"

Borges: Sorunun iki kısmı arasındaki bağlantıyı anlayamadım. Çok sıkıcıyım, ne yaparsınız? Ağır bir yemeğin ardından filan.

di Giovanni: Şey, şunu deneyin: "Labirentler dünyanızda neden-sonuç ilişkisi nedir?"

Borges: Bu kolay bir soru. Sürekli şaşkınlık duyuyorum. Tabii, bütün insanların ortak hislerini ben de duyuyorum, ama şaşkınlık başta geleni — veya Chesterton'un dediği gibi, *merak*. Şaşkınlığın en bariz sembolü, hayretin en bariz işareti labirenttir. O yüzden eserlerimde çok fazla labirent görüyorsunuz, ama kurtulmak için elimden geleni yapacağım; başarabilirsem — yeni semboller bulmayı — çünkü bu sembollerden çoktan sıkıldım.

di Giovanni: "Mallermé bir şairin kendi mezarını şekillendirdiğini söylemiş. Buna katılıyor musunuz?"

Borges: Mallermé bununla ne kastedti acaba? Bunu bilseydim katılmam veya karşı çıkmam sözkonusu olabilirdi.

di Giovanni: Sanırım *El hacedor*'un son paragrafında yazdığınızla aynı anlama geliyor.

Borges: Ne halt demişim acaba son paragrafımda? Bu da bir başka muamma!

di Giovanni: Hayatınız boyunca yazdıklarınızla ilgili, sonunda anlıyorsunuz ki bunlar sizin suretiniz oluyor.

Borges: Muhtemelen böyledir yazdığım, ama benim yüzüm bir mezar mı? En azından öyle olmadığını umuyorum.

di Giovanni: Bu kadar Mallermé yeter. "Hikâyeleriniz cinayetler ve camdan atmalarla (defenestration) dolu" — ne bu?

Borges: Birini pencereden atmak demek. Burada pencere filan yok, o yüzden tehlike de yok.

di Giovanni: Hikâyeleriniz?

Borges: Bilmem. Ben hiç —

Coleman: Kimseyi camdan atmadınız.

Borges: Bildiğim kadarıyla hayır. Her halükârda unuttum. Şey, hikâyelerim pencereden atmalarla dolu — neden olmasın? Hoş bir kelime.

di Giovanni: "... ve neredeyse hiç cinsellik yok. İnsanlık için ne hissediyorsunuz?"

Borges: Cevap belli. Bütün hayatım boyunca aşık olmaktan, cinsellikten ve bu tür şeylerden korktum.

di Giovanni: Pencereleden düşmekten?

Borges: Hiç olmadı ama her an olabilir. Ve cinayete gelince, bilmem. Çok fazla cinayet olduğunu sanmıyorum. Kendilerini öldürten adamlar olarak düşünüyorum, başkalarını öldürenler olarak değil. Etik açıdan düşünüyorum diyebiliriz. "Araya Giren" — ki duyduğuma göre okuyacaktımsınız — gibi hikâyelerde bile cinayet var ama bilerek nasıl işlendiğinden bahsetmiyorum, fazla kanlı olmasın diye. Aslında bu tür şeylerden hiç hoşlanmam. Biliyoruz ki "A" "B"'yi öldürdü, ama nasıl öldürdüğünü bilmiyoruz ve aslında ben de bilmiyorum kendi yarattıklarımı pek merak etmem. Aşka gelince bu konuda şiir yazdım — hikâye yazmadım. Sarırm fazla yazıyorum bu konuda. Kendimi sürekli şu veya bu kadını düşündüğüm için suçlamışım.

di Giovanni: Mistisizmi labirentten çıkmanın bir yolu olarak görüyor musunuz?

Borges: Bütün bildiğim mistisizmin yegâne yol olduğu; ama benim tanrılarım her kimse bana bunu bahşet-

mediler. Mistisizm beni kabul etmediğinden amatör bir metafizik öğrencisi olmayı denedim; Schopenhauer, Hume, Bradley okuyarak ama dostumun hatırladığı, yaşadığım o tuhaf tecrübe dışında (“Ölümü Hissetmek”) mistisizm adına benim söyleyebileceklerim sınırlı, her ne kadar *Varities of Religious Experience*’ı (Dinî Tecrübenin Türleri) okumuşsam da veya mistikler üzerine özellikle Swedenborg ve elbette Blake okumuşsam da.

di Giovanni: “Bazı Arjantinli yazarlar sizi fazlaca soyut ve Arjantin’e fazlaca mesafeli olmakla suçluyorlar. Ülkenizle bir bütünlük içinde görüyor musunuz kendinizi?”

Borges: Fazlasıyla. Şu çalan şarkıda olduğu gibi Carolinler için ağlamıyorum ama Buenos Aires’i anıyorum. Biliyorum belki Buenos Aires dünyadaki en sevimsiz şehirdir; fazlaca boğucu ve yıkık dökük ama yine de seviyorum. Fazlaca seviyorum Arjantin’i. Ama bunun için hoş görülmeyi umuyorum çünkü kendimi aynı zamanda Austin, Cambridge, Massachusetts, Cenevre, Montevideo, Edinburburg sakinlerinden biri olarak da görüyorum ve tabii şimdi dünyanın başkenti New York’un sakinlerinden.

di Giovanni: Bu sorunun ardında hem soyut yazmanın hem Arjantinli olmanın imkânsız olduğu fikrini görüyor musunuz? İkisi birden olamayacağınız kayıtlı mı bir yerlerde?

Borges: Şey, belki bir yerde yazıyordur; belki gökte! Ama neden Arjantinli olup soyut yazmaya çalışmıyorum? Meselâ, matematikte iyiydim ama bu beni daha az Arjantinli yapmaz. Hem Arjantinli olmak ne demek? “Batı Kültürü” diyebileceğimiz şeyin mirasçısı olmak demek. (Ve elbette Doğu’dan da bir şey alabilirsek, elimizden geldiğince almalıyız.) Yani eğer bir ülkeye, bir toprağa ait olmak bir sınırlama getirmiyorsa Arjantinli olmanın bir sınırlama olduğunu düşünmüyorum. Bunların önüne geçilemez. Buenos Aires’te doğdum, atalarım da ve sanırım

Arjantinli olmaya hakkım var. Aslen Arjantinliyim — bunun için ne yapabilirim?

di Giovanni: “Akşamüstünü bahçenizde *Book of Imaginary Beings*’den (Muhayyel Varlıklar Kitabı)* canlılar ve hayvanlarla veya —”

Borges: Çok korkardım.

di Giovanni: “ — veya T. H. White’ın *Hayvanlar* kitabından hayvanlarla veya sizin seçeceğiniz gerçek hayvanlarla geçirecek olsanız?”

Borges: Cevap basit: başka bir şey seçerdim.

di Giovanni: “Whitman’ın yıllar önce tercümesini üstlendiğiniz ‘Song of Myself’ (Kendime Şarkı) ne oldu?”

Borges: Buna layık olmadığım halde bu işi üstlendiğimi söylemekten üzüntü duyuyorum. “Kendime Şarkı” ile “Âdem’in Çocukları”nı ve rastgele seçilen bir kaç eseri de çevirdim, bunlar oldukça pahalı bir baskıyla satıldılar.

Coleman: Faulkner tercümesini, yapılması gerektiğini düşündüğünüz için mi yoksa sizden istendiği için mi ya da —

di Giovanni: Paraya ihtiyaç duyduğunuz için mi yaptınız?

Borges: Başta zorunlu bir işti. Yapmam istenmişti ve paraya ihtiyacım vardı. Üzerinde çalıştıkça iyi bir şey yaptığımı hissettim ve Faulkner’ın hakkını vermek için elimden gelenin en iyisini yaptım. Tabii, tercüme Buenos Aires’te yayınlanınca insanlar fazlaca uzun ve karmaşık cümleler kullanarak Faulkner’a sadık kalmadığını söylediler. Bu uzun ve karmaşık cümlelerin metinde de yer alabileceğini hatırlatmak zorunda kaldım. Çevirmenler suçlanıyor hep, değil mi? Metinler her zaman kusursuz.

* *Düşsel Varlıklar Kitabı*, çev. Bora Komçez, Mitos 1996. -ed.n.

di Giovanni: Faulkner, Virginia Woolf ve başka Amerikan yazarlarından yapılan tercümelerin kaçını —

Borges: Virginia Woolf pek Amerikan yazarı sayılmaz.

di Giovanni: — ve *İngilizce yazan* başka yazarlardan yapılan tercümelerin kaçını Leonor Acevedo de Borges yaptı?

Borges: Evet, tercümeleri o yaptı ama benim *imzam* var.

di Giovanni: Siz mi yaptınız o tercümeleri; anneniz yardım etti mi? Yoksa o yapıp siz mi düzelttiniz?

Borges: Aslında gerçek şu ki — size gerçeği söylemeliyim — bazılarını ben yaptım ve o düzeltti.

Coleman: Borges, sorabilir miyim —

Borges: Elbette sorabilirsiniz.

Coleman: Melville ve Hawthorne'a ilginizi soracaktım. Sanırım Kuzey Amerika'nın on dokuzuncu yüzyılı yirminci yüzyılından daha ilgi çekici geliyor size?

Borges: Çok daha fazla. Şüphesiz.

Coleman: Konferansınızda, sanırım *Öteki Soruşturmalar*, bahsettiğinizi gördüğümüz Hawthorne ilginizden söz eder misiniz?

Borges: Sanırım o konferanstı. Aslında Edgar Allen Poe'yu okuduğumda çok küçüktüm ve ardından yıllar geçince Hawthorne okurken gördüm ki — veya öyle olduğunu tasavvur ettim yahut zannettim — Hawthorne ahlâkî çerçevede (hikâyelerinin çoğu fabl veya alegori olarak yazılmıştır) düşünüyordu ama Poe öyle değildi; yine de aralarında bir benzerlik olduğunu — üslup benzerliği — düşünüyorum, bununla beraber burada bir yabancı olarak konuşuyorum ve pek çok hata yapıyor olabilirim. Dahası Hawthorne'un "Wakefield" adlı bir hikâyesini keşfettim, — "keşfettim" fazla iddialı bir ifade —

ve bu okuduğum en kayda değer hikâyelerden biri. Onun Kafka'nın müjdecilerinden biri olduğunu gördüm, gariptir ki bu oldukça farklı hikâyeyi çok gençken yazmıştı. Sonra *Kızıl Damga*, *İki Kez Anlatılmış Hikâyeler* ve bunun gibi şeyler yazdı.

Yine de on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl Amerikan edebiyatı söz konusu olunca bence bunları karşılaştırmamalıyız. Bildiğim şu: on dokuzuncu yüzyıl Amerikan yazarlarından iki veya üçü bütün dünyayı etkiledi. Sözünü ettiğim elbette Poe. Poe, Baudelaire'in, sembolistlerin, Valéry'nin ve başkalarının da atasıydı. Sonra, kuşkusuz, Walt Whitman'ı düşünüyorum ve bu kadar etkili bir başka çağdaş Amerikan yazarı olduğundan şüpheliyim.

Coleman: Henry James'i çok karamsar okuyorsunuz gördüğüm kadarıyla.

Borges: Çok karamsar? Çok karamsar *yazmış*.

Coleman: Burada pek çok okur karamsar olduğunu düşünmez onun.

Borges: Belki ben anlamıyorumdur, ama bence karamsar. Bence hem karamsar hem de karmaşık ve girift. Meselâ Frost kadar karmaşık buluyorum. Frost'u yüzeysel okuduğunuzda çok basit bir şair gibi gelir. Sadeliği aldatıcıdır. Henry James'ten söz ederken romanlarından değil — bence romanları çok sıkıcı — hikâyelerinden söz ediyorum, bu hikâyelerde sonsuz labirentler ve çıkmazlar var. Bununla birlikte hayalî bir Henry James yaratmadım.

Coleman: Hikâyelere aldırış edilmiyor burada.

Borges: Şunu söylememe müsaade edersiniz, böyle olmamalı derim.

di Giovanni: "Eserlerinizin bütünüyle eskapist, anti-realist ve neokolonyal olarak değerlendirilmesine bir itirazınız var mı?"

Borges: Hayır, itiraz etmem. İnsanların eserlerim için söylediği *hiçbir şeye* itiraz etmem, hatta beğenseler de;

ama aşılayıcı bir şey söylerlerse kesinlikle kabul edirim, mutlaka — itaatkâr bir insan olarak.

di Giovanni: Sorunun ikinci kısmı: “Öyleyse, metafizik bir ‘yolculuğun’ (tripping) malzemesi haline getirmedığınız bir yönü var mı Arjantin realitesinin?” (“Yolculuk anlamını bildiğini sanmıyorum.”)

Borges: “Yolculuk”? Evet, biliyorum anlamını.

Coleman: *Viaje en el espacio.*

di Giovanni: Hayır, o anlamda değil.

Borges: Fantastik düşünmek biraz da değil mi?

Coleman: Uyuşturucuyla gerçekleşen bir tür muhayyel yolculuk.

Borges: O anlamdaysa, hiçbir şey bilmiyorum bunun hakkında — uyuşturucular. Önümde sadece *suyum* var. Ama müsaade ederseniz biraz gösteriş kokan bir şey söylemek istiyorum — *Ben* Arjantin realitesinin bir parçasıyım.

di Giovanni: “Önceki eserlerinizin çoğu okuduğunuz kitapları yansıtıyordu, ama yeni eserleriniz öyle değil — en azından eskisi kadar değil. Şimdilerde beğendiğiniz eserler veya yazarlar hangileri?”

Borges: 1955 yılında — devrim yılı — okuyup yazamayacak kadar yitirdim görme duyumu. O zamandan beri çağdaşlarımı okuma imkânım olmadı, ben de ya önceden okuduklarımı tekrar okuyorum yahut çok kısa şeyler okuyorum. Ve çok meşgulüm. Sabahları Millî Kütüphane’deki işimle uğraşıyorum; her öğleden sonra dostum Norman Thomas di Giovanni ile tercümeyle meşgulüz ve yazdıklarımın, umudum o ki, İngilizcesini daha iyi hale getirmeye çalışıyoruz ve geceleri birkaç dostumla bir araya geliyorum — her defasında bir tek kişiyle görüşüyorum çünkü Buenos Aires’teki tanıdıklarım altı-yedi kişiden fazla değildir. Yani bu tür bir tecrübe — soruları cevaplamak — benim için çok yeni. Bu tür şeyler Buenos Ai-

res'te başıma gelmez, kimse cevap istemez, bütün söyleyebileceğim bu.

Coleman: Bir hikâyeyi dikte ettiğinizde kendi yazdığınızdan farklı mı oluyor?

Borges: Bu sorunun cevabını bana dostum Norman Thomas di Giovanni verdi — İncil'de geçtiği gibi ifade edecek olursam, bahsetti — dün gece. Renksiz bir dünyada yaşıyor olmanın (seçebildiğim tek renk sarı, diğerleri hep aynı) bana yaşattığı yalınlaşmanın metafizik bakımdan ve de üslubum açısından dünyaya bakışımında bir sadeleşme getirdiğini söyledi — bence söylediği doğru. Tıpkı gece olup her şeyin sadeleştiği gibi gözlerime karanlık çöktüğü vakit benim için de her şey sadeleşti. Ne yazdığımı, yazarken neye baktığımı bilmem gerektiği için barok tarzda, karmaşık yazmaya çalışamam. Meselâ Sir Thomas Browning'i veya De Quincey'in şaşırtıcı cümlelerini taklit etmeye devam edemezdim ve ben de sadeliğe yöneldim tabiî sırf üslupta değil, "Araya Giren" gibi basit, açık kurgular kullandım.

di Giovanni: Tabiî Borges'in minicik harflerle yazılmış, türlü çeşit semboller, değişiklikler, eklemeler, çelişkilerle dolu; bugün artık kendinin yazması veya başkasına yazdırması imkânsız olan ilk müsveddelerini gördüğüm için böyle düşündüm. Yani, mecburdu —

Borges: Hayır, hiçbir sekreter böyle bir işi yapamaz.

di Giovanni: Şimdiki sekreteri çok eğlenceli.

Borges: Evet, öyle. Doğru kişiyi bulduğumu düşünüyorum, çünkü onunla birlikteyken kendimi yalnız hissediyorum. Meselâ bir cümle söyleyip "noktalı virgül" veya "nokta" diyorum o da yazıyor. Anneme yazdırmayı denedim ama sürekli "Hayır, bu uyumlu olmadı," veya "Bu yanlış," veyahut da "Bunu yazma," diye itiraz ediyor. Sekreterimleyken, burada adını vermeyeyim, çok rahat oluyorum, ona minnettarım. Kendimi çok rahat ve kendimle baş başa hissediyorum.

Coleman: "Araya Giren" de bir yerde takıldığınızdan söz etmiştiniz.

Borges: Evet, aradığım kelimeleri annem bulmuştu. "Araya Giren" haydutlar hakkında çok müstehcen bir hikâye diye annem nefret ediyor. Ona yazdırıyordum, şöyle dedi: "Tanrım, ne korkunç bir hikâye! Bir daha böyle şeyler yazmayacağına söz ver." Tamam dedim, görev duygusuyla ama yalan söylediğimi bilerek. Fakat karakterlerden birinin çok önemli bir şey söylemesi gereken bir an geldi ve orada durdum. Annem "Ne oldu sana?" dedi. "Adamın ne dediğini bilmiyorum," dedim. O da "Ben çok iyi biliyorum onun ne dediğini," dedi ve aradığım kelimeyi söyledi. Elbette, şimdi inkâr ediyor, bunu tamamıyla benim uydurduğumu söylüyor çünkü utanç duyuyor hikâyeden.

Coleman: Nasıldı o satır? "*A trabajar, hermano*" mıydı?

Borges: Evet, öyle. Adamın, kardeşine her ikisinin de âşık olduğu kadını öldürdüğünü söylemesi gerekiyor. Bunu arkadaşlık için yapıyor, çünkü arkadaşlığın o kadından veya herhangi bir kadından daha değerli olduğunu düşünüyor. Adamın bunu birden söylemesi gerekiyor, ben "Onu öldürdüm" deme gafletine düşecektim ama annem — Arjantin ve Uruguay soyundan gelen bir *criolla* olduğundan — doğru ifadeyi buldu. Şunu önerdi: "Hadi iş başına kardeşim. Onu bu sabah öldürdüm." Ve sonra onu gömme işine koyulurlar. Bu ihsanı için ona teşekkür etmeliyim — pek çok ihsanı için.

Coleman: Sonuna geliyoruz —

di Giovanni: Sanırım biraz daha vaktimiz var —

Coleman: Hayır, dört buçukta buradan atılacağız.

di Giovanni: Camdan.

Borges: Camdan atılacağız... Bütün bunlar çok eğlenceli... Çinli adam nerede? Ortaya çıkmadı henüz.

Coleman: Ha, Maocu. Onu görüyorum. Aslında şu an tam ona bakıyorum.

Dinleyicilerden Biri: Maocu da diyebilirsiniz, Cast-rocu da diyebilirsiniz.

Coleman: Eminim, edebî ilkelerinize muhalif başkaları da vardır aramızda ama saygılı davranıyorlar.

Borges: Sanırım benim gibi çekingenler, ama çekingenlik konusunda herkesi alt edebilirim. Bu elbette bir tür övünme vesilesi.

Coleman: Norman, bir soru daha var mı?

di Giovanni: “Devrim üzerine, metafizik yönden ele alacağınız bir hikâye yazabilir misiniz?”

Borges: Aslında devrim hakkında, 1955 devrimi hakkında bir hikâye yazacağım ve metafizik olmayacak. Kafamda oluşan bir kurgu var. Bu zihnimi meşgul ediyor, şeyden beri — 1955’den beri. Buenos Aires’e döndüğümde yazacağım ve bence en iyi hikâyem olacak, çünkü hikâye arkadaşlık üzerine ve arkadaşlık ülkemde sahip olunabilecek belki de en iyi şey. Aslında hikâyenin adı da “Los Amigos” olacak — “Arkadaşlar.” Şimdilik söyleyebileceğim bu kadar.

Dinleyicilerden Biri: Maocu soru sorabilir mi? Devrimi nasıl tanımlıyorsunuz? 1955 devriminden bahsedildiğini duydum. Ama bence devrim olamaz —

Borges: Değil miydi? Perón’u devirdiler!

Dinleyici: Nasıl tasvir ederseniz —

Borges: Devrim *idi*. Tanıdığım insanlar —

Dinleyici: Sosyal bir devrim mi? Ne değişim yaşandı, gerçekten?

Borges: Büyük bir değişim oldu. Şimdi beyefendiler yönetiyor bizi, önceden haydutlar vardı. Bence etik açıdan olması gereken buydu.

Dinleyici: Yine aynı *askerî* beyefendiler.

Borges: Hayır, değil.

Dinleyici: Bir takım — dokuz kişi vardı son üç yılda.

Borges: Hayır ama, ordu mensuplarını düşünecek olursanız Arjantin'dekileri düşünmelisiniz. Çok ılımlı, zararsız ve iyi niyetliler. Ama Perón bir hayduttu, bir serseri. Şey, ben... ben... ben... ben... adını bile zor söylüyorum, çünkü bence... bence... ağza alınmayacak bir isim. Belki kız kardeşim, annem ve kuzenim hapse atıldığı içindir... Benim de peşimde bir detektif vardı ve ölesiye işkence gören insanlar tanıdım. Perón rejimi esnasında bile kimse *peronista* (peronist) olduğunu söyleyemezdi, çünkü herkes gülerdi böyle bir şeye. İşlerine geldiği için, cepleri dolduğu için *peronista* olduklarını söylemek demekti bu. Bütün bu zamanları yaşadım ve kesinlikle biliyorum.

di Giovanni: Borges, yeni hikâyeniz hakkında bir şey söylemek ister misiniz?

Borges: “*El Congreso*” (Kongre)* otuz-kırk yıldır zihnim meşgul eden bir hikâye. Bu kurgunun altından kalkabileceğimi düşünmüştüm ama umudumu kaybettim. Arkadaşlarıma bahsediyordum, biri “Hikâye hazır mış. Neden yazmıyorsun?” dedi. Ben de yazdım. Mistik bir tecrübe hakkında. (Arjantin Kongresi değil bu Kongre elbette.) Hiç yaşamadığım, belki ölmeden yaşama fırsatı bulacağım mistik bir tecrübe hakkında. Daha fazla bir şey söyleyemem — hikâye henüz yayınlanmadı. Bütün bildiğim, en iyi hikâyem olacağı, hikâyeci olduğumun ispatı olacağı.

* *Kum Kitabı*, çev. Münir Göle, İletişim 1994. -ed.n.

Borges'le Buenos Aires'te

Willis Barnstone / 1975

*Denver Quarterly'*den, The University of Denver, Cilt 15, Sayı 1, Bahar 1980, ss. 48-57.

Borges kapının ardında, annesinin büyük portresinin yan başında bekliyordu. Her zamanki siyah takım elbisesiyle, çözülmüş ayakkabı bağı dışında tertipliydi, bastonsuz biraz sendeliyordu. Kıyafetinin koyu rengi soluk benziyle tezat oluşturunuyordu. Başını öne arkaya, sağa sola sallanıyordu, bir çocuk gibi ama ağır bir ifadeyle gülümsüyor ve görmeyen gözleri ışıltıyordu. Koluma girdi ve gel, otur kanepeye dedi. Böylece o beni, ben de onu, pencerenin yanındaki kanepeye yönlendirdik.

“İngilizcenin giderek tek heceli bir dile dönüştüğünü düşünmüyor musun?” dedi. “Meselâ *gülmek* (laugh) kelimesini alalım. Eski İngilizcede iki hece; *hlehhan* veya *hlyhhan* ve Eski Almancada da iki hece, *lachen*. Ama modern İngilizcede tek hece. İlginç, değil mi?”

“Çince gibi,” dedim, “ama zaman içinde tam tersi bir hal alıyor. Eski edebiyat dili olan klâsik *Wenyan* aslında tek heceliydi. Ama yeni kelimeler türetme ihtiyacından ve seslerin sınırlı sayıda olması yüzünden — sanırım bin

altı yüz kadar — iki yahut daha çok karakteri bir araya getirerek sesleri birleştirmeleri gerekti, bundan dolayı modern Çince çok heceli bir hal aldı.”

Borges'i altı yıldır görmemiştim ama dil üzerine sohbet ederken sanki son konuşmamızın üzerinden hiç zaman geçmemiş gibiydi. Aklıma İspanyol şair Fray Luis de Leon geliyor, hapiste beş yıl geçirdikten sonra Salamanca Üniversitesindeki sınıfına döndüğünde ilk derse “Dün söylediğim gibi” diyerek başladığı söylenir.

“Ama İngilizce tek heceli olmayan kelimelerde bile tek heceli gibi” diye devam etti Borges hevesle. “Meselâ *quickly* (hızlıca). Yalnızca *quick* kısmını duyuyorsunuz, *ly* vurgusuz ve önemsiz. Ama İspanyolcada *rápida*mente demeniz gerekiyor, *mente* de *rápida* kısmı gibi vurgulu. İngilizce çok mühim bir dil. 1927’de Pablo Neruda’yla ilk kez konuştuğumda İngilizceye hayranlığımızdan ve İspanyolca gibi imkânsız bir dilde yazıyor olmamızın ne büyük bir talihsizlik olduğundan söz etmiştik. Ama buna mahkûm olduğumuz için elimizden gelenin en iyisini yapmaya çalıştık. Ben *Don Kişot*’u ilk kez İngilizcesinden okudum. Babamın kütüphanesindeki kitaplar arasındaydı. O kütüphane hiç çıkmak istemeyeceğim bir odaydı. Sonra Cervantes’i İspanyolcasından okuduğumda İngilizceden başarısız bir tercümesini okumuş gibi hissettim.”

“Neruda’yı beğenir misiniz?”

“Başta bütün o saçma aşk şiirlerini yazdı, bilirsiniz: *Veinte poemas de amor y una canción desesperada* (Yirmi Aşk Şiiri ve Ümitsiz Bir Şarkı), ama sonra komünist oldu ve şiirleri çok güzelleşti. Komünist şair Neruda’yı seviyorum.”

“Siz ve Neruda eski hayvan hikâyelerine benzer şeyler yazdınız hayvanlar üzerine. Anglo-Sakson dilindeki hayvan şiirlerini hatırlıyor musunuz?”

“Evet,” dedi Borges ‘Anka Kuşu’ vardı, uzun bir şiir. Ve bir de ‘Balina’ vardı. Şeytandı. Panter de İsa’ydı. ‘Ar-

dış ağacının altında üç beyaz leopar oturdu' derken Eliot neden panter değil de leopar kullandı? Kendi sorusunu "belki panter fazlaca belirgin olduğu içindir," diye cevapladı.

Eski İngilizceden bahsettik. Borges dostu gibi gördüğünü her kelimeden ve onların etimolojisinden zevk duyuyordu. "Sence *bonfire* (şenlik ateşi) kelimesi nereden geliyor?"

"Fransızca *bon* ve *feudan*," diye bir tahminde bulundum ve tabii tuzağına düştüm.

"Hayır, Anglo-Sakson dilinden; *Bānfȳr. Bonfire* (Kemik Ateşi). Sanırım dışarıda ısınmak için yaktıkları büyük at kemikleri vardı."

"Anglo-Sakson dilini ne zaman öğrendiniz?"

"1955 yılında, elli altı yaşında. O zaman artık okuyamıyordum. Gözlerim görmüyordu. Ama Buenos Aires'te bir rahip bana yardım etti. Rahiplerle aram pek iyi değildir, ama bu rahip bana karşı çok sabırlıydı."

"İyi biliyor musunuz Anglo Sakson dilini?"

"Gramerini zor, biliyorsunuz. Ama o Cizvit'in bilgisi çok derindi. Sonra Eski Nors Dili ve İzlandaca ile devam ettim, ama uğraşmam gerekti. Eski Cermen edebiyatları üzerine o kitabı yazınca yoluna soktum biraz."

Borges hâlâ her pazar öğleden sonra altıdan dokuza kadar Eski İngilizce dersi veriyor evinde. Metinleri ezberliyor. Bu derslere beş ay devam ettim. Öğrenciler hiçbir ücret ödemiyordu bu dersler için. Hepsi dostlarıydı. Bir anlaşmazlık çıktığında; bir savaşın sonucuna, krallar ve lordların rekabetine netlik getirmek için birinden hantal başvuru kitaplarından birine bakmasını istiyordu. Yağmalama hadiseleri, korkaklık, deniz seyahatlerinin listesi, bıçaklamalar, mücevher, altın ve arap atlarının sayılması kahkahalarla karşılanıyordu, Borges de en yüksek sesi çıkaran oluyordu. Bir seferinde bakanlıklardan

birinde memur olan Brugos, Borges'in önüne bir metin koymuş ve "Şuna bir bak," demişti. Borges kör gözlerini metne çevirmiş ve hatırlamıştı.

Bugün pazartesi, Yeni Dünya'nın en güneyinde kadim ve barbar kuzeyi andığımız o tuhaf derslerde olduğu gibi İzlandaca ve Eski İngilizce şiirler okuyordu. Tıpkı bir rahip gibi, bir ayin havasında ve keyif alarak okuyordu.

"Hadi biraz çay içelim," dedi.

Nazikçe kalktı. Koluma girdi ve Guarani dili konuşan hizmetçisi Fanny'nin* gümüş kaplarda bisküvi ve çay hazırladığı masaya geçtik. Borges soğuk tahıl gevreklerini çok seviyor. Süt veya şeker ilave etmeden yediği mısır ve tahıl gevreği bulunuyor kahvaltısında. Oturduğumuzda İngilizceye tercüme ettiğim iki soneyi okumamı rica etti, birisi yakın zamana ait *La rosa profunda*'dan (Sonsuz Gül**), diğeri yeni şiirlerini verdiği, ulusal Arjantin gazetesi *La Nacion*dan. Yüksek sesle okuyorum:

Vicdan Azabı

İşledim en büyük günahı
 Bir insanın işleyebileceği. Olmadım
 Mutlu. Bırak unutuluşun buzul kayalıkları
 Sürüklesin beni, boşluğa bıraksın acımadan
 Annem babam yetiştirdi beni
 İnsanların bu gece gündüz oyununa
 Sarılayım diye daha büyük bir inançla
 Dünyaya, havaya, su ve ateşe.
 Hüsrana uğrattım onları. Mutlu değildim.
 Yaptıklarım
 Yeşertmedi taze umutlarını. Verdim

* Asıl adı Epifania olan Fanny'nin Alejandro Vaccaro'ya anlattığı Borgesler'e dair 30 yıllık hatıraları yayınlanmıştır: *Senyor Borges*, çev. Aylin Demirhan, Can 2008. -ed.n.

** *Sonsuz Gül*, çev. A. N. Akbulut - C. Çapan, İletişim 2001. -ed.n.

Zihnimi sanatın

Simetrik inatçılığına ve bütün lüzumsuz uğraşlarına.

Bana cesaret dilediler. Cesur değildim.

Bırakmaz peşimi başladığımdan beri:

Üzgün bir adam olmamın gölgesi

Bir Kör

Bilmiyorum hangi yüzdür bana bakan

Aynadaki surete çevirdiğimde bakışımı, bilmem

Hangi yaşlı adam birleşir narında

Aynanın, yılgın sessiz bir öfkeyle.

Yavaşça karanhklarda, ellerimle yokluyorum

Görünmez suretimi. Parlayan bir ışık

Vurur üzerime. Bir tutam saçın kırışmış.

Birazı altın sarısı. Kaybettiğim sırf

Beyhude suretidir her şeyin.

Mühimdir bu teselli:

Rahatlatır Milton'ı. Sığınırım

Mektuplara ve güllere — bunlardır heyecanım

Düşünürüm... görebilseydim yüzümü

Bilirdim kimim ben bu eşsiz akşamüstünde.

"Görüyorsunuz, bu pek kıymetsiz şiirler," diye başladı söze kendine has tavrıyla, "Şimdi İngilizceye çevrilince daha iyi oldu." Cansız gözleri (bu ifadeyi kullanıyor) parladı, yüzü hayat buldu. Sonra şiirlerin İspanyolcasını okudum, pek hatırlamadığını söylemişti. Borges genellikle eserlerinden nüsha bulundurmaz, yayıncılar kitaplarını gönderdiğinde eve gelen ilk misafirine verir. Fakat her bir ya da iki mısraın ardından hayranlıkla tekrarladı, sanki ilk kez duymuşçasına bir heyecanla, "Ay, qué lindo!" ("Ah, ne kadar güzel!") dedi. Şiirleri dinleyip tekrar ederken yine başını yukarı ve iki yana salladı, Fernandel gibi geniş ama bir yandan da Borges'in değişen çehresine has bir azımsama ve gösterişsiz vakarla karışık bir gülümseme vardı yüzünde.

"*Sonsuz Gül*'deki yeni soneleriniz geleneği kusursuz biçimde yansıtıyor," dedim; "Quevedo kadar karanlık ve önceki şiirlerinize kıyasla daha kişisel. Kesintisiz mısraların ve söz değerinin neredeyse görünmez kıldığı sone görünümünde bir hikâye tadı var. Görünmez soneler."

"Şey, İspanyolcada herkesin bildiği, basit, dikkati çekmeyen kafiyeler kullanıyorum. Lugones'in karmaşık kafiyelerini kullanmış olsam bunlar kendini belli ederdi. Her neyse, Arjantin'de kimse şiir okumaz, o yüzden istediğimi yapabilirim. Kimse bilmeyeceği için yazdıklarımı eleştiren de olmaz."

"Borges, *Elogio de la sombra*'da (Karanlığa Övgü) şiir ile nesir arasında fark görmediğinizi..."

"Hayır," sözümü kesti "Kendi şiirim ile kurgum arasında ayırım yapmıyorum, başkaları yapabilir..."

"Bence siz de yapıyorsunuz. Çünkü şiir yazarken siz bütün o insanlar, hikâyelerinizde peşinden gittiğiniz bütün o Borges'ler olmuyorsunuz. Şiirlerinizde savaşıyor bir Sakson veya Selanikli bir İspanyol Yahudisi olsa da aynı kişi olan bir Borges var. Ve genellikle daha anlaşılabilir olan hikâyelerinizde, görülmeyen bir his ve kişilikle siz, o veya başkası tarihten, zamandan ya da kendinden bahsediyor."

"O vakit şiirleri beğeniyorsunuz?"

"Evet."

"Dostlarım pek beğenmiyor. Açık sözlüler. O şiirleri yazarak zaman harcamak yerine daha çok hikâye yazmam gerektiğini söylüyorlar. Ben kendimi her şeyden önce bir şair olarak görüyorum."

"Siz de Cervantes de," dedim, "Ama Cervantes gerçekten hatalıydı çünkü iyi şiirler yazmadı."

"Evet, Cervantes berbat bir şairdi," dedi Borges. "Tek bir güzel satır yazdı — ama gayet iyiydi. İngiliz şairleri çok daha iyi. Marlowe başsız kuleler derken kulenin

Babil gibi sonsuz yükseklikte olduğunu söylüyordu, *sonsuz* demesine gerek yoktu. Veya Chapman *İlyada* tercümesinde *iğdiş edildi* demek yerine ‘başını kestiler adamın’ ifadesini kullanmıştı.”

Borges el yordamıyla kitaplığa uzanıp Samuel Johnson sözlüğünün ilk cildini aldı.

“Bunu bir arkadaşım verdi. İlk basım değil ama o zamanlardan. Tekrar basılmadı, basılması gerek.” Borges kolumdan tuttu ve kapısından on adım ötedeki asansöre ilerledik.

Heyecanla Samuel Johnson’dan bahsettiği için asansöre varmamız çok zamanımızı aldı. Nihayet sokağa çıktık, *La Nacion* gazetesinin bürosuna gidecektik, Borges’in gazetesinin edebiyat editörüne bir şiir vermesi gerekiyordu.

Buenos Aires sokaklarında Borges’e rehberlik etmek zordu, en azından benim için ve belki benim suçumdur ama nereye gittiğimize ne kadar dikkat etsem de bu iş kolay değildi. Ana caddede üzerimize gelen koca otobüslerin arasında bile bir an için susmadı. Bir arkadaş önden gidip trafiği durdurmaya çalıştı, başka türlü trafik lambaları değişmeden yolu geçmemiz mümkün değildi. Söylenecek şeyler hep üzerimize gelen araçlardan daha önemliydi.

Fakat Borges sokakları, ne zaman ne tarafa gideceğini iyi biliyor. Ama kaldırımlar perişan ve her on-on beş adımda bir çukur var. *Sonsuz Gül*’den çok etkili, kasvetli bir şiiri hatırladım:

Kör Adam

Talan oldu bin bir çeşit âlem. Silindi
Gitti yüzler (eskiden oldukları gibiler)
Yanı başımızdaki sokaklar şimdi uzak. Ve de
Bu mavi boşluk ki dün derindi.
Ama kitaplardadır şimdi kalan

Anılarımızda — unutkanlıktan ibaret
 Şekli aynı, mahveder aklımızı
 Bir isimden ibaret. Caddelerde
 Pusuya yatmış kırıklar ve boşluklar.
 Ve atılan her adım
 Uçurum olabilir. Ben en ağır
 Mahkûmuyum bu hayalî zamanın, yok imkânı
 Bilmenin şafağı veya gurûbu.
 Gecedir. Kimse yok. Şiirimle
 Yaşamalıyım bu tatsız evrende.

"Kaldırım taşları da ülkem gibi harap" dedi Borges.

"Geleceği nasıl peki? "

"Bir geçmişimiz vardı."

"Evet, burada herkes millî buhrandan söz ediyor. Hiçbir şey iyi gitmiyor — ampulden Kafka'ya kadar her şeyi satan büfeler hariç."

"Son on yıldır iyi olan tek şey bu büfeler," dedi. "Hâlbuki on dokuzuncu yüzyılda her yerde Arjantin'in bağımsızlığı için mücadele ettik. Büyükbabam savaşta göğsüne isabet eden kurşunlarla öldü. Sonra başımıza *cornudo* (boynuzlu) Perón geldi. Yaptığı tek savaş La Plata'ya karısı Evita'nın adını vermek içindi ve bunu bile beceremedi. Onun şerefine şehrin adını *La Puta* (Fahişe) olarak değiştirmek istedi ama *La Pluta*'ya razı olmadı. Sonuçta Arjantin (gümüş ülke) için La Pluta — gümüş fahişe — gayet iyi."

Biz kalabalık kaldırımında yürürken insanlar ekseriya kenara çekiliyordu. Sırtları bize dönük birkaç polis en işlek alışveriş caddesi Florida'nın ortasında dikiliyordu. İnsanlar bu polislerin etrafından geçiyordu. Biz bu insanların arasına daldık. Yaşlı adamın onlara doğru geldiğini görünce insanlar son anda kenara sığıyordu. Sık sık Borges'in yanına gelip elini sıkanlar oluyordu. Borges bu insanları parayla tuttuğunu söylüyordu. Aslında her so-

makta karşımıza çıkanlar aynı insanlarmış. "Perón'un yaptığını yapıyorum. Perón mitinglere gelip bağırımları için insanlara para veriyordu." Bir adam yanımıza gelip etkileyici bir üslupla Borges'e seslendi, elini kavrayıp sertçe tokalaştı. "Borges, siz ölümsüzsünüz" dedi.

"Ümitsiz olmayın, bayım" diyerek kibarca karşılık verdi Borges.

Perón iktidara geldiğinde Borges, Buenos Aires'te küçük bir kütüphanedeki işinden kovulmuştu. Sokak pazarlarındaki tavuk ve tavşanları denetleme görevi verilmişti, gözleri pek iyi görmeyen bir kütüphaneci için çok uygun bir iş sayılmaz. 1959'da Perón iktidardan düşünce Millî Kütüphanenin yöneticiliğine getirilmişti, ama artık sadece sol gözü ışığı biraz seçebiliyordu. Bana pek çok defa artık göremediği yüz binlerce kitaplık bir kütüphaneye gönderildiğini söyledi. Bu takıntısı iyi bilinen "Poem of Gifts" de (Lütuflar Şiiri) şöyle anlatılır:

İsyan etmesin, gözyaşı dökmesin kimse
Gösterdi azametini
Tanrı, alay eder gibi muazzam bir tesadüfle
Ona kitabı ve karanlığı aynı anda vererek.
Bu ışıksız gözleri efendisi yaptı
Kitaplar şehrinin ve bu gözler okur sadece
Düşler kütüphanesinde
Keşfedilmemiş satırlara sabahın erişmediği...

"Gençliğimde Paris'te kusursuz bir şairle tanışmıştım. Zavallı adamın elindeki tek şey mükemmellikti." Yaşlandıkça kendini geliştiren Yeats'ten, gelişemeyen e. e. cummings'den ve yazmayı bırakan Eliot'dan bahsettik.

"Cummings ve Pound şiir yazarken maskelere bürünüyorlar, ama siz maskenizi çıkarıyorsunuz," dedim.

"Eliot iyi bir şair, ne dersin? Ama kötü bir eleştirmen. Fakat Frost *mükemmel* bir şair. Şahsen tanımayı isterdim."

"Frost çok sade bir dil kullanırdı," dedim, "O zamanlar bunun modası geçmişti ve şimdi yine kullanılıyor. Zamana dayandı."

"Frost iyi bir şairdi," diye ekledi Borges, "Ama berbat bir çiftçiydi."

Bir adam Borges'in elini tutarak Perón karşıtı siyasî tavrı dolayısıyla onu tebrik etti. Borges yolda kendisiyle konuşan bütün insanlara yaptığı gibi adama adını sordu. Sürekli gülümsedi ve adamın elini sıkıca tuttu. Adama kendisinin siyasî *la primavera* güç kaynağına uzak olduğunu söyledi. Bir bayan isterik bir tavırla Arjantin'in en büyük yazarı olduğunu söylediğinde nazikçe "Bu söylediğiniz ülkemizin zor bir dönemden geçtiğinin açık delilidir" diye yanıtladı.

La Nacion binasına geldiğimizde asansör çalışmıyordu, biz de bunun üzerine üç katın merdivenini yürüyerek çıktık. Kendisini yoracağı gerekçesiyle dinlenmek istemedi. "Merdivenler de çökmeden çıkalım. Buenos Aires dünyada merdivenin keşfinin asansörün icadından sonra gerçekleştiği tek yerdir. Ama asansörler ancak merdivenler kullanılmadığında çalışıyor. Karanlık merdivenleri çıkarken — elektrik kesilmişti — rahat ve emindi. Işık olsa da olmasa da onun için aynıydı.

Bizleri taşımaktan yorulduğunu söylediği merdivenleri çıktığımızda "Nefesiniz nasıl kesilmedi?" diye sordum.

"Korkarım nefes nefese kalacak yaşı geçtim," diye cevap verdi, kalın ve alaycı bir ses tonuyla.

Editörün odasına girdiğimizde Borges şiirini cebinden çıkardı. Editör yüksek sesle okudu.

"Beğendiniz mi?" diye sordu Borges, "Acaba kullanır mısınız?"

"Evet, büyük ihtimalle," diye cevap verdi resmî bir tonda. "Şey, Borges sıkıştırabilirsek pazartesi mi yoksa pazar mı istersiniz?"

"Bunu tereddüt kalmasın diye mi yoksa dürüstlük adına mı yaptı sizce?" diye sordum.

"Editörüm çok cömert bir adamdır." diye cevap verdi Borges.

Merdivenlerden aşağı inerken Borges'in tutunacağı bir tırabzan yoktu ve dik basamakları inmek daha zordu.

"Cehenneme iniyoruz," dedim

"Buenos Aires cehennemdir. Ama Dante insanlara, cehenneme giderken umut etmekten vazgeçmelerini söylediğinde ciddî değildi. Aslında insanları teselli etmeye çalışıyordu."

García Lorca'nın merdivenler hakkındaki şiirinden bahsettim: *barandas, barandales de la luna / por donde retumba el agua* (merdivenler, suyun yankılandığı tırabzanlar)

"Bu Lorca çok da zeki sayılmaz," dedi Borges, "Ümitsiz bir vakaydı. New York'ta bir yıl ve tek kelime İngilizce öğrenmedi."

Arabaların geçmediği Florida caddesinde yürürken İspanyol şiiri hakkında sohbet ettik. Borges İskoç destanlarının eski İspanyol *romanslarından* daha iyi olduğunu söyledi. "*Romanslar* pek iyi değildi, bilirsiniz."

"Ne kötü."

"Biz o İspanyol şiirlerini biliyoruz çünkü onlar kanımızda var, okumamıza bile gerek yok. Ve bu yüzden gerçek anlamda bilmiyoruz bu şiirleri." Ardından sert İskoç vurgularıyla okumaya başladı; "*Norveç'e, Norveç'e, köpiüklerin ardındaki Norveç'e*". "Emily Dickinson, Emerson'un ardılı değil mi?"

Borges konuşurken çabucak bir şairden diğerine geçiyor ve adını andığı her şairden birkaç mısra okumadan atlamıyordu. Hölderlin, Rilke, Frost, Lugones, *Beowulf*, Baudelaire'den — "beceriksiz bir şair, yanılıyor muyum?" — alıntılar yaptı, Almancadan, İngilizceye, İspanyolca, Anglo-Saksonca, Latince ve Fransızcaya geçti.

Sonra Hölderlin'den bir şiir okuyup "Zavallı Almanlar Yahudi Almancasıyla gayet iyi eserler vermeyi başardılar. Çiçero'yu sever misin? Sonuçta nesre Greklerden daha büyük katkısı oldu. Demek istediğim Çiçero Latince nesre melodi kazandırdı. Uruguaylı bir hanım şair var, Delmira Agostini, yazdığı tek bir güzel mısra vardır — ama tabî bu elli yıl önceydi, Montevideo'da. *En la noche tu llave de oro cantó en mi cerradura* (Gece vakti altın anahatarın kilidimde şıkırdadı.) Elli yıl önce bunu yazmak cesaret isterdi."

"Evet, çünkü 2.500 yıl önce Midilli adasında yazmadı. Bu arada Borges, *Sonsuz Gül*'de kısa ve etkileyici bir şiir, epigram var; 'To the Minor Poet'(Acemi Bir Şaire): *La meta es el olvido / Yo he llegado antes*. (Maksadım unutulmak/ Erişmek istediğim)"

"Tema Grek Antolojisinden. Tabî Grekçe bilmiyorum, ama Almanca tercümesi var. Kabalayla ilgilenmeme rağmen İbranice de bilmiyorum. İbranice bilmeden elimden geleni yapıyorum. Kör olduğum için," diyor, "Artık okuyup yazamıyorum."

"Düşünüyor ve hissediyorsunuz."

"Evet, yalnızca düşünüyor ve hissediyorum."

Evine yaklaşırken şiirlerini nasıl oluşturduğunu sordum, biraz önce bahsettiğimiz zerdüşt kulelerine* saldıran kuşlar, hatta akbabalar gibi beklenmedik zamanlarda mı geliyordu zihnine?

"Bütün benliğimi hâkimiyeti altına alana kadar bekliyorum. Sonra birisine yazdırıyorum, çünkü artık onları karanlıkta saklayamam."

"Neden?" diye sordum.

* Sessizlik kuleleri (towers of silence) diye de anılan daire biçiminde yükselen, ölülerin koyulduğu kuleler. -ed.n.

"Artık kör olduğum için karanlığı bütününüyle yitirdim. Gece nedir bilmiyorum, her şey yeşilimsi bir mavi, sis içinde, siyah yok."

"Rüya görürken?"

"Her renkte görüyorum. Çok yoğun renkler."

"Anglo-Sakson dilinde rüya görüyor musunuz?"

"O kadar iyi bilmiyorum Anglo-Saksonca'yı." *Battle of Malden*'in (Malden Savaşı) ilk birkaç mısraını okudu:

brocen wurde

Hêt pā hyssa hwæne hors forlætan,

feor āfýsan, ond foro gangan,

hiegan to handum ond tō hige gōdum

Saatler geçmişti. O akşam Borges beş gün kalmak üzere Amerika'ya gidecekti. Bizi havaalanına götürecek taksi geldiğinde, şoför Bay Bones'u almaya geldiğini söyledi. Borges isminin yanlış telaffuz edilmesini eğlenceli buldu, fakat kırk dakikalık yolculuk boyunca çok ciddi-di. Annesinden bahsetti.

"Birkaç ay önce öldüğünde doksan dokuz yaşındaydı. Son altı ayda öyle çok ızdırıp çekti ki her gece bu son gecem olsun diye dua ederdi. Ve sabah uyanıp hayatta olduğunu görünce, Tanrı'nın onu hatırlayamadığı bir günahı yüzünden cezalandırdığını söylerdi. Bunun saçma olduğunu, Tanrı olmadığını ve onun da günah işlemediğini söyledim."

"Yüz, iki yüz yıl yaşamaya mahkûm olan, ölemeyen insanlar senin hikâyende vardı."

"Bu doğru ama o hikâyeyi yazdığımda çok keyifliydim. Eğlence için yazmıştım. Gerçekleşeceğini hiç düşünmedim."

"Yeni kitabınız körlük konusuna saplanmış gibi görünüyor," dedim.

"Evet, saplantılı bir kitap. Ama körlükten şikâyet etmek için yazmıyorum. Sadece insanlara bildiğim bir şeyden, kör olmanın nasıl bir şey olduğundan bahsediyorum."

"Kör olmanız diğer duyularınızı etkiledi mi?"

"Belki hafızam gelişmiştir. Gelişmesi de gerek çünkü her şeyi hatırlamam gerekiyor. Bilirsiniz, her şeyi aklımda tutmam lâzım. Belki dikkatim de daha gelişmiştir."

İntihar konusu açıldı. Ailemdaki bir intihar hadisesinden bahsettim. Büyükbabasının savaş bitince kendisini öldürdüğünü söyledi.

"Ne demek istediniz?"

"Büyükbabam Albay Francisco Borges 1874 yılında bulunduğu taraf La Verde savaşını kaybettiğinde sadece yirmi dört yaşındaymış. Üzerinde beyaz bir pançoyla alaca kır bir ata binip düşman siperlerine yönelmiş. Tabî üzerine mermi yağdırmışlar. Bir yerden atlamadı, silah da kullanmadı, ama intihar etti. Bunun için bütün orduyu kullanmış. Ben de gençken intihar etmeyi düşünmüştüm. Herkesin aklında geçer, geçmez mi? Ama yaşlandıkça anlıyorsunuz ki şimdi dayanılmaz görünen şeyler ileride öyle görünmeyebilir, kendinizi kontrol etmeyi öğreniyorsunuz."

Sonra kendisinden konuştuk. Ne alçakgönüllü ne de kibirli bir ifadeyle — ne olursa olsun ifadeler yersiz, çünkü Borges yalnızca kendisi — insanların kendisi ve eserleri hakkında kitaplar yazdıklarını ama bunların yalnızca bir tanesini, ilk yazılanı, okuduğunu diğerlerini okumayacağını söyledi.

"Bende çok şey buluyorlar ve eserlerimde de. Bu iyi bir şey ama benim yaptığım yalnızca süreci başlatmak. Ama niye *problematic* ve *romansal* deme ihtiyacı duyuyorlar. Bazen çok berbat şeyler yazıyorlar ve bana önceden söylemedikleri için kendimi kötü hissediyorum, çünkü söylediklerine katılıyorum genellikle, daha fazlasını da

söylüyorum. Gerçekten işbirliği yapabiliriz. Onlara yardımcı olabilirim, onların da tahmin yürütmesi gerekmez.”

“Bir konferansa katılıyor olmanızı ve orada sizden bahsedecek olmalarını nasıl karşılıyorsunuz?”

“Böyle şeyler hep oluyor çünkü içimden hayır diye geçiriyorum ama hep evet diyorum. Niye burada olduğumu, bu uçağa neden bindiğimi bilmiyorum.”

Uçağın metal merdivenlerini çıkıyorduk ve içeri girmeden hemen önce engebeli bir kısım vardı.

“Neredeyim?” dedi Borges, başını yukarı kaldırıp karanlıkta etrafına bakınarak. Kasım ayıydı ve hava çok güzeldi.

“Bir adım daha atın, içeri girmiş olacağız.”

İtaatkâr,” maun bastonuyla aradaki mesafeyi yokladı ve dikkatlice kabine girdi.

Jorge Luis Borges ile Söyleşi

Donald Yates / 1976

The Gypsy Scholar'dan alınmıştır, Sayı 3, 1976, ss. 65-76. İzinle tekrar basılmıştır.

6 Şubat 1976'da Jorge Luis Borges, Michigan Üniversitesi İngilizce Bölümü öğretim üyeleri, yüksek lisans öğrencileri ve *Gypsy Scholar* editörleriyle söyleşi davetini kabul etti. Borges'e şu sıralar eleştirel bir Borges biyografisi hazırlayan Latin Dilleri Bölümü Profesörü Donald Yates eşlik ediyordu. Bu yazıda Arjantinli şair ve yazarla yapılan konuşmanın büyük kısmı yer almaktadır.

Soru: Bir 20. yüzyıl yazarı olarak kendiniz hakkındaki görüşlerinizi merak ediyoruz.

Borges: Öncelikle kendimi bir 19. yüzyıl yazarı olarak görüyorum; çağdaş bir yazar olduğumu düşünmüyorum. Yetmiş altı yaşındayım. 1899 yılında doğdum, bu yüzden kendimi eski kafalı bir adam olarak görmeye hakkım olduğumu sanıyorum. Şimdi sorularınıza cevap verebilirim.

Soru: Şey, *Öteki Soruşturmalar* kitabında yer alan makaleleri okuduğumda gördüğüm ilk şey şu ki bahsettiğiniz 19. yüzyıl yazarları arasında De Quincey, Robert L. Stevenson gibi isimler var, ama Jane Austen veya George

Eliot gibi, insanların bahsetmenizi bekleyeceği isimler yok. Tabii tek bir kitabınızdan söz ediyorum.

Borges: Onlar benim zamanımdan önceydi, değil mi?

Yates: Jane Austen kitapları kitaplığından bahsedersiniz belki...

Borges: Evet, Mark Twain'in yaptığı şakayı şimdi hatırladım. Şöyle söylemişti ve bence tamamen hatalıydı; Jane Austen'in kitaplarına yer vermeden çok iyi bir kütüphane oluşturulabilir ve hatta kütüphanede başka hiçbir kitap olmasa da yine dünyanın en iyi kütüphanesi olur bu. Bu fikri paylaşıyorum, kimsenin de paylaşacağını düşünmüyorum.

Soru: Şey, sanırım aklımdan geçen şeydi; 19. yüzyıl İngiliz Edebiyatı üzerine lisans dersi yapacak olsak bunlar, konu edeceğimiz en önemli isimler olurdu. De Quincey, Robert Luis Stevenson ve başka isimlerden söz ettiniz, bunlar hakkında bir yorumunuz var mı veya bu yazarların özellikle hoşunuza giden bir yönü var mı?

Borges: Thomas De Quincey benim için çok önemlidir. *The Confession of an English Opium Eater* (Bir İngiliz Afyon Kullanıcısının İtirafı) eserini defalarca okudum — en acıklı kitaplardan veya en acıklı yazılardan ya da şöyle söyleyeyim, en acıklı kısa kitaplardan biri. "The Last Days of Immanuel Kant" da okurun gözleri önünde mahvolan ve bir düzenekten ibaret kalan çok zeki bir adamdan, bir dâhiden bahsediyor. Bence bu De Quincey'in yazdıkları arasında en iyilerinden biri. Çok iyi bir tercümesi var, Jean Paul Richter'in *Laocöon*, ama sonra De Quincey'nin çevirisini Almanca metinle karşılaştırdılar. Görüyorum ki De Quincey konuyu zenginleştiriyor, çünkü Almanların en sevmediği özelliğinin örneklerle vermemeleri olduğunu söylemişti. Demek istediğim şu; size bir cümle veriyorlar ve kendi örneklerinizi bulmanız gerekiyor. Ama o örnekler yerleştiriyor ve böylece Les-

sing'in sıkıcı dili De Quincey'nin muhteşem diline dönüşüyor. De Quincey'nin en dikkat çekici özelliği bence üslubu, özellikle kâbuslardan, labirentlerden ve bunun gibi şeylerden söz ederken cümleler de labirent gibi. Ezbere okuyabileceğim paragrafları var — defalarca okudum — onu tanıdığımı düşünüyorum. Onu çağdaşım gibi, tanıdığım biri gibi seviyorum. Chesterton'dan, Robert Luis Stevenson'dan daha büyük olabilir etkisi. De Quincey çok tuhaf bir adamdı. Meselâ, *Arabian Nights* (*Bin Bir Gece Masalları*) eserinde büyücünün lambayı kazıp çıkaracak birisini bulmak için kulağını yere dayayıp milyonlarca ayak sesi duymasının hayranlık uyandıran bir şey olduğunu söyler. Dediğine göre büyücü bu ayak sesleri içinde Çin'deki Alaeddin'in sesini duyar, onun lambayı bulabilecek tek kişi olduğunu anlar. Sonra bundan kız kardeşine bahseder De Quincey ve bunun *Arabian Nights*'in en yaratıcı bölümü olduğuna karar verirler. Bu bölümü bulmaya çalıştım. Galland'ın çevirisine, Edward William Lane'in çevirisine, Kaptan Burton'ın (birebir) çevirisine baktım ama hiçbir yerde bulamadım. Bu De Quincey'nin çok yaratıcı bir zihne sahip olduğunu gösterir. Bir de şunu söylemişti, "En küçük şeylerin bile geçmişin gizli aynası olduğunu ve her şeyin bir yerde bir şekilde bir kapıyı açabilecek bir anahtar olabileceğini düşünmeye başladım." Ve gerçekten hatırdaki kalacak olan şu satırları yazar. "*Arabian Nights*'daki bu paragrafı okuduktan sonra bütün dünyanın gizli bir alfabe olduğu kanaatine vardım — ve bu alfabe *Arabian Nights*'da değildi!"

Yates: Sizin yazılarınızda Stevenson, Chesterton, Kipling, Wells yer alıyor ama George Eliot ve Jane Austen yok. Bunun sebebi çocukken, çok küçükken okuduğunuz babanızın kütüphanesindeki kitaplar arasında bunların yer almaması mı?

Borges: Sanırım Jane Austen babamın kütüphanesinde vardı, ama George Eliot'ın olduğunu sanmıyorum sebebi bu olabilir. Ama şu doğru ki bütün okumalarımı kü-

çük bir çocukken yaptım. Daha sonra okuduklarımın üzerimdeki etkisi daha az olmuştur.

Yates: Okuduklarınızı, beğenilerinizi, yazarken etkilendiğiniz yazarları babanızın beğendikleri mi yoksa büyükannenizin beğendikleri mi şekillendirdi?

Borges: Şey, tabii meselâ büyükannem Dickens'ı çok severdi, ben de öyle. Babam Dickens'ı hiç sevmezdi.

Yates: Büyükanneniz Bennett'i de severdi ama sizin ondan bahsettiğinizi hatırlamıyorum...

Borges: Bennett'in iyi bir romancı olduğunu düşünüyorum diyebilirim. *The Five Towns* (Beş Kasaba) ve *Old Wives Tale* (Kocakarı Masalı) hikâyelerini düşünün. İyi kitaplar ama benim için önemli değil. Gençken bir zaman değer verebileceğiniz kitaplar, öyle değil mi? Peki ya *Elmer Gantry*? Aslında bu kitaplar olmadan da yaşayabildim. Arnold Bennett'i okuduğumda iyi bir romancı olduğunu düşünüyorum, ama De Quincey, Stevenson veya Shaw kadar ilginç bir isim değil.

Yates: Kitapları haricinde kalan hayatlarından, kitapların ardındaki şahsiyetlerinden mi söz ediyorsunuz?

Borges: Bahsettiğim bu olabilir ama kitaplarıyla oluşan, yazarlara ilişkin intiba da bahis konusu.

Soru: Stevenson hakkında özellikle ilgi çekici bulduğunuz bir şeyden bahsedebilir misiniz?

Borges: Stevenson'ın her sayfasının ilginç olduğunu düşünüyorum, ama tabii edebiyat tartışılabilir mi bilmiyorum. Yani eğer bir yazarı sevmiyorsanız onu sevmeniz için hiçbir şey öne süremem. Stevenson'ı sevmiyorsanız ne yapsam anlamsız. Bir taraftan da şu harcıâlem şiiri düşünün:

Bu engin ve yıldızlı göğün altında
Kaz mezarımı, bırak öleyim.
Mutlu yaşadım, mutlu öleceğim
Ve şudur vasiyetim

Mezarıma şöyle yazın:
 İşte yatıyor hep istediği bu yerde
 Evine döndü denizci, döndü denizden,
 Ve döndü avcı tepelerden.

Eğer bu mısraların sizin için bir değeri yoksa söyleyebileceğim hiçbir şey yok demektir. Eğer Stevenson bunu başaramıyorsa benim elimden ne gelir? Ama Chesterton'ı ilginç kılan bir özellik (eğer Chesterton için söyleyeceğim bir şey cevap olarak kabul görürse) şu ki: *The Father Brown Saga'yı* (Brown Baba Hikâyeleri), *The Man Who Was Thursday'i* (Bay Perşembe) veya *The Man Who Knew Too Much'ı* (Çok Bilen Adam) okuduğunuzda hikâyenin sanki gerçek Londra'da değil de (tabî gerçek Londra diye bir şey varsa) hayalî bir Londra'da geçtiği hissine kapılıyorsunuz. Ve bence bu hayalî Londra'yı icat eden veya keşfeden de Stevenson çünkü Londra'nın hayalî olduğu hissini Stevenson'ın *New Arabian Nights* eserinde de duyuyorsunuz. Sanırım şöyle bir açıklama getirilebilir, Stevenson Londra'ya geldiğinde bu şehir onun için hayalî bir şehirdi çünkü Edinburgh'den, çok güzel ama çok farklı bir şehirden geliyordu. Ve o hikâye yazdığında hikâyeleri onların adıyla anılıyordu, yanılıyor muyum — "The Adventure of Hansom Cabs", "The Adventure of Prince Florizel", "The Suicide Club" (İntihar Kulübü) meselâ.

Stevenson'da çok değer verdiğim bir şey var, o da cesaret. Stevenson'ın çok cesur bir adam olduğunu hissediyorsunuz. Muhtemelen kendisi gibi hasta olan bir arkadaşından bahseder, son ana kadar gülme isteği duyarsınız ve bence Stevenson da hayat hikâyesini, Amerikalı bir hanımla evliliğini, üvey oğluya ilişkisini yazdığında, bir Pasifik adasında ölmek isterken bu isteği duydu. Bu arada kimsenin okumadığını sandığım bir kitap var. Lloyd Osbourne'la birlikte yazdığı bir detektif hikâyesi veya onun tabiriyle polisiye roman — *The Wrecker*. O kitabı

okumanızı isterdim, bence çok çok güzel bir kitap. Stevenson'ı defalarca okudum ve bence Stevenson'ın bir hikâyeyi ele alışışı Chesterton'dan daha incelikli. Chesterton kimi zaman fazlaca sert oluyor. Bir esprisi var ve onu sürdürüp gidiyor, ama Stevenson'ın çok incelikli bir dokunuşu var. Andre Gide'in çok hoş bir cümlesi vardı. Andre Gide, Stevenson tercümesinde "Sie la vie grisé..." diyor. "Grisé" nasıl çevrilir bilmiyorum. "Sarhoş" değil. "Coşkulu" gibi bir şey, olabilir mi? Nasıl çevirirdiniz, Yates? "Si la vie grisé" — şampanya gibi. Stevenson şampanyayı çok severdi. Kitaplarında şampanyaya hep yer verir. Ona çok uygun.

Yates: Bilmem. Bence söylediğiniz şeyle "sarhoşluk" arasında bir şey.

Borges: Hayır, rahatsız edici, olumsuz bir şey. "Grisé" yeni yeni sarhoş olma hâli, hafif sarhoşluk.

Yates: "Grisé de parfum" meselâ. Bir kadının kokusunun baş döndürmesi.

Borges: Stevenson'ın hoşuna giderdi bu, — Andre Gide'in ifadesi.

Soru: Bu sonbaharda konuşmanızı dinledim, bir ifadenizi çok etkileyici buldum. Bir okur sizin bir şiirinizi veya eserinizi okuduğunda, o eserin yeniden yaratıldığını söylemişsiniz. Okura bu saygınız beni çok etkiledi.

Borges: Şunu söyleyebilirim, şiirler ancak okunduğunda vardır, çünkü okunmadığı zaman kitap bir eşyadan ibarettir. Birisi okuduğunda hayat bulur. Sonra zihninizde canlanır, kitabı okuduğunuzu veya yazarla mutabık olduğunuzu söylersiniz; bence bu tartışmaya gerek olmayan bir şey, bu çok açık. Stevenson'ın söylediği, hoşlanmadığım bir şey var. "Bir kitaptaki karakter nedir?" diye sorar ve şu cevabı verir. "Karakter dediğimiz kelimelerden ibarettir." Elbette bir karakter kelimelerle *yaratılır*, ama onun kelimelerden ibaret *olduğunu* söyleyemeyiz. Huck Finn'in, Hamlet'in, Master of Ballantrae'nin ke-

limelerden ibaret olduğunu söyleyebilir misiniz? Onların gerçek olduğunu düşünüyorsunuz, yazar sadece onlar hakkında yazarken değil, “bahsetmediğinde” de, yanılıyor muyum? Meselâ bir kitapta karakter uykuya dalmışsa bundan söz edilmez ama ertesi gün, eğer karakter yaşayan bir karakterse onun uyduğunu ve rüya gördüğünü size o rüyalar anlatılmasa bile hissedersiniz. Yani bence bu fikri Stevenson, umutsuzluk anında veya şevki kırıldığında dile getirmişti. Çünkü kimse karakterlerin kelimelerden ibaret olduğunu düşünmez. Sizce Bay Pickwick kelimelerden mi ibaret?

Soru: Okur hakkındaki bu fikriniz çerçevesinde sizce edebiyat eleştirisi nedir, ne olmalıdır veya olmalı mıdır?

Borges: Evet, şüphesiz olmalıdır. Bir edebiyat eleştirmeni diğer insanlarla tasavvurlarını paylaşan veya yaratıcı okuma yapıp kitaptakinden başka bir şey sunan kişidir. Sözün gelişi Bernard Shaw’ın *Quintessence of Ibsenism* (Ibsenciliğin Özü) eserini okuduktan sonra Ibsen’in bazı oyunlarının bende hayal kırıklığı yarattığını hatırlıyorum. Gerçekten Shaw’ın ele aldığı oyunların bazılarının oyunların kendisinden daha ilginç olduğunu gördüm. Bu yüzden bence Shaw hem bir yazar hem de eleştirmen gibi yazıyordu. Shaw yalnızca oyunların kurgusunu anlatmakla kalsa bu sıradan, basit bir iş olurdu. Görüyorsunuz, Shaw o oyunları *ortaya çıkarıyordu*. Miguel de Unamuno’nun *Vida de Don Quixote y Sancho* adında ünlü bir kitabı var. Bence bazı romantik aşırılıkları vardı ama fikir güzeldi: Don Kişot romanını baştan sona tekrar düşünüp yeniden yazarak anlatmak. Tabii aşırıya kaçtı, belki yanlış bir yola saptı ama kitap çok ilginç. Kitabı okurken fikirlerini onaylamayabilirsiniz ama gerçek Don Kişot’a bakışınız değişecektir.

Soru: Hikâyelerinizin çoğu alegori. Eğer böyle bir soru sizin için uygunsa alegoriyi nereden öğrendiniz?

Borges: Hikâyelerimi alegori olarak görmüyorum — yazdıklarım şüphesiz alegori — ama hikâyeye olarak okunamayacaklarını söylesem doğruyu söylemiş olmam. Bir yazar, yazdıkları için alegorik veya sembolik diyebilir mi bilmiyorum. Bence şüphesiz sembole, alegoriye inanıyoruz ama hemen değil. Okuduğunuz şairin yazarlığı iyi değilse falancanın yazdığı masal, dersiniz. Ama büyük bir yazarı okuduğunuzda o karakterlerin, o hikâyelerin veya o kıssaların diğer anlamının ötesinde doğru olduğunu düşünürsünüz, düşünmez misiniz? Sonuçta haricî anlamları başkaları kazandırır. Biliyorum ki yazdığım pek çok şey kıssa — yazdıklarım kıssa diyorum — ama yaşayan kitaplar yazmayı isterdim; belki bazen başarıyorumdur. Kim bilir?

Soru: Bu söyledığınız çerçevesinde düşünecek olursak Blake'in şiirleri için ne düşünüyorsunuz?

Borges: Blake'in mitolojisini hiçbir zaman anlayamadım, ama iyi bir düşünür olduğu fikrindeyim belki Swedenborg'un en iyi öğrencilerinden biri. Ama şiirlerini beğenmiyorum. Şiirlerin beceriksiz, hantal bir hali var. Bazen güzel mısralara rastlıyorsunuz; bir adama aşık olan o tanrıçayı kim unutabilir ki — adı, beni bağışlayın, Oothoon idi, çok kaba bir isim, "Çelik ağlarını, amansız tuzaklarını kuracak Oothoon," der ve bir de "Zarif gümüşlerin veya sert altınların kızları..." der. "Zarif gümüşlerin veya sert altınların kızları..." hoş değil mi? Ama şiirlerini okumak için Blake mitolojisi sözlüğü gerekiyor, bu da Blake'in eleştirilen yönlerinden biri. Yani farklı tanrılar için sözlüğe ihtiyacınız varsa, meselâ Los'un zamanı temsil ettiğini veya Enitharmon'un mekânın ötesinde var olduğunu bilmeniz gerekiyorsa bu mitolojide bir kusur var demektir. Bence bir mitoloji *yaratarak* hata etti, Roma, Grek veya Hristiyan mitolojisini — onlar da mitolojidir-kullansaydı okumak daha kolay olurdu.

Soru: Bu akşam da dinlediğim daha önceki bazı konuşmalarınızda da dikkatimi çeken şu oldu; sevdiğiniz

yazarları methetmek için genelde eserden değil yazardan söz ediyorsunuz. Kendi yazdıklarınızda kişiliğinizi ortaya koyma çabanız var mı veya bunun zaten gerçekleşeceğini düşünüyor musunuz, yoksa bu gerçekleşmesi için çabaladığınız bir şey mi?

Borges: Bu söylediğiniz çok kesin bir şey ve hatta doğru. Bir hikâye veya şiir yazarken yazdığım şeyin şahsımın sembolü olacağını düşünmüyorum. Hikâyenin benim için ilginç olduğunu ve okur için de ilgi çekici olabileceğini düşünüyorum. Sözün gelişi, bir fabl yazarken önce ifade edeceğim fikri düşünüp sonra onu temsil edecek sembolü bulmam. Bir sembolle işe başlarım. Benim ilgilendiğim semboller. Ve sonra bu sembolün ardındaki ahlâkî dersi buluyorum, bunu hesap etmek benim işim değil. Belki yöntemim yanlışdır ama bu yaşta izleyecek başka bir yol bulamam... Artık çok geç.

Soru: Bu kişilik meselesi ilgimi çekiyor, okuyucunun eserlerinizde kişiliğinizi hissetmesini ister miydiniz?

Borges: Şiirlerimde görmelerini isterdim. Kimse şiirlerime aldırıyor gibi ve sanırım haklılar. Ama hikâyelerim söz konusu olunca neredeyse çocukça bir merakla kurgu ve karakterlerle ilgileniyorlar. Bence, elbette Stevenson'ın, Chesterton'un, Kipling'in, Blake'in adını anmak zihninizde karşılığı olan gerçek insanlardan bahsetmek olacaktır. Size Stevenson'ı, Chesterton'ı anlatmama gerek yok çünkü onları hissediyorsanız tanıyor sunuzdur.

Soru: İlginç bulduğum bir şey var, sevdiğiniz bütün yazarlar çok güçlü bir anlatma yeteneği, tahkiye kabiliyeti diyebileceğim bir şeye sahip yazarlar — burada sizin kendi eserleriniz hakkında söylediklerinizi dinleyince asıl ilgi duyduğunuz şeyin bu olduğundan şüphe ediyorum — bununla birlikte şöhretinizin tahkiye etmenizden değil hikâyelerinizin entelektüel ve sembolik değerinden kaynaklandığını düşünüyorum.

Borges: Tahkiye yeteneğim olsun isterdim. Şehrazad olmayı isterdim ama değilim. Yine de elimden gelenin en iyisini yapmam gerek. Hikâye anlatmanın kötü bir tarafı yok. Hikâye anlatmaya dayanan edebiyattan — epik, iyi bir hikâye — neden utanalım ki? Özellikle benim ülkemde, burada insanlar kelimeleri, yeni kelimeler türetmeyi, bunları kullanmayı, bir araya getirmeyi seviyorlar. Ben hikâyeyi, biraz sonra ne olacağını merak etmeyi seviyorum. Bence kurgu önemli, ayrıca kurgu da semboldür ve bir şey ifade etmenin bir yoludur. Ama ben kurgunun anlattığı şeyden çok kurgunun kendisiyle ilgileniyorum. Ben kelimelerin güzelliğiyle ilgileniyorum, kelimelerin müziğine ilgi duyuyorum. Siz Yates, zihnimin, hafızamın kelimeler ve sözlerle dolu olduğunu ve bunları şiirleri sevdiğim için hatırladığımı söylemişsiniz.

Soru: Sizce bir hikâye yazmanız neden otuz üç yıl ve sekiz kitabın ardından oldu?

Borges: Şartlar bunu getirdi. İnsanlar beni şair olarak, eleştirmen olarak gördü ama hikâyeci olarak görmedi. Bu yüzden hikâye anlatırken kendimi bir yabancı gibi, davetsiz bir misafir gibi hissettim. Bütün hayatımı hikâye okuyarak geçirdim ve hikâye yazamayacağımı düşündüm. Bu yüzden deneme ile hikâye arasında bir orta nokta, bir kesişme noktası buldum. Görüyorsunuz, bu benim edebî birikimimle ilgili değil, yanılıyor muyum? Utangaçlığım yüzünden.

Yates: Onlardan daha iyi biliyorsanız neden insanların sizi şair veya eleştirmen olarak görmelerini önemsediniz ki?

Borges: Arkadaşlarım beni şair olarak görüyor, hikâyeci olarak değil. Hikâye yazarak onları şaşırtmak istemedim çünkü hikâye yazmaya layık olmadığımı düşündüm.

Yates: Neden? Okuduğunuz hikâyeler çok iyi olduğu için mi? Chesterton, Stevenson, Wells sizden daha iyi oldukları için mi?

Borges: Evet, Kipling de benden iyiydi, *Arabian Nights* benden iyiydi; aslına bakarsanız herkes benden iyiydi. Böyle hissediyordum. Şiir ve eleştiri yazabilirim diye düşünüyordum, bir eleştirmenden pek fazla bir şey beklenmez. Anlaşılır bir üslupla yazarsanız, belirli fikirler öne sürerseniz bu idare edecektir ama hikâye için bu yetmez. Şiire gelince şiirin hilelerini bildiğimi sanıyordum, — elbette bilmiyordum — bu tür şeyleri nasıl yapacağımı bildiğimi sanıyordum. Kuralları bildiğimi sanıyordum, ama hikâye benim yapabileceklerimin ötesinde bir şeydi.

Yates: Bununla doğrudan ilgili iki soru geliyor akla: 1920'lerin sonlarında, 1930'larda şiir yazmayı neden bıraktınız? İlk soru bu ve neden o zamana kadar yayınlanan makalelerden oluşan kitaplarınızı reddettiniz — bu bir anlamda 1930'lara girmeden izleri yok etmek ve köprüleri yakmak demek. 1920'lerde iki kitap yazdıktan sonra sanırım 1930'larda altı şiir yazdınız. 1920'lerde yayınlanan bütün makalelerinizi neden yok saydınız?

Borges: Çünkü iyi değillerdi, beni utandırıyorlardı, yüzüm kızarmadan okuyamıyordum. Yapmaya çalıştığım şey komikti — Tomás Herrera de Riviera'nın yazdıklarını yazmak, daha doğrusu yeniden yazmak fikri; bu artık yapılamaz. O yazdıklarımın benim için bir anlamı yok. O kitaplardaki fikirlerim yok artık. O kitaplar saçma düşüncelerle dolu. Meselâ, metaforun şiir için çok gerekli olduğunu düşünüyordum ama bir an düşününce halk şiirinde hiç metafor olmadığını varsa da çok bilinen metaforlar olduğunu görüyorsunuz, yani bütün teori hatalı. Metaforlara ihtiyaç yok çünkü gerçek metaforlar, asıl mecaz zaten bilinen, keşfedilmiş şeyler arasında.

Soru: Yazarın özgünlüğü nedir o halde? Eğer her şey keşfedilmişse, mevcut eserleri yeniden düzenlemekten ibaretse...?

Borges: Bir yazar ve belki de bir insan için önemli olan şey yeni bir ses, yeni bir vurgudur. Öyle sanıyorum ki yazarlar aynı hikâyeleri defalarca anlatıyorlar ama her seferinde biraz daha farklı. Hepsinden önce yeni bir dil kullanıyorsunuz ve o dil bir geleneğe dayanıyor. Meselâ Joyce yeni bir dil yarattı. Ama bu yeni dil, *Finnegan's Wake*'in dili İngilizceye dayanıyor. Bu yüzden aslında yeni bir dil değil. Joyce'un mısralarını hatırlıyorum —

Akan suları...

Her tarafa akan suları gecenin;

Çok hoş, değil mi? Ama bir taraftan da “akan” ifadesinin “akarsu”dan geldiğini, “her tarafa akan” ifadesinin de “bir ileri bir geri” ifadesinden kaynaklandığını ve “gece”nin de “gece” olduğunu söylemeliyim. Yani aslında geleneğin dışına çıkılabilir mi bilmiyorum, her dil bir gelenek. Bir dil olarak İspanyolcaya değer verdiğimi söyleyemem ama biliyorum ki İspanyol dili benim kaderim, geleneğim. Onun ötesine geçemem, buna kalkışmamalıyım da.

Soru: Bunu daha önce de söylemiştiniz, ne demek istediğinizi merak ediyorum. Ne anlamda kaderiniz?

Borges: Buenos Aires'te doğmuş olmak ve İspanyolca yazmak bir anlam ifade eder sanıyorum. İngilizce yazabileceğimi sanmıyorum ama söz konusu İspanyolca olunca oyunun kurallarını bildiğimi sanıyorum. Gramerini ve bunun gibi şeyleri biliyorum.

Soru: İspanyolcanın İngilizcenin sahip olmadığı özellikleri var mı?

Borges: İspanyolcanın herhangi bir özel yanı var mı bilmiyorum. Elbette benim için bir görev değil, zevk olduğundan İngilizceye bakışım farklı. İspanyolcayla boğuşmak zorundayım, o yüzden bütün zorlukları biliyorum. Bir yazı okuduğunuzda bu uzun bir uğraşın neticesidir; yazar pek çok taslak yazmış olabilir, bunu hisseder-

siniz. Sayfada olanı görürsünüz yazarın anlatmak istediğini değil. Ama yazar anlatmak istediğini bilir. Meselâ başarısız olduğunu bilir, bazı kelimelerin hatalı olduğunu bilir, bazı kelimelerin sadece bağlantı için koyulduğunu dolayısıyla fazlalık olduğunu bilir, yazdığının bütün zayıf yönlerini bilir. Şimdi aynı şeyi farklı diller için düşünelim. İspanyolca yazmanın ne kadar zor olduğunu biliyorum çünkü pek çok kez başarısız olsam da son elli yıldır İspanyolca yazmaya çalışıyorum. Şimdi İspanyolca bir yazı okuduğumda yazarın yetersiz kaldığı yerleri fark edebilirim. Daha iyisini bulamadığı için kullandığı kelimeleri fark edebilirim. Ama söz konusu İngilizce olunca bunları göremem. Her şeyi olduğu gibi kabul ederim.

Soru: İngilizceyle ifade edemeyeceğimiz ama İspanyolca ifade edilebilen çok fazla şey var mı?

Borges: Hayır ama İspanyolca ifade edilemeyip İngilizce ifade edilebilen şeyler var.

Soru: Meselâ neler var?

Borges: Meselâ "anlat"(explain) ve "anlat gitsin" (explain away). İspanyolca "anlat gitsin" diyemezsiniz. "Belli belirsiz ortaya çıkmak" (loom over), belki bu söylenebilir. Ama "gözyaşlarını bir buseyle silmek" (he kissed away her tears) gibi kötü bir ifade bile imkânsız. Bunu İspanyolca söyleyemezsiniz. Belki "ağlamayı kesene kadar öpmek" (he kissed her until she left off crying) diyebilirsiniz. Bu daha da kötü bence. "Ulaşmak" (live up to) veya "unutmak" (live down something). Belki bunlar Cermen dilerinde söylenebiliyordur. Bildiğim kadarıyla İspanyolcası veya Fransızcası yok. Bir benzerini bulmanız gerekiyor.

Bir de bir duyguyu, bir duygunun varlığını ifade eden kelimeler var. Meselâ, "esrarengiz" (eerie) ve "uğursuz" (uncanny). İspanyolcada böyle kelimeler yok. Çünkü İspanyollar hiç böyle hissetmez. Almancada "tekinsiz" (unheimlich) var. İskoçların "uğursuz"unun (uncanny) birebir karşılığı. "Tuhaf" (Weird) yok. "Özlemlı"

(wistful) yok. "Amansız"ın (grimm) olduğunu sanmıyorum. Tabîî İngilizce yüzyıllar içinde gelişti ve bu kaçınılmaz. Ama Joyce'un mısralarını ele alalım; "Akan suları... Her tarafa akan suları gecenin." Bunu İspanyolca söyleyemem. Tuhaf ve kaba olur.

Soru: Daha önce bahsi geçen bir konuya dönebilir miyiz — kurgu ve tahkiyeye duyduğunuz ilgi? "Ben yazamıyorum ve ilgilenmiyorum diye bir romanı öylece kabul edemem," dediğinizde kastınızı merak ediyorum. Bir ahlâkî ders için hikâyenin neden en iyi vasıta olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum. Diğer yandan artık daha sade hikâyeler yazdığınızı...

Borges: Roman için tahkiyeden fazlası gerekir. Karakterlere ihtiyacınız vardır. Poe'nun uzun şiir diye bir şey yoktur dediğinde farkına vardığı şeyi hissediyorum. Uzun şiir kısa şiirlerin ardı ardına sıralanmasından ibarettir. Poe hikâye yazarken bunların dolu dolu olmasına çabalıyordu. Kipling'in son hikâyeleri roman kadar yoğundu. Meselâ "Children of Antioch" yazdığı en son hikâyelerden biriydi. Bir roman kadar yoğun, ama yirmi otuz sayfa uzunluğunda. Conrad'ın yazdığı şeyin hikâye olduğunu düşünecektir pek çok insan ama bugünlerde *Karanlığın Yüreği* adıyla okuyoruz, güzel bir roman, yanılıyor muyum? *Karanlığın Yüreği*'nin başlarında Kafka'nın müjdesini gördüm. O ilk on-on beş sayfada Kafka'nın bütün özelliklerini gördüm. Hakiki kılmaya çalışarak değil, hakiki olduğu konusunda ısrar ederek her şeyi korkunç hale getirme fikri. Romandaki adam Afrika'da ilerlemeye çalışıyor. Hatırlıyor musunuz? Nehirde ilerler, sonra bir Fransız veya Belçika teknesinin ateş açtığını görür. Bunların gerçek olmadığı, o insanların sanki kâğıttan olduğu, dokunsa buruş buruş olacakları konusunda ısrar eder. Bu çok ürkütücü, Kafka'nın yirmi yıl sonra yapacağı şey.

Yates: Bu Kafka ve selefleri hakkındaki makalenizde yazdıklarınıza benziyor. Conrad'ın hatırlanmasının sebeplerinden biri Kafka'nın selefi olması. Kafka'nın bu

isimlerin hayatta kalmasını sağladığını söyleyebiliriz çünkü bize Kafka'yı hatırlatıyorlar.

Borges: Conrad söz konusu olunca hatırlanması için Kafka'ya gerek olduğunu sanmıyorum.

Soru: Öyle görüyorum ki Platon'un evren anlayışıyla ve insanların değişen suretlere karşı mücadele çabasıyla ilgileniyorsunuz.

Borges: Farkında değilim. Yani farkında olmadan yapıyorum.

Soru: Platon'un özellikle ilgilendiğiniz bir yönü var mı?

Borges: Platon'un hem soyut düşündüğünü hem de mitleri kullandığını hissediyorsunuz. Bu ikisini birlikte yapıyor. Biz bu meziyeti kaybetmiş gibiyiz. Yani mitlerden soyut düşünceye geçmiş gibiyiz, ama Platon bunları birlikte yapabiliyordu. "Sokrates'in Son Günleri"nde bunu hissediyoruz. Sokrates hâlâ çok yaklaştığı bir şeyi — ruhun ölümsüzlüğü — isterken zehri içmek üzeredir — bazen bundan bahseder, ihtimalleri tartışır, ruhun ölümsüzlüğüne inancı için savunma geliştirir ve bazen de mitlere başvurur; bu ikisi arasındaki farkı görmüyor gibidir. Sanırım bu o zamanlar mümkündü. Ama artık bunlar farklı kutuplar. Ya düşünüyoruz yahut hayal ediyoruz. Platon ve Sokrates her ikisini de yapabiliyordu ve muhtemelen Shakespeare de. Meselâ Shakespeare hem bir ifadeyi dile getirip — metaforlarla sembolleri bir arada kullanır — hem de meselâ "Olgunluk her şeydir," diyebilir. Burada bu soyut mu yoksa bir sembol mü bilemiyorum. Daha çok soyut gibi geliyor ama hem soyut hem de sembolik olabiliyor aynı anda. Ama *bizler* ya soyut düşünürleriz veya Kant'ız, yahut da hayalcileriz. Hiç kuşkusuz Poe bir düşünür olmak istemişti ama bence gerçek bir hayalciydi, en azından en iyi hikâyelerinde.

Soru: Birkaç sefer okura duyduğunuz saygıdan ve okurun hikâyelerinizi okurken oynadığı yaratıcı rolden

bahsetmiştiniz. Ben hikâyelerinizi okurken yarattığınız dünyaya veya uyandırdığınız hisse kapılıyorum ve kendimi yaratıcı hissetmiyorum. Bazen katılmaktan ziyade içine sürüklendiğimi hissediyorum.

Borges: Şey, katılıyor olmalısınız. Katılmıyorsanız neden okuyasınız ki? Eğer kitabı yazarla paylaşmıyorsanız...

Soru: Okurun yaratıcı olması gerektiğini söylüyorsunuz ama ben — başka insanların da aynı şeyi söylediğini duydum — hikâyelerinizin dünyasına, önceden var olan bir dünyaya girdiğimi hissediyorum.

Borges: Bu iki fikrin birbirini imkânsız kıldığını mı düşünüyorsunuz? Yani ben paylaşmaktan söz ediyorum, siz de içine sürüklenmekten. Bunların aynı şeyi anlatan farklı metaforlar olduğunu söyleyebilirim. En azından ben böyle hissediyorum. Siz nasıl anlıyorsunuz?

Yates: Sanırım okurlarınızın pek çoğunun hissettiği şeyi — “tehdit altında oldukları” hissini veya bilmedikleri bir dünyada oldukları duygusunu ifade ediyor.

Soru: Kesinlikle.

Yates: ... ki bence bu, belki de gayri ihtiyari olarak, her yazdığınızda amaçladığınız bir şey — okuru huzursuz etmek.

Borges: Eğer yaptığım buysa okurdan özür dilerim. İstedğim bu değil.

Yates: Ama eğer bunun için özür diliyorsanız yazdıklarınızın büyük kısmı için özür diliyorsunuz demektir.

Soru: Ben bazen hikâyelerde atmosfere ilişkin bir izlenim hissediyorum — tam olarak tehditkâr değil de...

Yates: Yani, entelektüel değil, daha hissî buluyorsunuz?

Borges: Hissîdir. Hissî olmayan bir hikâye sadece entelektüeldir.

Yates: Hikâyelerinizin duygusal etkisinin kurgu ve anlatım özelliklerinin önüne geçtiğinden bahseden bir soru geçmişti zaten. Tabii bu fikre katıldığım anlamına gelmez ama bu fikir bu akşam dile getirilmişti.

Borges: Fakat bunun için o kişiye teşekkür etmiştim. Soğuk biri olduğumu düşünüyorsunuz ama aslında öyle değilim.

Yates: Bence kalbinizin derinliklerinde, yaratıcı varlığınızın özünde okuyucuyu rahatsız etmeyi, hikâye veya şiirinizi okumadan önceki haliyle bırakmamayı istiyorsunuz Borges. Bana öyle geliyor ki...

Borges: Belki de öyle yapıyorum ama bu bilinçsiz bir şey.

Yates: Şey, bunu söylediğim için üzgünüm, söylememeliydim.

Borges: Hayır, hayır. Eğer böyle yaptığımı düşünüyorsanız hatalıyım demektir.

Yates: Hayır, böyle bir şey demek istemedim.

Borges: Polis çağıralım. (Kahkaha atar.)

Yates: Şimdi ne yapacaksınız bu adama?

Soru: Bunun okurun yaratıcı rolüyle, Borges okumasına yaptığı katkıyla ilişkisi hakkındaki yorumunu sorduktum. Bazen şöyle hissediyorum...

Borges: Borges için durum nasıl başka yazarlardan farklı olabilir? Bir kitap okurken eğer içine giremiyorsanız her şey anlamsızdır. *Yüzüklerin Efendisi'*nde mesele kitabın dışında kalmanız, değil mi? Pek çoğumuzun hissettiği şey bu. Eğer böyleyse kitap bize göre değil demektir.

Yates: Dün Chicago'da ve başka pek çok yerde insanlar Borges'in Tolkien hakkındaki fikrini sordular.

Borges: Şey ben hiç... Keşke biri bana kitabı, bu kitabın neden güzel olduğunu anlatsa. Eğer Lewis Carroll'ı se-

viyorsam Tolkien'i de seveceğimi söylüyorlar. Lewis Carroll'ı seviyorum ama Tolkien hoşuma gitmiyor.

Yates: Dün akşam Tolkien ile Lewis Carroll arasındaki farktan söz etmiştiniz. Lewis Carroll'da gerçek bir hayal gücü olduğunu ama Tolkien'in uzattıkça uzattığını söylemiştiniz.

Borges: Belki Tolkien'e haksızlık ediyorum ama evet, fazlaca dolandırdığını düşünüyorum.

Soru: Bir sorum daha var. Eserlerinizden çoğunlukla İngiliz edebiyatıyla ilişkisi çerçevesinde bahsettik, ama bir de İspanyolcanın kaderiniz olduğunu söylediğinizi biliyoruz. İspanyol geleneği ve eserleriniz üzerindeki etkisinden pek bahsetmedik. İngiliz edebiyatı üzerine konuştuk.

Borges: Bence bu, maalesef siyasî sebeplerle açıklanabilir. 1810'da bir devrim yaşadık. Bizler İspanyolduk ama başka bir şey olmaya çalıştık. Arjantinli olacağımızı düşündük. Aksi takdirde bir anlamımız yoktu. Siyasî bir amacın peşindeydik. İspanya hükümrandı ve daha köklü bir geleneğe sahipti, bu yüzden biz başka bir gelenek bulmalıydık. Sonra doğal olarak bunu Fransa'da aradık ve sonra da İngiltere'de bulmaya çalıştık. İspanyol dilini — ki İspanyolca da önemli bir gelenektir — kullanıyor olmam haricinde İspanyol geleneğinden aldığım bir şey var mı bilmiyorum. İspanyol yazarlara bir yakınlık duymuyorum. Reyes'le konuştuğumda şöyle söylemişti — ve söylediği doğrudu: "Evet, İngiltere ve Fransa'yı kabul ediyoruz çünkü bizden çok farklılar ve farklı olduklarını biliyoruz. İspanya söz konusu olunca onlara benzediğimizi biliyoruz ama farkımız da var. Bizi rahatsız eden de bu." Bence Reyes'in gözlemi zekice. Söz konusu olan başka ülkeler olunca... Belki onlar bizden farklıdır ama biz her an İspanyol olma hatasına tekrar düşebileceğimizi hissediyoruz ve bundan kaçınmaya çalışıyoruz. Ama aynı şeyler burada da yaşandı. Amerika'da İngiliz olmamak

için ellerinden geleni yaptılar. Walt Whitman'ın İngiliz olmaya çalıştığını sanmıyorum, değildi de. Emerson'un İngiliz olmaya çalıştığını sanmıyorum. Wordsworth'ü ziyarete gittiğinde, Wordsworth'ün dar İngiliz zihniyetine sahip olduğunu söylemişti. Walt Whitman'ı İngiliz olarak görmüyoruz. Cervantes için olumsuz bir şey söyleyebilirim. Cervantes binlerce kelime yazdı ama ondan aldığım bir şey var mı veya Stevenson'ı, Sir Thomas Browne'ı, Emerson'u ve sayabileceğim başka pek çok yazarı okurken aldığım zevki Cervantes'i okurken alıyor muyum bilmem. Cervantes'e saldırmak niyetinde değilim — bu çılgınca ve anlamsız bir şey olurdu. Ayrıca bu tür şeyleri niçin yapayım efendim?

Artık Az Çok Olduğum Kişiyim

Miguel Enguídanos, John Dyson, Russel Salmon,
Luis Dávila, José Miguel Oviedo,
Nancy Newton / 1976

Indiana Üniversitesinden, Nisan 1976. Willis Barnstone'un yazıya döküp çevirdiği röportaj 1998'de *Boulevard* dergisinde yayınlanmıştır. Willis Barnstone ve *Boulevard* dergisinin izniyle yayınlanmıştır.

Miguel Enguídanos: Ben her zaman Borges'in aslında şair olduğu fikrini savundum. Fakat Borges'e ün kazandıran o önemli şiirlerin aslında hikâye olduklarını kabul etmemiz gerekiyor. Bunlar her halûkârda büyük hikâyeler ve poetik olsun yahut olmasın, hikâye oldukları aşikâr.

Borges: Şiirlerimle hikâyelerim arasında fark var mı bilmiyorum. Ben fark olmadığına inanıyorum. Arada form farkı var tabii. Gördüğünüz gibi çok çekingen bir insanım. Buenos Aires'te insanlar beni şair olarak kabul edip bana tahammül gösterdiler. Biliyordum ki eğer hikâye yazsaydım hakkım olmayan bir şeye girdiğimi düşüneceklerdi. Sonra ilk hikâyelerimden bazılarını yayınlattım. "Man from the Slums" için büyük büyükbabam Francisco Bustos'un ismini kullandım ve takma adla yayınlattım. Bu macera ruhumu körükledi ve ben de "Pierre Menard, Author of Don Quijote" (Don Kişot'un Yazarı

Pierre Menard) veya "The Approach to Almotasim" (Almotasime Bakış) gibi aldatmaca veya oyun olarak, geçiş denemesi olarak niteleyebileceğimiz şeyler yazarak devam ettim. Sonra hikâyeciliğe geçiş yaptım ve şimdi insanlar şiir yazdığımda işim olmayan bir şeye bulaştığımı düşünüyorlar. Ben de her ikisini yapıyorum ve dostlarımla söylediklerine gülüyorum.

Enguídanos: Çok teşekkürler ama her zamanki gibi sorularıma cevap vermekten kaçınıyorsunuz. Bana denemeler hakkında bir şeyler söyleyin. Neden deneme yazmak istemediğinizi söyleyip yine de yazıyorsunuz? Sizin için denemenin anlamı nedir?

Borges: Biliyorum ki deneme yazmak çok fazla hazırlık gerektiriyor. Meselâ bir yazar hakkında yazarken yazara atıfta bulunmam gerekiyor. Onun hakkında okumam ve fikirlerimden emin olmam gerekiyor, şahsî tercihlerim ile olumlu ve olumsuz eleştiriler arasında ayırım yapmam gerekiyor. Artık kör olduğuma, körlüğümü tembelliğimin bahanesi olarak kullanabileceğime göre bu işe girişmek için hiçbir sebep olmadığına inanabilirim. Deneme yazmak hem bir hazırlık yapmayı, hem de objektif olmayı gerektirdiği için yazmayı bıraktım. Ama şiir ve hikâye için objektif bir çalışma gerekmez. Denemeler başka bir gözle, eleştirel bir bakışla okunuyor. Ama şiir veya hikâye okuyan kişi bunu mutluluk (iddialı bir kelime) için, o anki duyguları için yapıyor. Yazar hakkındaki çalışmayı okuyan kişi bir anlamda denemeyi yazan kişiyle tartışıyor. Ben şimdi metinleri inceleyememenin sıkıntısını çekiyorum. Birkaç kitap hazırlıyordum. Geçen sefer aziz dostum Enguídanos ile bir araya geldiğimizde ona Spinoza üzerine bir kitaptan bahsetmiştim. Daha sonra kitap için malzeme toplamaya başladım, o kadar çok malzeme topladım ki kitabı yazamayacağıma kanaat getirdim. Şimdi İsveçli mistik Swedenborg hakkında bir kitap hazırlamak istiyorum, ama bu konuda çok fazla şey okuduğumdan ve onun hakkında yazılmış pek çok iyi çalış-

maya bir katkıda bulunamayacağımı kendime göstermek üzere yazmayabilirim.

Ama şiir ve hikâye iç dökmehtir. Farklı şekillerde okunabilecek doğaçlamalardır. Türler arasındaki fark içeriğe ilişkin değildir ama eseri ne şekilde okuyacağımızı değiştirir. Uzunca bir zaman serbest kafiyeyle şiirin dizgisi değiştirilmiş, düzensiz dizeler biçiminde sunulmuş nesir olduğunu düşündüm. Bunlar aslında nesir olsa da bu görünüm okura yazıyı şiir gibi okuması gerektiğini anlatıyordu — bilginin veya mantığın değil bu hissin ardına düşmeliyiz.

Denemeler objektif olarak okunur. Deneme yazsam da, eğer şiir yazıyorsam bir duygunun tutkusunu sunuyorum, başka bir şey değil. Bu benim için daha kolay.

John Dyson: Senyor Borges, dün dostluğa her şeyden çok değer verdiğinizi çünkü aşkın can sıkıcı, mantıksız isteklerinin dostlukta bulunmadığını söylemiştiniz. Bu açıdan sizi en çok rahatsız eden karakteriniz hangisi?

Borges: Karakter yaratma konusunda ne derece başarılıyım bilmiyorum. Benim karakterlerim sabit diyebilirim, küstahça (başka kelime bulamıyorum) bir ifadeyle. Sanırım tek bir karakter yarattım, o da benim. Kendimi farklı hallerde tahayyül ediyorum. Bir arkadaşşıma taş atmam, göndermede bulunmam çok istisnâî bir durumdur.

Bilinen bazı durumları düşünelim. Gustavo Adolfo Becquer'i düşündüğümde, Shakespeare'i düşündüğümde pek çok karakter olduğunu görüyorum. Kendimi düşündüğümde ise, tabii onların gerçek yazarlar benimse sadece bir amatör olmam gibi temel bir farkı göz ardı edecek olursak, fark benim yazdıklarımın hayal ettiklerimin pek çok yansıması, pek çok gölge olması. Kendi başına var olan hiçbir karakter yaratmadım. Brice Echeniaque'la ve Bustos Domecq imzasını kullanarak Adolfo Bioy-Casares ile yazdığım kitaplarda karakterler vardı. O kitaplarda gerçek karakterler vardı. Farklı şeyler hayâl ediyor-

rum ama yazdığım her şeyin ardında tek bir kişi var, bunu daha rahat tanımlamak için *ben* diyebiliriz.

Enguidanos: Ki bu da sizin biraz "Man from the Slums" olduğunuz anlamına geliyor.

Borges: Evet ve hikâye muzdarip olduğum uzun uykusuzlukları anlattığı için; yoksa bahsettiğiniz "Funes the Memoriosus" (Bellek Funes) olabilir mi? O hikâye bir uykusuzluk metaforu. Uykusuzluk çekerken kendimi, bedenimi, bedenimin duruşunu, yatağı, mobilyaları, otelin üç bahçesini, okalıptüs ağacını, raftaki kitapları, köyün bütün evlerini, istasyonu, çiftlikleri unutmaya çalışıyordum. Unutamadığım için bilincim açık kalıyor ve ben de uyuyamıyordum. Sonra algıladığı hiçbir şeyi unutamayan bir adam olduğunu düşünsem dedim; bunun, binlerce şeyin gerçekleştiği bir günlük süre içinde *Ulysses*'i yaratan James Joyce'un da başına geldiği biliniyor. Olayları unutamayan ve sonunda sonsuz hafızası yüzünden ölüp giden bir adam düşündüm. O serseri bir bakıma benim veya edebî amaçlar için çaldığım, uykusuzluğumu ifade eden bir sembol. Ne zaman uykusuzluk çeksem hafızamdan kurtulmayı başarıyorum artık çünkü hepsi bu kitapta ve uyuyabiliyorum.

Bir ifade var, İspanya'da kullanılıyor mu bilmiyorum ama Buenos Aires'te artık kullanılmıyor. "Beni uyandır" anlamına gelen "hatırla". "Yarın beni erkenden hatırla." Bu şu demek; "Uyuyor olacağım, hiç kimse ve herkes olacağım. Sonra beni uyandıracaklar ve kim olduğumu hatırlayacağım: şöyle şöyle bir yerde yaşayan, şöyle şöyle bir geçmişli olan, şu şu insanlardan korkan, şu şu kitapları okumuş bir kişiyim." Bu anlamların hepsi "Beni yarın uyandır," yerine "Beni yarın hatırla," ifadesinde var. Burada "hatırlamak" kelimesi çok önemli. Tabî kullanırken kimse psikolojik boyutunu düşünmüyor ama böyle bir anlamı var. Yani kısmen de olsa bir serseri olduğum cevabını verebilirim, bu hikâyeyi okursanız doğmadan önce ne olduğumu anlayabilirsiniz. Bu hikâyenin or-

taya çıkışı benim doğumumdan önce, hikâyenin kahramanı ben doğmadan önce ölmüş. Eğer ruh göçü diye bir şey gerçekten varsa ben de bir serseriyim.

Russell Salmon: Rio de la Plata bölgesinin muazzam edebî tarihiyle çok ilgiliyim. Horacio Quiroga, Leopold Lugones ve Ricardo Güiraldes'in eserleriyle sizin eserleriniz arasındaki benzerliklerden bahseder misiniz veya bununla ilgili yorum yapar mısınız?

Borges: Horacio Quiroga için bir şey söyleyemem çünkü eserlerini pek bilmiyorum. Kendisini şahsen tanıyorum ama yazdığı hiçbir şeyi okumadım. Daha doğrusu okumaya başladım ama pek ilgimi çekmedi. Lugones'le ilgili olarak, hatırlıyorum da benim kuşağım için iyi yazmak Lugones gibi yazmak demekti, tabii bu bir hataydı. Hepimiz Lugones'in çekimi altındaydık ve gizli bir cemaat oluşturduğumuz için çelişkili bir durumdaydık. Bütün mesele edebiyatın özünün metafor olduğu inancının gelişmesinden ibaret olabilirdi. Ne yazık ki veya bizim için ne mutlu ki Lugones bunu on-on beş yıl önce söylemişti. Lugones'le mücadele ettiğimizi ve bunu yaparken de onun artık terk ettiği edebî görüşleri kullandığımızı düşündük. Lugones'e gelince kendimi onun talebesi olarak görüyorum, artık oldukça farklı yazıyorum ve farklı bir estetik anlayışına sahibim ama yine de gizlice Lugones için yazdığım şüphesini duyuyorum hep.

Güiraldes'e gelince, onu Lugones'ten bağımsız düşünemiyorum. *The Glass Ashtray* ve *Don Segundo Sombra*'da ve şiirlerinde kullandığı üslup Lugones'in üslubudur. Lugones'in bir kitabı var; *El Payador*, bu kitapta ovalarda, unutulma vaktinde kaybolup gitmiş bir *gauchonun* sözleriyle biten bir bölüm var. Gauchonun sözleri *Don Segundo Sombra*'nın son cümlesiyle neredeyse aynı; "Kanı akan bir adam gibi gidiyorum."

Güiraldes âsi bir talebe de olsa Lugones'in talebesiydi, ben de isyankâr bir talebe olmuştum ama şimdi "âsi"

ifadesini kullanmak yerinde mi bilmiyorum. Şüphesiz Lugones'e çok şey borçluyum ve bununla iftihar ediyorum, ama yine de Lugones yerine Paul Groussac'a benzemeyi isterdim. Fakat muhtemelen Lugones'e daha fazla benziyorum ve bu hiç hoşuma gitmiyor. Herkes bir kuşağın, bir dönemin izini taşır. Hepimiz Leopoldo Lugones'in etkisi altındaydık ve ne mutlu ki bu Lugones'in intihar ettiği 1938 yılından önceydi.

Hatırlıyorum da Gonzáles Lanusse ve ben Lugones'i çekiştiriyorduk. Buenos Aires civarında yürüyüşe çıkmıştık, günbatımını gördüğümüzde birbirimize bakıp "Sonsuz güneş bir kaplan misali ölsün," demiştik. Hafızamız Lugones'ten mısralarla doluydu. Bilhassa ay Lugones'in icadı gibi geliyordu. Güiraldes ününü büyük ölçüde Lugones'e borçludur. Eğer Lugones *La Nacion*'da takdir mahiyetindeki o yazıyı yazmasaydı kimse *Don Segundo Sombra*'yı okumazdı. *El Payador* kitabını da biliyordum çünkü Güiraldes okumam için ısrarcı olmuştu. Kuzenim Güillermo Ocón Borges, Roberto Artile Ortelo, Nora Light, Tello Pinero (öldü), González Lanusse ve benim oluşturduğumuz bir küçük grubumuz olduğunu hatırlıyorum. Lugones'i görmeye gitmiştik. Açığını yakalayacaktık, ama Lugones söylediklerimizin gerçek duygularımız olmadığını biliyordu. Bunu kendimiz olabilmek için yapıyorduk, fakat zaten fazlasıyla Lugones'in etkisindeydik. Bir şekilde kendimizi ondan kurtarmamız gerekiyordu.

Artık Lugones'ten uzaklaştığımı hissediyorum ama genel anlamda üzerimde etkisi vardır. Meselâ "Dairesel Harabe"nin ilk satırındaki "barışık gece" ifadesini kendi isteğimle yazmadım. Lugones'in etrafında gezinen grubun içinde yer bulmak için kullanmıştım. Çok fazla düşünmemeye çalışıyorum ama şimdi ne zaman bir metafor düşünsem Lugones'in bir eserinde yer aldığı ve bunun da Baudelaire'in *Les Fleurs du Mal* (Kötülük Çiçekleri) eserinden ve bilhassa Victor Hugo'dan geldiği fikrine kapılıyorum. İtiraf ediyorum ki bir dönem Lugones'in etkisindey-

dim ve bu itiraftan rahatsız değilim. Farklı sebepler yüzünden veya Lugones'in etkisinde olmak istemediğimiz için inkâr edilse de bütün kuşağım Lugones'in etkisindeydi. Farklı olmak istiyorduk. Ama muhtemelen onun soyundan geliyorduk ve bir zaman geçtikten sonra kimse edebiyattaki öncüsünü inkâr edemez.

Enguídanos: Bir defasında nefes alabilmek için Lugones'i inkâr ettiğinizi söylemişsiniz.

Borges: Evet, kesinlikle doğru. Doğru ifadeyi bulamıyordum. Nefes alabilmek. Lugones'in etkisi üzerimizde o kadar yoğundu ki onun edebiyat olduğunu düşünüyorduk. Şüphesiz bu hataydı. Lugones bir *Modernismo*^{*} anını temsil ediyordu, daha fazlasını değil. Daha azını da değil.

Nancy Newton: Konuyu biraz değiştirmek istiyorum.

Borges: İstediğiniz kadar değiştirelim. Benim gerçek adım Proteus.^{**}

Newton: *Praise of Shadow* (Gölgeye Övgü) kitabının önsözünde bu kitabın konularından birinin etik olduğunu söylüyorsunuz ve etik meselesinin Protestan ülkelerin Katolik ülkelere karşı bir üstünlüğü şeklinde düşündüğünüzü de ekliyorsunuz. Edebiyatın önemli bir etik fonksiyonunun olduğuna inanıyor musunuz? Edebiyatın ahlâkî bir gücü olabilir mi veya olmalı mıdır?

¹ *Modernismo* en iyi örneklerini Rubén Darío'nun sunduğu bir İspanyol-Amerikan edebiyat akımıdır. Akımın diğer önemli isimleri Leopoldo Lugones, Julio Herrera y Reissig, Julián del Casal, Manuel González Prada, Aurora Cáceres, Delmira Agustini ve José Martí'dir. Üç akımın harmanlanması biçiminde oluşmuştur: Romantizm, Sembolizm ve Parnassianizm. Akımın İspanyol dünyası üzerinde etkisi büyüktür. ç.n.

^{**} Proteus Grek mitolojisinde bir deniz tanrısıdır, Homeros ondan "Denizin İhtiyar Adamı" diye bahseder. İsmi "ilk", "önce doğan" anlamını ve değişimi çağırır. ç.n.

Borges: Bence öyle fakat belki yazar bunu bilinçli olarak yapmamalı. Her şey Ezop masalı gibi olmak zorunda değil ama sonunda böyle olabilir. Paul Marchand'ın* kesinlikle etik bir fonksiyonu var ve bence bütün edebî eserlerin etik bir fonksiyonu var. Ama bu yazarın vaiz veya ahlâkçı olması gerektiği anlamına gelmez, öyle olsa yazar olmazdı, şair de. Şiirin etik bir amacı olduğu gibi estetik bir boyutu da vardır, ve aslolan budur.

Luis Dávila: Şiir ve hikâyelerinizde kullandığınız kaplanlar ve şu altın üzerinde durmanızı isteyecektim. Pek çok kez kaplan avcılarını tanıyan bir amcanız olduğundan bahsettiğiniz röportajlarınızda verdiğiniz coğrafi detaylar olsa da...

Borges: Babam.

Dávila: Bir okur olarak size hayranlık besleyen ve aynı zamanda sizin ve Lugones'in gölgesinden kurtulmak isteyen bir gence ne önerirdiniz?

Borges: Kaplanlarla başlayalım. Hatırlıyorum kaplan hayatımda gördüğüm ilk şeylerden biriydi. Hayvanat bahçesine gittiğimi ve diğer hayvanları görmediğimi hatırlıyorum; daha sonra bir bizon gördüm ama ilk önce sadece kaplanı gördüm. Yıllar sonra Chesterton'un kullandığı bir ifadeyi buldum, — hep Chesterton'dan alıntı yapıyorum — "kederli bir zarafetin sembolü diye" bahsediyordu kaplandan. Bir de Blake'in meşhur kaplanı var, "Kaplan! Kaplan! Işıl ışıl yanan/ gecenin ormanlarında," Blake kaplanı kötülük sembolü olarak kullanır. Her şeye kadir bir Tanrı'nın kaplanı ve kuzuyu yaratması meselesi hakkında kullanır. "Seni kuzuyu yaratan mı yarattı?" Ben kaplanların, hayatımdaki gördüğüm bu ilk şeylerin cazibesine kapıldım. Ardından miyopluk ve körlük yılları geldi, fakat bir tek renk kaldı; sarı. İşte bu yüzden bir

* Charles W. Chesnutt'un romanı, *Paul Marchand: Free Man of Color* on dokuzuncu yüzyılda New Orleans'da ırk ve sınıf sistemini inceler. ç.n.

kitabımın adı *The Gold of the Tigers* (Kaplanların Altını). İlk gördüğüm kaplanların altın rengi olduğundan sarı benim için varlığını koruyan renktir. Zayıflayan gözlerimin külrengi bir siste kaybolurken görebildiği tek renkti. Çocukluğumda cezbedici bulduğum için bütün hayatım boyunca kaplanları cezbedici buldum.

Ailemin bana hayran kaldığım bir kitap verdiğini hatırlıyorum, Kipling'in *The Jungle Book, the Second Jungle Book* (Orman Kitabı, İkinci Orman Kitabı) adlı kitabı. Kitabın ilgimi çekmesinin sebebi yaşadığım kafa karışıklığıdır: kaplan Shere Han ("Kaplan! Kaplan!" hikâyesindeki), sakattı. İyi hayvanlar ayı ve panterdi, bir de Mowgli dedikleri kahraman çocuk vardı, isminin anlamı küçük kurbağaydı. Kaplanın kötülüğü temsil etmesi fikri hoşuma gitmemişti. Yine de kaplanın kitaptaki düşman olduğunu düşünmüştüm.

Kaplanlara duyduğum hayranlığın sebebine gelince, bence bu çok derin ve psikolojik bir şey. Her şeyi izah eden psikanalistler bunu da izah edebilirler, fakat açıklamalarının hiçbir değeri yok. Hayranlığım var ve kaplanlara karşı leoparlara, jaguarlar veya insanların korktuğu diğer hayvanlara karşı beslemediğim bir his duymaya devam ediyorum. "Tanrı" adlı bir hikâyem var. Hikâyede bir jaguar var, jaguar Güney Amerika kaplanıdır — benim şahsi tercihim — ve kökü nedir bilmiyorum. Çocukken az görüyordum, gördüğüm renk sarıydı ve o da kaplanın rengiydi. Sarıyı diğer renklerden daha iyi görebiliyordum, böylece kötülük fikri, kaplanın vahşi olduğu fikri geldi ve muhtemelen bu da bana o hayvanlardan daha kötü olmadığım düşüncesini veriyordu. Onlara bu gözle bakmak hoşuma gitmişti. Hiçbir zaman arslanlarla ilgili düşüncelerim olmadı. Bu tercihim açıkla-mam mümkün mü bilmiyorum.

José Miguel Oviedo: Borges, bütün okurlar ve eleştirmenler, kastettiğim profesyonel okurlar, hikâyelerinizde kelimelere gösterilen büyük bir hassasiyet, neredeyse

hesaplanmış muazzam bir kusursuzluk; hikâyelerinizi geliştirirken kullandığınız sıfatlarda ve onları şekillendirme ve sonlandırma biçimlerinizde âdeta bilimsel bir titizlik olduğunu fark etmiştir. İnsan hikâyelerinizi pek çok kez okuyunca — ve insanların hikâyelerinizi tekrar tekrar okuması sizin hatanız — her seferinde daha önce görmediği şeyleri fark ediyor. Metinlerinizden birini pek çok defa okuduğumda hata diyemeyeceğim ama size söylemek istediğim iki şey (böyle belirsiz bir ifadeyle niteleyeceğim), fark ettim. Bence bariz, kurnazca, özellikle istediğiniz, anlamadığım bir sebepten metnin içinde çözülmüş "kastî" iki tür hata var.

Borges: Çok merak ettim. İkiden fazla olmalı.

Oviedo: *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius* hikâyesinde Tlön dilinde konuşuyorsunuz ve şöyle söylüyorsunuz; "Tlön'ün bugün kullanılan dille bu dildeki çeşitli ağızların türetidiği varsayılan *ursprachesinde* (kaynak dil) isim yoktur." ("İsim yok" önemli.) "Tek heceli son eklerle (veya zarf görevi gören ön eklerle) türetilen ve daima üçüncü tekil şahsa göre çekilmiş fiiller vardır." Meselâ "ay" kelimesini karşılayacak bir kelime yok ama İngilizce "aylamak" veya "aymak" denebilecek bir fiil var. "Ay nehrin üzerinde yükseldi." *hlor u fang axaxaxas mlo* şeklinde söyleniyor. Telaffuzum doğru mu bilmiyorum.

Borges: Doğru.

Oviedo: Ve ardından "İsimler sıfatların yan yana gelmesinden oluşur. "Ay" demezler bunun yerine aynı örneği veriyorsunuz, "Yuvarlak uçucu- ışık" veya "göğün solgun turuncusu" diyorlar. Ama gök isim.

Borges: Semavî bir cisim değil, biz diğer taraftayız.

Oviedo: Evet ama hikâyeyi gözden geçirirken bu ayrıntı gözünüze çarpmadı mı? Tlön dilinde isim olmadığını söylediğiniz halde bir isim kullandığınızı hiç düşünmediniz mi?

Borges: Hayır, fark etmemiştim ama başka bir sıfat kullanacak olsam ifadenin kötü duracağını hissettim. “Göğün” dedim çünkü bunun bir zarf öbeği oluşturacağını düşünmüştüm sanırım.

Enguídanos: “Göğün” zarf öbeği değildir. Ek alan bir isim zarf öbeği olmuyor.

Oviedo: Ama çok şairane bir kelime olan “semavi” kelimesini kullanabilecekken “göğün” demiyorsunuz, “uçucu” diyorsunuz.

Borges: Bir sonraki baskıda “semavî” kelimesini kullanacağım ve şu notu ekleyeceğim: “Bu sıfat Oviedo’nun katkısıdır.”

Oviedo: Diğer soru parantez içinde bir “hata”yla ilgili ve daha önemsiz. Sizin yazdıklarınızda sıkça görülen, gramatik gereklilikleri umursamama tavrıyla ilgili.

Borges: Gramer konusunda çok cahilim.

Oviedo: Çok iyi.

Borges: Gramer bilmiyorum, sadece biraz Latince gramer o kadar.

Oviedo: “Gold of the Tigers” (Kaplanların Altını) eserinin girişinde Kraliyet Akademisinin üyelerinden bahsediyorsunuz. İfade şöyle, aktarayım: “Emma Zunz’un tavrı da doğrudu, utancı da doğrudu, nefreti de doğrudu. Mâruz kaldığı hakaret de doğrudu. Yanlış olan yalnızca şartlar, zaman ve bir-iki uygun isimdi.” Burada gramer açısından doğru olan “yanlış” (false), *falsas* eril olmalıydı (çünkü ardından gelen isimlerin sonuncusu eril).

Borges: Evet, ama “yanlış”ın (*falsas*) ardından iki dişi kelime geldiği için (*koşullar* ve *zaman*) ilk kelimelerle uyum sağlaması daha uygun gibi geldi kulağıma. “Solo eran falsos la hora” demek (dişil ‘zaman’ ile eril ‘yanlış’ı birlikte kullanmak) tuhaf olacaktı. Dişil ‘yanlış’ daha uygun geldi kulağıma. Gramer açısından yanlış ama kulağı-

ma hoş geleni kullandım. Bana hâlâ böylesi daha uygun geliyor. Fakat "eran falsos la hora..."

Oviedo: Kesinlikle. Doğru ama çirkin

Enguídanos: Şimdi salondan sorular için on beş dakika. Borges'in deyimiyile "Silahşorların avlusundan."

Dinleyici: Bu üç kategoriden hangisini tanımlamak en zor geliyor size: insan mı, dünya vatandaşı mı, sanatçı mı?

Borges: Ergenliğimde mutsuzdum, fakat gerçek şu ki mutsuz olmayı istedim. Bir Prens Hamlet, Raskolnikov, hattâ bir Werther olmak istedim ve sanırım bunu başardım, ama şimdi görüyorum ki biraz rol yapıyordum, tıpkı genç romantikler ve "öfkeli genç adamlar" gibi. Bunlar romantik oyunlar, anlamsız ve önemsiz oyunlar diyebilirim. Şimdi pişman mıyım, değil miyim bilmiyorum ama mutluyum. Belki de artık az çok kimsem o olduğum içindir. Sınırlarım olduğunu biliyorum, kalkışmamam gereken pek çok şey olduğunu biliyorum; inanıyorum ki ne yazmam gerektiğini, daha doğrusu ne yazabileceğimi biliyorum. Gençliğimde yazar olacağımı biliyordum. Bir yandan da sınırlarım olduğunu hissediyorum ve nasıl bir yazar olacağımı bilmiyordum. Elbette Kipling, Dostoyevski, Conrad, Walt Whitman olmak istiyordum. Onlardan biri olmak zordu. Şimdi az çok kendim oldum. Dünya vatandaşı olmaya gelince, artık kendimizi dünya vatandaşı gibi hissetmek kötü bir kader. Sadece Arjantin vatandaşı olmak ise berbat hissettiriyor beni.

Dinleyici: Üstad, müzik ve diğer sanat dallarının eserleriniz üzerindeki etkisi nedir? Ve şahsî hayatınız üzerinde?

Borges: Maalesef çok az. Dile ilişkin, pek çok dile ilişkin güçlü hislerim var. Kelimeleri, anlamlarını, metafizik diye tabir edebileceğimiz tereddütleri hissetmişimdir.

Ama diğer sanatların bendeki yeri çok büyük değildir. Müziksiz, resimsiz, heykelsiz bir dünyada yaşamayı başardığımı itiraf etmeliyim. Bu benim eksikliğim ve kimseye tavsiye etmem. Bunu itiraf etmeliyim. Bazen müzikten etkileniyorum ama bütünüyle ilgisiz eserler dinliyorum. Brahms'dan etkileniyorum, aynı zamanda blues ve hızlı tango *milangolarını* da seviyorum. Bu zevklerin bir anlamı var mı bilmiyorum. Kahve zevkim gibi, hiç sebebini araştırmaya kalkışmadım veya kötü bir oyuncu olsam da satranç sevmem gibi.

Resme gelince hâlâ görebilirken Rembrandt, Turner, Velázquez ve Klee röprodüksiyonlarını beğendiğimi hatırlıyorum, ama diğer ressamı ben pek etkilemedi. Fakat bu tercihlerin değeri yok ve sonsuz sayıda beğenmediğim şeyin de değeri yok. Diyebilirim ki ben bir yazarım, iyi yazdığım anlamında değil bu; şiiri, felsefeyi hissedip diğer sanat dallarını hissetmemek anlamında. Meselâ heykel konusunda tam bir zavallıyım.

Dinleyici: Üstad, pek çok İspanyol yazarı beğeniyorum, bilhassa 1898 kuşağını*. Bu dönem hakkındaki düşünceleriniz nedir?

Borges: Benim için tek bir isim var. Tam olarak 98 Kuşağından mı bilmiyorum. Benim için tek bir isim var, o da Miguel de Unamuno. Beni ilgilendiren o. Diğer yazarları düşünüyorum, dönemin şiirini düşünüyorum. Dünyanın tenkit ettiği bir şairi çok beğeniyorum, Manuel Machado; bu Antonio Machado'yu sevmediğim anlamına gelmiyor ama Manuel'i de seviyorum. Tabii Manuel Machado hakkında olumsuz konuşmak gerekiyor. Bu bir tür görev. Başka isimleri de hatırlıyorum. Eskiden Pío Ba-

* 98 Kuşağı İspanya-Amerika Savaşı sırasında (1898) İspanya'da faaliyet göstermiş bir çok romancı, şair, deneme yazarı ve filozofun oluşturduğu grubun adıdır. Grup İspanyol edebiyatına yenilik getirmiş ve İspanya'ya yüzyıllar önce kaybettiği entelektüel ve edebî kıymetini yeniden kazandırmıştır. ç.n.

roja'nın pek çok eserini okudum. Şimdi olsa okur muydum bilmiyorum. Diğer yazarları sevmiyorum. Meselâ Ramón de Vale-Inclán'ı sevmiyorum.

Dinleyici: Üstad, beni en çok etkileyen sonelerinizden birini, "Spinoza" isimli sonenizi okuduğunuzu duyma şerefine erişebilir miyim diye soracaktım. Bir de eğer varsa Tanrı'yı ve özellikle sonenin son dizesindeki refansı soracaktım. "Bütün yıldızlar olan" Bu dizeden bahsedebilir misiniz?

Spinoza

Burada alacakaranlıkta yarı şeffaf elleri
Yahudi'nin, kristal camları parlatıyor.
Yok olan ikindi üşüyor prangalarında
Korkunun. Her gün geçip giden
O aynı ikindiler. Getto duvarlarının ardında
Solan sümbülün elleri ve boşluğu
Yok bu sessiz dolaşan adam için
Muazzam bir labirent düşleyen.
Huzursuz etmez onu şöhret (Rüyaların
bir başka rüyanın aynasındaki aksi) ne de aşk,
Kadınların ürkek aşkı. Gitti parmaklıklar,
Âzâde o metafor ve efsaneden, o özgür,
Sert bir camı parlatmakta: sonsuz
Haritası o bütün yıldızlar olanın.

Borges: Son mısrada Spinoza'nın panteist Tanrısından bahsediyorum. O yüzden Tanrı bütün yıldızlar olan. Ama bu bütün yıldızlar olan veya hepimiz olan bir tanrının varlığına inandığım anlamına gelmez. Belki vardır, belki yoktur, hiçbir şey söylemiyorum.

George Bernard Shaw'ın konuştuğumuz konuyu aydınatabilecek çok ilginç bir sözü var. "Tanrı yapım aşamasında," Tanrı bizim sürekli olarak yarattığımız bir şey. Var olmasına yardım ediyoruz. Objektif biçimde de-

ğilse de bilmeden yapıyoruz bunu ve bu da çok önemli. Bilmeden veya böyle bir niyeti olmadan "yapım aşamasındaki Tanrının" var oluşuna katkıda bulunan pek çok insan var: filozoflar, şairler, bütün dua edenler, bütün olanların ardında gizli bir irade olduğunu hissedenler. Şahsen ben, en azından şimdilik, bir Tanrı'ya inanmıyorum ama inanmaktan da vazgeçmiş değilim. Meselâ Unamuno'nun Tanrı ölümsüzlüğü var ediyor, demesini anlamıyorum. Bu görüşü destekleyemem, çünkü ölümsüzlük arzum yok, bu benim için bir kâbus. Ölümsüzlük sunan bir Tanrı benim düşmanım olurdu. Ölümsüz olmak istemiyorum. Tamamen ölmek istiyorum ve ölümümün ardından kimsenin beni hatırlamamasını tercih ederim, her şey bitsin. Ki bu her şeyin yok olacağı anlamına gelmez. O sonede bilhassa filozof Spinoza'ya atıfta bulunuyorum. Spinoza kristal camları parlatıyor, muazzam bir evren felsefesi geliştiriyor. Bence bu iki işi paralel düşünebiliriz. Spinoza camlarını parlatıyor, devasa elmaslarını, etiğini parlatıyor. Bu konu üzerine bir sone yazdım ve oldukça iyi oldu, ama sone düşüncemle uyuşmuyor. Fark ettiğim, hissedebildiğim şeylere; Hollandalı Baruch Spinoza'nın düşünüp hissetmiş olabileceklerine uyuyor.

Dinleyici: Senyor Borges, profesyonel okura bakışınızdan ve edebiyat eleştirmenleri hakkındaki düşüncelerinizden bahseder misiniz ve eserlerinizi düşündüğünüzde sizin için okur ile eleştirmen arasında ne gibi farklar var?

Borges: Eğer profesyonel okur okuduğunu hissetmiyorsa iyi bir okur değildir. Bence bir eleştirmen de hissetmelidir. *Sine qua non** bir şart getirmemiz gerekir; eleştirmenler hissetmeli. Eğer hissetmiyorlarsa neden hissetme-

* *Sine qua non* veya *conditio sine qua non* (çoğulu *sine quibus non*) olmazsa olmaz anlamını veren Latince hukuk terimi. ç.n.

dikleri bir eser hakkında yazsınlar. Bu bana çılgınlık gibi geliyor. Ama ben yazarken okurları düşünmüyorum. Belki de yazarken açık ve az çok gramere uygun yazmaya çalışıyorum. (Az önce fark ettim ki çok uygun yazmıyorum.) Okuru veya eserin satışını düşünmüyorum. İnsanlar kaç baskı yaptığını sorduğunda onları kitapçılara ve editörlere yönlendiriyorum; bu tür şeyleri onlar biliyor, ben değil. Ben sadece bir yazarım. Bir şey yazdığımda onu kendi haline bırakıyorum ve akıbetiyle ilgilenmiyorum — tabii akıbeti iyi olursa hoşuma gider. Hoşuma gider, çünkü evladım gibidir, benim ürettiğim bir şey.

Dinleyici: Geçmişin Buenos Aires'i ile bugünün Buenos Aires'i arasında ne fark var?

Borges: Eski Buenos Aires itibarlı bir şehirdi, yani değerlerin olduğu bir şehirdi. En sıradan insanlarda bile cesaret tutkusu vardı. Bu ifade bir komşuma, Palermo (Buenos Aires'in bir bölgesi) şairi Carriego'ya ait. Ayrıca büyük merakı olan, dünyanın bütün ülkelerine açık bir ülkeydi. Kendisini hem Batı kültürünün hem de mümkün olduğu ölçüde Doğu kültürünün mirasçısı olarak gören bir ülkeydi.

Şimdi biz — üzülererek söylüyorum — kötü idare edilen ve anarşinin hüküm sürdüğü bir ülkeyiz. Bunları söylememem gerektiğini düşünenler olabilir, ama burada dostlar arasında olduğumuzu düşünüyorum ve olanları anlatmak bir sırrı açıklamak değildir. Bildiğiniz bir şeyi söylüyorum. Gülünç olanı gizlememeye çalışıyorum. Ama şunu da eklemek isterim ki milletime her zamandan çok inanıyorum, belki tam da kötü yönetilen bir millet olduğu için.

On Üç Soru:

Jorge Luis Borges'le Bir Diyalog

Willis Barnstone / 1980

Chicago Review'den, Chicago Üniversitesi, Cilt 31, Sayı 3, Kış 1980, ss.11-28. İzinle yayınlanmıştır.

Willis Barnstone: İyi pişmiş bir yumurta isterseniz?

Jorge Luis Borges: Neden olmasın.

WB: Sizin için kırarım.

JLB: Bak, eğer kırmazsan, ben iyi pişmiş yumurtayı kıramam. İyi pişmiş olmaz!

WB: Radyo istasyonuna iyi pişmiş yumurta getirmek iyi olur, değil mi?

JLB: İyi bir ikili bence. İyi pişmiş yumurta ve radyo istasyonu!

WB: Borges, bunlara bir şiirde yer verir misiniz?

JLB: Hayır, sanmıyorum ama galiba her şey şiir için uygun. Bütün kelimeler doğru. Aslında hepsi doğru. Her şey yapılabilir, bilirsiniz, ama çok azından bahsedilebilir.

WB: Bazı sorularım var. Laf kalabalığı olabilir bu sorular, ama sizin cevaplarınız öyle olmayacak.

JLB: Lakonik (laconic)* olacak, tamam?

1. WB: *Bilinç her insanda var ama sadece kendi zihnimizin bilincine sahibiz. Uyandıığımızda zihnin kendi varlığının şaşırtıcı bilgisine erişiyoruz.*

JLB: Bu solipsizmin doğasına ilişkin bir soru, yanılıyor muyum? Ben solipsizme inanmıyorum, çünkü inansam delirirdim. Ama tabii var oluşumuz ilginç bir şey.

Aynı zamanda sizi hayal etmediğimi, başka şekilde ifade edecek olursak sizin beni hayal etmediğinizi hissediyorum. Hayata hayretle bakmak şiirin özünü teşkil edebilir. Şiir her şeyi tuhaf görme hissini barındırır; ama retorikte her şeyi olağan, bariz görme söz konusudur. Tabii kendi var oluşum, insan bedeninde var olmam, bu gözlerle bakıp bu kulaklarla duymam ve işte böyle şeyler beni şaşırtıyor. Belki yazdığım her şey bir metafordan ibaret, temeldeki şaşkınlık temasının çeşitlemesinden ibarettir. Böyleyse sanırım felsefe ile şiir arasında bir fark yok, çünkü her ikisi de aynı şaşkınlığı ifade ediyor. Tek fark felsefede cevap mantıklı bir biçimde veriliyor, şiirde metaforları kullanıyorsunuz. Eğer dili kullanıyorsanız her zaman metaforları kullanmak zorundasınız. Eserlerimi bildiğinize göre, (şey, ifadeyi değiştirsek iyi olacak; ben yazdıklarımın *eser* olduğu görüşünde değilim, gerçekten) karalamalarımı bildiğinize göre sürekli şaşkın vaziyette olduğumu, şaşkınlığım için bir dayanak bulmaya çalıştığımı hissetmişsinizdir.

2. WB: *Cincinnati'de bir hayranınız "Bin yıl yaşayım," dediğinde "Ölümümü dört gözle bekliyorum," demiştiniz. Ne kastettiniz?*

JLB: Kastettiğim şeydu; mutsuz olduğumda, ki bu hepimizin sık sık yaşadığı bir duygu, birkaç yıl veya bir-

* Az kelime ile çok şey ifade etme kudreti; kelimeleri ekonomik kullanma sanatı; kısa, özlü ve anlamlı. -ed.n.

kaç gün içinde öleceğimi ve o zaman bunun bir anlamı olmayacağını düşününce rahatlıyorum. Yok olmayı dört gözle bekliyorum. Fakat ölümün bir yanılgıdan ibaret olduğunu, öldükten sonra varlığımın devam edeceğini bilsem o zaman çok ama çok mutsuz olurum. Çünkü gerçekten bıktım kendimden; ama tabii devam edeceksem ve Borges olduğumu hatırlamayacaksam o zaman mesele kalmaz. Doğmadan önce binlerce tuhaf insan olmuş olabilirim ama bunlar beni ilgilendirmez, çünkü unutmuş olacağım. Ölümü umutla bekliyorum. Diyebilirim ki ölüme susadım, her sabah uyanıp "İşte buradayım, Borges'e dönmek zorundayım," demekten bıktım.

İspanyolca bir kelime vardır, sanırım bilirsiniz. Hâlâ kullanılıyor mu bilmiyorum. "Uyanmak" yerine "*recordarse*", yani kendini kaydetmek, kendini hatırlamak. Annem "Que me recuerde a las ocho," derdi, sekizde kendime kaydedilmek istiyorum. Her sabah bu hissi duyuyorum, çünkü aslında yokum. Sonra uyandığımda hayal kırıklığına uğruyorum. Çünkü işte buradayım, yine o eski, saçma oyun devam ediyor. Birisi olmak zorundayım. Tam olarak o kişi olmalıyım. Belirli görevlerim var. Bunlardan biri bütün günü yaşamak ve sonra bütün o rutinler var, bu beni yoruyor tabii. Gençken böyle hissetmiyorsunuz; ne mutlu, yine bu muhteşem dünyadayım diyorsunuz. Ama hiç bu şekilde hissettiğimi hatırlamıyorum, gençken bile. Bilhassa gençken. Şimdi her şeyden vazgeçtim. Şimdi sabah uyanıyorum ve bir başka günü daha yaşamak zorundayım diyorum. Öylece kabulleniyorum. Sanırım insanlar farklı düşünüyor; çünkü pek çok insan ölümsüzlüğü sadet olarak görüyor, belki farkına varmadıkları için.

WB: Neyin farkına varmıyorlar?

JLB: Varlığınızın sürüp gitmesinin korkunç olduğu gerçeğinin.

WB: Bir başka cehennem olurdu, hikâyelerinizden birinde dediğiniz gibi.

JLB: Evet, öyle olurdu çünkü bu hayat zaten cehen-nem, niye daha fazlasını isteyelim ki!

WB: Peki ya iki yüzyıl sonra?

JLB: Evet, bunların iki yüzyıl varolmayacağını iddia edebilirsiniz. Çünkü gerçekten var olan sadece şu ândır. Şu ân geçmişin ağırlığını ve gelecek korkusunu taşır. Gerçekten ne zaman şimdiki ândan bahsedebiliriz. Şimdi de geçmiş ve gelecek gibi soyuttur. Yaşadığınız ânda hep biraz geçmiş ve biraz gelecek vardır. Her ân birinden diğere geçiyorsunuz.

WB: Ama kuşkusuz mutluluğu tattığınız ânlar olmuştur.

JLB: Evet, sanırım herkesin vardır. Ama bilmiyorum, herhalde hatırladığınızda daha güzel olur böyle anlar. Çünkü mutluyken pek bir şeyin farkında olmazsınız. Farkında olmak mutsuz eder.

WB: Mutlu olduğunuzun farkında olmak genelde şüpheye yol açar.

JLB: Sanırım mutluluk ânlarım olduğunu biliyorum. Herhalde her insan için böyledir. Sevdiğimiz, ata bindiğimiz, yüzdüğümüz, bir arkadaşla konuştuğumuz, diyelim ki sohbet ettiğimiz, okuduğumuz, yazdığımız daha doğrusu bir şeyler ürettiğimiz ânlar vardır. Yazmaya koyulduğunuzda artık mutlu olmazsınız, çünkü teknik sorunlar sizi endişelendirir; ama sanırım bir şey düşünürken mutlu olabilirsiniz. Uykuya daldığınız ânlar vardır, böyle zamanlarda mutlu hissedersiniz; en azından ben hissedirim. İlk defa uyku ilacı aldığım zamanı hatırlıyorum (etkili olmuşlardı çünkü yeni alıyordum). Kendime şöyle derdim; "Şimdi tramvayın köşeden dönerken çıkardığı sesin kesildiğini duymayacağım çünkü o zamana kadar uyumuş olacağım." O zaman çok mutlu olurum, bilinçsizliği düşünürdüm.

3. WB: Edebiyatta kabul görmeyi önemsiyor musunuz? Ün istediğiniz bir şey midir?

JLB: Hayır, hayır. Bu tür şeyler gerçek değil. Bana gelince ünlü olabilirim, bundan mutluluk duymam gerekir. Yani insanlar beni ciddiye alıyorsa bence yanılıyorlar, ama yine de bundan memnun olmam gerekir.

4. WB: *Bir sonraki şiir, hikâye, deneme veya söyleşi için mi yaşıyorsunuz?*

JLB: Evet, öyle.

WB: Bence hiç bitmeyen bir yaratma ve yazma tutkunuz olduğu için şanslısınız. Neden kaderinizin yazar olmak olduğunu biliyor musunuz? Kader veya tutku?

JLB: Tek bildiğim bu tutkulara ihtiyaç duyduğum. Var olmasa neden yaşayayım? Tabii intihar etmem. Anlamsız hissedirim. Bu yazdıklarımı çok önemseydiğim anlamına gelmez. Yazmak *zorunda olduğum* anlamına gelir. Çünkü eğer yazmazsam ve bu tutkuyu hissetmeye devam edersem yazıp kurtulmam gerekiyor demektir.

5. WB: *Devlet'te Platon adâletin bir tanımını arar, genel bir tanımını. Bu bizim şahsımız için de geçerli midir? Ölümle sona eren hayatınız sizce âdil mi, yoksa zihin ve beden için bir haksızlık mı? Platon halk için adâletten bahseder. Ölümü düşününce kişisel bir adâlete inanıyor musunuz?*

JLB: Bence tek adâlet kişisel adâlettir, halk için adâlet var mı bilmiyorum.

WB: Kişisel adâletin olduğuna inanıyor musunuz? Ahlâkı ve kıyameti nasıl görüyorsunuz?

JLB: Hayatımızın her ânında yaptığımızın doğru veya yanlış olduğunu bilerek hareket ediyoruz. Kıyamet gününün her ân yaşandığını söyleyebiliriz, hayatımızın her ânında doğru veya yanlış şeyler yapıyoruz. Kıyamet ömrümüzün sonunda gelen bir şey değil. Sürekli devam ediyor. İçgüdülerimizle doğru mu yoksa yanlış mı davrandığımızı biliyoruz.

WB: Ölüm hayat için biyolojik bir ihanet mi?

JLB: Biyolojik ihanetten ne kastettiğinizi anlamadım. Biyoloji bana fazla belirsiz geliyor, anlayabilir miyim bilmiyorum, ne dersiniz?

WB: *Fizikî* diyelim o halde.

JLB: *Fizikî*, evet. Sanırım bunu anlayabilirim. Basit düşünen bir adamım. *Biyoloji, psikoloji* gibi böyle uzun kelimeler kullanırsanız işim zor!

WB: Babanızın kullandığı dili kullanmış oluyoruz, öyle mi?

JLB: Psikoloji profesörü ve şüpheci birisi olarak belki kullanmıştır böyle bir dil, ama pek şahit olmadım.

6. WB: *Öğrenciyken bir yılını bilinç merkezini arayarak geçirdim, ama bulamadım.*

JLB: Bulabileceğinizi sanmıyorum. Hep kaçır elinizden.

WB: Fakat şunu keşfettim ki kişinin kendini araması ilginç ve tahammül edilmez.

JLB: Evet, öyle. Ben de kör olduğum için neredeyse bütün vaktimi kendimi aramakla geçirmek zorundayım. Kör olmadan önce bir şeyler izleyerek, görerek, okuyarak kaçabiliyordum, ama şimdi düşünmek zorundayım, düşünme kapasitem pek iyi olmadığı için hayal kurarak zaman geçirmek zorundayım, bir bakıma bütün hayatımı düşlemek zorundayım. Yapabileceğim tek şey bu. Tabî bir de uzun yalnızlık nöbetlerine katlanmak zorundayım ama buna aldırmıyorum. Eskiden buna katlanamazdım. Eskiden, Buenos Aires'in güneyinde Adueto adında bir şehirde yaşadığımı hatırlıyorum, yanımda kitap olmadan yarım saatlik bir yolculuğa çıksam çok mutsuz olurdu. Şimdi kitapsız saatlerce yolculuk yapabiliyorum, ne de olsa okuyamıyorum ve yalnızlığın illa da mutsuzluk demek olduğunu düşünmüyorum. Ayrıca bir uykusuzluk nöbetine yakalandığımda bunu önemsemiyorum, çünkü zaman akıp gi-

diyor. Kolay bir yokuş gibi, değil mi? Böyle yaşayıp gidiyorum. Kör olmadan önce zamanımı bir şeylerle doldurmak zorundaydım ama şimdi öyle değil. Kendimi rahat bırakıyorum.

WB: Ama başkalarıyla geçirdiğiniz zamandan çok keyif alıyorsunuz.

JLB: Tabii ama hatıralarda yaşıyorum ve bence bir şair hatıralarda yaşmalıdır, sonuçta muhayyile dediğimiz nedir ki? Diyebilirim ki muhayyile hatırlamak ve unutmaktan ibarettir. Bu ikisinin bir tür karışımıdır.

WB: Zamanla başa çıkabiliyor musunuz?

JLB: Evet, her kör insan için bir mükâfat vardır; farklı bir zaman algısı. Artık her ânın bir şeylerle doldurulması gerekmez. Sadece yaşamanız gerektiğini bilirsiniz, zaman hayatınızdan geçer gider. Bu bir rahatlama sağlar. Bence bu bir rahatlık, hatta büyük bir mükâfat. Körlüğün bir lütfu zamanı insanların çoğundan farklı algılamanız, değil mi? Hatırlamanız ve unutmanız gerek. Her şeyi hatırlamamanız gerekir, çünkü bir hikâye karakterim olan Funes sonsuz bir hafızası olduğu için ölmüştü. Tabii her şeyi unutursanız da var olamazsınız. Geçmişinizde var olursunuz. Yoksa daha önce kim olduğunuzu, adınızın ne olduğunu bile hatırlamazdınız. Bu ikisini harmanlamalısınız, yanılıyor muyum? Hafıza ve unutmak, işte buna muhayyile diyoruz. Gösterişli bir isim.

WB: Gösterişli kelimeleri sevmediğinizi biliyorum, siz bir edebiyatçısınız.

JLB: Hayır, kelimelere şüpheyle yaklaştığım için o. Bir edebiyatçı kolay kolay kelimelere inanmaz.

WB: Asıl soruma dönecek olursak, kendimi keşfetmeye çalışmak ilginç ve tahammül edilmezdi çünkü daha derinime indikçe her şeyden, kendi varlığımdan bile şüphe edecek kadar kaybettim kendimi.

JLB: Sanırım Hume şöyle söylemişti; kendimi aradığımda içimde hiçbir şey bulamıyorum. Bu iş böyledir.

WB: Rüyadan kâbusa gidiyor insan.

JLB: Neredeyse her gece bir kâbus görüyorum, bu sabah da gördüm ama tam bir kâbus değildi.

WB: Nasıldı?

JLB: Şöyleydi. Kendimi çok büyük bir binada buldum. Tuğladan yapılmış bir binaydı. Bir sürü boş oda vardı; geniş, boş odalar. Tuğladan odalar. Odaların birinden diğerine geçiyordum ve sanki kapı yoktu. Hep avluya çıkıyordum. Bir zaman sonra yukarı aşağı gitmeye başladım, sesleniyordum ama kimse yoktu. Bu büyük ve yaratıcılıktan yoksun bina boştu, kendi kendime bu, labirent rüyası dedim. Bu yüzden kapı bulamayacaktım, odalardan birinde oturup bekleyecektim, sonra da nasıl olsa uyanırdım. Gerçekten de öyle oldu. Bunun labirent rüyası olduğunu anlayıp kendime söylediğimde labirente alımdırmadım. Sadece yere oturdum.

WB: Ve beklediniz.

JLB: Bir an bekledim ve sonra uyandım.

WB: Başka tekrar eden kâbusunuz var mı? Nedir?

JLB: İki üç tane var. Şu sıralar tekrarlayan, labirent rüyası. Başka bir rüya var, o da körlüğümden kaynaklanıyor. O kâbusta okumaya çalışıyorum ama okuyamıyorum çünkü harfler canlanıyor, her harf bir başka harfe dönüşüyor. Başlangıçta kelimeler kısa ama ben çözmeye çalıştıkça Felemenk dilinin sesli harfleri, bol uzun kelimelere dönüşüyor. Bazen de satırlar arasındaki boşluk genişliyor ve harfler birbirinden ayrılıyor ve hepsi parlak sayfalar üzerinde siyah veya kırmızı, devasa harfler halini alıyor. Uyandığımda bir müddet bu harfler yakamı bırakmıyor. Sonra bir an onları asla unutamayacağımı ve çıldıracağımı düşünüyorum. Bu sanki hep oluyor. Özellikle kör olduktan sonra harfler canlandığı için okuya-

madığımı görüyordum. Bu rüyalarımından biri. Diğer rüyalarım aynalar ve maskeli insanlarla ilgili. Sanırım üç kabusum var: labirent, yazı ve aynalar. Bir de az çok herkesin gördüğü cinsten kâbuslarım var, ama bu üçü sürekli tekrarlayan rüyalar. Uyandıktan sonra bir dakika kadar devam ediyorlar. Bazen uykuya dalmadan görmeye başlıyorum rüyaları. Pek çok insan uykuya dalmadan rüya görüyor, uyandıktan sonra da bir müddet devam ediyor. Sanki uykuyla uyanıklık arasında bir ara durakta gibi, değil mi?

WB: Yazdıklarınız için de malzeme topladığınız bir yer burası, değil mi?

JLB: Evet, öyle. De Quincey ve diğerleri için de. Böyle hoş bir edebî gelenek var. De Quincey yazmadan önce rüyalarını çözümlemiş olsa gerek, yanılıyor muyum? Çünkü çok güzeller, hem de güçlerini kelimelerden alıyorlar. Hâlbuki kâbusların gücü genelde kelimelerden gelmez. Bir kâbusu yazmanın zor tarafı kabus hissinin görüntülerden kaynaklanmıyor oluşudur ya da Coleridge'in dediği gibi hisler verir görüntüleri.

WB: Asıl fark bu, çünkü insanlar tersini düşünür. Pek böyle düşünmezler.

JLB: Rüyalarınızdaki görüntüleri yazarken bu görüntülerin sizin için bir anlamı olmayabilir. Poe ve Lovecraft'ta gördüğümüz budur. Tasvir edilen görüntüler korkunç, ama uyandırdığı his öyle değil.

WB: Sanırım iyi yazar duygulara karşılık gelecek doğru görüntüleri bulabilen yazardır.

JLB: Evet, duygulara karşılık gelmeli yoksa başka türlü alelâde nesnelerle kim kâbus hissi uyandırabilir ki. Bunun bir delilini Chesterton'da bulduğumu hatırlıyorum. Dünyanın sonunda şekli korkunç bir ağaç olduğunu düşünebileceğimizi söylüyor. Çok hoş bir ifade ve bu hissi karşılıyor, karşılamıyor mu? Bu ağacı tasvir etmek çok güç. Meselâ kurukafalardan, hayaletlerden oluşan bir

ağaç düşünseniz bu çok saçma olurdu ama söylediğimiz, *şekli korkunç* bir ağaç. Bu onun o ağaçla ilgili bir kâbus gördüğünü ispatlar bence. Ne dersiniz? Öyle olmasa bu ağacı nereden bilebilirdi?

WB: Neden dilim döner, neden kelimeler ağzımdan veya zihnimden çıkar; bunlara hep şaşırmışımdır. Ağzımdan çıkan kelimeler bir saatin sürekli ilerlemesi gibi, sanki kendiliğinden dökülüyor gibi.

JLB: Ama sanırım uykuya dalmadan önce, en azından ben, anlamsız cümleler mırıldanmaya başlıyorum. O zaman biliyorum ki uykuya dalacağım. Anlamsız şeyler söylediğimi duyduğumda bu birazdan uykuya dalacağım anlamına geliyor.

WB: Size ağzımızda şekillenen kelimeleri soracaktım. Zaman aktıkça kelimeler varlığını devam ettiriyor, düşünceler de, ama bu kelimeleri ben istemiyorum. İstemeyi bile istemiyorum. Bu kelimeler bana hükmediyor.

JLB: Bu kelimelerin bir anlamı olduğunu sanmıyorum. En azından anlamını bilemiyorsunuz.

WB: Ben uykudan önceki kelimeleri kastetmiyorum. Tam şu anda sizin ve benim ağzımızdan dökülen kelimeleri kastediyorum. Yani şu an kelimeler ağzımdan neden dökülüyor bilmiyorum. Bir güç onları serbest bırakıyor. Ben kontrol etmiyorum. Bunu anlamıyorum. Benim için büyük bir sır.

JLB: Sanırım bazı düşünceler bu kelimelere eşlik ediyor yoksa söylediklerimiz anlamsız veya ilgisiz olurdu.

WB: Ama ben kendimi sürekli ilerleyen kurulmuş saat gibi hissediyorum, kelimeler öyle dökülüyor ağzımdan. Şimdi size bu yarı mantıklı yarı saçma konuşmayı neden yapıyorum bilmiyorum. Veya siz neden bana cevap veriyorsunuz. Benim için tam bir muamma.

JLB: Evet, sanırım bunu kabul etmeniz gerek.

WB: Kabul ediyorum, yoksa çıldırırım.

JLB: Evet, öyle. Düşünmeye çalıştığınızda bile çıldıracağınızı söyleyebilirsiniz.

WB: Evet.

JLB: Düşünmekten kaçınmak gerek, haksız mıyım?

WB: Sanırım neden düşündüğünüzü düşünmeye çalışırsanız düşünemezsiniz. Ama bazen sokakta yürürken şöyle diyorum: yolda yürüyen biri değil, yolda yürüdüğünü düşünen biriyim. O zaman iyice kafam karışıyor.

JLB: Evet, sonra düşünmeye devam ediyorsunuz; kim bu, düşündüğünü düşünen düşünür kişi kim, öyle değil mi? Bunun bir anlamı olduğunu sanmıyorum. Bu sadece gramatik olarak doğru, kelimelerden ibaret.

WB: Ayna gibi.

JLB: Başka bir konuda da olabilir. Çok güçlü bir fizikî acı hissedebilirsiniz, bunun sebebi elektrik çarpması veya diş ağrısı olabilir. Bu acıyı hissettiğinizde acıyı tanımlamazsınız. Sonra bu diş ağrısı dersiniz ve işte o zaman acıyı hissettiğinizi anlarsınız. Ardından bir kez daha, bildiğimi biliyordum dersiniz. Ama böyle devam edebileceğinizi sanmıyorum. Aynı oyunda bunu başarıyla gerçekleştirebilirsiniz, çünkü aynı şeyi defalarca düşünüp duruyorsunuz. Ama üç defadan fazla yapabileceğinizi sanmıyorum. Düşünüyorum, düşünüyorum, düşünüyorum, düşünüyorum, düşünüyorum, bunların hepsi ikinciden sonra gerçektir. John William Dunne'ın *Experience with Time* (Zamanla Tecrübe) kitabını okudum, orada şöyle diyor; eğer bir şey biliyorsanız; bildiğinizi biliyorsunuz, bildiğinizi bildiğinizi biliyorsunuz, bildiğinizi, bildiğinizi, bildiğinizi biliyorsunuz ve bildiğinizi, bildiğinizi, bildiğinizi biliyorsunuz; o halde herkeste sonsuz sayıda benlik var ama bunun ispatlanabileceğini sanmıyorum.

WB: Neşe verici ve ürkütücü anlık uyanışlar hakkında; zihnimizin o esnada nasıl düşündüğü ve konuştuğu konusunda ne düşünüyorsunuz? Ben var olduğuma, ben olduğuma hayret ederek uyanırım.

JLB: Ben uyandığımda daha kötü bir şeye gözlerimi açarım. Kendim olmanın verdiği şaşkınlık. 1899'da Buenos Aires'te doğmuş, Cenevre'de bulunmuş birisi.

WB: Neden Pekinli değilsiniz veya beş milyon yıl sonra yaşayacak birisi?

JLB: Bir zamanlar bir hayal kurmuştum, tabii yazmak için. Her an her birimizin başka birine dönüştüğü şekli-
neydi. Şimdi siz bir başkasına dönüştüğünüz için bunun farkında değilsiniz. Meselâ ben size dönüşeceğim siz bana dönüşeceksiniz, ama dönüşüm tamamlandığı için hatıralarınız yok, dönüştüğünüzü bilemeyeceksiniz. Sürekli değişiyorsunuz, aydaki adam da olabilirsiniz ama onun geçmişine, hatıralarına, korkularına, umutlarına da sahip olduğunuz için aydaki adama dönüştüğünüzü bilemeyeceksiniz.

WB: Geçmişteki benlik siliniyor.

JLB: Evet, sürekli bir başkasına dönüşebilirsiniz, kimse anlamaz. Belki böyle bir şey oluyordur, ama tabii bu anlamsız olurdu. Bana hikâye gibi geliyor, bu tür şeyler sadece yazmak için iyidir ama iyi hikâyeler için değil, hileli hikâyeler için.

7. WB: *Bu, sormayı düşünmediğim bir soru. Hepimizin içinde bizi dünyaya çeken bir güç var. Kendini her şekilde gösteriyor: cinsel yünden, yazıyla, konuşarak, dokunarak...*

JLB: Şey, yaşayarak.

WB: Yaşayarak. Kendimizden ibaretiz ama dışarıdan bir şeyler katarak yalnızlığımızı yok etme içgüdüğü de var. Sappho'nun bunu özetlediği bir bölüm var. Diyor ki "İsteyemem / dokunmayı göğse / ellerimle," Onun buradaki düşüncesi dış dünyaya ulaşma yönündeki hayatî arzuyu temsil ediyor.

JLB: Doğru anladıysam sürekli kendimizden kaçtığımızı ve bunu yapmak zorunda olduğumuzu söylüyorsunuz.

WB: Daha fazlası olmak için, kendi sahamızın dışına ulaşmak, dokunmak için çabalıyoruz.

JLB: Sanırım öyle yapıyoruz, ama bunun için endişelenmenize gerek yok. Bunun için üzülmemelisiniz. Bunu yapamayız, yani tamamen gerçekleştiremeyiz, ancak bu kısmen olabilir.

WB: Yapamayız ama yaşama sanatının bir kısmı bu eylemlerden geçiyor ve yazmayı, sevmeyi, insanları bir araya getiren her şeyi hedefliyor yaşama sanatı.

JLB: Bize yetmiş yıl verildiği için mi? Bu yüzden bu zamanı doldurmamız gerek, o halde neden bu tür şeyler denemeyelim? Sonuçta bir ömrümüz var. Hem bir şekilde doldurmasak çok sıkılırız.

8. WB: *Öyle görünüyor ki gelecekteki eserlerinizi geçmişteki başarılarınızdan daha çok önemsiyorsunuz.*

JLB: Şey, öyle olmak zorunda.

WB: Başka türlü yaşanmaz zaten. Ama son yazdığınız şiir kitaplarını önceki kitaplarınız kadar önemsemenize şaşırdım.

JLB: Sadece çok iyi biliyorum öyle olduğunu, hepsi bu.

WB: Yeni şiirleriniz en etkili olanlar bence, hem duyarlılık hem de tutku var. Tutku, hikâye ve denemelerinizde sergilemediğiniz bir çaresizlikle ifade buluyor.

JLB: Hayır, bence yanılıyorsunuz. Şiirlerimin iyi olduğunu düşünüyorsunuz. Önceki şiirlerin ışığında okuyorsunuz onları, ama eğer bunlar bilmediğiniz bir şairin eserleri olarak karşınıza çıkmış olsaydı bir kenara atardınız. Böyle düşünmüyor musunuz? Bildiğiniz bir yazarın yazdığı şeyleri okurken, son okuduklarınızı uzun bir romanın son sayfaları gibi okuyorsunuz, ama önceki

sayfalar olmasa o sayfaların bir anlamı olmaz. Bir şairi düşündüğünüzde son şiirinin en iyisi olduğunu zannediyorsunuz ama tek başına düşünüldüğünde öyle olmayabilir.

WB: Evet ama son yazılan şiirlerin de eskilere faydası olur, çünkü şairin birikimle şekillenen kişiliğine katkıda bulunur. Son yazdığınız şiirler olmadan öncekiler bu kadar iyi ulaşmazdı okura.

JLB: Şey, birbirlerini destekliyorlar sanırım.

WB: Çünkü tek bir ses oluşturunyorlar. Blake eğlenceli bir şey söylediğinde bu çok da eğlenceli olmaz, çünkü o genelde eğlenceli şeyler söylemez ve biz de "İşte Blake bu epigramla nüktedan yanını da gösteriyor," deriz.

JLB: Blake genelde lafı uzatır ve sıkıcıdır.

WB: Soruya dönecek olursak, bence yeni şiirleriniz hem duyarlılık hem de tutku bakımından en etkili olanlar.

JLB: Öyle olduğunu umut edelim, ama öyle görmüyorum ben o şiirleri. Ayrıca kendimi yalnız hissediyorum ve evimi özlüyorum, bu şiirler Buenos Aires'e dönme ve her şeyden kaçma denemeleri. Yazdığım yeni kitap için takviye malzemesi olarak iş görüyorlar, ama umarım haksınızdır.

WB: Şiirlerde bir aynanın karşısında durduğunuzda veya bir rüyanızı naklederken sunduğunuz kesin duygu tasvirleri modern şiirde olmayan bir şey. Yazdığınız son şiirleri gözünüzde fazlaca büyütmemeniz iyi bir şey ama bu düşüncenizde yanıldığınızı bilmelisiniz.

JLB: Umarım yanılıyorumdur! Söylediklerinizi kabul etmek beni memnun eder, fakat bunu yapamıyorum. Haklı olmak istemiyorum. Niye haklı olayım ki? Neden çok kötü şeyler yazdığım konusunda ısrarcı olayım ki?

9. WB: *Zihninizde gizlenmiş bir şiiri tesadüfen bulduğunuz oluyor mu? Anne babanıza duyduğunuz sevgiyi birden hatırlıyor mu?*

lamanız gibi mi, bildiğiniz bir şeyi fark etmek gibi mi bu? Siz mi şiiri buluyorsunuz yoksa şiir mi sizi buluyor?

JLB: Şiir beni buluyor tıpkı hikâyede olduğu gibi. Beni esir alıyor. Kurtulmam gerekiyor ve bunun tek yolu yazmak. Başka yolu yok, yazmazsam peşimi bırakmıyor.

WB: Şiirlerinizin denemeden ibaret olduğunu söylüyorsunuz, peki ama bunlar neyin denemesi?

JLB: Sanırım dille yapılan egzersizler. İspanyolcayla yapılan, şiirde ses uyumu ve kafiye denemeleri, çünkü ben kafiye konusunda pek iyi değilim, elimden geleni yapmaya çalışıyorum. Bunlar aynı zamanda muhayyile egzersizleri. Hikâye yazarken kesin ve tutarlı biçimde tasarlamam gerektiğini biliyorum ve böylece yazabiliyorum. Yoksa yazamam. Aksi takdirde her şey laf karmaşasından ibaret olurdu. Bundan fazlası olması gerekir. Bir hikâye kelimelerden ibaret olmamalı, kelimelerin ardında bir şey olmalı. Sanırım Stevenson'ın denemelerinden birinde şöyle bir şey okuduğumu hatırlıyorum: "Kitapta karakter nedir? Karakter bir kelime dizisinden ibarettir." Bence bu yanlış. Kelime dizisi olabilir, ama bizde kelime dizisi intibai uyandırmaması gerekir. Çünkü Macbeth'i, Lord Jim'i veya Kaptan Ahab'ı düşündüğümüzde onların yazılan kelimelerin ötesinde var olduğunu düşünürüz. Onlar hakkında her şeyi bilmiyoruz ama başlarına gelen pek çok şey olduğuna şüphemiz yok. Meselâ bir karakterin falanca işleri yaptığı söylenir. Ertesi gün başka bir şey yapar. Yazar bize bir şey söylemez ama biz biliriz ki karakter gece uyumuş, rüyalar görmüş ve başına bilmediğimiz şeyler gelmiştir. Hatırladığım kadarıyla kitapta Don Kişot'un çocukluğuna dair hiçbir şey yer almamasına rağmen onun bir zamanlar çocuk olduğunu biliriz. Yani karakterin kelime dizisinden fazlası olması gerekir. Eğer kelimelerden başka bir şey değilse gerçek bir karakter olamaz. İlginizi çekmez. Ama diyelim ki on satırda bile olsa var olan bir karakter; "Ah, zavallı Yorick, onu iyi tanırdım Horatio." Bu karakter ken-

di başına var olan bir karakter, birkaç kelimedenden ibaret de olsa.

WB: Ve bir başkasının sözlerinde. Sahnede hiç görmeyiz onu.

JLB: Evet, bir başkasının sözlerinde; yine de gerçek bir insan olduğunu düşünüyorsunuz.

WB: Ve ona karşı merhamet duyuyorsunuz.

JLB: Ve ona karşı merhamet duyuyorsunuz. Shakespeare Hamlet'i mezarlığa gönderdi. Düşündü ki eline bir kafatası, beyaz bir kafatası alırsa — Hamlet siyahlar giymişti — bunun çok etkili bir sahne olacağını düşündü. Ama kafatasını hiçbir şey demeden elinde tutamayacağı için bir şey demesi gerekiyor. Bu şekilde teknik bir ihtiyaçtan doğuyor Yorick ve sonsuz bir varlık kazanıyor. Bu bakımdan o kelime dizisinden daha fazlası. Stevenson'ın bunları bildiğini sanıyorum, çünkü o bir yazardı ve pek çok karakter yarattı, yarattığı o karakterler bir kelime dizisinden ibaret değildi.

WB: Ve on kelimeyle zamanı sonsuza dek alt ediyor.

JLB: Bu çok garip, değil mi?

WB: Şahsî bir sorum var.

JLB: İlginç olan şahsi sorulardır. Cumhuriyetin, Amerika'nın, evrenin geleceğiyle ilgili soruların hepsi saçmadır.

WB: Bence buradaki soruların hepsi bir hayli şahsî.

JLB: Öyle olmaları gerekir.

10. WB: *Arkadaşlarınıza karşı babacan hisler besler misiniz, yoksa babacan ifadesi bütünüyle yersiz midir?*

JLB: Hayır, babacan duygular değil...

WB: Herkes eşit mi?

JLB: Babacan değil kardeşçe duygular. Tabii yaşlı bir adam olduğum için babacan olmam gerekir, ama aslında değilim. Çünkü bence bu çok üzücü. Macedonio Fernán-

dez babacan duyguların yanlış olduğunu düşünürdü. Bana şöyle demişti: “Oğlumla ne ortak yanımdır? Biz farklı kuşaklardan geliyoruz. Ona çok düşkünüm, bu benim hatam. O da bana çok düşkün, bu da onun hatası. Birbirimizi fazla önemsemememiz gerekir.” Ben de belli olmaz dedim. Bu söylediklerinize rağmen onu sevebilirsiniz. Düşünün ki bu sözlerinizi onun için gerektiğinden fazla endişelendiğinizi düşünerek söylüyorsunuz. Babaların oğullarına, oğulların da babalarına sevgilerini gösterememesi çok saçma bence.

WB: Devam edin.

JLB: Tabii o ailesini terk etti. Bunun bariz bir açıklaması var: kendi hayatını yaşamak için terk etti onları.

11. WB: *Babalardan rüyalara geçecek olursak, rüyalarından sıkça söz ediyorsunuz. Rüyadan kastettiğiniz nedir? Rüyanın uyanıklık halinden farkı nedir?*

JLB: Çünkü rüya bizim ürettiğimiz bir şeydir. Tabii belki uyanıklık da öyledir: solipsizmimizin bir parçasıdır, ama öyle düşünmüyoruz. Rüya bu tamamen sizin yaptığınız bir şey, fakat yürüme söz konusu olunca sizin dışınızda pek çok şey var, elbette solipsizme inanmıyorsanız. Solipsizmde ister uyuyun ister uyanık olun, siz daima düşleyen kişisiniz. Ben solipsizme inanmıyorum. Kimsenin böyle bir şeye gerçekten inanacağını sanmıyorum. Uyanık olmakla uyumak veya rüya görmek arasındaki esas fark rüyanın sizin yarattığınız, şekillendirdiğiniz bir şey olması.

WB: Ama uykuda olmak zorunda değil.

JLB: Hayır, hayır, uykuda olmak zorunda değil. Bir şiir tasarlarlarken uykuyla uyanıklık arasında pek bir fark yoktur, değil mi? Aynı şeydir ikisi de. Düşünüyorsanız, yaratıyorsanız veya hayal ediyorsanız, bu hayaliniz bir rüyaya veya uykuya karşılık gelebilir. Fark etmez.

12. WB: *İki sorum daha var, Borges. Hepimiz gibi siz de bencil bir adamsınız. Kendiniz hakkında düşünüyorsunuz, zihninizi*

inceliyor ve istifade ediyorsunuz. Gözlemlerinizi de başkalarıyla paylaşıyorsunuz.

JLB: Başka ne yapabilirim ki? Beni suçlamamalısınız, bunun için suçlu sayılmam.

WB: Kendinize ilişkin gözlemlerinizi başkalarına aktardığınız için, fedakâr değilsiniz. Öte yandan başkalarına bir Sokrat diyalogu sunmuş olduğunuz için eserlerinizi diğer insanlara takdim etmek nadide bir etik kaynağın cömertlik örneği.

JLB: Bence buna ihtiyacım var, çünkü hoşuma da gidiyor.

WB: Korkarım bu tür bir etik cömertlik artık yok oluyor; sizinki gibi körlük ve eski yazarlara bağlılığın muhafaza ettiği bu cömertlik bir daha görülmeyebilir. Biraz endişeliyim ama iyimser olmaya çalışıyorum, böyle bir ah-lâkçı ve sanatçının tekrar geleceğini düşünüyorum.

JLB: Sonsuza dek yok olacak!

WB: Etikçi birisi misiniz?

JLB: Evet ben özümde etik bir adamım. Her zaman doğru ve yanlış çerçevesinde düşünürüm. Ülkemde pek çok insanın etik duygusunun çok zayıf olduğunu düşünüyorum. Sanırım Amerika'da insanlar etiğe benim ülkemde olduğundan daha fazla değer veriyorlar. Burada insanlar bir şeyi doğru veya yanlış olarak değerlendiriyorlar, meselâ Vietnam ve bunun gibi şeyler. Benim ülkemde ise bir şey kârlı veya faydasız olarak değerlendiriliyor. Fark bu olabilir. Fakat burada Püritenlik ve Protestanlık, bütün bu şeyler, etik kaygılar güdüyor; buna mukabil Katoliklik gösteriş ve zenginlik peşinde, yani özünde dinsizlik var.

WB: Son soruma geçmeden önce şunu söylemek istiyorum. Çok neşelisiniz Borges, çok çocuksu bir haliniz var, keyif almayı biliyorsunuz, harika bir espri anlayışınız var.

JLB: Şey, öyle olmalıyım. Gerçekten yetişkin miyim bilmiyorum. Sanırım kimse değil.

13. WB: *Hayır, hiçbirimiz değiliz. Son sorum. Geçmişte aşk yüzünden mutsuz olduğumda, bazı saçma şeyler...*

JLB: Hayır, saçma değil. Bunlar her insanın yaşadığı şeyler. Yani sevmek ve sevilmemek, bunlar her hayatın parçası, değil mi? Ama bana gelip falancaya aşık oldum o da beni reddetti dersiniz herkes reddedilmiştir, reddetmiştir de. Bunlar herkesin hayatında olan şeyler. Biri birini reddediyor, veya reddediliyor. Hep oluyor bu. Tabî Heine'nin dediği gibi bu bizim başımıza geldiğinde mutsuz oluyoruz.

WB: Kimi zaman çok mutsuz olduğumda ölmek istedim ama biliyordum ki bu sadece yaşamak istediğimin bir göstergesi.

JLB: İntiharı pek çok kez düşündüm ama hep erteledim. Niye endişeleneyim, güçlü bir silahım var diyorum, ama bir yandan da hiç kullanmadım. En azından kullandığımı sanmıyorum.

WB: Sorumun cevabını neredeyse verdiniz. İntihar düşüncesinin hayatta kalma isteğinin bir alametinden ibaret olduğunu, sahte intihar teşebbüsünün bile daha iyi bir hayata duyulan çaresizce bir arzu olduğunu söylemek istemiştım.

JLB: İnsanlar, intiharı düşünürken başka insanların intihar ettiğini öğrendiklerinde ne düşüneceklerini merak ediyorlar. Yani bir bakıma yaşamaya devam ediyorlar. Genellikle intihar düşüncesi için yaşamaya devam ediyorlar. Pek çok insan kızgın olduğu için intihar ediyor. Öfkelerini göstermenin ve intikamın bir biçimi bu. Birisini yaptığınız şey için suçlu hissettirmek ki bu yanlış.

WB: İntihar esasında bir gençlik macerası, bazen insanların yöneldiği yanlış bir kapı. Ama ya tersi? Yaşama tutkusu neden? Neden bu tutku bir genci ölüme bir yaza-

rı ise yazmaya sürüklüyor? Neden bu tüketen yaşama arzusu?

JLB: Eğer bunun cevabını bulabilirsem evrenin sırrını çözmüş olurum, bunu yapabileceğimi sanmıyorum, yanılıyor muyum? Çünkü kimse başaramadı. Bildiğim pek çok intihar vakası var. Aslında ülkemde edebiyatçılar arasında intihar oldukça yaygın, sanırım bu ülkedekinden fazla. Ama galiba çoğu bunu insanları üzme, suçluluk hissi vermek için yaptı. Çoğu için amaç bu. Leopold Lugones'e gelince, bence o birini katil yapmak istiyordu.

WB: Bazen insanlar hasta olduğunda tükenmişlik hissi, kurtulma isteği oluyor.

JLB: Tabii başka türden bir intihar da var. Bir arkadaşım kanser olduğunu öğrendiğinde intihar etti ki bu anlamlı bir şeydi. Böyle bir şey için kimseyi suçlamam. Bence yaptığı doğruydı.

WB: Başka sorum yok tabii sizin sormak istediğiniz bir şey yoksa.

JLB: Nezaketiniz ve bu hoş sohbet için teşekkür ederim, çünkü bunun zorlu bir sınav olacağını düşünmüştüm fakat öyle olmadı. Aksine çok hoş bir tecrübe oldu. Bana düşüncelerinizi sunmanız ve sanki bunları ben düşünmüşüm gibi davranmanız çok kibarcaydı. Her şeyi siz yaptınız ve çok ustaca başa çıktınız benimle. Size minnettarım. Teşekkürler, Barnstone.

WB: Teşekkürler, Borges.

Borges: Filozof? Şair? Devrimci?

Donald Yates / 1982

Simply a Man of Letters: Panel Discussions and Paper from the proceedings of a Symposium on Jorge Luis Borges at the University of Maine at Orono'dan (Yalnızca bir Edebiyatçı: Orono, Maine Üniversitesinde yapılan Jorge Luis Borges Sempozyumundan derlenen Sunum ve Panel Söyleşileri) alınmıştır, The University of Maine, Orono Press, 1982, ss. 17-24. İzinle basılmıştır.

S: Bir yazarın kelimeler, kelimelerin anlamları, hikâye, hikâye türünün anlamı ve buna benzer edebî konvansiyonlara sadık kalma zorunluluğu var mıdır?

C: Bence edebî konvansiyonların faydası var. Kurallar her şeyi kolaylaştırır. Meselâ uyaklı şiir kolaylık sağlar. Zorunluluk yok. Bazı şeyleri kabul etmeniz gerekir. Eğer dili reddederseniz yazıyı reddedersiniz. Ayrıca dille yapabileceklerinizin çok önemli olduğunu düşünmüyorum. Çok iyi bir yazar olan, dile yenilik getiren James Joyce için bile bu geçerli. Meselâ şu cümleyi ele alalım; "Akan suları... Her tarafa akan suları gecenin." En iyi cümlelerinden biri. Bu gerçekten çok hoş ama şunu kabul etmemiz gerekir ki "nehir" "nehir"dir, "gece" "gece" ve "akan" "akan" demektir. Başka türlü söz konusu olamaz. Konvansiyonlar, faydası varken neden kabul etmeyelim ki? Hepsi hatalı değildir, kabul ettiğimize göre ne-

den korkalım ki kurallardan? Ama tabii kendinize ait bir dil yaratmak istiyorsanız Robinson Crusoe olursunuz, değil mi? Çok yalnız bir hayat sürersiniz.

Yates: Peki ya bir kitap hakkında eleştiri yazdığınızda söz konusu kitabın var olması gerektiğini söyleyen konvansiyon?

C: (Güler) Sanırım, beni yakaladınız. Ama yine de iyi bir kitap vardı, Carlyle'ın *Sartor Resartus* adlı eserinde gerçekte var olmayan bir Alman felsefe kitabının; *Die Kleider, ihr Werden und Wirken* isimli kitabın değerlendirmesi yer alır. Carlyle olmayan bir kitap üzerine *Sartor Resartus* veya "Yamalı Terzi"yi yazdı ve bu değerlendirme de bir çeşit konvansiyon oluşturdu.

Yates: Edebî şaka konvansiyonuna uyuyorsunuz.

C: Konvansiyon konvansiyonu.

S: Sorunun ilk kısmı şöyle: yazmak sizin için zevkli mi? İkinci kısım şöyle: yazarken hikâyenin devamını getiremediğiniz bir kısma geldiğinizde el yordamıyla mı ilerlersiniz yoksa kolayca mı bulursunuz ne yazacağınızı?

C: Yazmak bir zevk olmalı. Her şey, dış ağrısı bile doğru açıdan bakarsanız bir zevktir. El yordamıyla ilerlemeye gelince o da bir zevktir. El yordamıyla ilerlemenin de zevki vardır, tereddüdün de — neden olmasın? Bunlar da oyunun bir parçası. Onları öylece kabul ediyorum. Evet, yazmayı hep bir zevk olarak görüyorum. Eğer zevk için yazmıyorsanız yazamazsınız. Mecburî bir şey değil.

Yates: İkinci kısmın cevabı, hikâyenin orta yerinde, devamında ne olacağını bulmakta zorlanıyorsunuz şeklinde?

C: Evet, zorlanmak hoşuma gidiyor.

Yates: Bir hikâyeyizde "The Circular Ruins"de (Dairesel Harabe) hikâyeyi devam ettirmekte yaşadığınız sıkıntı hikâyenin bir parçası oluyor çünkü-sihirbaz veya ya-

bancı — her kimse — başka birini düşlemenin veya yaratmanın bir yolunu arıyordu ve işe yaramayan pek çok şey denedi. Bunlar sizin hikâyeyi yazma çabalarınızdı, değil mi?

C: Evet, şüphesiz. Bunlara hikâyede yer vermek zekiceydi bence.

S: İlk olarak isminizin Kafka'yla ilişkilendirilmesini kabul ediyor musunuz ve ikincisi Kafka'yla ilişkilendirilmekten hoşlanıyor musunuz?

C: Bence Kafka bana oldukça kötü iki hikâyeyi nasıl yazacağımı öğretti, bunlar "The Library of Babel" (Babil Kitaplığı) ve "The Lottery of Babylon" (Babil Piyangosu). Elbette Kafka'ya borçluyum. Şüphesiz. Bu hoşuma gidiyor. Bir taraftan da sürekli Kafka okumaya devam edemedim ve bıraktım. O tarzda iki hikâye yazdım ve sonra bıraktım. Tabii Kafka'ya çok şey borçluyum. Ona hayranlık duyuyorum, sanırım bütün makul düşünen insanlar gibi.

Yates: "Babil Kitaplığı"nda şöyle bir kelime kullanıyorsunuz: Qaphqa. Sanırım bu ancak Kafka şeklinde okunabilir. Bunu Kafka gibi yazdığının farkında olduğunuzu göstermek için mi kullandınız?

C: Elbette öyle yaptım.

[Borges'in çağdaş Latin Amerikalı yazarlar üzerindeki etkisi hakkında bir soruya cevaben.]

C: Ben fütürist değilim. Daha sonra gelen García Márquez ve Cortazar'ı pek bilmiyorum.

Yates: Cevap şu; Borges'in körlüğü 1955'de okuyamayacağı kadar ilerledi ve bu yüzden Cortazar ve Paz'ı okumadı.

C: Benden sonra geliyorlar. Ben kâhin değilim. Onlardan etkilenmedim. Onlar daha sonraki bir zamanda. Gelecekten etkilenmeyiz.

Yates: Sorunun bir kısmı şöyleydi: onları etkilediğiniz düşünüyor. Sizce onları ne şekilde etkilemiş olabi-

lirsiniz. Sizce onların idaresinde Latin Amerika edebiyatı nereye gidiyor?

C: Umarım Latin Amerika edebiyatı benim etkimden kurtulur.

Yates: 1955'de uzun hikâyeler yazmayı bıraktınız ve 1960'da Emecé'deki editörünüz Carlos Frías sizden bir kitap istedi, siz de "Kitabım yok" dediniz. O da "Eğer çekmecelerine, dosyalarına iyice bakarsa her yazar bir kitap bulabilir," dedi. Siz de bakındınız ve *El Hacedor — Rüya Kaplanları* ortaya çıktı. Hepsi kısa eserlerdi, muhtemelen 1955'den sonra, artık eskisi gibi yazamadığınız dönemde yazdığınız kısa eserlerdi. 1966'da, 1953'de yazdığınız "El Fin" in ardından yaklaşık on üç yıl sonra bir uzun hikâye daha yazdınız, "Araya Giren". *El Hacedor*'daki kısa yazıların ardından "Araya Giren" gibi uzun bir hikâye yazmanızın sebebi neydi?

C: Kipling'i yeniden okuyordum. *Plain Tales From Hills*'i yeniden okuyordum ve Kipling gibi genç bir yeteneğin yaptığını (*Plain Tales From Hills*'i yazdığında yirmili yaşlarında) şüphesiz dâhî olmayan, tecrübeli bir kalem de bir şekilde yapabilir diye düşündüm. Kafka'ya, Henry James'e veya Melville'e hiç benzemeyen ama Kipling'in muhtemelen beğeneceği bir üslupla geliştirdim. Anneme yazdırdım. Bence en iyi hikâyelerimden biri, belki en iyisi çünkü pek benim yazdıklarım gibi değil. Başka birisi tarafından yazılmış olabilecek kadar iyi.

[İspanyolca bir soruda, Borges'e "Lucas XXIII" şiirinin teması ve ona benzeyen başka bir şiir yazıp yazmayacağı soruldu. Borges İspanyolca cevap verdi:]

Yazabilirsem buna benzer bir şiir daha yazmak isterim çünkü bence o şiir gayet iyi. Bence şiirin konusu açık: İyi Hırsız hırsız olmaya yönlendiren güdüyle çarmıha gerilen diğer kişinin Tanrı olduğu yönündeki tuhaf fikri kabul etmeye yönlendirenin aynı olduğu fikri. Bence konu bu ve bunun gibi açık bir şiir daha yazmak isterim, bil-

hasşa Şu mısra gibi; “*De aquella tarde en que los dos murieron.*” Bence bu mısra duygu yüklü, ger  i böyle söylemem gerekir        yazaran benim. Ama sonuçta hiçbir Şeyi ben yazmadığım için, her Şey esrarengiz bir Şekilde bana ulaŐtığına göre, beğendiğimi söyleyebilirim. Muhtemelen siz bu Şiiri fark eden ilk kişisiniz, Dr. Cortinez dışında, o da sanırım siz [Borges’in konuşmasını takdim ederken] okuduğunuz için fark etti. İki okurum var, buna minnettarım.

Yates: Profesör Alazraki hikâyelerinizde metaforları otobiyografik detayları veya Şahsî hislerinizi gizlemek için kullandığınızı söylüyor. Ona göre aynısını Şiirlerinizde de yapıyorsunuz. Sonra birden yeni bir Şiir anlayışına geçiyorsunuz — “Remorse” (Uzak) Şiirinizi   rnek gösterir — ve maskenizi fırlatıp kendinizi — en mahrem hislerinizle kendinizi — bize gösteriyorsunuz. Mahrem hislerinizi okurdan gizleme konusundaki tavrınızı de  iŐtirmenizin sebebi nedir?

C: Sanırım eskiden daha yaratıcıydım ama Şimdi daha basit Şeyler yazmak zorundayım. Sebep bu olabilir. Sanırım gençken uydurdu  ım Şeyler hoşuma gidiyordu ama artık bir Şey uydurmaya ihtiya  ım olmadığını düşünüyorum veya artık yapamıyorum. Orijinal bir Şeyler yapmayı hak etmiyorum. Bu yüzden sadece hislerimi ifade etmek veya   m   yoluyla ortaya koymak zorundayım. Bu yeterli olabilir, bütün bildiğim bu.

Yates: Sizce bu yeni kabiliyet veya her Şeyi basit ve açık bir Şekilde ifade etme ihtiya  ı eskiden yaptığınız Şeye kıyasla bir gerileme mi yoksa hayatınızın bu noktasında sesinizi bulmanız mı?

C: Gerileme olabilir ama bunu düŐünmeme gerek yok, bu cesaret kırıcı olur. Devam edebilmek için bunun bir yenilik olduğunu düşünmeyi tercih ederim.

S: Eskiden okuyabildi  iniz ama artık okuyamadı  ınız edebiyat konusunda; birisi size okuyor mu, eğer b  y-

le bir şey söz konusuysa eskiden okuduğunuzla şimdi size okunan arasında fark görüyor musunuz?

C: İnsanlar fedakârca okuyor bana, fakat tabîî aynı şey değil. Kitabı gözden geçiremiyorum. Bana okunanı dinlemek zorundayım. Aynı şey olmasa da zevkli bir tecrübe. Okunanı dinlemem aynı zamanda daha iyi bilmek demek. Eskiden görebiliyorken üstünkörü okuyordum çünkü istediğim zaman dönüp bakmam mümkündü, ama şimdi her zaman bir okuyucu bulmak mümkün olmadığından okunanları hatırlamak zorundayım. Bu hafızamı geliştirmiş olabilir, bütün bildiğim bu. Yine de tek yapabileceğim birine okutmak, bu da bir zevk. Farklı bir zevk, okumak gibi değil; insanın şükretmesi gereken bir şey.

S: Ne tür kitaplar okutuyorsunuz?

C: Eski İngilizce ve Eski Nors dili çalışmaları haricinde genellikle önceden okuduklarımı yeniden okuyorum. Tekrar okumayı ilk okumaya tercih ediyorum çünkü ikinci kez okurken derinlere iniyorsunuz, ilk okumanızda yaptığınız baştan savma ve üstünkörü oluyor. Bu yüzden kör olmadan önce okuduğum yazarları okuyorum. Robert Luis Stevenson'a ve Edgar Alan Poe'ya dönüyorum sık sık.

S: Poe sizi ne yönden etkiledi?

C: Sanırım Poe bana muhayyilemi kullanmayı öğretti. O bana günlük hayatın içine sıkışıp kalmamanın mümkün olabileceğini, günlük hayata sıkışmanın yetersizlik, tekdüzelik olduğunu öğretti; bunu bilmesem de hissetmiş olmalıyım. Anladım ki her yerde ve sonsuzlukta olabilirim. Sanırım bana bunu Poe öğretti. Poe bana özgürlüğün engin olduğunu öğretti. Bunları okuduğum ilk hikâyelerinden; *The Tales of the Grotesque and the Arabesque*'den (Grotesk ve Arabesk Hikâyeler) öğrendim. Gerçi benim üslubum Poe'dan oldukça farklı, çünkü şatafatlı diyebileceğimiz bir üslupla yazıyor, ben kasvetli, günlük bir üslup kullanıyorum. Ama galiba bana yazmanın kişisel tecrübenin ötesine geçebileceğini — daha ziyade tuhaf

bir biçime dönüşerek günlük hayattan çıkarılabileceğini — öğretti. Ona minnet duymak gerekir, hem *The Adventures of Lord Arthur Gordon Pym*'i (Lord Arthur Gordon Pym'in Maceraları) sunan, bir edebî tür yaratan ve kimse- nin yapmadığı bir şey yapıp kendi döneminden itibaren yazılan sayısız detektif hikâyesini bizlere aktaran bir ada- ma neden minnet duymayalım? Bütün o detektif hikâyeye- leri Poe'nundur, o hepimizin bildiği üç hikâyeyle bütün detektif hikâyelerini yazmıştır. Bu yüzden Poe'ya minnet duymam gerektiğini düşünüyorum; aslında ben onu ya- zar olarak görüyorum, şair olarak beğenmiyorum. Şiirin- deki soruna gelince, Emerson'un bir esprisi aklıma geldi. Birisi Emerson'a Poe'dan bahsediyor ve Emerson da "Evet, Poe, şu tekerleme yazan," diyor.

S: Stevenson'da özellikle hayran olduğunuz nedir?

C: Stevenson'ın her şeyine hayranım. Ona, eserleri- ne, cesaretine hayranım. Bence gereksiz veya beğenilme- yecek tek bir satır bile yazmadı. Stevenson'ın her satırı güzeldir. Hayranlık duyduğum bir başka yazar var; o da Chesterton. Ama Stevenson olmasa Chesterton olmazdı. Meselâ Chesterton'un Father Brown hikâyelerini veya *The Man Who Was Thursday*'i (Bay Perşembe) veya "Man Alive"ı (Hayatta Kalan Adam) okuduğumuzda Steven- son'm *Yeni Bin Bir Gece Masalları*'nda düşlediği veya icat ettiği aynı muhayyel Londra'yı görürüz. Sanırım Steven- son'a da şükran duymalıyım. Bence hepimiz şükran duy- malıyız. Bana bunu neden sorduğunuzu anlamıyorum. Bence bu gün gibi aşikâr.

S: Neden ayna yazdıklarınızda hep karşılaşılan bir sembol?

C: Çünkü aynalar çok garip. Çift izlenimi uyandırıyor. İskoç hayaletini hatırlatıyor. İskoç inancına göre bir adam kendisini gördüğünde ölmek üzeredir. Gerçek benliği onu almaya gelmiştir. Almanlarda da Doppelganger var, bi- zimle, bizim yanımızda yürüyen adam. Bunları bize veren

ayna. Bir de (sadece Latince biliyorum, Grekçe bilmiyorum), *alter ego*, öteki ben var. Bunlar da aynadan geliyor. Görsel dünyanın ince bir cam parçasında her ayrıntısıyla kopyalanması tuhaf bir şey. Çocukluğumda buna çok şaşırdım. Ayna diye bir şeyin olması bana garip gelir.

Yates: İki Borges olduğu yönündeki düşüncenizi izah edebilir misiniz? "Borges ve Ben"de yazdığınız iki Borges?

C: Galiba bu fikir aynadan geliyor. Çünkü aynaya baktığınızda orada siz varsınız, siz ona bakarsınız, o size bakar. İki Borges'e gelince, iki Borges olduğunu fark ettim çünkü kendimi düşününce muğlak, mütereddit, el yordamıyla doğruyu bulan bir adam görüyorum. Bu benim sürekli konferanslar verdiğim, dünyayı dolaştığım fikriyle pek uyuşmuyor. Bu yüzden bu iki kişinin farklı olduğunu düşündüm: bilinen ve bilinmeyen Borges. Neden o utangaç, çocukluğundaki gibi meraklı adamlar kitapları yayınlanan, incelenen, sempozyumlar ve bu tür faaliyetlere katılan adamı iki farklı kişi olarak düşünmemelim? Benim yaptığım bu.

Yates: "The Sentinel" (Nöbetçi) şiirinizde öteki Borges'in, "Borges ve Ben"de sesini duyuramayan Borges'in konuşmasına izin veriyor musunuz?

C: [Onaylar].

S: Şiir veya düzyazı yazmak arasında tercih yaparken neleri dikkate alıyorsunuz?

C: Galiba kendimi çok tembel hissettiğimde şiir yazıyorum, çok zinde olduğumda düzyazı yazıyorum.

S: Her şeyin bizi bir kitaba götürdüğünü söyleyerek başlamıştınız. Sizce bir kitap bizi neye götürür?

C: Mutluluğa götürür. Eğer bir kitap mutluluk vermiyorsa, bir his uyandırmıyorsa o kitap aslında yoktur. Zorunlu okumadan bahsetmiyorum. Kitaplar tecrübeyi temsil eder; güzel, gerçek tecrübeleri.

Jorge Luis Borges'le Söyleşi

John Biguenet ve Tom Whalen / 1982

New Orleans Review'den, Güz 1982, ss. 5-14. İzinle yayınlanmıştır.

New Orleans Review Arjantinli seçkin hikâyeci, şair, deneme yazarı ve Uluslararası Yayıncılar Ödülü sahibi Jorge Luis Borges'le bu röportajı bazı davetlere katılmak için geldiği New Orleans ziyareti sırasında yaptı. İngilizce yayınlanan son eserleri arasında *Borges: A Reader*, *The Book of Sand* ve *Gold of the Tigers* yer alıyor. Borges'in eserlerini bütünüyle anlamak için John Updike'ın 24 Mayıs 1982'de *New Yorker*'da yayınlanan "Borges Warmed Over" (Tekrar Gündeme Gelen Borges) yazısını okuyabilirsiniz.

Röportaj 27 Ocak 1982'de İngilizce olarak gerçekleştirildi.

Eserlerinizde Buenos Aires'e bağlılığınız görünüyor.

Evet, neden böyle kasvetli bir şehir bilmiyorum; on milyon insan yaşıyor ve şehir büyümeye devam ediyor. Tabii ben doğduğumdan beri şehir çok değişti. Şimdi kocaman binalar var. Ben çocukken yüksek binalar iki katlıydı, daha fazla değil. Evlerin düz çatıları, terasları ve mahzenleri vardı; sadece şehir merkezinde değil, bütün şehirde böyleydi. Sonra apartmanlar yapıldı, bu anlattığım 1899 civarı. İlk kiralık apartman sanırım 1910 civarında yapıldı. O zamanlar bütün şehir farklıydı. Küçük ama büyüyen bir şehirdi, neşe dolu bir şehirdi. Ama bugün oldukça ümitsiz bir haldeyiz.

New Orleans'a benziyor.

Hayır, bence New Orleans müzik ve cazla dolup taşan bir şehir. Tangodan bahsediyorlar. Buenos Aires'de yıllarca yaşayıp tek bir tango duymamanız mümkündür. Genel olarak Brezilya'da da uzun bir zaman yaşayıp hiç müzik duymamanız mümkündür, bildiğim kadarıyla. Ama burada şehir cazla dolup taşıyor. Hep duyuyor ve zevkini alıyorsunuz. Ama Buenos Aires'te tango, pek çok insanın yazdığı gibi, 1880'li yıllarda genelevlerde ortaya çıktı. İnsanlar arasında kabul görmedi çünkü herkes bu müziğin nereden geldiğini biliyordu. Paris'te bu müzikle dans edildiğini duydukları zaman ciddiye almaya başladılar. Züppe bir millet. Paris'te tabii önemsendi. O zaman insanlar "A, tango," dediler. Herkes bu müziğin genelevlerden geldiğini ve bundan bahsetmemek gerektiğini biliyordu. İnsanlar arasında kabul görmemişti, ama doğru dürüst insanların bu müzikle dans ettiği; Paris'te bu müziğin icra edildiği duyulunca ciddiye alındı. Çocukluğumdan hatırladığım iki tango var. Hep Fransız müziği, İtalyan müziği işitiyordum ve bazen de İspanyolca ama o çok nadir.

Şehre ilişkin tasviriniz bazı eserlerinizde kullandığınız labirente benziyor. Şehir sizin için bir tür labirent mi?

Şey, bugün öyle çünkü artık çok büyük. Ben çocukken böyle değildi. Çok küçüktü ama bir şekilde umut ve gurur dolu bir şehirdi 1910'da. Ama o zamandan beri şey, tabii ondan sonra alçak Perón başımıza geçti. Perón'un başa geçmesinden bile önce başlamıştı çöküş. Ben de düşünüyordum, çöküyordum. Kimsenin buna itiraz edeceğini sanmıyorum, her şey kötüye gitti. Ama yapılacak bir şey olduğunu sanmıyorum. Seçimler bir hataydı, Perón gibi pek çok alçak başa geçti. Ordu elinden gelenin en iyisini yaptı; ama yetersiz olduğunu söylemeliyim, bildiğim kadarıyla ellerinden gelenin en iyisiydi. O zamana kadar muhafazakârdım, muhafazakâr partiden ayrıldım. Şimdi

sadece bir yazarın ve ülkemde çok tanınmıyorum. Orada olduğumu biliyorlar, o kadar.

Arjantin'e ve Arjantin tarihine bağlı olsanız da bir yazar olarak...

Arjantin* (Argentina) dememelisiniz. Öyle bir ifade yok. Arjantin (Argentine) olacak. Çünkü *Arjantin* (Argentine) *gümüşi* demek. Rio de la Plata *Gümüş Nehir* demek. Arjantin (Argentina) demenize gerek yok, çünkü saçma. Birileri Bolivyalı (Bolivian), Perulu (Peruvian) kelimeleleriyle uyumlu olması için uydurdu, ama Arjantinli (Argentinean) diye bir kelime yok. Öyle bir kelime yok. "Arjantiniano" deseniz İspanyollar size güler. Hayır, doğrusu Arjantin (Argentine). Arjantin Cumhuriyeti diyebilirsiniz, Arjantin diyebilirsiniz ama Arjantina (Argentina) olmaz.

Eserlerinizi eleştiren Pablo Neruda, vatanına derinden bağlı bir vatandaş olmanıza rağmen dünyanın tanıdığı sayılı Latin Amerikalı yazarlardan biri olduğunuzu söylemişti..

Evet, tabii. Dünya çapında bir batıl inancım ben. Kendimi pek ciddiye almam. Yazdıklarımı beğenmiyorum; başka yazarların eserlerini beğeniyorum, kendi zırvalarını değil. Beğenmiyorum ama katlanıyorum. 82 yaşındayım, yeni numaralar denemek için çok yaşlıyım. Sadece yazmayı sürdürüyorum. Evet, başka ne yapabilirim ki. 82 yaşındayım. Körüm. İki işten emekliye ayırdılar beni. Kütüphaneden ve İngiliz edebiyatı hocalığından. Vakti geldiğinde iki emekli maaşım oldu, telif ücretleri de vardı ama telif ücretleri yeteriz. Benim ülkemde kitaplarla hayatınızı kazanamazsınız. Belki kitap satıcıları kazanıyordur ama yazarlar kazanamıyor. Yayıncılar da, çünkü bir kitabın yüzde yirmisini alıyorlar. Baskı, reklam ve nakliye masraflarını karşılamak zorundalar. Ama yazar

* İngilizcede Arjantin'i ifade etmek için Argentine ve Argentina ifadelerinin her ikisi de kullanılmaktadır. -ed.n.

hiçbir masraf yapmadığı halde altı ayda bir (yaklaşık olarak) telif ücreti alıyor, hiç almaması da söz konusu olabiliyor. Konferanslar da var. Buenos Aires'te konferanslar veriyorum. Eğer bir kütüphanede veya bir okuldaysa konferans ücreti almıyorum. Ama başka bir kuruluş düzenliyorsa, beni dinlemek ve benimle sohbet etmek için para ödüyorlar. Ama kim edebiyattan para kazanabilir ki? Kimse kazanamaz. Pornografiye tenezzül etseniz bile. O zaman bile hem müstehcen şeyler yazmış hem de fakir biri olursunuz, yanılıyor muyum?

Sizin gibi pek çok dile çevrilen biri bile kazanamıyor...

Hayır, çünkü yazara ulaşana kadar pek çok elden geçiyor. Evet, pek çok dile çevrildim. Sebebini anlamıyorum, ülkemde benden iyi yazarlar var. Bir şekilde onlar başka dillere tercüme edilmiyorlar ama ben ediliyorum. Niye bilmiyorum. Şöhret, çok saçma, çok okura ulaşma emelinde olmadım hiç. Sadece yazmak için bir iç baskı hissettim, o kadar. Babam "Yayınlatmak için acele etme. Mümkün olduğunca az kitap yayınla," diye öğüt vermişti. İlk kitabımı 24 yaşında yayınlattım, bir şiir kitabıydı, onu yayınlatana kadar üç dört kitabımı yok etmiştim. Yayınlanan da çok iyi değildi.

Tercümelerin hareket eden bir objenin farklı perspektifleri olduğunu söylemişsiniz.

Evet, sanırım öyle. Ama her tercüme yeni bir versiyondur ve her kitap bir kabataslak'tan ibarettir. (Alfonso Reyes'in dediği gibi taslaklar arasında geçen hayatımızı sürdürmek için yayınlıyoruz kitaplarımızı. Bir kitabı yayınladığımızda ondan kurtulmuş oluyoruz. Yeni ve belki daha iyi şeylere geçiyoruz. Bir kitap yayınladığımda onu kendi yoluna bırakıyorum. Endişelenmiyorum. Hakkımda yazılan tek bir satırı bile okumuyorum. Tercümeleri de okumuyorum. Kendi yazdıklarımı da tekrar okumuyorum, çünkü okursam şevkim kırılır. Böylece yazmaya devam ediyorum. Başka ne yapabilirim ki? Körüm. Oku-

mayı sürdürmek isterdim, yazmaya devam etmekten daha iyi olurdu bu. Ama maalesef bu bana yasak artık. Yine de kitap satın almaya devam ediyorum. Niye bilmiyorum. Kitaplarla dolu bir ortamda olmayı seviyorum. Tabii okuyamadığıma göre kitaplar Timbaktu'da da olsa fark etmez. Arkadaşlarım ziyaretime geliyor, birlikte okuyoruz, ayrıca benim en sevdiklerimi yeniden okuyoruz, tarih, felsefe veya Schopenhauer'dan bahsediyoruz. Şiir seviyoruz, genelde Browning veya Emerson okuyoruz. Emerson'u çok seviyorum. Bir bakıma Whitman'ın etkisindeydi Emerson.

Ve sanırım Emerson, Walt Whitman'ı büyük bir şair olarak gören tek insandı.

Evet. Poe için ne dediğini biliyor musunuz? "Poe, şu tekerleme yazan," demişti. "The Bells" (Çanlar) şiirini düşünerek söylediğini sanıyorum, aslında bir şaka. Aynı şey bir bakıma, doğru veya yanlış olması gerekmez bu tür şeylerin.

Pek çok Amerikalının hâlâ bilmediği Avusturyalı yazar Gustav Meyrink'i sormak istemiştım.

Şey, bilmeleri gerekmez. Schopenhauer okumak için kendi kendime Almanca öğrendim; (sadece okumak için, konuşamam). Bu yöntemle Almanca öğrendim. Herkese tavsiye ederim. Heinrich Heine'in *Buch der Lieder* (Şarkılar Kitabı) adlı eserini aldım. O zaman bildiğim Almanca "Der, die, das, die, Den, die, das, die" den ibaretti. Sonra okumaya başladım. Üç dört ay sonra bir an — o zaman Cenevre'deydim, on yedi yaşında olmalıyım — ağlamaya başladım, çünkü bilmediğim bir dilde, Almanca bir şiir okuyordum. Şiir "In der Fremde" (Gurbet) idi. Şöyleydi:

Ich hatte einst schönes Vaterland.

Der Eichenbaum

Wuchs dort so hoch, die Veilchen nickten sanft.

Es war ein Traum.

*Das Küste mich auf deutsch and sprach auf deutsch
(Man glaubt es kaum
Wie gut es Klang) das Wort: "Ich liebe dich!"
Es war in Traum.**

Ardından gözyaşlarına boğuldum. Sadece şiirin güzelliğinden değildi bu, Almanca okuyordum. Almancayı öğrenmiştim. En iyi yöntem budur. İspanyolca konuşursanız sanırım sizin için en iyi yazar Oscar Wilde'dır çünkü pek çok Latince kelime kullanır, ama meselâ Browning veya Kipling sadece Sakson kelimelerini kullanırlar.

*Bir karakterinizle, Dr. Zimmerman'la aynı fikirde olup olmadığınızı merak ediyorum. "Guayaquil" hikâyesinde o The Golem** adlı eserin Meyrink'in okunmaya değer tek kitabı olduğunu söylüyordu. Siz Meyrink'in Fransızcaya çevrilen bir hikâye derlemesinin editörlüğünü yapmamış mıydınız?*

Evet, yaptım. *Fledermäuse* (Yarasalar) isimli bir kitap. Gezin bir Yahudi hakkındaki hikâyeyi yazmıştı. Almanlarda bu karakter ölümsüz Yahudi'dir. O kitabın adı *Das grüne Gesicht* (Yeşil Yüz) idi. Sonra İngiliz büyücülerle ilgili de bir kitabı var, güzel de bir ismi var; *Der Engel vom westlichen Fenster* (Batı Penceresinin Meleği). Ama onun asıl kitabı *The Golem*'dir. Tamamını okuduğum ilk Almanca kitap. Heine'den sonra nesirle devam ettim, il-

* "Gurbet", Heinrich Heine: *Bir zamanlar güzel bir vatanımı vardı. / Meşe ağaçları / Yetiştirdi orada, menekşeler salınırdı usul usul / Bir rüyaydı. / Bana Almanca bir öpücük verdi ve Almanca söyledi / (Vurulmamak zordu/ Kelimelerin güzelliğine) o sözleri: "Seni seviyorum!" / Bir rüyaydı. ç.n.*

** Efsanelerde geçen ruhu olmayan bir canlı. Talmud'da Âdem'in ruh üflenmeden önce bir golem olduğu yazılıdır. Musevî folklorunda (Haham literatüründe) golemeler genellikle insan şekli verilmiş çamurdan yapırlar. Ruhları yoktur, zekâları düşük seviyededir. Temel varlık sebepleri yaratıcılarını korumaktır. 17. yüzyıl Prag Musevileri arasında antisemitlere karşı adaleti sağlayan doğaüstü "Prag Golemi" inancı yaygındı. ç.n.

ginç bir kitap bulmuştum, *Der Golem*. Yani beni Almanca-ya çeken iki Yahudi'ydi; Heine ve Meyrink. Meyrink'in asıl adı Meyer'di, ama bu çok yaygın bir isimdi. O da ismini değiştirdi. Meyrink kulağa daha hoş geliyor, değil mi? Meyer Almancada Smith, Brown veya Lopez kadar yaygın bir isim. Borges de yaygın kullanılan Portekizce isimlerden biri. Lizbon'da iki kişiden birinin adı Borges'tir.

Tavsiye ettiğiniz pek çok Amerikalı, Avrupalı ve İngiliz yazar var; bunlar için size minnettarız. Okumamız gerektiğini düşündüğünüz Güney Amerikalı yazarlar da var mı?

Evet, olabilir ama çok azını tanıyorum. Yine de iyi bir şairimiz olduğunu düşünüyorum, adı Silvina Ocampo. Şimdi İngilizceye çevriliyor. Herkesin bildiği isimlerden bahsetmeye gerek yok. Biri ötekilerden farklı, ayrı bir yerde duruyor diyebilirim. Bu yazarları pek tanımıyorum. García Márquez iyi bir yazar. Tabii Alfonso Reyes Atlantik'in bu kıyısında yazılan İspanyolca nesrin en iyi örneklerini verdi bence. Büyük bir yazardı. Büyük bir nesir ustası. Benim ustamdı; şey, pek çok ustam oldu. Benim ülkemden Lugones, ama Lugones burada bilinmeyen bir kıymet diyebilirim. Görüyorsunuz sizin dünyadaki yeriniz çok büyük, bizim öyle değil. Yani yaptıklarımız bizim için değerli, İspanya'da değer görüyor ama dünyanın geri kalanı için bir önemi yok. Edgar Allan Poe, Emerson, Melville, Walt Whitman, Emily Dickinson, Thoreau, Frost, Faulkner; bunları yok sayamazsınız yani. Onlar var, bizi her zaman etkiliyorlar. Biz dünyaya ne verdik? Sadece birkaç kelime, değil mi? Meselâ Bolivar, pampas, gaucho, Rio de Janeiro, Montezuma Cortez, Pizarro, belki bir de tango; hepsi bu.

Pek çok insan bu listeye Borges'i de ekleyecektir.

Hayır, hayır. O olmaz. O olmaz.

Fervor de Buenos Aires'i yazan genç şair Borges hakkında ne düşünüyorsunuz?

Walt Whitman'ı taklit etmeye çalışıyordu ve başarısız oldu tabii. Walt Whitman olabilmek için elinden gelenin en iyisini yaptı ama başaramadı. Yine de insanlar bir şekilde hatırlıyor onu. Hâlâ okunabilecek bir iki sayfa vardır yazdıkları arasında fakat kendi yazdıklarını okumadığım için bilmiyorum.

Şiirlerinizi hikâyelerinize kıyasla nasıl buluyorsunuz? Şiirlerinizi hikâyelerinize tercih ediyor musunuz?

Sanırım özünde ikisi de aynı. Şiirlerimi seviyorum. Dostlarım itiraz ediyor, şiirlerimin bir hata olduğunu söylüyorlar. Ben de yanılıyor olabileceklerini söylüyorum. Şiirlerimi seviyorum. Eğer bir konuda şiir yazarsam şiir yazarım. Hikâye sizin ürettiğiniz bir çeşit sözlü cisimdir, sizin dışınızda bir şeydir. Ama şiir tamamen sizden gelen bir şeydir. Ama yine de büyük bir fark yok gibi. Sonuçta ilhama güvenmek zorundasınız. Kitapların izah edilebileceğini sanmıyorum. İzah edersiniz, açıklanır gider*. Görüyorsunuz bunu İspanyolca söyleyemezsiniz çünkü dil buna müsaade etmez. Kipling'in en güzel şiirlerinden birini hatırlayın; "Doğu ve Batının Türküsü". Orada bir Afgan'ı kovalayan bir İngiliz görevli var. At sırtında gidiyorlar. Kipling bunu şöyle ifade ediyor; "Alçalan ayı gökten sürdüler, sesleri şafağı uyandırdı." Şimdi İspanyolcada ayı gökten süremezsiniz ve şafağı uyandıramazsınız çünkü İspanyolca buna müsaade etmez. Böyle bir şey yapılamaz.

O halde çevirilerin İspanyolcada bir karşılığı yok, öyle mi?

Şeyi, bir yolunu bulmak gerekiyor yoksa başarısız olursunuz. Meselâ İngilizce 'hayatını düşle gitsin' (dream away your life) diyebilirsiniz. Bunu İspanyolca veya bildiğim kadarıyla başka bir Latin dilinde söylemeniz mümkün değil. Belki İskandinav dilinde veya Almanca söyle-

* İngilizce literal çevirinin müsaade ettiği "explain away" için Türkçeye böyle çevrildi, bu da bir başka dil oyunu örneği. -ed.n.

nebiliyordur ama Latin dillerinde söylemek mümkün değil. İspanyolca veya Fransızca karşılığı olmayan pek çok kelime var. İngilizce “uğursuz” (uncanny) diyebilirsiniz. Bu İskoçların sanırım. Almancası *unheimlich*. Bunu İspanyolca söyleyemezsiniz, İspanyollar böyle düşünmez çünkü. Bu kelimeye ihtiyaç duymazlar.

Bu İspanyolların hayatı düşle gitsin diyemeyeceği için bunu yapamayacakları anlamına mı geliyor?

Yapabilir ama söyleyemez. Tabii yapabilir. Tıpkı ölümlü düşünmesek bile ölebildiğimiz gibi. İngilizcenin bir güzelliği daha var, Anglo Sakson kelimeleri, bu kelimeler kısa. Grekçe *selini* dersiniz, çok uzun, üç hece. İspanyolca *luna*, Latince de iki hece. Fransızcada tek bir hece, *lune*. Ama İngilizce ağır ağır akan o güzel kelime, *moon*. Doğru kelime bu, ne dersiniz? Ama eski İngilizcedeki çok çirkin bir kelime, *mona*. *Moon and Sun* (Ay ve Güneş) bu ikisi doğru kelimeler. Veya gök (sky) ile sema (heaven) arasındaki fark. İspanyolcası *cielo*, ya da meselâ İngilizcede mevsim (weather) ile vakit (time) arasında fark var. İspanyolcada yok, aynı kelime kullanılıyor, *tiempo*. Fransızcada da böyle. Tabii Almancada *Dämmerung*, şafak var ve *Götterdämmerung*, tanrıların şafağı.

Hikâyelerinizle şiirlerinizden bahsederken hikâyelerden küçük, kusursuz nesneler gibi ve şiirlerinizden de şarkı gibi bahsediyorsunuz.

Evet, sanırım ikisinin de kaynağı muhayyile. İlham gelince, şiir de olabilir, hikâye de. Sanırım çıkış noktaları aynı.

Ve tecrübe doğru türü bulmanızı sağlar?

Evet, ne kadar az kurcalarsanız o kadar iyi. Yazar buna dikkat etmeli, yazdıklarını fazla kurcalamamalı. Fikirleri yazdıklarına etki etmemeli. Çünkü fikirler değişir. Hisler ise sürer gider.

Bu sabah H. G. Wells'in "The Country of the Blind"ını (Körler Ülkesi) anlatıyordum...

Güzel bir hikâye değil mi? Çocukken *Strand Magazine*'de okumuştum. Resimli baskıydı. O dergide bir de "The Hound of the Baskervilles" (Baskervillelerin Köpeği) hikâyesini okumuştum. Çok hoş bir hikâye değil mi, "Körler Ülkesi"?

Güzel bir hikâye, bana "Güney" hikâyenizi çağrıştırıyor. Nunez'in dağdan düşmesinin ölüm sebebi olması ihtimali ile Dahlman'ın güney yolculuğunun ameliyat masasında görülen bir rüyadan ibaret olması ihtimali. Eserlerinizi okurken başka eserlerle benzerlikleri göze çarpıyor, "The Book of Sand" (Kum Kitabı) adlı eseriniz, Chesterton'un "The Blast of the Book" (Kitabın Kayboluşu) kitabını andırıyor.

Tabii benziyor. Kötü bir yazar olsam da iyi bir okur olmaya çalışıyorum. Ayrıca Wells bir dâhiydi.

Edebiyat edebiyatı doğurur — bazı eleştirmenler bunu edebiyatın tükenmiş olduğunun delili olarak görüyorlar.

Hayır, Emerson şiir şiirden doğar der. Whitman şiirin tecrübeden doğduğunu söylemişti, yanılıyor muyum? Böyle düşünmüyorum. Bence Emerson haklıydı. Sanırım Victor Hugo şöyle söylemişti; "Homeros'un da bir Homeros'u vardı," "Homer avait son Homer." Herhalde vardı; bir edebî geleneğin içinde yer alıyordu. Bu zaman gibi başlangıcı olmayan bir şey.

Galiba bu yüzden bir şey yaratmanızın imkânsız olduğunu söylüyorsunuz. Neden ilham alabileceğimiz Wells, Stevenson ve Chesterton gibi isimler varken bir şey yaratalım ki?

Evet, sonuçta aynı şeyleri yaratıyoruz, öyle değil mi? Pek çok eleştirmen zamanın çok önem verdiği meselelerden biri olduğunun defalarca altını çiziyor.

Evet, öyle. Bence zaman en temel bilmece, sizce de değil mi? Zamanın ne olduğunu bilirsek ne olduğumuzu biliriz.

Önceki akşam "Zaman nehirdir" metaforundan bahsetmiştiniz.

Bence gerçek bir metafor, değil mi? Zamanı düşünürken bir nehir gibi düşünüyorsunuz, düşünmüyor musunuz? Belki Mississippi, neden olmasın? Bir nehir olduğunu düşünüyorsunuz. Tennyson'ın on dört yaşındayken yazdığı o şiirden bahsediyordum. "Gecenin ortasında akan zaman" (Time flowing through the middle of the night). Güzel bir mısra. On dört veya on beş yaşındayken yazmış, sonra tamamen unutmuş, bir eleştirmen tesadüfen bulmuş. *Mississippi kıyısında her şeyin nehre karışıp gittiğini görüyoruz; ama öyle görünüyor ki siz nehrin yukarısına, Homeros ve Chesterton'a uzanabiliyorsunuz.*

Elimden gelenin en iyisini yapıyorum. Homeros ve Chesterton'a ulaşmak güzel hedefler. Ulaşabilmeyi istedim. Gerçekten değersizim. Yazdıklarım okuduklarım karşısında ne kadar sefil, aksi düşünülebilir mi? Dili anlamaya başlıyorum. Evde İspanyolca ve İngilizce konuşurduk. Anneannem İngiliz'di, her iki dili de konuşurdu. Sonra on dört yaşındayken Cenevre'ye gittim. Orada Fransızca ve Latince öğrendim, Latince çok güzel bir dil. Artık Fransızca ve İspanyolca konuşuyordum, "Şimdi de Latince," dedim. Sonra da Almanca öğrendim. Kör olunca kendime şöyle dedim; "Zavallılık hissine kapılmayacağım," ve ardından Eski İngilizce ve Anglo-Sakson dilini öğrendim. Şimdi İzlanda dili ve Eski Nors dilini öğreniyorum. (İskandinav dillerini çok seviyorum.) Eski İngilizce çok güzel bir dil, ağıt veya destan, hangisini isterseniz okuyabilirim. Hangisini istersiniz? Ağıt mı, destan mı?

Ağıt

Mæȝ ic be mē sylfum sōðȝied wrecan,
 sīþas secȝan, hū ic ȝeswincedaȝum
 earfoðhwīle oft þrōwade,
 bitre brēostceare ȝebiden līeþbe,
 ȝecunnad in cēole cearselda fela,
 atol ȝþa ȝewealc, pæȝ nec oft biȝeat
 nearo nihtwaco æt nacan stefnan,
 þonne hē be clifum cnossað.

Bu içinde bir mısra Fransızca da bulunan Eski İngilizce. Ezra Pound bunu İngilizceye çevirdi. Şöyle çevirmişti, "Kendi şarkımın hakikatini söylemek isterim," ama birebir çeviri "Kendime kendim hakkında bir şarkı söylemek isterim," olması gerekir. "Seyahatlerimden bahsetmek" yerine "seyahatin dili" ifadesini kullanmış. ("Denizci," *Ezra Pound: Translations* kitabından)

Chesterton, Stevenson ve başka İngiliz yazarlarından bahsederken üsluplarını çok beğendiğiniz anlaşılıyor.

Chesterton'ın başka yönleri de var, yok mu? Şüphesiz Stevenson büyük bir şairdi. Demek istediğim kurgu, üslup, metaforlar çok kuvvetli. "Mermer katılaşmış ay gibi, altın donmuş ateş gibi." Bunlar muazzam metaforlar. Bir de "Devasa geceyi görmek için fazla yaşlı değilim. Dünyadan daha büyük bir bulut, gözlerden oluşan bir canavar." "Gözlerden oluşan bir canavar", tuhaf, değil mi? *Kendi üslubunuzdan bahsedebilir misiniz?*

Gençliğimde Chesterton olmak için, Lugones, Quevedo, Stevenson olmak için elimden gelenin en iyisini yaptım. Sonra hayır dedim, ben sadece Borges olacağım. Çok mütevazı bir istek. Ama sonuçta insanlar onu seviyor.

Borges başka yazarlara kıyasla daha açık biçimde söylüyor söyleyeceğini değil mi?

Tabii, öyle yapıyor. Barok tarzda yazarak başladım, çünkü bütün gençler böyle yapar. Şaşkınlık uyandırmak istedim, abartılı metaforlar kullandım; şimdi bu tür şeylerden kaçınmaya çalışıyorum. Artık sözlüklerde kalmamış kolay kelimeler kullanmayı seviyorum.

"Körlük bir esaret," demiştiniz "ama aynı zamanda kurtuluş, yaratıcılığa müsait bir yalnızlık ve bir denklem."

Evet, ama kendimi kandırıyordum. Şüphesiz yalnızsınız. Yani okumak zorundasınız. Evimdeki bütün kitapları okurdum. Bütün kitapları okurdum.

Yani körlüğün bir tür yalnızlık olduğunu düşünüyorsunuz?

Öyle. İnsan yalnız olduğunu hissediyor. Çoğu zaman böyle bu. Arkadaşlarım bütün zamanlarını bana ayıramazlar. Zamanımın büyük kısmını evde geçiriyorum. Akranlarımdan çoğu öldü, mezarlıktalar.

İyi dostunuz Bioy Casares var hâlâ?

Evet, benden daha genç ama benim bu kusurumu mazur görüyor. Takriben ayda bir görüşüyoruz. Buenos Aires çok büyük bir şehir. On milyon insan yaşıyor. Bir şekilde uzak düşüyoruz. Telefonlar çalışmıyor, çünkü bir işe yaramıyorlar.

Kör olmanızın çalışmalarınızda bir eksikliğe yol açtığını düşünüyor musunuz?

Kazandırdığını düşünmeye çalışıyorum, ama aslında kendimi kandırıyorum. Yine de böyle devam etmek istiyorum.

Kör olduğunuzdan beri eserleriniz nasıl değişti?

Sözün gelişi gördüğüm zamanlar serbest uyaklı şiir yazmaya çalışırdım fakat şimdi kafamda bir taslak çıkarmak zorundayım. O yüzden sone veya uyaklı şiir yazmayı deniyorum —bunları ezberlemek daha kolay. Bir soneyi hatırlayabilirsiniz. Pek çok soneyi hatırlayabiliyorum; hem İngilizce olanları, hem de Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca olanları. Fakat serbest uyaklı şiiri hatırımda tutamıyorum. Defalarca okuduğum Walt Whitman'ı bile. Walt Whitman'dan bir sayfayı ezbere okuyabilir miyim bilmiyorum. Her an takılabilirim.

Bunlar bütün zamanlarda ve bütün diyarlarda yaşayan insanların düşündükleri — bana has değiller;
Eğer benim olduğu kadar senin de değilse onlar, hiçbir şey değiller;
Bilmeceyken hem de cevabı değilse bunlar, hiçbir şey değiller;
Uzak oldukları kadar yakın değillerse, hiçbir şey değiller.
Bu her yerde yeşeren çimen, ve su da;
Bu dünyayı kaplayan hava.

Sonunda "Seni seviyorum. Aletlerimden ayrılıyorum." der. (Çok çirkin.) "Seni seviyorum, aletlerimden ayrılıyorum, şimdi tıpkı bedeninden ayrılmış, muzaffer, ölü gibiyim." Kelimeler gittikçe kısalıyor. "Bedeninden ayrılmış, muzaffer, ölü." Kulağınızda çınlıyor; olması gerektiği gibi. Whitman iyi bir şairdi kuşkusuz.

Eserlerinizi okurken pek çok Borges olduğunu, sayısız Borges olduğunu hissediyorum.

Öyle olması gerek. Sayısız olmalı.

Biz hangi Borges'le konuşuyoruz?

Parayı atıp şansınızı deniyorsunuz.

Yazmanız gereken kitaplardan, gelecekteki projelerinizden bahsedebilir misiniz?

Pek çok projem var. Bu yaşta projeden başka neyim olabilir ki? María Kodama'yla birlikte Cermen Angelus Silesius'un *Der cherubinishe Wandersmann* adlı eserini tercüme ediyorum. Silesius bir 17. yüzyıl Cermen mistikti. Kitap Şili'de yayınlanmak üzere. Ardından büyük tarihçi ve yazar Snorri Sturluson hakkında bir kitap yazacağım. Bu onun hakkında yazılan ilk İspanyolca kitap olacak. Ayrıca bir hikâye, bir de şiir kitabı hazırlıyorum. Kısa bir zaman önce Madrid'de bir şiir kitabım yayınlandı, *The Cipher* (Şifre). İki de antoloji var, biri Arjantinli şair Lugones'ten seçtiğim eserlerden ve benim yazdığım bir önsözden oluşuyor; diğeri tanınmış İspanyol yazar Quevedo'dan seçtiklerim ve yazdığım bir önsözden. Şimdilik bu kadar ama yazmaya devam ediyorum.

Yoğun bir program.

Evet.

Eğer genç şairler için açılan bir okulun müdürü olsaydınız, müfredatınız nasıl olurdu?

İngiliz edebiyatı dersi verirdim (o dersleri yirmi yıl boyunca verdim, hep Buenos Aires'te), o zamanlar öğrencilerime, size İngiliz edebiyatını öğretemem çünkü ben de

bilmiyorum, derdim. Ama İngiliz edebiyatı sevgisini verebilirim. Tarihlerin ve yer isimlerinin derdine düşmeyin, bibliyografya derdine düşmeyin derdim. Kitabın içine girmeye çalışın. Bazıları Eski İngilizceyi sevdi; bazıları Chaucer'ı, kimi Dr. Johnson'ı kimi de Shakespeare'i, Marlowe'u, Milton'ı, Bernard Shaw'ı, Chesterton'u, Edgar Allan Poe'yu veya Emerson'u sevdi. Hepsi bir kitabı sevdi ve önemli olan da bu, yanılıyor muyum?

Evrenin bir tanrı tarafından bir cinnet anında yaratıldığımı yazdınız mı hiç?

Hayır, bence Bernard Shaw'ın söylediği doğru. Tanrı yapım aşamasında ve biz de oluşum sürecindeyiz tabii. Bütün evren yapım aşamasında. Evren tarihtir. Tanrıyı bir şahıs veya bir varlık olarak düşünmüyorum; olabilir de. Ben de olabilirim. Tanrının pek çok suretinden biri olabilirim. Bu Budizm düşüncesine çok benzer. Budizm hakkında ufak bir kitap yazmıştım, Japoncaya çevrildi. Japonya'ya gittiğimde kitabı gördüm. Tabii onlar Budizm hakkında benden daha çok şey biliyorlar. Budizm Japonya'daki iki üç önemli dinden biri. Şinto dini ve Budizm. Japoncada çok tuhaf bir kelime var: *Hotoke*. Farklı kontekstlerde Buda anlamına da gelebilir, İsa Mesih veya herhangi bir ölü için de kullanılabilir. Fikir gerçekte aynı ama değil mi?

Bu hafta ölümü dört gözle beklediğinizi söylediniz, büyük bir macera gibi.

Hayır, büyük bir macera değil. Kurtuluş demeliyim. Babam bütününü ölmek istiyorum derdi hep. Bedenim ve ruhumla ölmek istiyorum. Ölümü bir uykuyu bekler gibi bekliyorum. Büyükbabam bir bakıma intihar etti. Kendini bilerek öldürttü. İç savaş sırasında küçük bir muharebede. 1874 yılındaydı. Evet, Albay Borges. Ölümü ün kazandı çünkü beyaz bir atın üzerindeydi ve beyaz bir panço atmıştı üzerine, yavaşça düşman siperine sürdü atını, iki kurşun isabet etti gövdesine. Winchester tüfeğinin bu ül-

kede ilk kullanılışıydı. İç Savaşta kullanılmıştı. İlk kez kullanılmıştı. Sanırım Remington daha sonra geldi.

Yazar olarak en büyük zaafınız olduğunu düşündüğünüz bir şey var mı?

Bilmem. Galiba sabırsızım. Beceriksizim. Yazarken zorlanıyorum. Genellikle hazırlıksız yazılmış hissi veriyor ama öyle değil. Üzerinde çok düşünüyorum. Yazdığım her sayfa çok sayıda taslağın ardından oluşuyor. Tabî bu taslaklar zihnimde, yazamadığım için yazdırıyorum. Yazmaya kalkışsam yazılar üst üste biner ve okunmaz. Çok az roman okudum, ama çok sayıda hikâyeye okudum. Grimm kardeşlerin masallarını okuyarak başladım işe, sonra *Bin Bir Gece Masalları'nı* okudum. Ardından Stevenson, Chesterton, Edgar Allan Poe, Jack London ile devam ettim. Okuduğum ilk roman Mark Twain'in *Huckleberry Finn* romanıydı. Sonra *Life on Mississippi* (Mississippi'de Hayat) ve *Roughing It, Flush Days in California* ile devam ettim, şimdi bu kitapları çok az insan okuyor sanırım. Zevkli kitaplar. Mark Twain bir dahiydi. Dahi olduğunun farkında değildi.

Neden Borges'i 'önemsiz' bir yazar olarak görüyorsunuz?

Çünkü okudum, ve hattâ yazdım. Onun hakkındaki her şeyi biliyorum. Ama yine de içlerinde iyi bir şeyler olabilir, pek çok insan onu ciddiye aldığına göre. Bir şey olsa gerek.

Kendinizi hikâyelerinize adadığınız için minnet duyan pek çok insan var.

Çok yüce gönüllüler, fakat yanılıyorlar diyebilirim. Asil hatalar.

Edebiyatın bize ne sunması gerekir?

Her şeyi diyebilirim, ne dersiniz? En azından evreni. Edebiyatı, elbette bir de. Kulaklarım duyarsız ve körüm. Mimariden pek hazzetmem. Resim, belki — Turner, Velasquez. Hepsi bu. Benim için kelimelerin, dilin anlamı bü-

yük. Kelimelerden, kelime etimolojilerinden büyük haz alıyorum.

Yani edebiyat bir alef, evrene açılan küçük bir pencere?*

O hikâyeyi hatırladığınız için teşekkür ederim. Oldukça iyi bir hikâye olduğunu söyleyebilirim; ben yazmış olsam da.

Hoşunuza gidebilecek bir hikâye anlatmak istiyorum. Şairlerin sınıflarda öğrencilere ders verdiği bir programda çalışmıştım. Oyunların birinde öğrencilere görünmez alefler verdik. Bunları ışığa tutup evrenin önlerinden akıp gittiğini görecektik. Ardından gördüklerini yazacaklardı.

Bu çok iyi. Benim yazdığım hikâyeden çok daha iyi. *Bence aynı hikâye. Çocuklar bu görünmez aleflere bakarak çok güzel şiirler yazdılar.*

Bir çeşit prizma, değil mi? Alef bir prizma olsa gerek. *Çocuklara bunların görünmez prizmalar olduğunu söyledik ve her birine kendine ait bir prizma verdik.*

Bu benim yazdığımdan çok daha iyi. *Sizden öğrendik.*

Benim için iyi olan sizin için de iyi olmuş. Bilhassa benim için iyi.

Ve çocuklar için de iyi.

İspanya'da bir adam bana alef'in gerçekten var olup olmadığını sordu. Elbette yok. O her şeyin gerçek olduğunu düşünmüştü. Ona o caddenin adını ve evin numarasını verdim. Kolayca inandı.

Ama belki de edebiyat dediğiniz gibi bize her şeyi veriyorsa o zaman alef hikâye ve şiirdir. Çünkü onun aracılığıyla biz her şeyi sanki bir prizmadan görür gibi görüyoruz.

* Alef, İbrani alfabesinin ilk harfidir; elif, A, alfa. Borges'in aynı adı taşıyan derlemesinde yer alan hikâye. *Alef, Toplu Eserler 2, İletişim Yayınları, 2000. -ed.n.*

Evet, o hikâye bana çok sıkıntı verdi. Yani tek paragrafta sonsuzluk hissini vermek zorundaydım. Bir şekilde çıktım işin içinden.

Evet, Hoş bir içerik.

Evet ama çok da sıkıntılı.

Alef sizin bulduğunuz bir şey miydi yoksa bir kaynakta mı rastladınız?

Hayır, zaman ve sonsuzluk hakkında okuyordum. Sonsuzluğun zamansız olması gerekir. Yani Tanrı veya bir mistik bir anda bütün geçmişimizi anlar; Shakespeare'e göre ise bütün geçmişimizi, bugünümüzü ve yarınımızı. Ben de bunu neden başka bir konuya, mekâna uygulamayayım ki diye düşündüm. Neden mekân içinde duran kişinin her şeyi gördüğü bir nokta olmasın ki? Yani mekânı kim yarattı? Temel fikir buydu. Sonra diğer ayrıntıları hallettim; komik bir hikâye olması için, sonra da dokunaklı bir hikâye olması için. İlk amacım buydu: mistiklerin sonsuzluktan bahsettiği gibi... Sonsuzluk, büyük bir kelime, sonsuz... Aynı zamanda hiçlik; bu korkunç bir kelime. Sonsuzluk hissimiz olduğuna göre, zamanda sonsuzluk fikrini bildiğimize göre neden bunu mekâna da uygulamayalım, neden bütün mekânın görüldüğü tek bir nokta olmasın? Soyut bir fikirle başladım işe; sonra bir şekilde bu keyifli hikâyeye ulaştım.

Fizikçiler de big beng teorisini, yani evrenin sıkışıp tekrar patlayacak tek bir noktaya doğru ilerlediği fikrini ortaya atarken aynı şeyi düşünüyorlardı. Belki onlar da sizden öğrenmiştir.

Sanmıyorum, önemsiz bir Latin Amerikalı yazarla uğraşacaklarını sanmam.

Jorge Luis Borges

Alastair Reid / 1983

"Kafka: A Writer's Writer: Conversations with a Writer"dan, Alastair Reid'in önsözüyle *Kafka Society of America*, 28 Aralık 1983, ss. 20—27. İzinle tekrar yayınlanmıştır.

Konuşma kaydından alıntıdır. Çözümü ve redaksiyonu Peter Beicken tarafından yapılmıştır. Centennial Meeting of the Modern Language Association, New York, 28 Aralık 1983 Çarşamba, 7:15-8:30. Grand Ballroom East, New York Hilton.

Beicken: Kafka'nın 1883'deki doğumunun yüzüncü yılı kutlamaları çerçevesinde düzenlediğimiz *Kafka: The Writer's Writer* (Kafka: Yazarmın Yazarı) atölye çalışmasında sizleri ağırlamak benim için büyük zevk ve bu özel günde seçkin Arjantinli yazar, çağdaş dünya edebiyatının yaşayan efsanesi Jorge Luis Borges'i sizlere takdim etme şerefine eriştiğim için çok mutluyum. 1880-1890 Kafka kuşağında dünyaya gelen Borges, Kafka'nın çağdaşı okurları arasında bugün hâlâ aramızda olan az sayıdaki insandan biri. Birinci Dünya Savaşı sırasında İsviçre'de bulunan ve Heine'nin şiirlerini okuyarak Almanca öğrenen Borges, dönemin Alman edebiyat dünyasını ve Alman ekspresyonist edebiyatının gelişimini takip etti. Ekspresyonist şiirin gelişimini; Johannes R. Becher, Alfred Mombert, Wilhelm Klemm, August Stramm ve diğer

yazarları ilgiyle takip eden Borges, Kafka'nın edebiyat dergilerinde yayınlanan birkaç yazısına rastladı. Bu birkaç yazı Kafka'nın 1924'deki zamansız ölümünün ardından Max Brod'un yok olmaktan kurtardığı metinlerin sadece küçük bir kısmıydı. Borges, Kafka'yı ilk okuduğunda edindiği intiba ile duyduğu şaşkınlığa hep sadık kaldı. 1938 yılında Kafka hikâyelerinden bir derlemenin editörlüğünü yaptı. İçindeki *Dönüşüm*'ün tercümesini de kendisi yapmıştı; ayrıca hem Kafka hem de sıra dışı okur ve çevirmen Borges hakkında çok şey anlatan ünlü önsözü de yer alıyordu bu derlemede. Borges'in biyografisini yazan Emir Rodriguez Monegal, Borges'in 1938 yılında hikâye yazarı olarak yeni bir kariyere başlamasından hemen önce Kafka'yı okuyup değerlendirdiğine değiniyordu. Borges Kafka üzerine çalışmalarını sürdürdü ve bugün biz Borges'le Kafka üzerine sohbet etme imkânına eriştik.

Alastair Reid: Başlarken kısaca birkaç şeye değinmek istiyorum. Borges'in aramızda olması her zaman bir şereftir, ama bundan da önce bir zevktir. Son yıllarda Borges'in şehrimizi; teşrifiyle şerefledik. İnsanlar yoğun biçimde Borges'i okuyorlar; aslında kısa bir zaman önce söylediğim gibi Borges okumamış olmak bekâretin edebiyattaki karşılığı. Şimdiye kadar Borges'i okuduk, okuyoruz ve yılda iki veya üç kez Borges'le konuşma imkânı elde ediyoruz; Borges'in aramızda bulunuşu en az onu okumak kadar etkileyici. Meselâ şunu fark ettim ki insan Borges'i okuduktan sonra son derece sıradan olaylar tuhaf biçimde anlam kazanıyor. Diyelim ki biri bir treni kaçırmanın bir kötülük habercisi olduğunu düşünmeden edemez. Borges'in en bilinen, eleştirmenler tarafından hem çok beğenilen hem de — bence yanlış amaçlar için — çok kullanılan denemesi “Kafka ve Selefleri”^{*} hakkında yaz-

^{*} *Öteki Soruşturmalar. -ed.n.*

dıgıdır. Orada çok ilginç bir fikir öne sürer, her yazarın kendi öncülerini yarattığını ve Kafka'dan dolayı da Zeno paradoksuna, Han Yu yazmasına, Browning'in ve Lord Dunsany'nin bir şiirine farklı gözle baktığımızı, Kafka'yı müjdeleyen detaylar yakaladığımızı söyler. Yani Kafka kendi seleflerini yarattı, biz Kafka'dan çok önce verilmiş eserler hakkında Kafkaesk ifadesini bu yüzden kullanıyoruz. Bu açıklığa kavuştu. Bazı şeylerin de "Borgesvari" bir hal aldığını söyleyebiliriz. Pek çok yönden Borges kendi seleflerini yarattı, bunlardan biri de Kafka. (Kahkahalar duyulur)

Borges Kafka'dan bahsedecek; ardından bir sohbet gerçekleştireceğiz, sonra da sorular sorulacak.

Camus, Kafka'nın bütün marifetinin okura okuduğu şeyleri tekrar tekrar okutması olduğunu yazmıştı. Borges de öyle. Borges bir seferinde beş altı metafor olduğunu ve bunları sürekli tekrarladığımızı söylemişti. Borges, Kafka'dan bahseder misiniz?

Borges: Bir yazımda şunu söylemiştim:

Bütün insanlara her şey verilmiştir. Güneş, ay, yıldızlar, dünya, unutmama, hafıza, arkadaşlık, kitaplar; insanlık tarihi dediğimiz o uzun rüya, büyük kayıplar, ihanetler, hükümdarlık ve zafer yazara verilmiştir. Onun işi bunları, hayallere, kelimelere, *melodik seslere*, bazen metaforlara ve elbette fabllara da işlemektir.

Bence yazarın olduğu gibi anlatma şansı yoktur. Her şeyi farklı biçime sokması gerekir. Eğer olduğu gibi anlatırsa bu bir gazeteci, temsilci veya politikacı olduğu anlamına gelir ki bu çok üzücü bir durum; ama *tarihçi* olduğu anlamına da gelir ki bu çok iyi. Büyük yazarlar söz konusu olunca hoşgörü göstermemiz gerekiyor. Pek çoğu için yaşadıkları dönemi dikkate almak lazım; meselâ Sir Thomas Browne on yedinci yüzyıl yazarıdır; Walt Whitman'dan bahsederken Amerika'nın demokrasi hayalini göz önünde bulundurmak gerekir.

Ama Kafka'ya gelince çok tuhaf ve güzel bir farka rastlıyoruz; biliyoruz ki Kafka Avusturyalı bir Yahudi'ydi. Tabiî kendisini Amerika'da doğmuş bir Alman olarak görüyordu. Birinci Dünya Savaşını gördüğünü biliyoruz. Ve biliyoruz ki Ekspresyonistlerin altın çağında, az önce ismi geçen Johannes R. Becher gibi insanların dil-le her türlü denemeyi gerçekleştirdiği bir dönemde yazdı. Akımın Almanya dışındaki isimleri William Butler Yates ve James Joyce idi.

Her yazar için müsamahakâr olmanız ve yazdığı dönemi göz önünde bulundurmanız gerekir. Ama klâsik olmuş yazarlar söz konusu olunca yazıldığı dönemi unutabilirsiniz. Tabiî Kafka şiire dönüştürdüğü büyük acıyı yaşıadı.

Şimdi, pek çok yazar edebiyat tarihi için yazıyor; yani okunmak için değil incelenmek için yazıyor. Okur edebiyat tarihini takip ediyor. Bence James Joyce'un en büyük hatası buydu. Okunmak için yazmadı; ünlü olmak, incelenmek için yazdı. Yani, burada John Keats'in muhteşem metaforuna başvuracak olursak, okurlarının "gökkuşağını çözmesini" istiyordu. Sanırım John Keats "güzel şey sonsuz bir neş'edir," dediğinde güzelliğin tükenmesi gerektiğini düşünmüyordu, güzelliğin sonsuz olduğunu düşünüyordu.

Şimdi Kafka'ya gelince, sanırım rahatlıkla yüzyıl sonra da ünlü olacağı kehanetinde bulunabiliriz, çünkü bunu söylemek için o zamanın şartlarını göz önünde bulundurmamıza gerek yok. Sanırım Çin Seddi'nin inşa edilme hikâyesini okuduğumda — hikâyeleri romanlara tercih ediyorum — Odradek'in hikâyesini okuduğumda ("Troubles of Householder" / "Ev Sahibinin Sıkıntıları", "Cares of Family Man" / "Aile Babasının Kaygıları"), muhayyilem bunları neredeyse Bin Bir Gece gibi Hindistan'da ortaya çıkmış, İran'da yeniden yazılmış ve Mısır'da derlenmiş klâsik metinler gibi kolayca okuyor ve kabul ediyor.

Grimm Kardeşler'in masallarına gelince, bunlar muhayyileyle, çocukların muhayyilesiyle kabul ediliyor. Kafka'da ise onun bütün eserlerini kabul ediyoruz. Fikirleri bizi pek ilgilendirmiyor. Kendimden bahsedecek olursam yazdıklarımı pek kurcalamamaya çalışıyorum, fikirlerimi dışarıda tutmaya çalışıyorum. Hayal bir bütündür...

Kafka'da onu okurken biz de onunla hayal ediyoruz; şüphesiz onun rüyaları kâbus. Tek bir cümlede veya tek bir sayfada görülen kâbuslar değil; bütün kitaba yayılmış haldeler. Hatırladığım kadarıyla Kafka'dan okuduğum ilk şey *Die Aktion*'da yayınlanmış kısa bir yazıydı, derginin editörü Franz Pfemfert idi. Dergideki diğer isimler; Wilhelm Klemm, Johannes R. Becher ve başkaları dil maceralarına dalıyorlardı, Kafka ise kendi sakın üslubuyla yazıyordu. Şöyle demiştim, niye yayınlamışlar ki bunu, çok zor anlıyordum. Sonra anladım ki Kafka'nınki doğrudur. Ama Kafka'nın kalıcı olduğunu söylememiz iyi bir kehanet. Geleceğin bizim hakkımızda ne düşüneceğini bilmiyoruz. İnsanlar yirminci yüzyıldan bahsederken sadece birkaç ismi anacaklar. Kimin ünlü olacağını bilmiyoruz. Fakat şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, bilhassa şimdi burada; Kafka ünlü olacak.

Kafka'nın fikirlerine gelecek olursak evrenin gizli bir kozmos, insana karşı düşman ve kayıtsız bir kozmos olduğunu düşünüyordu; bu kozmosta bir yer bulmaya çalışıyordu. Şimdi şahsen ben hiç böyle düşünmedim. Yani kozmos varsa da yoksa da bir arzu var. Ahlâkçı olmak istedim, Kafka olmak istedim ve elbette başaramadım. Borges olmaya devam ettim.

Reid: Borges, siz Kafka'yı tercüme ettiniz, *Dönüşüm*'ü çevirdiniz. Kafka'yı tercüme etmek nasıl bir tecrübe idi?

Borges: Çok kışkandım. Ben yazmış olmayı isterdim. Kışkançlıktan kudurdum. Evet. (Güler)

Reid: Tercüme etmek zor oldu mu?

Borges: Hayır, sanmıyorum, çünkü çok berrak bir üslupla yazıyor ve çok fazla metafor kullanmıyor. Yani abartılı üsluptan kolaylıkla kaçınıyor. Şüphesiz İspanyolca farklı bir dil. Almanca ve İngilizce kelime türetmek mümkün ama İspanyolcada çok yapay geliyor...

Beni Almancaya yönlendiren Carlyle olmuştu. Carlyle Almanyayı çok sevmiş ve (Jean Paul) Richter hakkında, *Nibelungenlied* hakkında, Schiller, Goethe ve Novallis hakkında bir kaç iyi deneme yazmıştı. Schopenhauer'ın *Die Welt als Wille und Vorstellung* eserini okumak istemiştım — İngilizcesi *The World as Will and Idea* (*İrade ve İdea Olarak Dünya**) çok doğru değil, idea (tasarım) "Vorstellung" ile aynı değil, belki tezahür daha doğru olur — ve Schopenhauer okumak için Almanca öğrendim Heine'in *Buch der Lieder* kitabını okuyarak...

Kafka'dan sonra her şey değişti. Her şey farklı okunuyor... Bence bugün yazan herkes Kafka'ya borçludur. Üstadımız Kafka'nın sadık bir okuru olarak kalmak için elimden geleni yapıyorum.

Reid: Kafka'yı ilk okuduğunuzda yakınlık hissetmiş miydiniz?

Borges: Hayır, bu biraz zaman aldı. Çok zaman aldı; ama sonra iki hikâye yazdım, Kafka'ya yakınlaşmaya çalıştım, iki önemsiz hikâyeyle; "The Library of Babel" (Babil Kitaplığı) ile "The Lottery of Babylon" (Babil Piyango-su)** ama Kafka'ya yaklaşamadım, Borges olarak kaldım. Yine de bazen yazdığım birkaç sayfa olması gerektiği gibi oluyor; Kafka'yı taklit ediyorum, gerçekten.

Reid: Kıssalar da yazdınız.

* Türkçede *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya* adıyla farklı yayınevleri tarafından yayınlandı. Bunlardan biri Biblos Yayınevinin Levent Özşar çevirisiyle 2005 yılında bastığıdır. -ed.n.

** Her iki hikâye de *Ficciones, Hayaller, Hikayeler*. -ed.n.

Borges: Evet, sanırım bunu Kafka'ya ve Robert Louis Stevenson'ın ölümünden sonra yayınlanan, şimdi unutulmuş bir fabla borçluyum.

Reid: Kafka İspanyolcada nasıl oldu? Sizce İspanyolca mı Kafka'ya uydu yoksa Kafka mı İspanyolcaya?

Borges: Bence, bizim için büyük bir mutluluk kaynağı, bütün diller Kafka'ya uyuyor. Burada olmamın sebebi bu. Bir klâsik söz konusu olduğunda kelimeler cansız değildir. *Amerika'* da bir çeşit fabrika cenneti fikri var... Kafka'da cenneti fabrika olarak görüyorsunuz, mutluluğun böyle bir fabrika olduğunu düşünüyorsunuz; bu farklı. Bir de aynı kurguya sahip iki romanı var, elbette bu tür bir kitabın sonunun olmaması gerekir; yani ertelenen olaylar silsilesi. Bir şekilde Kafka sonuçlardan memnun kalmak için bir son vermeliydi. Ama bence Kafka'nın yazdığı en iyi şey kıssalarıydı. Edwin Muir'in çok güzel bir İngilizce tercümesi vardır. Hem Almanca hem de İngilizce metni okudum; bir dilin diğerinin yerini tutabildiği ölçüde aynı olduklarını söyleyebilirim, kuşkusuz hiçbir zaman tıpatıp aynı olmaz...

Reid: Borges, bir an için Kafka'ya dönersek.

Borges: Bir an için mi, tamamen dönebiliriz.

Reid: "Kafka ve Selefleri" hakkındaki ilgi gören denemenizde...

Borges: Ne demişim merak ettim, unuttum o deneyi...

Reid: Hatırlayacağınızı düşünüyorum...

Borges: Öncüler hakkındaydı ve bir fikir...

Reid: Okuduğumuz bir yazarın kendi seleflerini yarattığı fikri, bu fikir Kafka'yı okurken mi oluştu? Yoksa hep var mıydı?

Borges: Hayır, pek çok şey gibi bunu da Kafka verdi bana.

Reid: Bu, Kafka'nın bize daha önce bakış açısına sahip olmadan okuduğumuz eserleri yeni bir gözle değerlendirmemizi sağlayan belirli bir bakış, bir görüş kazandırdığı fikri; sizin eserleriniz için de pek çok insan aynı şeyi söylüyor.

Borges: Yazdıklarımın değerini arttırmak, zenginleştirmek amacı var bunda; yazdıklarım o kadar iyi değil. Sanırım her okur okuduğunu zenginleştiriyor, değerini arttırıyor. Meselâ Coleridge; onu okuduktan sonra Shakespeare büyük bir yazar. Her yazarın zenginleşmeye ihtiyacı var. Bizler yazarın yazdığından daha fazlasını buluyoruz okuduğumuzda. Eleştirmenler hikâyelerimde benim yazdıklarımın çok daha fazlasını buluyorlar...

DİNLEYİCİ SORULARI

Reid: İşte bir soru. Sizce Kafka detektif hikâyelerini etkiledi mi? Bununla ilgili yorum yapar mısınız? En sevdiğiniz detektif hikâyesi yazarları hangileri?

Borges: Bence detektif hikâyeleri Kafka'dan önce geliyor. Aklıma gelenler Edgar Allan Poe, Chesterton, Wilkie Collins ve bir de bilinen bir yazar; Eden Phillpotts.

Kafka'dan yola çıkarak bir detektif hikâyesi yazmıştım; "Death and Compass" (Ölüm ve Pusula). Bitirdiğimde Kafka gibi olduğunu düşünmüştüm, umarım öyle olmuştur.

Reid: Çok basit bir soru var burada. Browning'in hangi şiiri onu Kafka'nın öncüsü yapıyor?

Borges: Onu yazdığımda aklımdaki şiir "How it Strikes a Contemporary..." idi.

Reid: İşte bir soru. Sanırım anlamadım bunu. Başka bir soru: Sizce sakın bir üslup bu çağda büyük bir yazar için gerekli olan şey mi?

Borges: Hayır çünkü pek çok yazar sakın bir üsluba sahip; William Butler Yeats meselâ, Carl Sandburg çok iyi bir şair, aynı zamanda çok da coşkulu olduğunu söyleyebilirim. Tabî sakın bir yazar olmaya çalışıyorum ama pek başarılı olamıyorum. Kafka her zaman sakindi; sakın, nazik ve ürkütücü.

Reid: Bir soru daha. Bugün Kafka'nın ne kadar önemli olduğunu düşündüğümüzde, sizce neden yazdıklarını görmemizi istemedi?

Borges: Brod'dan yok etmesini istemişti, ama bunu yapmayacağını biliyordu. Bence bilinmesini istiyordu; yanlış olduğunu da biliyordu; yayınlanmasını istedi; ama kendini düşündüğü için değil. Yazdıklarını arkadaşlarına verdi ve yok edilmelerini istedi ama yapmayacaklarını biliyordu. İnsan kendisi yok etmelidir yazdıklarını, yoksa olmaz... Eserlerinin yayınlanmasını istedi. Max Brod'u tanıyordu ve Max Brod bunu anladı. Arkadaştılar.

Reid: Muhafaza edileceğinden emin olduğunu mu düşünüyorsunuz?

Borges: Evet, dün Kafka'nın hayaletiyle konuştum, öyle söyledi.

Reid: Kafka'nın *Dönüşüm*'ü (metamorphoses) hakkında ne düşünüyorsunuz?

Borges: Bence en iyi hikâyesi değil. Adı "Değişim", Almancası "Die Verwandlung" ve bunu İngilizce (The Change) "Değişim" olarak karşılıyorlar.

Beicken: Halbuki "Dönüşüm." (the transformation) olacak.

Borges: Dönüşüm, elbette.

Reid: Çok kaba bir soru var: Siz de Kafka gibi eserlerinizi yakmak istediniz mi hiç?

Borges: Yapmam gerekirdi ama maalesef yayınladım. İlk kitabım çıkmadan önce yazdığım üç metni yak-tım. İlk kitabım 1923'de yayımlandı, o zaman yirmi dört

yaşındaydım. Önceki üç kitabı yaktım çünkü babam "Sadece zorunluluk hissettiğinde yaz. Mümkün olduğunca üzerinde değişiklik yap," demişti. Ayrıca "Yayınlatmak konusunda acele etme," demişti, ama ilk kitabımı yirmi dört yaşında yayınlatarak acele ettim. Belki işe yarar bir iki şiir çıkabilir, kalanı saçmalık diyebilirim.

Reid: Tercümeyle olan ilginiz devam etti mi?

Borges: Faulkner'ın *The Wild Palms* (Vahşi Palmiyeler) eserini çevirdim, sonra da Andre Gide'den bir parça çevirdim. Annemle birlikte çevirdik. Annem Virginia Woolf'un *A Room of One's Own* (Kendine Ait Bir Oda) kitabını da çevirdi. Bir de Vincent Benét isimli bir yazarın *Tales Before Midnight* (Gece Yarısı Öncesi Hikâyeleri) isimli kitabından çok güzel bir hikâye çevirmişti. Yazar hayatta mı merak ediyorum. Vincent Benét, "Gece Yarısı Öncesi Hikâyeleri". "Önce" olması Gece Yarısından daha tekinsiz olmasını sağlamış. "Önce" daha iyi.

Reid: Borges, Almancayı İsviçre'de öğrendiniz.

Borges: Evet, Cenevre'de. Evet, kendim öğrendim Almancayı. İsviçre Almancası değil, korkarım.

Reid: *La Rosa Profunda* kitabında Almanca için bir şiir yazmıştınız.

Borges: Evet.

Reid: Almancayla ilginiz nedir?

Borges: Bence dünyanın en güzel dillerinden biri, Almanlar tarafından konuşulmadığı sürece; niyeyse buna dayanamıyorum. Güzel bir dil, muhtemelen diğer diller gibi, yabancılar konuştuğu zaman bilhassa?

Reid: Peki ya İngilizceyle ilginiz?

Borges: İngilizce benim için çok önemli. [Uzun bir izahtan sonra İzlandacaya geçerek Anglo-Sakson dilinde Lord's Prayer (Lord'un Duası) ile tamamlıyor.]

Reid: Teşekkür ediyoruz ve saygılarımızı sunuyoruz.

Jorge Luis Borges: Bir Söyleşi

Clark M. Zlotchew / 1984

Voices of the River Plate'den, 1995, ss. 23-39. İzinle tekrar yayınlanmıştır. Orijinal baskısı *American Poetry Review*'de yer almaktadır.

Zlotchew: Uzun bir zaman önce Uruguay - Brezilya sınırında Sant'Ana do Livramento'da başınıza ne gelmişti?

Borges: Bir adamın öldürüldüğünü görmüştüm, hayatımda sadece bir defa bir insanın öldürülmesine şahit oldum. O zaman bundan etkilenmemiştim, daha sonra etkiledi beni. Zihnimde giderek büyüdü. Düşünsenize, bir adamın öldürüldüğünü görmek.

Zlotchew: Gerçekten gördünüz mü?

Borges: Şey, belki de görmedim (güler). Bizler yalançıyız.

Zlotchew: Hayır, hayır bunu îma etmek istemedim... Yani görebilecek kadar yakında mıydınız yoksa sadece aynı ortamda mıydınız olay gerçekleştiğinde, diye sormak istedim.

Borges: Bence öyleydi. O sabah... Olay bardaydı, biraz ötemde. Orada o siyah adam vardı, Valinin oğlunun koruması... Sonra o sığır çobanı geldi, Uruguaylı biriy-

di... Sanırım sarhoştı, çok sarhoştı. Öldürmesi için hiçbir sebep yoktu, ama öldürdü. İki el ateş etti.

Zlotchew: Bu ayrıntıları daha önce duymamıştım.

Borges: Şey, çünkü üzerinden zaman geçti; ben de biraz süsledim sıkıcı olmasın diye. (Güler)

Zlotchew: Diğerleri...

Borges: Şanslıyım ki oradaki diğer insanların hepsi öldü, bana itiraz edemezler. Kuzenlerimden birinin eşi olan Enrique Amorim vardı, ve arkeolog Márquez Miranda... Arjantin Cumhuriyetinde bir arkeologun araştıracağı neredeye hiçbir şey yoktur. Kolay bir iş, değil mi?

Zlotchew: Bu tecrübe yazdıklarınızı etkiledi mi?

Borges: Öyle olduğunu düşünmek zorundayım. Okuduklarımı da. Sanırım Emerson'du, "Şiir şiirden gelir," veya "Şiir şiirden doğar," demişti. Tam olarak hatırlamıyorum. Okuma çok önemlidir. Don Kişot olan Alonso Quixano bu konuda bir şey biliyordu. Don Kişot'u okursanız görürsünüz, onun başına gelen tek şey *Amadis of Gaul*, *Tirant lo Blanc*, *Palmerin of England* kitaplarını ve parlayan zırhları içindeki şövalyeleri anlatan "şövalyelik kitaplarını" okumaktı.

Zlotchew: Dönemin mizah kitapları.

Borges: Doğru. Hiç kuşkusuz.

Zlotchew: Başka bir sorum var...

Borges: Sadece bir tane mi?

Zlotchew: Her defasında bir tane. Geçen yıl bir Arjantin gazetesinde bir zamanlar Cecilia Ingenieros'a âşık olduğunuzu okumuştum.

Borges: Eve, bu doğru.

Zlotchew: Ama röportajı yapan gazeteci bunun üzerinde durmamıştı. Bundan biraz bahsetmek ister miydiniz?

Borges: Şey, sıkıldı ve terk etti beni ve yeterli sebebi de vardı. Onu uzun zamandır görmedim. Yani şimdi...

Şimdi evlendi, çocukları var. Ne için bir zamanlar sevgili olduğumuzu söylemeyeyim ki; değil mi? Ve onu sevgiyle andığımı. Bence bunu söylemekte bir sakınca yok, değil mi? Daha iyi olan, onu kazandı. Evet, bunu şimdi söyleyebiliyorum ama o zaman söyleyemezdim. İlişkiyi çok soylu bir biçimde bitirdi. Beni Maipu ve Cordoba'da (St. James) bir çay salonuna davet etti. Onunla bir süredir konuşmuyordum, "beni araması ne tuhaf," diye düşündüm. Çok mutluydum, "Sana bir şey söylemek istiyorum, nasıl olsa duyacaksın ama ilk benden duymanı istedim; nişanlandım, yakında evleneceğim," dedi. Tebrik ettim, hepsi bu. Etkileyici bir kadın. Bir Amerikalı olan, Martha Graham'la birlikte dansçı olabilirdi. Bir yıl New York'ta Martha Graham'la birlikte çalıştı. Sanırım Greenwich Village'deydi. Hadi geçmişten bahsedelim; ağzımızdaki baklaları çıkaralım.

Zlotchew: Greta Garbo'da çekici bir yan olduğunu söylemiştiniz. Garbo'yu böyle çekici kılan neydi?

Borges: Greta Garbo dünyadaki tek insan, eşsiz. Katharine Hepburn'e ve bir de unutulmuş bir oyuncu olan Miriam Hopkins'e de âşıktım. Hepimiz âşıktık, benim kuşağımdaki herkes. Gerçekten çok güzeldi. Bir de *Gangsterler Prensi*'nde George Bancroft'la birlikte rol alan Evelyn Brent'e âşıktık. Hepimiz Miriam Hopkins'e, Greta Garbo'ya, Katharine Hepburn'e ve başka birkaç kişiye daha âşıktık.

Zlotchew: BBC hayatınızla ilgili bir film yaptı...

Borges: Çok güzeldi. Çok güzel. Burada (Arjantin'de) olmazdı... Çok beğenilmedi. Burada çekilemezdi film. Film Paris'te 'L'Hotel' otelinde çekilmişti, otel daha önce Hotel D'Alsace adını taşıyordu ve geçen yüzyılın son yılında, 1900 senesinde Oscar Wilde bu otelde ölmüştü. Bir yıl önce diyecektim, 1899, ama 1900 yılıydı. Filmin bir kısmı bodrumda — çok garip —, otelin daire şeklindeki bodrumunda çekilmişti. Silindir şeklinde ve oldukça

genişti, duvarları aynalarla kaplıydı. Yani bir şekilde bodrum sonsuzdu. Sonra filmin bir kısmı Uruguay'da, Colonia kasabası yakınlarında bir çiftlikte çekilmişti; Uruguaylı oyuncular oynamıştı, diğer bir kısmı da Montevideo'da, şehrin karşısındaki tepelerde, Montevideo Tepelerinde çekilmişti. Film benim hayat hikâyem ve ben de rol alıyorum. María Kodama da boy gösteriyor filmde. Hikâyelerimden alınan pek çok sahne var. Meselâ, filmde on iki, on üç yaşlarında gözlüklü bir çocukla konuşuyorum — benim çocukluğumu temsil ediyor ve bu sahne benim bir hikâyemden, "The Other" (Öteki)* hikâyesinden alıntı — bir de daha küçük bir çocukla konuşuyorum, tıpkı hikâyemdeki gibi. Çok başarılı bir film, çok iyi.

Zlotchew: İzleme imkânı var mı?

Borges: Burada Buenos Aires'te mi?

Zlotchew: Nerede olursa.

Borges: Olabilir. Belki belediyeden sorabilirsiniz... Orada şu Bay David... soyadını hatırlayamıyorum. Neyse, işte...

Zlotchew: Değişik zamanlarda İspanya'nın merkez bölgesinden, Kastil'den duyduğunuz hoşnutsuzluğu gösterdiniz. Neden?

Borges: Şey, evet özellikle Kastil, yoksa İspanyanın tümüne karşı duyduğum bir şey değil. Galiçya, Katalonya veya Endülüs için böyle bir şey yok, buralar hayranlık uyandıran topraklar — hatta bölgeler — ama Kastil için bu geçerli değil. Genelde ortalama bir İspanyol iyidir, ah-lâkî yönden dünyanın en iyisidir ama İspanyol edebiyatı beni pek etkilemez, birkaç istisnayı saymazsak: Cervantes'in *Don Kişot*'u, Fray Luis de León... Ama Kastil. Kastil *conquistadorların*** vatanı, hepsi ülkelerimiz (Latin

* *Kum Kitabı*, çev. Y. E. Canpolat, İletişim 2004. -ed.n.

** On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda Amerika'ya düzenlenen keşif seferlerine giden İspanyol askerler. -ed.n.

Amerika) üzerinde etkisi olan askerlerin, aptal askerlerin, fanatik Katoliklerin vatanı. Militarizm, fanatik dindarlık, değişime karşı direnç... Hepsi Kastil'den geliyor. Bizdeki militarizmin ve diktatörlüğün kaynağı...

Zlotchew: Militarizmden bahsetmişken, 1976'da askerî cunta Perón'un dul karısını iktidardan indirip yönetimi ele geçirince sevinmiştiniz...

Borges: Evet ama sonrasında yapacaklarını önceden bilemezdim. Hatta ardından da... Ortadan kaybolan insanlardan, işkenceden ve cinayetlerden haberimiz yoktu çünkü çok sıkı sansür vardı. Ama evet, doğru, yanıldım.

Zlotchew: Şilili diktatör, General Pinochet size bir nişan vermişti...

Borges: Hayır, hayır, hayır. Nişan değildi. Şili Üniversitesine gittim, orada bana fahrî doktora unvanı verdiler, unvanı almak için Santiago'dayken de Başkan beni yemeğe davet etti. Sadece yemek. Ve ben de Santiago'daydım, daveti geri çeviremezdim, doğru değil mi?

Zlotchew: Sizce anarşizm yaşanabilir bir toplum formu mudur?

Borges: Sanırım hükümetten, polis kuvvetlerinden kurtulmamız ve şimdikinden farklı bir halk olabilmemiz için bir 200 yıl kadar beklememiz gerekecek — kısa bir süre, değil mi? Ama şimdilik hükümet lüzumunu koruyan bir bela — burası Sovyetler değil. Şimdilik burada ümit etme hakkımız var, diye düşünüyorum, sadece ümit etmeye hakkımız var. Ama inanıyorum ki beş yıl kadar sonra... Bir iyileşme döneminin ardından, bunca sıkıntının ardından... Perónizm, terörizm, askeri cunta, "kaybolanlar" diye bahsettiklerimiz, kaçırılanlar, işkence, ölüm ve bu tür şeyler... Bu "dünyanın anlamını özetliyor" değil mi? Ama umudum ve beklentim o ki... Her neyse, Radikal Parti üyesi olmasam da Alfonsín'in başkan olması iyi bir şey.

Zlotchew: Erken dönem şiirlerinizde o zamanlar yazılan tango sözleriyle bazı benzerlikler olabilir mi?

Borges: Umarım yoktur, yok değil mi? Çünkü o tangolar çok kötü (güler). Sanmıyorum, en azından tangolarla. Milango, olabilir. Bir milango sözleri kitabı yazdım. Milango bu halkın müziği ama tango hiç böyle olmadı. Bilirsiniz, tangoda kullanılan enstrümanlar piyano, flüt ve keman. Eğer tango bu halkın müziği olsaydı enstrüman milangodaki gibi gitar olurdu. Gitar demişken biraz etimolojiye girelim. Gitar kelimesinin kaynağı *zyther*. Neredeyse aynı kelime. İspanyolca *guitarra* veya *cítaro* dediğinizde sesli harfler aynı, değil mi? Sanırım telli çalgılar Orta Asya'dan geliyor, telli çalgılardan da harp, keman, *zyther*, gitar geliyor. Ama gitar kelimesinin kaynağı *zyther*, Grekçedeki *kithara*. Sadece biraz etimolojik bilgi. Siz, nerelisiniz?

Zlotchew: New Jersey doğumluyum ama New York üniversitesinde çalışıyorum, Buffalo yakınlarında.

Borges: Buffalo'yu bilirim. Niyagara Şelalelerine gitmiştim. New Jersey de New York'un batısında, değil mi?

Zlotchew: New York'un batısında, Hudson nehrinin karşısında.

Borges: Evet, tabii. Hudson... Bilirsiniz, Mississippi "Suların Babası" demek, bizdeki "Büyük Su" anlamına gelen Iguazú Şelalesi gibi.

Zlotchew: Tango ve milangoya dönecek olursak, kullanılan müzik aletleri dışında tango ve milangonun ne gibi farklılıkları var?

Borges: Milango coşkulu, cesaret dolu bir müzik. Neşeli bir müzik ama tango çok duygusal ve "saygıdeğer" (kelimenin en kötü anlamıyla) bir müzik. Evet, milango [Borges burada *tango* demek istiyor] halkın müziği değil. Burada evlerde hiç tango yapılmaması bunun bir delili. Buenos Aires'te halkı temsil eden evler bulursunuz. Oralarda hiç tango yapılmaz. Milango var ama tango yok. Tango genelevlerin müziği ve doğal olarak insanlar bunu reddediyor. Fakat erkeklerin bununla dans etti-

ğine şahit oldum. Hiçbir kadını tango yaparken göremezsiniz, çünkü fahişelikle ilişkilendirilen bir müzik. Ama bu iki dans (tango ve milango) Afrika'dan geliyor, milango, tango, değil mi? İkisinde de *ongo, onga, ongo* var, Kongo'daki gibi.

Zlotchew: "Araya Giren"... Neden en sevdiğiniz hikâyeniz olarak görüyorsunuz?

Borges: Hayır, öyle düşünmüyorum. Bakın. Size şunu söylemem gerek... Hikâyeden uyarlanan o korkunç filmle ilgili. Senaryoya benim hikâyemde yer almayan, benimle hiçbir ilgisi olmayan iki öge koymuşlar. Bunlar ensest ve eşcinsellik. Şimdi, o adam (yönetmen), adı Christensen sanıyorum, Vikingli atalarına layık olmayan biri; hikâyeme eşcinsellik, ensest ve oğlancılık ekledi. Komik sahneler... Meselâ benim hikâyemde iki adam aynı kadınla beraber oluyor; ama anlaşılacağı üzere peşpeşe, aynı anda değil. Ama Christensen bu sahnede — komik bir etki yaratmak için — çıplak bir kadın ve ona biri soldan biri sağdan yaklaşan iki adam kullanmış; bunlar çok rahatsız edici bir cinsel ilişkide bulunuyorlar. Ama galiba bu sahne filmin komik bir etki yaratması için kullanılmış.

Zlotchew: Gerçekten böyle olduğunu mu düşünüyorsunuz?

Borges: Sanırım. Başka nasıl bir etkisi olabilir ki? Çıplak iki adam ve bir kadın ve bu adamlar kadına iki taraftan yaklaşıyor... Bu çılgınlık; benim hikâyem değil. Onların eklediği bir şey ama beni asıl kızdıran şu; "Araya Giren, Jorge Luis Borges" yazıyor. Bana "Asıl metne sadık kalacağım," dersiniz "Hayır, film metne sadık kalmaz, metin sadece bir çıkış noktasıdır. İstiyorsanız... Filmi istediğiniz şekilde yapın, ama bu kadar çok değişiklik yaparsanız benim adımı kullanmayın. Filmin ismini değiştirin." derim. Ama benim hikâyemin adıyla ve benim adımla. Ve bir de ensest, eşcinsellik ve oğlancılık. Etkileyici.

Zlotchew: Rafael Cansinos-Assens hakkında neler hatırlıyorsunuz?

Borges: Hatırladığım kadarıyla hayatımda beni en çok etkileyen insanlardan biri. Bilmiyorum belki sadece kitaplarını okuduğunuzda aynı şeyi hissetmeyebilirsiniz. Ama onunla sohbet etmek olağanüstü bir tecrübeydi. Meselâ bir seferinde "On dört dil biliyorum," demek yerine "Yıldızları on dört dilde selamlayabilirim, hem klâsik hem modern," demişti. Galsworthy'nin bir eserinin tamamını çevirdi, De Quincey'den de bir bölümü. Sonra bir de Henri Barbusse'ün *L'Affaire* romanını çevirdi, bunun yanı sıra Fransızcadan başka romanlar da. Ayrıca *Bin Bir Gece Masalları*'nı Arapçadan çevirdi. Benim gibi Yahudi orijinliydi ve bir Talmud antolojisi hazırladı. Grekçeden Sapkın Julian'ın* eserini çevirdi. Latince biliyordu. İlk görüştüğümüzde bütün gece Thomas de Quincey'den bahsettik. Cansinos-Assens, Sevil'de doğmuştu ama Madrid'de yaşıyordu. Deniz hakkında bir şiir yazmıştı, bu şiiri için onu tebrik ettim. "Evet" dedi "Deniz üzerine hoş bir şiir. Bir gün denizi görmeyi umuyorum." Denizi hiç görmemişti!

Zlotchew: Biraz önce Yahudi asıllı olduğunuzu söylemişsiniz ve annenizin kızlık soyadı Acevedo'nun Portekiz Yahudisi adı olduğunu da. Bunu nereden biliyorsunuz?

Borges: Şey, bu ilginç... Biliyorsunuz, Cansinos-Assens Engizisyon arşivlerini** incelerken ailesinin adına rastladı. Yani Cansinos ismine. O andan itibaren zorlamayla Katolik mezhebine geçenlerin soyundan gelen bir

* Hristiyan olmayan son Roma İmparatoru, Flavius Claudius Julianus. Hristiyanlığın yayılmasını engellemek amacıyla pagan dinleri desteklediği için Julian the Apostate (Sapkın Julian) olarak anılır. -ed.n.

** Papanın desteğiyle Kral Ferdinand ile Kraliçe Isabel'in 1478'de kurduğu, İspanyadaki Yahudi ve Müslümanları yargılayan mahkemeden intikal eden arşivler. -ed.n.

Yahudi olduğuna inanmaya başladı. Bu onu Yahudilik hakkında araştırma yapmaya yöneltti. Erotik mezmurlar diyebileceğimiz *El candelabro de los siete brazos* (Yedi Kollu Şamdan) adlı kitabı yazdı; burada *menoraya** atıfta bulunuyordu. Neyse işte, bana gelecek olursak, *Rosas y su tiempo* (Rosas ve Dönemi) adında çok güzel bir kitap var. O kitapta dönemin Buenos Aires'indeki ailelerin isimlerine yer veriliyor. Bunlar Portekiz Yahudileri. Sanırım ilki Ocampa; bu yüzden Buenos Aires'in üst tabakasından insanlar Victoria Ocampa'ya "Sonradan görme Yahudi" diyor (güler), haksız mıyım? Bu Portekiz Yahudisi ailelerin böyle isimleri var; bunların arasında Ocampo var, Piniero var — benim ailemden bir isim —; annemin kızlık soyadı Acevedo; Sanz-Valente ve... Başka hangi isimler vardı? Buenos Aires'in eski ailelerinden bazılarının isimleri: Portekiz Yahudilerine özgü. Borges adı Yahudi adı değil. Borges İngilizcedeki Burgess gibi, "burjuva" demek; *burg* insanı, kentli, Edinburg, Hamburg, Rothenburg, İspanya'da Burgos, böyle işte... Ne garip adım "köylü" çünkü Jorge (İngilizcedeki "George") "toprakla uğraşan adam" demek, bilirsiniz, Virgilius'un *Georgics*, coğrafya dünyayla uğraşan bir ilim. Jeoloji, dünyadaki taşları inceler. Şey... Geometri dünyayı ölçer... Yani adım "çiftçi" gibi bir şey, yanılıyor muyum? Tabii. Soyadım da tam tersi, "şehirli," burjuva...

Zlotchew: Paradoks.

Borges: Evet, Komünistler benim burjuva olduğumu söylediğinde, "hayır ben burjuva (İspanyolcada *burgues*) değilim, Borges'im" diyorum. Bilmem biliyor muydunuz ama Viamonte önceden genelevler bölgesiydi. Bu sözünü ettiğim Viamonte El Bajo tarafındaydı... San Martin ile eskiden Paseo de Julio denen, şimdi ise adı Alem olan

* Tanrının dünyayı yedi günde yaratmasını simgeleyen yedi kollu şamdan, Yahudilik sembollerinden. ç.n.

bölge arasında. Neyse işte, genelev bölgesiydi. Sonra Laval ve ardından Junin genelev bölgesi oldu. Tangonun buralardan çıktığı düşünülüyor. Bunun dışında Rosario (kentinde), Montevideo'da da ortaya çıktı. Tangonun nereden çıktığı bir tartışma konusu. Ama ne fark eder, değil mi? Suç ve fuhuştan bahsederken bir polis memuruna "Buenos Aires'in en tehlikeli bölgesi hangisi?" diye sormuştum. O da "Bence Florida ile Corrientes'in birleştiği köşe" demişti (gülür). Görüyorsunuz en fazla suç orada işleniyor, o pahalı mağazalardan dolayı. Şöyle devam etti; "Bence en tehlikeli bölge Florida ve Corrientes." Orada satılan lüks mallar günümüzde insanların çektiği yoksulluk düşünülünce gerçekten korkunç. Berbat. Yıllarca süren kötü yönetim, askerler... (Başkan) Alfonsin'in vasat bir yönetici olduğunu söyleyenler olabilir ama en azından dürüst, her ne kadar birisine dürüst politikacı demek bir tezat olsa da.

Zlotchew: "Çin'in ilk imparatoru" olarak bilinen Shih Huang hakkında bir deneme yazmıştınız.

Borges: Evet, "Duvar ve Kitaplar"* . Silvina Ocampo bu denemeye yeni bir tür oluşturduğumu söyledi, ama aslında fikir Allan Giles'in Chuang Tzu'dan çevirdiği *History of China* (Çin Tarihi) kitabından geliyor. Oscar Wilde bir seferinde bu ilk çeviri için bir yorumda bulunmuştu. Chuang Tzu milattan önce beşinci veya altıncı yüzyılda yaşamış. Wilde kitaptan bahsederken "Bence kitabın yazılmasından 2.600 yıl sonra yapılmış bu çeviri kesinlikle yetersiz." diyor.

Zlotchew: Yetersiz?

Borges: Evet, yetersiz. Bilirsiniz Oscar Wilde çok bilgili bir adamdı ve kendine has bir hümor anlayışı vardı. Eşcinseldi, biliyorsunuz. Şimdilerde pek çok insan eşcinsel taklidi yapıyor. Bir arkadaşı hakkında takdimde bulu-

* Öteki Soruşturmalar. -ed.n.

nurken şöyle demişti; “Birinin eşcinsel olduğunu söylemeye gerek yok, o kişiye dikkat çekmek istiyorsanız eşcinsel değilse bunu söyleyin.” (Güler) Emin olabilirsiniz. (Güler)

Zlotchew: Denemenize dönecek olursak....

Borges: Keşke hatırlayabilsem. Yazdıklarımı tekrar okumam. Evimde bir tek kitabım bile bulunmaz. Burada da benim hakkımda yazılan tek bir kitap bile yok, kütüphanede bu tür şeyler bulundurmamaya özen gösteriyorum. Emerson, Shaw, Coleridge, Wordsworth hakkında kitaplar var...

Zlotchew: O denemenizde Çin imparatoru kendisinden önceki bütün tarihi, o İmparator olmadan önce yazılan bütün kitapları yok ediyor...

Borges: Çünkü geçmişi yok etmek istiyor. Bir bakıma tarih onunla başlamış olacak.

Zlotchew: ... Ve bir de seddin inşa edilmesi emrini veriyor.

Borges: Bir çeşit büyüdü alan yaratmak için.

Zlotchew: Sizin yaptıklarınızla bunun arasında bir benzerlik olduğunu düşünüyorum, çünkü siz de daha önce yazmış olduğunuz bazı eserleri yok ettiniz, *Inquisiciones* gibi...

Borges: Bunun için makul sebeplerim vardı. Öyle olduğuna inanıyorum. Yeats “Yeniden yapacağım kendi varlığımı” der. Geçmişi düzelterek kendisini düzeltiyor, çünkü geçmiş değişmeye çok müsait...

Zlotchew: Denemeyi yazdığınızda kendiniz ile İmparator arasında bir benzerlik olduğunu düşündünüz mü?

Borges: Aman Tanrım, kesinlikle hayır. Kendiminkiler hariç hiç kitap yakmadım, onlar da sayılmaz. Duvar da yaptırmadım. Hayır, hayır.

Zlotchew: Diğer eserlerinizi inşa ettiniz; bu da duvara karşılık gelir, değil mi? Bir bakıma daha sonra yazdıklarınız tıpkı duvar gibi size itibar kazandırıyor, öbür yandan yazdıklarınız sizi mazur gösteriyor...

Borges: Bu aynı şey değil. Benim yazdıklarım duvar kadar önemli değil. Hiçbir şeyler, kaba taslaktan ibaretler...

Zlotchew: İnsanlar böyle düşünmüyor ama.

Borges: Ben böyle düşünüyorum ve pek çok İsveçli benimle aynı fikirde; İsveç Akademisinin saygın üyeleri meselâ. Çok makul insanlar aynı zamanda. Siz nerelisiniz?

Zlotchew: New Jersey ama Fredonia'da, Buffalo'nun güneyinde yaşıyorum.

Borges: Birleşik Devletlerin pek çok yerinde Arjantin edebiyatı dersi verdim. İlki Harvard'da idi, "İngiliz Ustalar" üzerine. Harvard'dan fahri doktora aldım. Michigan'ın küçük bir kasabasında, East Lansing'de de başka bir ders verdim. Bir de Indiana'da Bloomington'da... Başka bir yer daha vardı.

Zlotchew: Austin, Teksas.

Borges: Tabii, ilki ve en unutulmaz olanı. Annem de vardı. Amerika'yı 1961'de tanıdım. Annem orada çok büyük bir gaf yaptı. İki heykel vardı. Anneme birisi "Washington'un heykeli" dedi; "Evet, diğeri de Lincoln'ün." dedi annem de. Herkes şaşkınlıkla baktı, çünkü Teksas'ta Lincoln'den bahsetmek... Biliyorsunuz İç Savaş, Konfederasyon, bunun gibi şeyler; ayrıca annemin hissettiği şeyler. Biliyorsunuz Amerikan İç Savaşı on dokuzuncu yüzyılın en büyük savaşıydı. Napolyon Savaşlarında, Bismark savaşlarında pek çok insan öldü. Bağımsızlık Savaşında ise bundan daha fazlası öldü. Gettsburry üç gün sürmüştü. Bizim buradaki savaşlar (onlara kıyasla) sadece çatışma. Büyükbabamın da yer aldığı Junin savaşı kırk beş dakika sürmüştü. Kılıç ve mızraklar vardı. Tek el ateş

edilmemişti. Çatışmaydı sadece onlar. Ama Gettysburg üç gün sürdü. Waterloo tek bir gün sürmüştü. Waterloo'da, Gettysburg'den daha az insan ölmüştü.

Zlotchew: Belki de İspanyolların Güney Amerika'daki topraklarını ellerinde tutma konusundaki kararlılıkları, Güney Eyaletlerinin oluşturduğu konfederasyonun bağımsız kalmak isteğiyle Kuzeylilerin onları da Birleşik Devletlerin parçası yapma arzusuyla mukayese edilecek kadar güçlü değildi?

Borges: Evet. Çünkü İspanyollar zavallı askerlerdi, çünkü Cizvitlerin yönetimindeki Guarani yerlileri onları daha önceki savaşlarda yenmişti. Guaraniler İspanyollardan ve Portekizlilerden daha iyi savaşıydılar.

Zlotchew: "Gizli Mucize"* hikâyenizde Jaroslav Hládik...

Borges: Evet, hatırlıyorum o hikâyeyi. Oradaki fikir... Çok eskiye dayanan bir fikir, zamanın kısalabileceği ve uzayabileceği fikri. O hikâyede zaman uzuyordu, değil mi?

Zlotchew: Evet, zamanla oynuyordunuz, değil mi?

Borges: Evet, doğru.

Zlotchew: Ama sormak istediğim... Hládik'in rüyası. Bilmem hatırlıyor musunuz?

Borges: Hayır.

Zlotchew: Rüyada.

Borges: Ah, tabî. Rüyada Tanrıyı bir haritada buluyordu, yoksa öyle değil miydi?

Zlotchew: Evet, o hikâyedeki ikinci rüyaydı.

Borges: Ben hikâyeyi bir seferde yazıyorum, siz defalarca okuyorsunuz. Bu yüzden hikâye benim olduğun-

*. *Ficciones, Hayaller, Hikayeler. -ed.n.*

dan çok sizin. Siz benden daha fazla zaman ayırdınız bu işe. Çok garip. Ben yazıyorum, tekrar okumuyorum. Bu bana Meksikalı büyük yazar Alfonso Reyes'le yaptığım bir konuşmayı hatırlattı. Bana karşı çok nazikti. Her pazar Meksika konsolosluğuna giderdim (onun Arjantin'in Meksika konsolosluğunu yaptığı dönemde). Don Alfonso, eşi, oğlu ve ben orada olurduk. İngiliz edebiyatından bahsederdim. Bir defasında bana şöyle dedi. "Niye kitap yayınlıyoruz?" "Evet, aynı soruyu ben de kendime soruyorum. Ne diye?" O şöyle karşılık verdi "Ben bir açıklama buldum galiba." "Nedir?" dedim. "Bütün hayatımızı hatalarımızı düzeltmeye çalışarak geçirmemek için kitap yayınlıyoruz," dedi. Fikri doğru buldum. Kişi bir kitap yayınladığında başka şeyler yapmaya devam edebilir.

Zlotchew: Bu bana şunu hatırlattı...

Borges: Yazdığım her şey bir kaba taslaktan ibaret çünkü her metin düzeltilebilir. Sınırsız ihtimal var.

Zlotchew: Yayımlanana kadar.

Borges: Bir kişi kitap yayınladığında metnin yayınlanmış haline rıza göstermek zorunda kalıyor. İkinci bir baskı çıktığında muhakkak ki onu düzeltmeye çalışacak.

Zlotchew: Bunun bana hatırlattığı... Unutabilmek için bir kitabı yayınlamak; başka şeylerle devam etmek daha önce söylediğiniz bir şeye benziyor, bir adam unutmak için bir kadınla sevişir. Benzerliği anlıyor musunuz?

Borges: Evet ama kadın adamın aşkına karşılık vermezse adam onu düşünmeye devam eder. Ama kadın onu ciddiye alırsa... Evet, aynı fikir, tabii.

Zlotchew: "Gizli Mucize"ye dönecek olursak, ilk rüyada...

Borges: Hayır, tek bir rüya var.

Zlotchew: Hayır, ilk rüya Hindistan haritası değil. İlk rüya satrançtaki hamlesini yapabilmek için "yağmurlu bir çölde" ilerlemeye çalışan Hládik'in rüyası...

Borges: Tabîî doğru, şimdi hatırladım. Evet, evet.

Zlotchew: Oyunun iki kişi arasında değil, iki büyük aile arasında gerçekleştiğini anlatıyorsunuz. Hládik rüyasında satrancın kurallarını unutuyor.

Borges: Evet, evet ama (satranç rüyasının) o hikâyede (Gizli Mucize) olduğundan emin değilim.

Zlotchew: Evet, "Gizli Mucize" bu rüyayla başlıyor. Hikâyenin ilk cümlesi bu rüyayı tasvir ediyor.

Borges: Haklısınız. Farklı kuşaklar var, her kuşaktan bir kişi bir hamle yapıyor. Böylece... Evet, tabîî. Genel kurgunun tam tersi olduğu için koymuştum o rüyayı. Önce bir satranç oyunu ve farklı kuşaklar var. Sonra bir oyununun bir dakika içinde yazılması. İşte bu yüzden koydum bunları hikâyeye. Kuşaklar boyu süren bir oyun fikriyle... Aradaki tezadı yakalamak için. Evet. İşte bu. Kesinlikle böyle. Ama aynı hikâyede olduklarına emin misiz?

Zlotchew: Evet, "Gizli Mucize" bu rüyayla başlıyor.

Borges: Aynı hikâyeye olsa gerek. Çünkü öyle olmasa...

Zlotchew: Rüyaları gören Hládik.

Borges: Evet, evet, evet. Hikâyeye Prag'da geçiyor. O Almandan bahsettim (kurgu Julius Rothe); böylece Shopenhauer, Richter, Novalis, Schiller gibi isimleri okuyabilecekti... Evet.

Zlotchew: Rüyada zamanın akışı ve hikâyedeki fonksiyonunun yanı sıra satrancı sembolik olarak düşünebilir miyiz, yani karşı karşıya gelen kişiler yerine milletler?

Borges: Tabîî, isterseniz öyle de düşünebilirsiniz. Evet savaş satranç oyunu kadar eğlenceli değil.

Zlotchew: Peki neden bir ödül için yarıştıkları halde kimsenin "çok büyük ve belki de sonsuz olduğu" dışında bir şey hatırlamadığını söylüyorsunuz?

Borges: Kimse hatırlamayınca daha iyi olur diye düşünmüştüm. İnsanlar genellikle satrancı bir şey için oynamazlar. Yani para için oynamazlar. Truco* oyunu gibi, meselâ. Ama pokerde para için oynuyorsunuz, değil mi?

Zlotchew: Evet.

Borges: Para için ama trucoda öyle değil. Bunun ispatı şudur; kimse "Trucoda şu kadar kazandım" demez, "şunu şunu yendim," der. Bu yüzden kişisel bir şey. Şeker için de oynasanız, para için de oynasanız fark etmez.

Zlotchew: Truconun bir iskambil oyunu olduğunu biliyorum ama nasıl oynandığını bilmiyorum.

Borges: Çeşitleri var. Montevideo'da popüler olan "ikili truco" var. Bir de Buenos Aires'te oynanan ve benim de bildiğim "kör truco". Üç kartla oynanıyor. Meselâ pokerde oynamaya devam etmeniz gerek ama trucoda bir oyuncu iyi olduğunu anladığı zaman... Bırakır, bir hikâye anlatır, espri yapar, rakibini kızdırmaya çalışır. Bir de çiçek var... Çiçek aynı olan üç kart demek. Elinde çiçek varsa bunu bir şiirle söylersin. Meselâ "Diana'nın bahçesinde çardakta bir tomurcuk gül buldum/ Çiçek densin istersen sana namuslu ve saf ol." Müstehcen bir şiir de olabilir. Meselâ "Küçük göğüslü bir kadınla beraberdi/ Çükü çiçekleri sulayan bir kova ucu gibiydi." Veya kartları bir kenara koyup bir hikâye anlatmaya başlarsınız, oyunu aksatacak herhangi bir şey olabilir. Ya da kartlarınıza bakıp "Aman Tanrım ne kötü bir el," dersiniz. Bu gerçeği gizlediğiniz anlamına gelir veya tersi gerçekten elinizin kötü olduğu anlamına gelir. Çok yavaş bir oyundur, yapacak işi olmayanların oyunu. Zaman öldürmek için. Ama yanlış hatırlamıyorsam poker zaman öldürmek için değil. Hızlı ilerliyor, oyalama kabul edilmiyor. Yanılmıyorsam poker Amerika'nın Batısındaki maceracılar, kı-

* Arjantin'de oynanan bir iskambil oyunu. -ed.n.

sa yoldan zengin olmayı hedefleyen altın madencileri tarafından bulunmuş. Truco zamanı geviş getirmek için. Truconun bir değişik şekli de on beşe on beş veya yirmiyeye yirmi öyle bir şey. İyi oyuncular oynadığında beş saatte on iki saate kadar sürebiliyor.

Zlotchew: Hâlâ oynanıyor mu?

Borges: Şüphesiz. Santa Fe ile Juan B. Justo köşesinde, Paloma Çay Salonunda truco şampiyonaları olurdu.

Zlotchew: Hâlâ var mı?

Borges: Hayır, sanmam. Uruguaylı üç arkadaşla katılırdım eskiden; Tortoni'deki satranç şampiyonalarına da katılırdık.

Zlotchew: Zaman ve mekânda labirentlerin ve sırların olduğu detektif hikâyesi... Bunların amacı ne? Bir amacı var mı?

Borges: Detektif romanları okuyan biri değilim. Detektif hikâyeleri yazan bir yazarla tanışmıştım, kitaplarını imzalıyordu... Ellery Queen. Diğeri sanırım öldü.

Zlotchew: Dashiell Hammett?

Borges: Hayır, hayır. Dashiell Hammett... Şiddet eylemleri içeren romanlar yazan bir yazar, onun yazdıklarına entelektüel detektif romanı diyemeyiz. O... Biliyorum Ellery Queen'i ama Ellery Queen efsaneleri yazan iki kişi olduğunu hatırlıyorum. Adlarını hatırlamıyorum. Biri öldü, diğeriyle tanıştım. Esrarengiz hikâyeler yazan yazarlar için verilen bir yemekti.

Zlotchew: Detektif hikâyelerinin çekici yanı okurun yazara eşlik ettiğini hissetmesi midir; gizemi kendisi de çözüyor, böylece bir başarı yakaladığını düşünüyor. Bir tür üstünlük?

Borges: Üstünlük... Dr. Watson düşünüldüğünde evet ama söz konusu olan Sherlock Holmes ise pek öyle sayılmaz, değil mi? Father Brown için de söz konusu değil, değil mi? Kızkardeşimin Dickens'ın arkadaşı Wilkie

Collins'in *The Moonstone* (Ay Taşı) romanını yeniden okuduğunu hatırlıyorum. Büyükannem Dickens'ı bizzat dinlemiş, romanlarından iki bölüm okuyarak İngiltere'yi dolaşıyormuş. Bu iki bölüm *Pickwick Papers*'tan "The Trial Scene" ile bir kızın Bill Sikes tarafından öldürülmesini anlatan bölüm. Büyükannemin söylediğine göre Dickens okurken sadece sesi, aksanı değil aynı zamanda yüz ifadesi de değişiyormuş. *Pickwick*'ten yargılama sahnesini okurken yaklaşık on beş karakterin hepsine tek tek bürünüyormuş. Hayranlık uyandıran bir oyunculuk sergiliyormuş. Bu ikisini okuyormuş. Önce "Nancy'nin Bill Snake Tarafından Öldürülmesi" ve sonra da *Pickwick*'ten "Dava" sahnesi.

Zlotchew: (Fransız yazar) Alain Robbe-Grillet'nin eserlerini biliyor musunuz?

Borges: Robbe-Grillet...? Hayır, hiç okumadım.

Zlotchew: Sizden etkilenmiş olduğunu düşündüğüm için soruyorum.

Borges: Biliyorsunuz, artık okuyabilecek kadar göremiyorum. 1955 yılındaydı. Ama eski okuduklarımı tekrar okuyorum. Birisi beni ziyarete geldiğinde benim için bir şey okumasını rica ediyorum. Bu sıralar (Van Wyck) Brooks'un yazdığı Emerson biyografisini yeniden okuyorum.

Zlotchew: İnsanlar sizin için okuyorlar?

Borges: Başka ne yapabilirim ki? Okuyamazsam yazamam da. Başka yolu yok. İnsan elindekiyle yetinmeli. Yetinmek kolay. Doğduğumdan beri yavaş yavaş yitirdim görme duyumu, bu yüzden yavaş yavaş gelen bir alacakaranlık, uzun bir yaz alacakaranlığı bu. Görme duyumu yitirdiğim bir an olmadı. Yavaş yavaş her şey silindi. Hikâyelerimdeki unuttuğum insanlar gibi. Ne talih benimkisi!

Zlotchew: Eserlerinizde hikâye içinde hikâye olmasının maksadı nedir?

Borges: Hikâye fantastik olduğu için fantastik hissi veren bir başka anlatıcı var. Yazar bir başka eseri yaratan bir yazar doğuruyor... Kadim bir gelenek. Meselâ *Bin Bir Gece Masalları*. Elbette, *Don Kişot*. Bu kitaplarda hikâye içinde hikâye var. Çin romanlarında da bir sürü rüya var, o rüyaların içinde de başka rüyalar var. Bir tür oyun. Çok doğal, değil mi? Rüya içinde rüya.

Zlotchew: "El Arte narrativo y la magia" ("Narrative Art and Magic"* / Tahkiye Sanatı ve Büyü)de ele aldığınız fikirleri ne ölçüde kullanıyorsunuz?

Borges: Uygulamaya çalışmıyorum. Denemeyi pek iyi hatırlamıyorum. Şimdi ilginizi çekebilecek bir şey söyleyeyim. Yazma şeklim... Çok basit bir ilham alıyorum, hikâyenin hem başında hem de sonunda. Başlangıç ve hedef. Bilmediğim ortada ne olduğu, başlangıçla son arasında ne olduğu. O kısmı kendim bulmam gerekiyor. Bazen hata yapıyorum tabîî, fakat başlangıç ve sonu hep biliyorum. Sonra şunu yazmalı mıyım, bunu yazmalı mıyım diye düşünüyorum. Hikâye birinci tekil şahıs anlatımı mı olsun yoksa üçüncü tekil şahıs mı? Nerede geçsin? Benim işim bu ve hata yaptığım da oluyor. O yüzden gelen ilham fazla müdahale etmemeye çalışıyorum, yanılıyor muyum? Bence yazar ilhamın ulaştığı kişidir. Peri fikri... Tabîî söylediğim yeni bir şey değil.

Zlotchew: Coleridge'e "Kubla Khan" ("Kubilay Han") şiirinin rüyasında gelmesi gibi, değil mi?

Borges: Evet, kesinlikle. (Ardından Borges, "Kubilay Han"ın açılış dizelerini dramatik bir tonla ezberden okumaya başlar):

Zanadu'da Kubilay Han

İhtişamlı bir zevk kubbesinden buyurdu:

* "Narrative Art and Magic", *Borges: A Reader*, eds. Emir Rodriguez and Alistair Reed (1981). ç.n.

*Orada kutsal nehir Alf,
İnsanların ölçemeyeceği kadar büyük ve derin
Mağaralardan aşağıya güneşsiz bir denize aktı.*

(Sonra şiirin sonuna atlayarak devam etti):

*Çakmak gibi yanan sönen gözlerine o adamın,
Havada uçan saçlarına o adamın!
Bir daire ör etrafında üç kere,
Ve kapa gözlerini kutsal korku ile,
Çünkü o adam Bal-Çiy'iyle beslendi,
Ve içti sütünü Cennetten.*

Harikulade. Ben yazmış olmayı isterdim. Benim eserim tozdan ibaret. Ben sadece uluslararası bir hurafe, bir riva-yetten ibaretim; ben diye bir şey yok. Bir dayanak, bir ve-sileyim, o kadar. Sadece bir aracı.

Zlotchew: Kimse bu konuda size katılmıyor.

Borges: Borges katılıyor, dedi Tanrı. (Güler)

Zlotchew: Hangi Borges, hikâyeleri yazan mı yoksa şimdi burada konuşan mı?

Borges: Evet, Borges mi Borges mi? Evet tabii benim soyadlarım Portekizce, Borges ve Acevedo. Neden olma-sın. Brezilyadayken — Sant'Ana do Livramento'da ve Sao Paulo'da bulundum — İspanyolca konuşuyordum, onlar da Portekizce konuşuyordu ama anlaşıyorduk. İs-panyolca, Portekizce... Latin takibi, başka bir şey değil. *Le Latin de cuisine...*

Zlotchew: *El sueño de los heroes* (Kahramanların Dü-şü)'un Adolfo Bioy Casares'in en iyi eseri olduğunu söy-lemiştiniz. Neden?

Borges: Kesinlikle.

Zlotchew: Evet, ama neden? Bu eseri en iyi yapan nedir?

Borges: Çünkü okudum.

Zlotchew: Diğer eserlerini de okudunuz, değil mi?

Borges: Bioy Casares'i okuduğumda... Aşkla, aşk arayışıyla ilgili hikâyeleri kötü bitiyor, ama fantastik hikâyeleri öyle değil. İnsanın her gün yazması gerektiğini söylemişti. Yakın zamanda seksen iki yaşına basan kız kardeşim de her gün birkaç saatini resme ayırır. İlham perisinin gelmesi için her gün onu çağırmak gerektiğini söyler. Ancak o zaman peri gelme lûtfunda bulunur, değil mi? Yazma bir alışkanlık olmalı. Ama ben yazamadığım için... Sekreteri oyalamaya çalışıyorum ama kendim yazamıyorum, çünkü göremiyorum. Bu yüzden insanlar beni ziyarete geldiğinde onlara yazdırıyorum.

Zlotchew: Bugünlerde ne yazıyorsunuz?

Borges: María Kodama'yla üzerinde çalıştığımız bir kitap var; gezi notlarından oluşuyor* ve Kodama'nın fotoğraflarından kolajlar bulunuyor. Çok seyahat ettim; Austin'e, Teksas'a gittim. New York Hilton'da kaldım. East Lansing'de, İzlanda'da, Japonya'da, İngiltere'de, İskoçya'da, İsrail'de, İsviçre'de bulundum. Cenevre'de eğitim gördüm. Cenevre'de uzun süre bulundum. Avrupa'ya her gidişimde İsviçre'ye uğrarım. Fransa'da, Londra'da bulundum. Cambridge'de fahri doktora unvanı verdiler.

Zlotchew: Bu sıralar yazmayı düşündüğünüz başka bir şey var mı?

Borges: Evet, evet, evet. Shakespeare'in Belleği** adını taşıyacak bir hikâye kitabı yayınlamayı düşünüyorum. Hafızasıyla değil, ünüyle ilgili. Onun da bizde kalan anı-

* *Atlas*, Jorge Luis Borges, María Kodama ile birlikte, çev. Celal Üster, İletişim 2003. -ed.n.

** *Dantevari Denemeler*, *Shakespeare'in Belleği*, çev. P. B. Charum, İletişim 2000. ed.n.

sı. Bunun üzerinde çalışıyorum, bir de şiir kitabı var. Bunların yanı sıra doksan dört kitap için — aman Tanrım — doksan dört önsöz yazmam gerekiyor. Yüz yılını alır, değil mi? Çok yavaş yazıyorum. Çok sevdiğim Bernard Shaw için de bir tane yazmam gerekiyor meselâ.

Zlotchew: “Hombre de la esquina rosada” (“Mahalle Kabadayısı”)da...

Borges: Berbat bir hikâye. Bundan bahsetmeyelim.

Zlotchew: Hayır, hayır...

Borges: Düzmece...

Zlotchew: Merak ettiğim bir şey var.

Borges: Hayır, hiç ilgimi çekmiyor. Utanç duyuyorum o hikâyeden, tamamen utanç duyuyorum. [Norman Thomas] di Giovanni operaya benzediğini söylemişti ve haklıydı.

Zlotchew: O hikâyede “La Lujanera” isimli bir karakter var, bu lakabı almasının sebebi muhtemelen Buenos Aires’in Lujan kasabasından gelmesi. Sebep bu mu yoksa başka bir sebep var mı?

Borges: Hayır, Lujan’lı olduğu için. Başka bir sebep olduğunu sanmıyorum.

Zlotchew: Birisi “la lujanera” uğursuz bir kart olduğu için diye tahminde bulunmuştu.

Borges: Evet, belki. Bunu Ascasubi’de okumuştum. Bu ismi verdiğimde aklıma bu yoktu ama. Herkesin adı vardı, bunun da bir lakabı. Falanca-falanca demek yerine; Mary, Jane demek yerine “La Lujanera” dedim. Doğru gibi, değil mi? Sadece kasaba adından dolayı.

Zlotchew: Bir defasında “Kipling ve Conrad kısa hikâyenin — çok kısa değil, İngilizlerin deyimiyle uzun kısa hikâyenin — romanın verebileceği her şeyi hem de okuru sıkmadan verebileceğini gösteriyorlar bence,” demiştiniz.

Borges: Kesinlikle!

Zlotchew: Hâlâ böyle mi düşünüyorsunuz?

Borges: Bunu söyleyen ben olmayabilirim ama kesinlikle katılıyorum. (Güler) İyi örnekler seçmişim değil mi?

Zlotchew: (Enrique) Cadicamo yaklaşık üç dakika süren tango sözlerinin doksan dakikalık bir filmin anlattığı şeyi anlatabileceğini söylemişti. Hikâyeler ve romanlar hakkında söylediğiniz de temelde aynı fikir mi?

Borges: Evet, Cadicamo öyle berbattır ki neredeyse söylediği her şey yanlıştır. Ama doğru söylediği tek şey var. Cadicamo berbat. Yazdığı her şey çok sahte... Kimse Lunfardo (Buenos Aires argosu) kullanmaz. Çok yapay. Herkes ona yazma dedi, ama o yazmaya devam ediyor. Bütün dostları bu tavsiyede bulundu.

Zlotchew: Neden Arjantin tangosu İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Paris'te bu kadar popüler oldu? Neden Paris?

Borges: Bilmem. Buna cevap veremem, kendi ülkemde bile neden bu kadar popüler olduğunu söyleyemem. Anlayamıyorum. Kendi eserlerim için de aynısı sorulsa cevaplayamam. Ben bile kim olduğumu bilmiyorum.

Zlotchew: Maddî dünyada yer bulmaya çalışan bir arketipin aracı mıısınız?

Borges: Şey, evet. Bu iyi bir açıklama. Walt Whitman şöyle der, "Kim olduğumu bilmiyorum." Ve Viktor Hugo da daha güzel bir ifadeyle şunu der:

Je suis un homme voilé par moi même; Dieu seul sait mon vrai nom; İçimde gizli biriyim; kim olduğumu Tanrı bilir.

Borges'ten Hayat ve Ölüm Üzerine

Amelia Barili / 1985

The New York Times Book Review'den, 13 Temmuz 1986, 1, ss. 27-29. İzinle tekrar yayınlanmıştır.

Jorge Luis Borges'le BBC'de bir iş için gittiğim Londra'dan dönüp *La Prensa*'da çalışmaya başladığım 1981 yılında tanıştım. 1920'lerde henüz tanınmış bir isim değilken *La Prensa*'nın onun eserlerine yer veren ilk gazete olduğunu hatırlayan Borges beni nezaketle karşıladı. Daha sonra kendisini sık sık ziyaret ettim. Bazen uykusuz geçen bir gecede gelen bir şiiri yazdırırdı. Şiiri yazdıktan sonra masasına, babasının kıymetli bir hediyesi olan İzlanda destanları koleksiyonunun yanına koyardım.

Bazen yakındaki bir restorana giderdik, hafif bir şeyler yerdi ya da Kipling veya Conrad'ın bir kitabının İngilizce baskısını bulmak için kitapçıya giderdik. İnsanlar onu selâmlamak için dururdu, o da şaka yollu bana kendisini bir başkasıyla karıştırmış olabileceklerini söylerdi. Yazarlığının getirdiği ün ona sıkıntı veriyor gibiydi, sık sık yazar Borges'in düşlerini yazmak için kendisinin de hayatını sürdürmek zorunda olduğundan şikâyet ediyordu.

Kasım ayında, Arjantin'den ayrılmasından kısa bir süre önce bir gün son kitabı, inançları ve şüpheleri hak-

kında konuştuk. Bunun geçen ay Cenevre'de gerçekleşen ölümünden önceki son konuşmamız olacağını bilmiyordum. En yeni kitaplarından biri olan "Los Conjurados"dan (Suikastçiler) söz ederek başladık. Kitapta Cenevre için "Benim vatanlarımdan biridir," diyor.

Cenevre sevginiz nereden geliyor?

Bir bakıma İsviçreli sayılırım, ergenlik dönemimi Cenevre'de geçirdim. 1914'de Avrupa'ya gittik. Bu tarihin Birinci Dünya Savaşının başlangıcı olduğundan bihaberdik. Cenevre'de kapana kısılmıştık. Avrupa'nın geri kalanı savaştaydı. Cenevre'deki gençlik yıllarımdan beri irtibatımı kesmediğim çok iyi bir arkadaşım var; Dr. Simon Ishvinski. İsviçreliler genelde çok soğuk insanlardır. Orada sadece üç arkadaşım vardı; Simon Ishvinski, Slatkin ve bir de artık hayatta olmayan Maurice Abramowicz.

"Los Conjurados"da anıyorsunuz Abramowicz'i.

Evet. güzel bir akşamdı. María Kodama [Borges'in sekreteri, seyahat arkadaşı ve hayatının son birkaç haftasında eşi], Maurice Abramowicz'in dul eşi ve ben Paris'te bir Yunan tavernasında, cesaret hissi veren bir Yunan ezgisi dinliyorduk. Sözleri hâlâ hatırımda: "Bu müzik çaldıkça Truvalı Helen'in aşkına layık olacağız. Bu müzik çaldıkça bileceğiz ki Ulysses Ithaka'ya dönecek." Maurice'in ölmediğini, orada bizimle olduğunu, kimsenin gerçekten ölmediğini çünkü herkesin gölgesinin üzerimizde kaldığını hissettim.

"Los Conjurados"da kâbuslarınızdan da söz ediyorsunuz. Bunlar tekrarlayan kâbuslar mı?

Evet. Bir ayna görüyorum. Kendimi yüzümde bir maskeyle görüyorum veya aynada tanımadığım bir suret görüyorum ve bunun benim suretim olduğunu görüyorum. Bir yere varıyorum, kaybolduğumu hissediyorum

ve bu korkunç. Bulunduğum yer sıradan bir yer. İçinde eşyaların bulunduğu bir oda, görünüşü ürkütücü değil. Korkunç olan görüntü değil uyandırdığı his. Sıkça gördüğüm bir başka kâbusta çocuk biçiminde varlıkların saldırısına uğruyorum; kalabalıklar, küçük ama çok güçlüler. Kendimi savunmaya çalışıyorum ama yeterince güçlü değil attığım yumruklar.

Bütün eserlerinizde olduğu gibi "Los Conjurados" da da bir anlam arayışı var. Hayatın anlamı nedir?

Hayatın anlamı bize açıklansaydı muhtemelen anlamazdık. İnsanın bunu bulabileceğini düşünmek saçma. Dünyanın ne olduğunu veya kim olduğumuzu anlamadan yaşayabiliriz. Önemli olan etik ve entelektüel içgüdülerdir, öyle değil mi? Asla cevabı bulamayacağımızı bilsek de bizi aramaya sevk eden entelektüel içgüdüdür. Sanırım Lessing şöyle demişti; Tanrı sağ elinde hakikati, sol elinde ise hakikat arayışını tuttuğunu söylese sol elini açmasını istermiş, Tanrı'nın kendisine hakikati değil hakikat arayışını vermesini tercih edermiş. Bunu istemesi doğal, çünkü araştırma sayısız varsayımı mümkün kılar; ama gerçek bir tanedir ve bu akla yatkın değildir, akıl meraka ihtiyaç duyar. Eskiden belirli bir Tanrı'ya inanmaya çalışırdım ama artık böyle bir gayret içinde olduğumu sanmıyorum. Bu konuda Bernard Shaw'ın çok güzel bir ifadesi var: "Tanrı yapım aşamasında."

İnançsız olduğunuzu söylemeniz de eserlerinizde beni her zaman şaşırtan esrarlı tecrübeler yer veriyorsunuz. "The God's Script" de (Tanrı'nın El Yazması) şöyle diyorsunuz; "Sonsuz rüyalar labirentinden evime dönercesine döndüm bu hücreye. Rutubetine şükrettim, kaplanına, ışık huzmesine, ızdırap çeken, yaşlı bedenime şükrettim. Karanlığa ve taşlara şükrettim. İşte o zaman ne unutabileceğim ne de anlatabileceğim bir şey gerçekleşti. Tanrı'yla ve evrenle bütünleşme gerçekleşti." Öyle anla-*

* "Tanrının El Yazısı" adıyla Alef. -ed.11.

şılıyor ki içinde bulunduğunuz vaziyeti kabullenip şükrettiğiniz zaman özünüze dönüyorsunuz ve her şey anlaşılır oluyor sizin için. "Alef" hikâyesinde de ancak içinde bulunduğunuz şartları kabul ettiğinizde evrenin tarihindeki bütün hareketlerin nereden kaynaklandığını anlıyorsunuz.

Bu doğru. Aynı fikir. Yazdıklarım üzerine pek kafa yormadığım için bunu fark etmemiştim. Yine de bilinçli değil de içgüdüsel olması daha iyi, ne dersiniz? Hikâyede önemli olan içgüdüsel olandır. Yazarın söylemek istediği çok önemli değildir, önemli olan yazar vasıtasıyla veya yazara rağmen söylenendir.

Hikâyelerinizin çoğunda karşımıza çıkan bir başka fikir bütün varlıkların birliği. "The God's Script" hikâyesinde pagan rahip kendisinin kumaştaki bir iplikten ibaret olduğunu fark eder, ona eziyet eden Pedro de Alvarado ise aynı kumaşta bir başka ipliktedir. "The Theologians" (Teologlar) hikâyesinde Aureliano ve hasmı Juan de Panonia aynı kişi. "The End" (Son)* hikâyesinde Martin Fierro ve El Negro aynı kaderi paylaşırlar.

Bu doğru ama ben yazdıklarım hakkında düşünmem, yazacaklarım hakkında düşünürüm; bu da genelde daha önce yazdığım şeylerin biraz değişmiş hali olur. Bu günlerde "La Vida Es Sueño"daki karakterlerden biri olan Segismund hakkında bir hikâye yazıyorum. Bakalım nasıl olacak. Hikâyeyi yazmadan önce "La Vida Es Sueño"yı tekrar okuyacağım. Bunu birkaç gece önce düşündüm. Uyandım, saat dört civarıydı, tekrar uyuyamadım. Uykusuzluğumdan istifade edeyim diye düşündüm. Sonra Calderon'un muhtemelen elli yıl önce okuduğum trajedisi geldi ve "Buradan bir hikâye çıkar." diye düşündüm. "La Vida Es Sueño"ya benzeyecekti (ama fazla da değil). Bunu açıklamak için hikâyeye "The Monologue of Segismund" (Segismund'un Monologu) adını verdim. Şüphesiz oyundaki monologdan farklı olacak. Bence gü-

* "Epilog" adıyla, Alef. -ed.n.

zel bir hikâye olacak. María Kodama'ya bahsettim, beğendi. Son hikâyemi yazmamın üzerinden epey zaman geçti. Ama bu seferkinin kaynağı bu.

"The God's Script" in kaynağı nedir? Rahip hapsedilmiş olmasının gizli dilin ipucunu bulmasına engel olmadığını söylediğinde bunun sizin körlüğünüzle ilgili olduğunu düşündüm.

Görme duyumu birkaç yıl sonra kaybettim, ama körlüğün bir bakıma arındırıcı etkisi olduğunu söyleyebilirim. Kişiyi görsel teferruattan kurtarıyor. İçinde bulunduğunuz vaziyet yok oluyor, sürekli bizi ele geçirmeye çalışan dış dünya gücünü yitiriyor. "The God's Script" in otobiyografik yönü de var. İki tecrübeyi birleştirdim o hikâyede. Hayvanat bahçesinde jaguarın derisindeki beneklerin yazıya benzediğini düşündüm, tabîi bu ne jaguarın benekleri ne de kaplanın çizgileri için geçerliydi. Diğer tecrübe ise bir ameliyatın ardından sırt üstü yatmam gerektiğinde gerçekleşti. Tek yapabildiğim başımı sağa sola çevirmektir. Bu iki fikri, yani jaguarın beneklerinin bir tür gizemli yazı olduğu ve benim de bir bakıma esir olduğum fikrini bir araya getirdim. Ana karakterin ilkel bir dinin rahibi değil de bir Budist veya Yahudi olması hikâyeye daha uygun olurdu. Ne var ki jaguar Latin Amerika'da olmak zorundaydı. Bu yüzden zorunlu olarak piramitlere ve Azteklere yöneldim. Başka bir mekânda jaguar bulunamazdı. Victor Hugo, Roma sirkini tasvir ederken hayvanlar arasında "jaguars enlacs" bulunduğunu söylese de bu imkânsız. Leoparları jaguarla karıştırmış olabilir veya bu türden bir hatayı önemsemiyordur, tıpkı Shakespeare gibi.

Kabalacılar gibi siz de bu hikâyenizde Tanrı kelamını arıyorsunuz. Bütün evrenin bir kelimede bulunabileceğini düşünüyorsunuz. Evrenin doğuşu hakkında şahsî fikriniz nedir?

Ben doğal olarak idealistim. Gerçeklik hakkında düşündüğünde neredeyse herkesin aklına uzay geliyor, onlar için evrenin doğuşu uzayda. Ben zamanı düşünüyo-

rum. Her şeyin zamanda gerçekleştiğini düşünüyorum. Uzay olmadan da yapabilirdik ama zaman olmadan asla. "Cosmogony" (Evrenin Oluşumu)* adlı bir şiirim var, o şiirde uzayın evrenin başlangıcı olduğu fikrinin saçma olduğunu söylüyorum çünkü bu fikre göre aslında daha sonra oluşan görüntü zaten vardı. Başlangıçta bir hissin var olduğunu düşünmek daha makul. Bu "Başlangıçta kelimeler vardı," demekle aynı şey; aynı konunun bir çeşitlemesi.

Grekler, Pisagorcular ve İbranilerdeki evrenin doğuşuna ilişkin çeşitli düşünceler arasında bir ilişki bulabilir miyiz?

Tuhaftır ki hepsi uzaydan yola çıkıyor. Bir de Ruh fikri var, tabii bu uzaydan önce geliyor ama genel olarak uzayı düşünüyorlar. İbraniler dünyanın Tanrı'nın bir sözünden yaratıldığına inanıyorlar. O halde söz dünyadan önce vardı. Aziz Augustine bu meseleye bir çözüm getiriyor. Bakalım nasıldı, Latincem pek iyi değil; "*non in tempore sed cum tempore Deus creavit... Neydi... ordinem mundi.*" "Tanrı dünyayı zamanda değil zamanla yarattı," demek. Dünyayı yaratmak zamanı yaratmaktır. Öyle olmasa insanlar Tanrı dünyayı yaratmadan önce ne yapıyordu diye sorarlardı, ama bu izah öncesi olmayan bir anın varlığını bildiriyor. Bunu kabul etmek imkânsız, çünkü bir ânı düşünecek olduğumda o andan önce gelen zamanı düşünürüm. Faka bize bu söyleniyor ve bununla yetiniyoruz. Sonsuz bir zaman mı? Başlangıcı olan bir zaman mı? İki düşünce de imkânsız. Zamanın başlangıcının olduğunu düşünmek imkânsız ve başlangıcının olmadığını düşünmek de, ki bu Shakespeare'in ifadesiyle "karanlık geçmişe, zamanın uçurumuna" gittiğimiz anlamına gelir, imkânsız.

Dünyanın kaynağı olarak kelimeler fikrine dönmek istiyorum. Meselâ İbrani geleneğinde şifreli yazılar ve hermenoytik yöntemlerle bu kelimenin aranişu var.

Evet, sözünü ettiğiniz kabala.

Kısa bir zaman önce bir İsrail gazetesi Haaretz, İncil üzerinde bilgisayarla yapılan araştırmalar esnasında Tekvin içinde şimdiye kadar açığa çıkmamış ve insanların düşünemeyeceği kadar karmaşık bir ipucuna ulaşıldığını açıkladı. Buna göre "Torah" kelimesini oluşturan harfler Tekvin içerisinde belirli bir düzene göre, kırk dokuz harf aralığıyla tekrar ediyor ve bu harfler metni oluşturan kelimelerle kusursuz bir uyum içinde.

Bilgisayarın kabalada kullanılması ne tuhaf! Böyle deneyler yaptıklarını bilmiyordum. Bu çok güzel.

Tanrı'nın varlığına inanmak için Kitabı Mukaddes'in Tanrı kelamı olduğunu ispatlamak gerekir mi yoksa bu delil olmadan da anlaşılacak bir şey midir?

Dünyadaki bütün istatistiklere rağmen Tanrı'nın varlığına inanamıyorum.

Fakat bir zaman önce inandığınızı söylemişsiniz.

Hayır, bir şahıs veya varlık olarak Tanrı'ya inanmıyorum. Hakikati aramaksa evet ama Tanrı dediğimiz birisi veya bir varlık olduğunu düşünmekse bahsedilen, hayır. Var olmaması daha iyi olur, eğer var olsaydı her şeyden sorumlu olurdu; bu dünya şahane olduğu gibi korkunç da. Şimdi gençliğimde olduğumdan daha mutluyum. Beklenti içindeyim, beklenecek ne var bilmesem de, çünkü seksen altı yaşındayım; artık gelecekte çok mazi varolacak.

Beklenti içinde olduğunuzu söylerken bir yazar olarak üretmeye devam etmek midir kastınız?

Evet, başka ne kaldı ki benim için? Şey, hayır. Dostluk kaldı. Bir bakıma aşk kaldı, bir de en değerli lütuf; merak.

Tanrı'yı bir şahıs olarak değil de hakikat ve etik kavramları olarak değerlendiresek kabul eder miydiniz?

Evet, etik olarak. [Robert Louis] Stevenson'ın bir kitabı var; kitapta Tanrıya inanmasak bile bir ahlâk yasa-

sının olduğu fikri yer alıyor. İnanıyorum ki hepimiz iyi veya kötü davrandığımızı biliyoruz. Bence etik tartışma konusu olamaz. Meselâ pek çok defa yanlış davrandım ama bunu yaparken yaptığım şeyin yanlış olduğunu biliyordum. Neticelerinden ötürü değil. Zamanla her şey karşılığını bulur, öyle düşünmüyor musunuz? Mesele iyi bir şey veya kötü bir şey yapmak meselesi. Stevenson, bir zalim de yapmaması gereken şeyler olduğunu bilir, der. Aynı şekilde bir kaplan veya bir karınca da yapmaması gereken şeyler olduğunu bilir. Ahlâk yasaları her şeyi kapsar. Yine de fikir şudur; "Tanrı yapım aşamasında."

Peki ya hakikat?

Bilmiyorum. Bunu anlayabilmemiz tuhaf olurdu. Hikâyelerimden birinde bundan bahsediyorum. *İlahî Komedi*'yi tekrar okuyorum, hatırlayacağınız gibi ilk kanto da Dante iki üç hayvana yer verir ve bunlardan biri leopar. Editör, Dante'nin yaşadığı dönemde Floransa'ya bir leopar getirildiğine, her Floransalı gibi Dante'nin de leoparı görmüş olabileceğine ve böylece "Inferno"nun ilk kantosunda leopara yer verdiğine işaret ediyor. "Inferno, I, 32" (Araf, I, 13)* hikâyemde leopara rüyasında Dante onu görsün ve şiirinde yer versin diye yaratıldığının bildirildiğini hayal ettim. Leopar bunu rüyasında anlar ama uyandığında yaratılış sebebinin bir şiirde yer bulmak olduğunu nasıl anlayabilir ki? Ayrıca dedim ki eğer Dante'ye "İlahî Komedi"yi yazma sebebi rüyasında bildirilmişse o zaman anlamıştır ama uyanınca unutmuştur. Dolayısıyla sebep hem Dante için hem de leopar için anlaşmaz.

*"Mirror of Enigmas" (Gizler Aynası)** hikâyesinde Thomas de Quincey'den alıntı yaparak her şeyin bir başka şeyin gizli ay-*

* Dantevari Denemeler. -ed.n.

** Öteki Soruşturmalar. -ed.n.

nası olduğunu söylüyorsunuz. Gizli bir anlam arayışı bütün eserlerinizde var.

Evet, öyle. Her şeyin bir izahının olduğu ve bunu anlayabileceğimiz fikri bütün insanlarda var, yok mu? Meselâ az önce bahsettiğimiz dünyanın doğuşuna ilişkin çeşitli fikirleri ele alalım. Sonsuz bir zaman tasavvur edemem, zamanın başlangıcı diye bir şey de düşünemem. Anlamam mümkün olmadığı için bu konuda düşünmek nafîle. Bir sonuca ulaşamadım. Ben sadece bir edebiyatçıyım. Hayatım boyunca bir fikir ürettim mi bilmiyorum ben hayal kurarım.

Tanrı kelimini çözme çalışması olan kabaladan bahsetmişken İncil'den de söz edelim. İncil'in indirilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bana tuhaf gelen şey İbranilerin farklı yazarları ve farklı dönemleri dikkate almamaları. İncil'deki her şeyin farklı dönemlerde yazıya dökenlere ilham veren Ruh'un eseri olarak görülmesi garip. Meselâ Emerson, Whitman ve Bernard Shaw'ın eserlerinin aynı yazara ait olduğu düşünülmüyor hiç. Ama İbraniler birbirinden zaman ve mekân olarak uzak yazarların yazdıklarını aynı Kutsal Ruh'a atfediyorlar. Tuhaf bir fikir, değil mi? Bugün biz yazarların ve hatta bütün edebiyatların birbirinin ardından geldiğini ve aynı olmadığını düşünüyoruz ama onlar böyle düşünmüyordu. Her şeyin tek bir yazarı olduğunu düşünüyorlardı, o da Kutsal Ruh idi. Belki yazılma şartlarını önemsemiyorlardı; şartlar, tarih önemsizdi. "Bible" (İncil) — çoğuldur — Grekçe "kitaplar" dan gelir. Bir kütüphanedir, hem de çeşitlilik gösteren bir kütüphanedir. Barizdir ki Eyüp kitabının yazarı Tekvin kitabının yazarı olamaz veya Neşideler Neşidesi'nin, Derlemeci'nin aynı kişinin elinden çıkmış olması mümkün değil. Öyle görünüyor ki ne kişilerin, ne dönemlerin ne de kronolojik sıranın önemi var. Hepsi tek bir yazara, Kutsal Ruh'a atfediliyor.

Kabalanın temel metinlerinden biri olan "Sefer Yezirah" (Yaradılış Kitabı) on sefirotla ilgilidir. Sefirot "sayılar" demek ve Tanrı'dan, Ein-Sof'dan (Sonsuz olan) geldiğine inanılıyor. O halde, İlk Varlığın şifre olduğunu, Onun soyut olduğunu söyleyebilir miyiz?*

İlk varlığın, Ein-Sof'un tanımlanamayacağı kanaatindeyim. Var olduğu bile söylenemez, bu bile fazla kesin olur. Bilge olduğu veya her şeyi bildiği bile söylenemez. Çünkü eğer biliyorsa burada iki şey var demektir — bilinen ve Bilen. Bu Tanrı için fazlasıyla belirli. Oysa Tanrı'nın belirlenemez olması gerekir. Bir de buradan on sefirot geliyor ve bunların biri dünyayı yaratıyor. Bu agnostiklerin dünyanın kusurlu bir Tanrı tarafından yaratıldığı fikrine benziyor. [H. G.] Wells de aynı görüşteydi. Bu şekilde kötülük, hastalıklar, fiziksel acılar ve buna benzer kusurları açıklayabiliyorsunuz. Çünkü eğer dünyayı yaratan kadir-i mutlak bir Tanrı olsaydı daha iyi bir dünya yaratırdı, doğru değil mi? Fakat bedenlerimizi günaha, bozulmaya ve hastalığa yatkın yarattı; aynı zamanda zihinlerimiz de çürümeye yatkın, zamanla işlevini yitiriyor; başka bir sürü kusuru var.

Gershom Scholem'in en mühim kabala metni olarak değerlendirdiği "Zohar" da ("Nur Kitabı") ölümden sonraki hayat hakkında pek çok kurgu yer alıyor. Swedenborg cennet ve cehennem detaylarıyla tasvir ediyor. Dante'nin şiiri de cehennem, araf ve cennetten bahsediyor. İnsanların bu bilmeleri imkânsız konuda tahmin yürütme merakı nereden geliyor?

Kişi kendisine rağmen düşünür. Ölümün bizi tümüyle yok edeceğinden neredeyse eminim, ama yine de bazen fiziksel ölümümün ardından başka bir biçimde yaşamamın imkânsız olmadığını düşünüyorum. Her intiharda bu şüphe var bence: acaba yapacağım şeye değer

* Bilginin on katmanda açıklışına Kabala'da Sefirot denmektedir. Sefirot, "on emir" olarak da Kutsal Kitaplarda emir hükmü taşıyan bilgilerin ezoterik karşılığıdır. -ed.n.

mi? Tamamen yok olacak mıyım yoksa başka bir dünyada yaşamaya devam edecek miyim? Yahut Hamlet'in merak ettiği gibi, bu bedenden ayrıldığımızda düşler nereye ulaşacak? Karabasan olabilir. Ve sonra cehennemde olacağız. Hristiyanlar, kişinin ölümden sonra da olduğu kişi olmaya devam edeceğine ve kendisine bahşedilen bu kısa zaman içinde yaptıklarına göre sonsuza dek cezalandırılacağına veya ödüllendirileceğine inanırlar. Yaşadığım hayatı unutmak koşuluyla, ölümden sonra yaşamaya devam etmeyi tercih edebilirdim.

Dizin

A

Abramowicz, Maurice 324
Andersen, Hans Christion 56
Apollinaire, Guillaume 140
Arnold, Matthew 111, 175
Ascasubi, Hilario 68
Asturias, Miguel Angel 144
Jane, Austen 207-209
Averroes 124-126

B

Bin Bir Gece Masalları 209, 269, 286, 306, 317
Baudelaire, Charles 142, 184, 201, 232
Beckett, Samuel 9, 107
Beowulf 136, 160, 201
Berkeley, George 19, 80, 112, 119
Brahms, Johannes 29, 113, 239
Brod, Max 290, 297
Browne, Sir Thomas 113, 174, 225, 291

Browning, Robert 1, 7, 39, 50-51, 136, 186, 275-276, 291, 296

Byran, George 83, 147, 162
Boswell, James 177

C

Camus, Albert 291
Cansinos-Assens, Rafael 81, 306
Caryle, Thomas
Carrol, Lewis 47
Casares, Bioy A. 87, 89-90, 318
Cervantes, Miguel 20, 110, 149, 192, 196, 225, 302
Chaucer, Geoffrey 285
Chesterton, G. K. 16, 19, 33, 81-83, 121, 136, 162, 179, 209, 211-212, 215-216, 234, 251, 269, 280-282, 285-286, 296
Coleridge, Samuel Taylor 40, 126, 251, 296, 309, 317
Conrad, Joseph 36, 43-44, 49, 220-221, 238, 320, 323

Cortázar, Julio 94
 Croce, Benedetto 32
 Cummings, E. E. 67, 199

Ç
 Çiçero 202

D
 D'Annunzio, Gabriele 15-17
 Dante (Alighieri) 201, 319, 330, 332
 Darío, Rubén 93, 137, 233
 De Quincey, Thomas 113, 208, 306, 330
 Dickens, Charles 19, 33, 49-50, 53-54, 97, 174, 210, 315-316
 Dickinson, Emily 154, 201, 277
 di Giovanni, Norman Thomas 89, 132-133, 165, 167, 185-186

Domecq, H. Bustos 87
 Dostoyevski 49, 83, 238
 Dunne, John William 253

E
 Echeniaque, Brice 229
 Edwards, Jonathan 20
 Eliot, George 207, 209
 Emerson, Ralph Waldo 19-20, 64-65, 81, 113, 118, 126, 138, 154, 201, 225, 269, 275, 277, 280, 285, 300, 309, 316, 331
 Estrada, Martínez 68

F
 Fajardo, Saavedra 85
 Faulkner, William 86, 93, 182-183, 277, 298

Fernández, Macedonio 81, 258
 Fichte, Johann 112
 Frank, Waldo 81
 Frost, Robert 137-138, 184, 199-201, 277
 Frías, Carlos 266
 Fuentes, Carlos 170

G
 García Lorca, Federico 201
 García Márquez, Gabriel 137, 149, 158, 265, 277
 Gibbon, Edward 112
 Gide, André 142, 212, 298
 Goethe, Johann 136, 172, 294
 Grimm Kardeşler 293
 Guillén, Jorge 67, 89, 97
 Güiraldes, Ricardo 68, 104, 231
 Groussac, Paul 135, 232

H
 Hammett, Dashiell 315
 Hardy, Thomas 121
 Hawthorne, Nathaniel 56, 63, 118, 183
 Hegel, Georg 112
 Heine, Heinrich 261, 275-277, 289, 294
 Hemingway, Ernest 147
 Hernández, José 68, 70, 79, 136
 Hoffman, E. T. A. 110
 Hölderlin, Friedrich 201-202
 Homer 153
 Hugo, Victor 142, 232, 280, 327
 Hume, David 112, 119, 174, 181, 250

I

Ibsen, Henrik 91, 213
 Ingenieros, Cecilia 300
 Innis, Michael 33
 Ishvinski, Dr. Simon 324

İ

İlahî Komedi 330

J

James, Henry 12, 39, 48-49,
 51-53, 64, 118, 184, 266
 James, William 119
 Johnson, Dr. Samuel 129,
 197, 285
 Joyce, James 15, 50, 54, 140,
 218, 220, 230, 263, 292

K

Kafka, Franz 39, 51-53, 107,
 177, 184, 198, 220-221,
 265-266, 289-297
 Kant, Immanuel 208
 Keats, John 153, 155, 292
 Kipling, Rudyard 4, 15, 57,
 116, 136, 155, 158-159,
 161, 209, 215, 217, 220,
 235, 238, 266, 276, 278,
 320, 323
 Klee, Paul 239
 Kodama, María 155, 284,
 302, 319, 324, 327

L

Lanusse, Gonzáles 232
 Lawrance, D. H.
 Lebrun, Rico 133
 Lessing, Gotthold 208, 325
 Lewis, Sinclair 149
 London, Jack 63, 286
 Longfellow, Henry 118, 141

Lovecraft 56, 251

Lugones, Leopoldo 66, 68-
 70, 81, 93-95, 98, 137,
 196, 201, 231-234, 262,
 277, 282, 284

Luther, Martin 178

M

Machado, Antonio 97, 239
 Machado, Manuel 239
 Marlowe, Christopher 115,
 196, 285
 Mastronardi, Carlos 68-69,
 144
 Melville, Herman 39, 54-56,
 64, 118, 183, 266, 277
 Meredith, George 150
 Meyrink, Gustav 275
 Milton, John 151, 156, 160,
 195, 285
 Miranda, Márquez 300
 Mombert, Alfred 289
 Monegal, Emir Rodriguez
 290
 Muir, Muir 295

N

Neruda, Pablo 93, 128, 192,
 273
 Nietzsche, Friedrich 172, 174
 Novalis 294, 313

O

Ocampo, Silvina 277, 308
 Ocampo, Victoria 307
 Ortega y Gasset, José 81, 97,
 177
 Ortelo, Roberto Artile 232
 Osbourne, Lloyd 211
 Owen, Wilfred 136, 161

P

Paredes, Nicolás 77
 Paz, Octavio 265
 Pirandello, Luigi 110
 Perón, Juan 1, 130
 Pinochet, General Augusto 303
 Platon 113, 221, 247
 Poe, Edgar Allen 62
 Poncio, Ernesto 78
 Pound, Ezra 113, 142, 282
 Proust, Marcel 3

Q

Quevedo, Francisco Gómez 85, 154, 196, 282, 284
 Quiroga, Horacio 231

R

Racine, Jean 151
 Rembrandt (van Rijn) 239
 Reyes, Alfonso 95, 277, 312
 Richter, Jean Paul 208
 Riesman, David 72
 Rilke, Rainer Maria 112
 Rimbaud, Arthur 142
 Robbe-Grillet, Alain 316
 Rojas, Ricardo 9
 Russell, Bertnard 93

S

Sappho 254
 Sartre, Jean Paul 3
 Schiller, Johann 172, 294, 313
 Schopenhauer, Arthur 29, 80, 112-113, 181, 275, 294
 Shakespeare, William 20, 54-55, 91, 97, 115, 126, 156-157, 160, 221, 229, 258,

285, 288, 296, 319, 327-328
 Shaw, George Bernard 240
 Sokrates 221
 Spengler, Oswald 176
 Spinoza, Baruch 20, 102-103, 113, 228, 240-241
 Stevenson, Robert Louis 19, 33, 50, 86, 136, 150, 207-213, 215-216, 225, 257-258, 268-269, 280, 282, 286, 295, 329-330
 Swedenborg, Emanuel 154, 181, 214, 228, 332
 Swift, Jonathan 34

T

Tenniel, Sir John 48
 Tennyson, Alfred 136, 177, 281
 Thoreau, Henry David 64, 73
 Timrod, Henry 156
 Tolkien, J. R. R. 223-224
 Tolstoy 15-16
 Toynbee, Arnold 74
 Turner, Joseph
 Twain, Mark 63, 208, 286

U

Unamuno, Miguel de 97, 213, 239

V

Valéryk, Paul 117, 160, 170, 184
 Vallejo, César 136
 Veblen, Thorstein 73
 Velázquez, Dieogo 239
 Verlaine, Paul 66
 Vinícius 129
 Voltaire, François 66, 112

W

Wells, H. G. 69, 111, 209, 216,
279-280, 332

Whitman, Walt 3-4, 64, 81-82,
93, 138, 150-151, 156,
182, 184, 225, 238, 275,
277-278, 280, 283-284,
291, 321, 331

Wilde, Oscar 16, 36, 276, 301,
308

Woolf, Virginia 183

Wordsworth, William 225, 309

Y

Yeats, William Butler 67, 199,
292, 297, 309

Borges'le Söyleşiler

Türkçesi: Hatice Esra Mescioğlu

Büyük yazarlar büyük okurlardır. Borges her şeyden önce büyük bir okur. Dünya edebiyatını hatmetmiş capcanlı bir hafıza. Okurunu dünya edebiyatının en tenha köşelerinden en ışıltılı merkezlerine kadar baş döndürücü bir yolculuğa çıkarır Borges. Bu okuma serüveninin sonunda artık asla başladığınız yerde değilsinizdir. Kimlere uğrayıp sıcak bir hatırı sormaz ki edebiyatın bu usta rehberi: Chesterton, Poe, Kafka, Shaw, Wilde, Kipling, Casares, Carroll, Stevenson, Dante, Bin Bir Gece Masalları, Beowulf, İskandinav sagaları, Melville, Shakespeare, Cervantes, Lugones, Coleridge, Wells, Whitman, Yeats, Emerson, De Quincey, ve diğerleri. Alastair Reid, tam da bu yüzden, hiç Borges okumamış bir zihnin edebî anlamda bekâretini muhafaza ettiğini söyler. Borges'le tanışmış olanlar veya tanışmayı düşünenler veyahut da Borges'e henüz yolu düşmeyenler, elinizdeki söyleşilerde kendinden çok daha değerli bulduğu yazarlar ve eserleri üzerine konuşan hoş sohbet ve mütevazı bir Borges'le karşılaşacaklar: yirminci yüzyıl bilgesi ve heyefendisi, dünya edebiyatını yeni mecralara taşıyan hikâyelerinin kalitesinden emin olamayan tedirgin deha, politikada acemi, dil işçisi, ironi ustası Borges'le.

En iyi hikâyelerini yazarken küçük bir belediye kütüphanesinde memur, 1961'de Samuel Beckett ile Formentor Ödülü'nü paylaştığından beri şöhret, Perón iktidarının sona ermesinden ve görme yetisini kaybettikten sonraysa Arjantin Milli Kütüphanesinin müdürü, düşlerin efendisi Borges. Ondan sonra edebiyat hiçbir zaman eskisi gibi olmadı, olamıyor. Borges yazdığı kısa hikâyelerle edebiyatın sınırlarını yeniden çizerek ve muhayyilemizi özgürleştirerek, modern edebiyatın yeni sınır taşı oldu. Ondan öğrendiğimiz yalın hakikat, geleneği yıkmak için geleneği iyi bilmemizin gerektiğidir. Borges'i aşmak, onu ve eserini anlamaktan geçer. Edebiyatın geleceği için Borges'i öldürmekten başka bir yolumuz yok. Ama nasıl? Bu cinayeti işlemeye talip genç yazarlar ve okurlar, edebiyatın çitasını yükselten Borges'i tanıyıp aşmaya bu kitapta onunla muhabbete dalarak başlayabilirler. Çünkü söyleşilerinde Borges'i ailesi, politika, kadınlar, seyahat, yazmak, okumak, ölüm, körlük, Buenos Aires vb. üzerine konuşurken görüyoruz ve bu sayede Borges külliyatının kontekstine yerleştirme imkânına kavuşuyoruz.

"Borges-severler" ve Borges'i her yönüyle tanımak isteyenler için olmazsa olmaz bir kitap.

ISBN 978-975-7819-54-7

Paradigma
Yayıncılık